F. Kafka

DAVA

Türkçesi: Kâmuran Şipal

cem yayınevi

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

FRANZ KAFKA

DAVA

Türkçesi
Kâmuran Şipal
(Çevirisi gözden geçirilmiş 6. Basım)

cem yayınevi
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 3/3
Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 527 17 41 - Fax: 526 97 42

Cem Yayınevi'nde
6. Basım
Dizgi: Cem Yayınevi
Başaran Ofset
İstanbul–1992

Biri iftira atmış olacaktı Josef K.'ya; çünkü bir sabah durup dururken tutuklandı. Her sabah saat sekize doğru kahvaltısını getiren pansiyon sahibi Bayan Grubach'ın hizmetçisi o sabah ortalıkta görünmemişti. Böyle bir şeyle ilk kez karşılaşıyordu, K. Biraz daha bekledi; başı yastıkta, yattığı yerden karşı evdeki yaşlı kadını izledi; olağanüstü bir merakla kendisini gözetliyordu kadın. Ama derken bir açlık ve tedirginlik duygusuyla zile bastı. Hemen kapı vurulup, şimdiye kadar pansiyonda hiç görmediği bir adam girdi içeri; ince uzun boylu, ama sağlam yapılıydı. Vücuduna sımsıkı oturmuş siyah bir giysi vardı üzerinde; gezilerde giyilen giysiler gibi çeşitli pliler, cepler, tokalar, düğmeler ve bir kemerle donatılmıştı; bu yüzden, ne diye giyildiği pek anlaşılmamasına karşın hayli pratik bir görünüşü vardı. «Siz kimsiniz?» diye sordu K. ve hemen yatağın içinde yarı doğrulup oturdu. Ama adam odadaki varlığının itirazsız kabulü gerekiyormuş gibi duymazdan geldi soruyu ve sadece: «Zile siz mi bastınız?» dedi. «Anna kahvaltıyı getirsin!» diye cevapladı K. Sonra susup dikkat ve düşüncelerini toparlamaya, adamın kim olduğunu çıkarmaya çalıştı. Ama adam, K.'nın uzun boylu kendişini süzmesine fırsat vermeyerek arkasına döndü; kapıyı az bir şey aralayıp, hemen geride beklediği anlaşılan birine seslendi: «Anna kahvaltıyı getirsin istiyor.» Bunu bitişik odada kısa bir kahkaha izledi; sese bakılırsa, birden çok kişi de gülmüş olabilirdi. Kahkaha kendisine önceden bilmediği yeni bir şey öğretmemesine karşın, yine de bir haber tonuyla: «İmkânsız!» dedi yabancı adam, K.'ya dönerek. «Böylesini de yeni görüyorum», diye cevapladı K.; yataktan sıçrayıp kalktı, pantolonunu acele giyindi. «Görelim bakalım, kimmiş şu bitişik odadakiler! Bayan Grubach'a da

gidip sorayım, neden böyle rahatsız ediliyorum!» Ama hemen ardından, bu sözleri yüksek sesle söylemekle iyi etmediğini düşündü; böyle yapmakla, yabancı adamın kendisini gözaltında tutmak hakkını adeta kabulleniyordu. Ancak, o anda önemsemedi bunu. Ne var ki, adam söylenilenden korktuğu sonucu çıkarmıştı. «Burada kalsanız daha iyi olmaz mı?» dedi K.'ya. «Kendinizi bana tanıtmadıkça ne burada kalmak, ne de muhatabınız olmak isterim», diye cevapladı K. «Hani sizin iyiliğiniz için», dedi adam ve sonra kendisi gidip K.'ya kapıyı açtı. K., önce niyetlendiğinden daha yavaş bitişik odaya girdi. İlk bakışta içerisi bir akşam öncekinden nerdeyse farksızdı. Bayan Grubach'ın oturma odasıydı burası; mobilyalar, çeşitli örtüler, porselen eşyalar ve fotoğraflarla tıka basa doldurulmuştu ve bugün her zamankinden biraz daha büyük görünüyordu; ama hemen seçilemiyor bu, başlıca değişikliği açık pencerenin önünde kitap okuyan bir adam oluşturduğundan, bunun farkına varmak daha da güçleşiyordu. K. içeri girince, kitaptan başını kaldırdı adam: «Odanızda kalacaktınız, Franz söylemedi mi size?» dedi. «Söyledi, ne olacak?» diye cevapladı K. ve başını çevirip Franz denen adama baktı; adam kapıda kalmış, içeri girmemişti. Sonra yine kitap okuyana döndü K. Açık pencereden gözü deminki kadına ilişti, şimdi de Bayan Grubach'ın odasının karşısındaki pencereye gelip dikilmişti kadın. Gerçekten yaşlı kimselere özgü bir meraka kapılmış, besbelli bundan sonra da olup bitecekleri izlemek istiyordu. «Ama ben, Bayan Grubach'la konuşacağım!» diyerek, her iki adamın elinden kurtulmaya çalışır gibi bir hareket yaptı K. Oysa adamlar kendisinden epey uzaktaydı. K.'nın yürüyüp gitmek istemesi üzerine: «Hayır!» dedi pencere önündeki; elindeki kitabı sehpanın üzerine atıp doğruldu: «Gidemezsiniz, çünkü tutuklusunuz.» «Anlaşılan öyle», dedi K. «Peki ama neden?» «Orasını biz bilmeyiz», dedi adam, «siz odanıza gidip bekleyin. Kovuşturma nasılsa başlamış bulunuyor, za-

manı gelince her şeyi öğrenirsiniz. Hani böyle dostça konuşup size öğütler vermekle görevimin sınırını aştığımı biliyorum. Umarım Franz'dan başkası işitmez söylediklerimi. Franz'a gelince, onun zaten kendisi tüm buyrukları ayakaltı eden bir yakınlık gösteriyor size. Gelecekte de şansınız görevlilerinizin seçimindeki gibi yaver giderse, davanın sonuna güvenle bakabilirsiniz.» K. oturmak istedi, ama bütün odada pencere önündeki sandalyeden başka oturacak yer göremedi. «Bütün bunların ne derece gerçek olduğunu ilerde anlayacaksınız», dedi Franzve öbür görevliyle birlikte K.'nın üzerine yürüdü. Boyu K.'nın boyunu hayli aşan öbür görevli, eliyle sık sık K.'nın omzuna vuruyordu. İkisi iki yandan K.'nın üzerindeki geceliği gözden geçirip bundan böyle çok daha külüstür bir şey giymesi gerekeceğini, dolayısıyla onun bu geceliğini de öteki giysileriyle saklayıp, dava olumlu bir sonuca ulaştı mı kendisine geri vereceklerini söylediler. «Bunları depoya teslim etmektense, bize bırakın daha iyi!» dediler. «Çünkü ikide bir iç edilir giysiler depodan; ayrıca, yargılanmanın sona erip ermediğine bakılmayarak, bütün eşyalar aradan belli bir süre geçtikten sonra satılığa çıkarılır. Oysa bu çeşit davalar bir de uzun sürer ki! Hele şu zamanda! Gerçi sonradan gidip satış bedelini alabilirsiniz depodan; ama bir kez, satışta satışa çıkarılan malın azlığı çokluğu değil, ortada dönen rüşvetin miktarı kesin rolü oynadığından zaten ufak bir şeydir bu. Ayrıca, deneyimlerden bilindiğine göre, böylesi satış bedelleri elden ele, yıldan yıla aktarılageldiğinden azalmaya uğrar.» K., bu sözlere aldırmadı pek; eşyaları üzerindeki kullanım hakkını belki henüz yitirdiği söylenemezdi; ne var ki, bunu o kadar önemsediği yoktu, durumunun açıklığa kavuşmasını sağlamak çok daha önemliydi kendisi için. Ancak, adamlar yanındayken düşünüp taşınabilmesi bile olacak gibi değildi; ikinci görevlinin göbeği —gerçekten de görevliden başkası olamazdı bunlar— düpedüz bir dostluk ifadesiyle sık sık vücu-

duna tosluyor, ama başını kaldırınca adamın şişko gövdesine asla uygun düşmeyen kuru, kemikli yüzü ve yana kıvrılmış burnuyla karşılaşıyor, onun kendi üzerinden öbür görevliyle anlaşmaya çalıştığını görüyordu. Ne biçim insanlardı bunlar? Neden söz ediyorlardı? Nerenin adamıydılar? Nihayet bir hukuk devletinin sınırları içinde yaşıyordu K.; dört bir yanda dirlik düzenlik egemenliğini sürdürüyor, tüm yasalar dimdik ayakta duruyordu. Hal böyleyken, ona kendi evinde kimdi bu baskını yapmaya kalkan? K., her şeyi elden geldiğince olumlu tarafından almaya ve bir şeyin kötülüğüne ancak o kötülükle karşılaştıktan sonra inanmaya, durumun en sarpa sardığı anlarda bile gelecek için tasa etmemeye alışmıştı her vakit. Ama şimdi böyle davranmayı uygun bulmuyordu. Gerçi bütün bu olup bitenlere, bilmediği nedenlerden ötürü, belki otuzuncu yaş günü olması dolayısıyla bankadaki meslektaşlarının kendisine yaptıkları bir şaka, ama soğuk bir şaka gözüyle bakılabilirdi. Hiç de olmayacak bir şey değildi hani. Belki yüzlerine şöyle bir gülmesi yetecek, görevliler de hemen kendisiyle gülmeye başlayacaklardı. Belki de köşebaşından devşirilmiş ücretli kimselerdi her ikisi. Ve böylelerine benzemiyor değillerdi. Yine de K., bu adamlara karşı belki o anda elinde bulundurduğu üstünlüğün en ufak bir parçasını elden çıkarmamakta kararlıydı, daha görevlilerden Franz'ı görür görmez kafasına koymuştu bunu. Sonradan şaka kaldırmadığını söyleyebileceklerini düşünerek hemen hiç korkmuyordu. Ne var ki, deneyimlerden ders almak genellikle âdeti değilse de, eskide kalmış gerçekte önemsiz birkaç olay geldi aklına; meslektaşlarının tersine, bu olaylarda, onların yol açabileceği sonuçları zerre kadar dikkate almaksızın bilerek tedbirsiz davranmış, dolayısıyla ilerde ortaya çıkan sonuçlar tarafından cezalandırılmıştı. Böyle bir durumla hiç değilse bu kez karşılaşmak istemiyordu; bir oyunsa ortada dönen, bu oyuna kendisi de katılacaktı.

Henüz özgürdü. «İzninizle!» deyip görevlilerin arasından hızla geçti ve odasına girdi. «Söz dinler birine benziyor», dediklerini işitti arkasından. Odasında hemen yazı masasının gözlerini bir bir çekerek baktı; her şey yerli yerindeydi, ama özellikle aradığı nesneler olan kimliğini kanıtlayacak belgeleri telaşından bulamadı ilkin. Derken eline bisiklet ehliyeti geçti. Ehliyeti alıp görevlilerin yanına varmayı düşündü, ama birden ehliyet pek önemsiz göründü gözüne ve aramasını sürdürüp sonunda doğum belgesini buldu, belgeyle bitişik odaya döndü. Tam bu anda karşı kapı açıldı, Bayan Grubach girecek oldu içeri, ama ancak bir an görünüp kayboldu; K.'yı odada seçer seçmez şaşırıp özür dilemiş, yine dışarı çıkıp kapıyı da alabildiğine büyük bir dikkatle arkasından kapamıştı. Sadece: «Buyrun, buyrun!» diyecek vakit bulabilmişti K.; Bayan Grubach'ın çıkıp gitmesi üzerine, elinde belgelerle odanın orta yerinde kalakalmış, gözlerini ikinci bir kez açılmayan kapıya dikmişti. Ancak görevlilerden biri seslenince irkilerek dalgınlığından uyandı; görevliler açık pencerenin önündeki masanın başına oturmuş, o anda fark ettiğine göre kendi kahvaltısını midelerine indiriyorlardı. «Neden girmedi içeri?» diye sordu K. «Giremez de ondan», dedi görevlilerden uzun boylusu, «tutuklusunuz çünkü.» «Nasıl tutuklu? Hele böylesine?» «Gene mi başladınız?» diye cevapladı görevli, elindeki yağlı ekmek dilimini önündeki bal kâsesine batırarak: «Biz, bu tür sorulara cevap vermeyiz.» «Ama ister istemez vereceksiniz», dedi K. «Buyrun! Kimliğimi kanıtlayacak belgeler! Şimdi de siz kendinizinkileri, en başta şu tutuklama emrini gösterin bakalım!» «Hay Allah!» diye söylendi görevli. «Durumunuzu olduğu gibi kabullenemiyorsunuz bir türlü. Belki şu anda size herkesten çok yakınlık gösteren bizleri boş yere kızdırmayı aklınıza koymuş gibisiniz.» «İnanın ki, doğru söylüyor», diye atıldı Franz; elindeki kahve fincanını ağzına

götürecekken durdu; neye yorumlanacağı bilinmeyen belki anlamlı bir bakışla uzun uzun K.'yı süzdü. K. da istemeyerek Franz'a baktı, bakışarak ikili bir söyleşiyi sürdürdüler bir zaman. Ama derken K. eliyle kimlik belgelerine vurarak: «Buyrun kimlik belgelerimi!» diye tekrarladı. «Bize ne senin kimlik belgelerinden!» diye cevapladı uzun boylu görevli; sesi şimdi bağırır gibi çıkıyordu: «Hani çocuk yapmaz yaptığınızı. Nedir istediğiniz kuzum? Biz görevlilerinizle yok kimlik belgeleri, yok tutuklama emri üzerinde çene çalacak, o lanet olası büyük davanızı bir an önce sona mı erdireceksiniz yani? Biz küçük memurlarız, kimlik belgesinden falan anlamayız pek, bu davayla da sizi günde on saat gözaltında tutup ücretimizi almaktan başka bir ilgimiz yoktur. İşte buyuz biz, o kadar. Ama yine de, hizmetinde çalıştığımız yüce makamların böyle bir tutuklamaya başvurmadan, tutuklamanın nedenleri ve tutuklanacak kişi üzerinde inceden inceye bilgi edineceklerini görecek gözümüz var. Bu bakımdan bir yanlışlık söz konusu olamaz. Bizim makam, benim bildiğim kadarıyla, ki benim bildiğim yalnızca en alt kademelerdir, suçluyu örneğin gidip halkın içinde aramaz; tersine, kanunda denildiği gibi, suçlu bizim makamı kendisine çeker ve bizim makam da biz görevlilerini yollar. Kanun işte böyle. Bu durumda bir yanlışlığın nasıl sözü edilebilir?» «Ben bu kanunu tanımıyorum», dedi K. «Daha kötü ya sizin için», diye cevapladı görevli. «Yalnız sizin kafalarınızda olacak bu kanun», dedi K. Hani bir yolunu bulup görevlilerin düşüncelerinden içeri sızmak, bu düşünceleri kendi lehine çevirmek ya da onların arasına yerleşip kök salmak ister gibiydi. Ama görevli Willem, söyleneni geri çeviren bir tonla: «Görürsünüz bakalım!» diye cevapladı yalnız. Oradan Franz atılarak: «Farkında mısın, Willem?» dedi. «Hem kanunu tanımadığını söylüyor, hem de suçsuzluğunu ileri sürüyor.» «Haklısın», dedi Willem. «Ama işte bu adama bir şey anlatabilene aşk olsun!» K., bundan böyle sesini çıkar-

madı. «Kendi ağızlarıyla itiraf ettiklerine göre, en alt kademelerde çalışan bu adamların boşboğazlıklarıyla aklımı daha çok karıştırmalarına izin vermemin gereği var mı», diye düşündü. «Bir kez, sözünü ettikleri şeyleri şuncacık anlamadıkları kuşkusuz. Hallerindeki güven ifadesi de yalnızca salaklıklarından kaynaklanıyor. Dengim olan biriyle konuşacağım bir çift söz, bunlarla yapacağım en uzun tartışmalardan bin kat daha çok aydınlatacaktır durumu.» K., odanın serbest bölümünde bir iki gidip geldi. Yine karşı evdeki yaşlı kadına ilişti gözü; kadın, kendisinden çok daha yaşlı bir adamı çekip pencereye getirmiş, kolunu da adamın vücuduna dolamıştı. K., bu gösteriye bir son vermek gereğini duydu. «Beni şefinizin yanına çıkarın!» dedi görevlilere. Willem adındaki görevli: «Şef istesin de ondan sonra», diye cevapladı. «Şimdi size tavsiyem, odanıza gidin, sakin olun ve hakkınızda alınacak kararları bekleyin. Bizi dinlerseniz, bırakın boş düşüncelerle oyalanmayı, derlenip toparlanmaya çalışın, ilerde güç işler bekleyecek sizi. Bakın, biz size yakınlık gösterdik, siz bize nasıl davrandınız? Şurasını unuttunuz ki, biz neyin nesi olursak olalım, en azından şimdi karşınızda özgür kişileriz. Bu da, az bir üstünlük değil sanırım. Ama paranız varsa, şu karşı kahveden kahvaltı için biraz bir şeyler alıp gelmeye gene de hazırız sizin için.»

K., bu öneriye cevap vermeyerek bir an sessiz bekledi. Belki bitişik odanın, hatta holün kapısını açmak istese, iki görevli onu bundan alıkoymayacak, işi böyle aşırılığa vardırmakla sorun en basit yoldan bir çözüme kavuşacaktı. Ama belki de koşup yakalayacaklardı kendisini. Bir kez de alta düşmeye görsün, bu adamlara karşı şimdi bir bakıma elinde bulundurduğu tüm üstünlük uçup gidecekti. Dolayısıyla, işin doğal akışının sağlayacağı güvenilir çözümü yeğleyip, ne kendisi bir kelime daha konuşarak, ne görevlilerden bir kelime daha işiterek odasına yollandı.

Yatağın üzerine attı kendini. Akşamdan kahvaltı için hazırladığı nefis bir elmayı uzanıp sehpanın üzerinden aldı. Artık bütün kahvaltısı bu tek elmaydı ve şöyle iri bir parça ısırınca, görevlilerin lütfen o pis sabahçı kahvesinden alıp getirecekleri kahvaltıya göre çok daha iyi buldu elmayı. Kendisini güven ve rahatlık içinde hissetti. Evet, öğleden önce bankadaki işine yetişemeyecekti; ama oradaki hayli yüksek mevkii sayesinde bu gecikmeyi kolay bağışlatabilirdi. Gerçek özürü söylese miydi acaba? Öyle de yapmayı düşündü. Kendisine inanmazlarsa, ki böyle bir olayda hiç akla gelmeyecek bir şey değildi, Bayan Grubach'ı ya da karşıda oturan ve şimdi K.'nın odasına bakan pencereye doğru hiç kuşkusuz yolda bulunan iki ihtiyarı tanık gösterebilirdi. Kendisini odasına tıkıp yalnız bırakmalarına, hiç değilse görevliler açısından şaşıyordu; çünkü odasında canına kıymak için bir sürü olanak vardı. Ama beri yandan, soruna kendi açısından bakarak ne diye canına kıyacağını düşündü. Yoksa şu iki adam bitişik odada bulunduğu ve kahvaltısına sahip çıktığı için mi yapacaktı bunu? Canına kıyması o kadar saçma kaçacaktı ki, böyle bir şeye kalkışsa bile saçmalığından ötürü üstesinden gelemeyecekti. Hani aptallıkları bu denli dikkati çeken kimseler olmasalar, görevlilerin de aynı kanıyı paylaştıkları için kendisini yalnız bırakmakta sakınca görmedikleri düşünülebilirdi. Adamlar fark ederler falan diye aldırmaksızın, içerisinde iyi cins bir şınaps sakladığı gömme dolaba yürüdü. İlkin bir kadehçik doldurup kahvaltı yerine, ardından bir ikinci kadehçiği kendine cesaret vermek için kafasına dikti. Hani moralini güçlendirmesini gerektirecek bir durumun ilerde baş gösterme olasılığı pek yoktu, ama yine de tedbiri elden bırakmak istememişti.

Ansızın bitişik odadan seslendiklerini işiterek bir korktu ki, dişleri elindeki küçük kadehçiğe vurdu: «Şef sizi çağırıyor!» K.'yı korkutan ses olmuştu yalnız; görevli Franz'dan dünya-

da beklemediği kısa, kopuk kopuk ve askerce bir sesti. Yoksa buyruğun kendisi canına minnetti K.'nın. «Hele şükür!» diye karşılıkta bulundu, dolabı kilitleyip bitişik odaya seğirtti. Odada dikilen iki görevli, sanki yaptıkları pek doğal bir şeymişcesine onu gerisin geri kovalayıp odasından içeri tıktılar. «Daha neler!» diye bağırdılar. «Şef'in karşısına gecelikle mi çıkacaksınız? Dayaktan gebertir sizi, elbet bizi de.» İtile kakıla gardıroba kadar sürülen K.: «Hay Allah! Bırakın beni!» diye bağırdı. «Yatakta baskına uğruyorum, üzerimde yabanlık giysiler olacak değil ya.» «Boşuna nefes tüketiyorsunuz», diye cevapladı görevliler. K. sesini yükselttikçe düpedüz sakinleşiyor, hatta neredeyse üzülmüş gibi yapıyorlar, bu davranışlarıyla K.'nın aklını karıştırıyor ya da bir bakıma aklını başına devşirmesini sağlıyorlardı. «Gülünç merasimler!» diye homurdandı K. Beri yandan, sandalyenin arkalığındaki bir ceketi alarak, görevlilerin yargılarına sunar gibi kısa süre iki elinde tuttu. Görevliler başlarını salladılar. «Hayır, siyah olacak!» dediler. K., bunun üzerine ceketi yere attı ve kendisi de ne amaçla söylediğini bilmeksizin: «Ama henüz duruşmaya çıkmıyoruz ki!» dedi. Görevliler gülümsediler, ancak siyah olması gerektiği konusunda direttiler ceketin. «Siyah ceket, işin bir an önce sonuçlanmasını sağlayacaksa hay hay!» dedi K. ve gidip gardıroba açtı; uzun boylu araştırıp, bel kısmının güzelliğiyle eş dost arasında adeta sükse yapmış en iyi siyah ceketini seçti. Bir de gömlek çıkarıp, özenle giyinmeye koyuldu. Hani görevliler unutmuş, onu bir de banyo yapmaya zorlamamıştı; işin bir an önce sonuçlanmasına bunun katkısı olacağını düşündü. Acaba daha anımsarlar mı diye baktı, tabii görevlilerin hiç aklına gelmedi böyle bir şey. Ama Willem, K.'nın giyinmekte olduğunu haber vermesi için, Franz'ı Şef'e göndermeyi unutmadı.

K., giyinmesi bitince, Willem'in hemen önü sıra bitişik boş

odadan geçip, kapısının iki kanadı açılmış bekleyen bir sonraki odaya geldi. Çok iyi bildiğine göre, burada kısa süredir Bürstner adında bir daktilo kız oturmaktaydı; sabahları genellikle pek erken işe gidiyor, geç vakit eve dönüyordu. K. bugüne kadar kızla yalnızca selamlaşmış, aralarında ondan öte bir konuşma geçmemişti. Kızın yatağının yanıbaşındaki komodin şimdi odanın ortasına çekilerek soruşturma kürsüsü yapılmış, başına da Şef geçmişti; Şef, ayak ayak üstüne atmış ve bir kolunu sandalyenin arkalığına dayamıştı.

Odanın bir köşesinde üç genç adam dikiliyor, Froylayn Bürstner'in duvardaki bir hasır üzerine iliştirdiği fotoğraflara bakıyordu. Açık pencerenin tokmağından beyaz bir bluz sarkmaktaydı. Karşı evin penceresine yine deminki iki ihtiyar abanmıştı. Ama yalnız değillerdi şimdi; arkalarında gömleğinin yakası açık upuzun biri dikiliyor, kızıla çalan sivri sakalını parmaklarıyla boyuna evirip çeviriyordu.

Belki de yalnızca K.'nın dalgın bakışlarını kendi üzerine çekmek için: «Josef K.?» diye sordu Şef. K., benim der gibi başını salladı. «Bu sabah olanlar sanırım sizi pek şaşırtmıştır?» dedi Şef. Sorgulama sırasında gerekecekmiş gibi, komodin üzerinde duran birkaç öteberiyi, bir kibritle şamdanı, bir kitapla iğne yastığını iki eliyle çekip bir kenara aldı. «Elbette!» diye cevapladı K.; sonunda aklı başında biriyle karşılaşıp, ilgili sorun üzerinde konuşabildiği için bir rahatlık duydu. «Elbette şaşırdım, ama pek de şaşırmış değilim asla.» «Nasıl? Pek şaşırmadınız mı?» diye sordu Şef; şamdanı alıp komodinin orta yerine koydu, geri kalan öteberileri de şamdanın çevresine dizdi. «Beni yanlış anladınız galiba», diye devam etti K. hemen, «demek istiyorum ki–» Birden sözlerine ara verip çevresine bakınarak oturacak bir sandalye arandı: «Oturmama izin verirsiniz sanırım?» «Oturmak usulden değildir», diye cevapladı Şef. Bunun üzerine K., bir ikinci kez ara vermeden, konuşmasını sürdürdü: «Şaşırmaya

pek şaşırdım kuşkusuz. Ama benim gibi otuz yaş yaşadıktan ve hayatın güçlüklerine tek başına göğüs gerdikten sonra, insan şaşırtıcı olaylara karşı nasırlaşıyor, bunlar üzerinde, hele bugünkü gibi olursa pek durmuyor.» «Neden bugünkü gibi?» «Hani olup bitenlere bir şaka gözüyle baktığımı söylemek istemiyorum; çünkü harcanan çabaların kapsamı o kadar geniş ki, bir şaka olamaz bu. Şaka olsa, bütün pansiyondakilerin, sonra siz hepinizin buna katılması gerekir ki, bu da bir şaka sınırını aşacaktır. Yani olup bitenler bir şakadır demiyorum.» «Çok doğru!» diye cevapladı Şef. İçinde ne kadar kibrit bulunduğunu anlamak üzere kutuyu açıp baktı. «Ama öte yandan», diye sürdürdü konuşmasını K., bütün odadakilere dönerek; hatta resimler önünde dikilen üç baya da dönerek konuşmayı pek isterdi, «öte yandan, fazla üzerinde durulacak bir şey değil. Bunu şuradan çıkarıyorum ki, dava edilmeme karşın, dava edilmemi haklı göstercecek en ufak bir suç bulunmuyor ortada. Ama bunun da nihayet pek önemi yok; asıl sorun, kimin tarafından dava edildiğim. Sonra bu davaya hangi makam bakıyor? Sizler memur musunuz, nesiniz? Üzerinizdekilere—» Sözün burasında Franz'a döndü K., «üniforma denmezse —yolculuklarda giyilen giysilere benziyor daha çok–, hiçbirinizde üniforma yok. İşte bu soruların açıklığa kavuşturulmasını istiyorum ve eminim, bu yapılırsa, birbirimize alabildiğine içtenlikle veda edip ayrılabileceğiz.» Bunun üzerine Şef, elindeki kibrit kutusuyla komodinin üzerine vurdu. «Büyük bir yanılgıya düşüyorsunuz», dedi. «Burada gördüğünüz baylarla ben, sizin bu davada düpedüz ikinci planda kalıyoruz. Hatta davayla ilgili hemen hiçbir şey bildiğimiz yok. Üzerimizde şu an en resmî üniformalar bile bulunsa, durumunuzun kötülüğünde yine de en ufak değişiklik olmazdı. Hem size asla diyemem ki, dava edildiniz; daha doğrusu, dava edilip edilmediğinizi bilmiyorum. Tutuklu bulunuyorsunuz, doğru; ama ötesinden haberim yok. Belki görevliler boşbo-

ğazlık edip size başka şeyler anlatmıştır; böyle bir şey varsa, yalnızca boşboğazlık olmuştur bu. Sorduklarınızı her ne kadar cevaplandıramıyorsam da, size şu kadarını öğütleyebilirim ki, bırakın bizleri, bırakın başınıza gelecekleri de daha çok kendinizi toparlamaya bakın. Suçsuzum diye böyle yaygaraya vermeyin ortalığı, insanda uyandırdığınız hiç de kötü sayılmayacak izlenime gölge düşürmüş olursunuz. Hele konuşurken kendinizi öyle kapıp koyvermeyin. Örneğin, demin söylediklerinizin hemen hepsi, birkaç kelimecik konuşsanız bile, davranışınızdan çıkarılacak şeylerdi; hem size pek fazla yararı dokunacak yanları yoktu.»

K., Şef'e dikmişti gözlerini. Bir okul öğrencisi gibi, yaşça belki kendinden küçük birinden ders alıyordu. Açıkyürekliliğinden ötürü terslenip paylanmıştı. Tutuklama nedenine ve tutuklama emrini verenlere ilişkin herhangi bir şey de öğrenebilmiş değildi. Bir telaş düştü içine, aşağı yukarı gezinmeye başladı. Kimse de neden geziniyorsun demedi. Gömleğinin yenlerini yukarıya çekti, elini göğsünün üzerinde dolaştırdı, sonra saçlarını düzeltti. Üç bayın önünden geçerken: «Ne saçma!» dedi. Baylar, başlarını döndürüp nazik ama ciddi bakışlarla K.'yı süzdüler. K., sonunda yine Şef'in kürsüsünün önüne gelip dikildi. «Savcı Hasterer iyi dostumdur», dedi. «Kendisine telefon edebilir miyim?» «Elbette», diye cevapladı Şef. «Ama kendisiyle özel bir sorun üzerinde konuşmayacaksınız, bilmem bir manası var mı?» «Bir manası mı?» diye bağırdı K., kızmaktan çok afallamış. «Siz kim oluyorsunuz Allah aşkına? Hem bir mana arıyor, hem de burada manasızlığın daniskasını yapıyorsunuz. Eh, bu kadarına da pes doğrusu! İlkin bu baylar tutup bir baskında bulunuyorlar bana, sonra da şimdi burada kimisi oturmuş, kimisi ayakta bana sizin önünüzde perende attırmaya çalışıyorlar. Madem ki sözüm ona tutuklandım, bir savcıya telefon edişimin manası açık sanırım? Pekâlâ, telefon etme-

yeceğim.» «Yok canım, buyrun!» dedi Şef ve elini telefonun bulunduğu holden yana uzattı: «Buyrun, telefon edin!» «Hayır, kalsın», dedi K. ve pencereye doğru yürüdü. Karşı evdeki seyirci topluluğu hâlâ eski yerindeydi; ne var ki, K.'nın pencereye yaklaşması üzerine rahatları biraz kaçar gibi oldu. İki ihtiyar doğrulup pencereden çekilmek istedi, ama arkalarında dikilen adam kendilerini yatıştırdı. Parmağıyla Şef'e pencereyi gösterip: «Karşıda da seyirciler var!» diye sesini yükseltti K.; bunun üzerine, karşı evdeki üç kişi hemen birkaç adım uzaklaştı pencereden; hatta iki ihtiyar, gerilerinde dikilen adamın arkasına kaçıp saklandı. Adam vücuduyla ihtiyarlara siper oldu ve ağzını oynatmasına bakılırsa, aradaki uzaklıktan ötürü anlaşılmayan bir şeyler söyledi. Ama karşıdakiler büsbütün de kaybolmamıştı gözden, eskisi gibi pencereye sokulabilecekleri anı kollar gibiydiler. «Arsız, saygısız insanlar n'olacak!» diye söylendi K. ve yeniden odaya döndü, başını çevirip gözucuyla Şef'e baktı, anladığı kadarıyla Şef de galiba onunla aynı düşüncedeydi. Ama belki de hiç dinlememişti kendisini; çünkü bir elini olduğu gibi masanın üzerine yapıştırmış, parmaklarının uzunluğunu birbiriyle karşılaştırır görünüyordu. İşlemeli bir örtü yayılmış bavul üzerinde oturan iki görevli dizlerini ovuyor, üç genç bay ise, elleri kalçalarında, gelişigüzel sağa sola bakınıp duruyordu. Artık kullanılmayan bir büro gibi çıt yoktu ortalıkta. «Eee, baylar!» diye sesini yükseltti K.; bir an, bütün odadakileri omuzlarında taşıyormuş gibi bir duyguya kapıldı. «Halinize bakılırsa, benim işte yapılacak bir şey kalmadı. Sanırım en iyisi, bana karşı davranışınızın eğriliği ya da doğruluğu üzerinde daha çok kafa yormayıp karşılıklı el sıkışmak ve işi tatlı bir sonuca bağlamak. Siz de benim gibi düşünüyorsanız, buyrun!» Sonra Şef'in masasına yaklaşıp elini uzattı. Gözlerini kaldıran Şef, dudaklarını dişleyerek, K.'nın uzanan eline baktı. K., Şef'in elini vereceğinden umutluydu henüz. Ama Şef ayağa kalkarak,

Froylayn Bürstner'in yatağı üzerinde duran sert ve yuvarlak bir şapkayı aldı, yeni bir şapkayı dener gibi iki eliyle kollayarak tutup başına geçirdi. Ardından K.'ya dönerek: «Her şey ne de basit görünüyor size», dedi. «İşi tatlı bir sonuca mı bağlayalım buyurdunuz? Yo, yo, olacak şey değil! Ama sakın bu sözlerim umutsuzluğa düşürmesin sizi. Hem neden umutsuzluğa düşesiniz? Sadece tutuklandınız, o kadar. Benim ödevim size bildirmekti bunu, bildirdim ve tutuklama haberini de nasıl karşıladığınızı gördüm. Bugünlük bu kadar; birbirimizle vedalaşabiliriz artık, ama kuşkusuz ilerde yine görüşmek üzere. Sanırım şimdi bankaya gitmek istersiniz?» «Bankaya mı?» diye sordu K. «Nasıl olur? Tutuklu değil miyim?» K.'nın sorusunda kafa tutarcasına bir eda vardı; çünkü her ne kadar el sıkışma önerisi kabul edilmemişse de, bu adamlar karşısında, özellikle Şef'in ayağa kalkmasından bu yana giderek daha çok bağımsızlığına kavuştuğunu hissediyordu. Onlarla oynamaya başlamıştı. Evden çıkıp gitmek istediler mi, sokak kapısına kadar arkalarından seğirtecek, kendisini tutuklamalarını söyleyecekti. Bu yüzden, tekrarladı sözlerini: «Madem ki tutukluyum, bankaya nasıl giderim?» O anda odanın kapısına varan Şef: «Ha bakın, siz beni yanlış anladınız», dedi. «Tutuklanmaya tutuklandınız, ona şüphe yok. Ama yine eskisi gibi işinizde çalışabilir, her zamanki yaşamınızı sürdürebilirsiniz.» «Öyleyse tutuklanmak pek kötü bir şey değil», dedi K., Şef'e yaklaşarak. «Ben asla öyledir demedim ki», diye cevapladı Şef. «O zaman tutuklandığımı bildirmeseniz de pek bir şey gerekmezdi», dedi K. ve Şef'e daha çok sokuldu. Bu arada öteki baylar da gelmişti; şimdi hepsi, kapının önündeki daracık yerde toplanmıştı. «Ama bildirmek ödevimdi», dedi Şef. «Saçma bir ödev», dedi K., yumuşamaz. «Olabilir», diye cevapladı Şef. «Ancak, bu gibi konuşmalarla boşuna vakit kaybetmeyelim. Bankaya gitmek istersiniz sanmıştım ben. Madem söylenenlere bu kadar dikkat ediyorsunuz, o zaman

şunu da ekleyeyim ki, sizi bankaya gidin diye zorlamıyorum, yalnızca gitmek istersiniz sanmıştım. Size kolaylık olsun, bu vakit bankaya gidişiniz pek dikkati çekmesin diye de meslektaşınız şu üç bayı yanınıza arkadaş vermek istemiştim.» «Nasıl?» diye bağırdı K. ve gözlerini şaşkınlıkla üç baya dikti. Kendilerini hâlâ Froylayn Bürstner'in resimleri önünde birarada dikilirken görür gibi olduğu bu silik, kansız ve solgun benizli genç baylar, gerçekten K.'nın kendileriyle aynı bankada çalıştığı memurlardı, ama K.'nın meslektaşları falan değillerdi; bunları onun meslektaşları diye göstermek bir abartma sayılırdı ve her şeyi bilen Şef'in bunu bilmemesi bir eksiklikti doğrusu. Öte yandan, bayların bankanın küçük memurlarından oldukları da kuşkusuzdu. Nasıl da K.'nın gözünden kaçmıştı. Şef'le görevlilere ne kadar kendini kaptırmıştı ki, bu üç genç bayı, bu habire elini kolunu sallayan sanki baston yutmuş Rabensteiner'le gözleri çukura gömülmüş sarışın Kullich'i ve yüzündeki müzmin bir kas geriliminin yol açtığı gülüşe katlanılamayan Kaminer'i tanıyamamıştı. Çok geçmeden K.: «Günaydın, baylar!» dedi ve önünde kusursuz bir şekilde eğilen memurlara elini uzattı. «Sizleri tanıyamadım bir türlü. E, şimdi çalışmaya gidiyoruz, ha?» Baylar, sanki bütün zaman bu ânı gözlemişler gibi, gülerek ve hızlı hızlı başlarını salladılar. K. şapkasının odada kaldığını fark edince, hepsi şapkayı alıp gelmek için birbiri ardından seğirtti; bu da bir bakıma onların ne yapacaklarını bilemez durumda bulunduğunu gösteriyordu. K. kımıldamadan dikilip, açık iki kapıdan onların peşi sıra baktı. En geride vurdum duymaz Rabensteiner kalmıştı tabii, çıtkırıldım bir tırısa kalkmıştı, o kadar. Kaminer şapkayı getirip K.'ya uzattı. Kaminer'in gülümsemesinin kasıtlı olmadığını, zaten onun kasıtlı gülümseyemeyeceğini, bankada ister istemez sık sık yaptığı gibi burada da bir kez daha aklından geçirmeden duramadı K. Halinde hiç de pek suçlu bir ifade sezilmeyen Bayan Grubach, holde bütün kalabalığa kapıyı

açtı. K.'nın gözü, önce de çok kez olduğu gibi, Bayan Grubach'ın önlüğünün kuşağına takıldı; güçlü beli gereğinden fazla sıkmıştı kuşak. Aşağıya inince, saatini çıkarıp eline aldı K., zaten yarım saati bulan gecikmeyi durup dururken daha da artırmamak için bankaya otomobille gitmeye karar verdi. Kaminer, bir araba çevirmek üzere köşebaşına koştu. Baylardan öbür ikisi de K.'yı oyalamaya çalıştı, ansızın Kullich karşı evin kapısını gösterdi; kapıda sivri sakalı kızıla çalan uzun boylu adam belirmişti; bütün vücuduyla ortada görülmekten ansızın ürktü adam; geri geri giderek duvara yaslandı. İki ihtiyara gelince, henüz merdivenlerden iniyor olacaktı. K. daha önce gördüğü, hatta şimdi ortaya çıkmasını beklediği uzun boylu adama dikkatini çektiği için kızdı Kullich'e. Kendi başına buyruk bu kimselerin, sözlerini ne kadar yadırgayacağını düşünmeden: «Bakmayın o yana!» diye çıkıştı. Ama bu sözleri için bir açıklamada bulunmak zorunda kalmadı; çünkü araba gelmişti, hemen binip yola koyuldular. Birden anımsadı K.; Şef'le görevlilerin evden çıkıp gidişini adeta hiç fark etmemiş, Şef üç memuru, üç memur Şef'i onun gözünden saklamıştı. Bu da biraz dalgınlığını gösteriyordu; K., bu bakımdan kendisini daha bir dikkatle denetim altında tutmaya karar verdi. Bir ara elinde olmaksızın arkasına döndü, Şef'le görevlileri belki bir kez daha görebilirim umuduyla arabanın arkasından sarkıp baktı. Ama hemen yine başını çevirdi, kimseyi aramaya kalkmamış gibi köşeye yerleşti. Halinden pek anlaşılmıyorsa da, asıl şimdi oyalanmaya karşı bir gereksinim duyuyordu; ne var ki, kendisine eşlik eden baylar yorulmuşa benziyordu. Rabensteiner arabanın sağından, Kullich ise solundan dışarısını seyretmekteydi. Geriye bir tek Kaminer kalıyordu ki, onun yüzündeki sırıtışla oyalanmasına da K.'nın insanlık duygusu elvermiyordu. K. işten sonra vakit kaldı mı —çokluk saat dokuza kadar bankada çalışıyordu— tek başına ya da memur arkadaşlarıyla biraz dolaşıyor, derken bir biraha-

neye uğruyor, gedikli müşterilere ayrılmış masada çokluk kendisinden yaşlı beylerle genel olarak saat on bire kadar oturuyor, bu ilkbahar akşamlarını işte böylece geçiriyordu. Ama bu düzenin dışına çıktığı zamanlar da yok değildi. Örneğin, çalışkanlık ve güvenilirliğini pek takdir eden banka müdürü, bazen onu arabasıyla bir gezinti yapmaya çağırıyor veya akşam yemeği için alıp villasına götürüyordu. Ayrıca, K., haftada bir, gece geç vakitlere dek bir tavernada garsonluk yapan, bu yüzden konuklarını gündüz yatakta kabul eden Elsa adındaki bir kızı dolaşıyordu.

Ama bu akşam —yoğun bir çalışmayla, ayrıca doğum gününü kutlamaya gelen eş dostun saygı ve sevgi dolu dileklerini dinlemekle gündüz çarçabuk geçmişti— doğruca eve gitmek istiyordu. Çalışırken verdiği bütün kısa molalarda hep eve gitmeyi geçirmişti aklından. Sabahleyin olanlar Bayan Grubach'ın pansiyonunda baştan aşağı bir düzensizliğe yol açmış da, düzenin yeniden kurulabilmesi ille kendisinin bulunmasını gerektiriyormuş gibi belirsiz bir duygu vardı içinde. Bir kez bu düzen yeni baştan kurulmayagörsün, sanki söz konusu olaylardan iz eser kalmayacak, her şey yine eski akışını izleyecekti. En başta şu üç memur bakımından korkulacak bir şey yoktu ortada; her üçü de bankadaki memur kalabalığı arasına yeniden gömülüp gitmişti. Hallerinde hiçbir değişiklik sezilmiyordu. Kendilerini bazen tek tek, bazen hep birden sık sık odasına çağırtmış K., bunu da yalnız davranışlarını izlemek için yapmış, ama her defasında bir gönül rahatlığıyla onları yine uğurlamıştı.

Akşam saat dokuz buçukta kaldığı pansiyonun önüne gelince, kapıda bacaklarını aralamış dikilen ve pipo içen bir oğlanla karşılaştı. «Sen kimsin?» diye sordu hemen ve yüzünü oğlanın yüzüne yaklaştırdı, holün boşluğunda pek bir şey seçilecek gibi değildi. «Kapıcının oğluyum, efendim», diye

cevapladı oğlan, ağzından piposunu aldı ve kenara çekilip K.'ya yol verdi. K., elindeki bastonu sabırsızlıkla yere vurarak: «Kapıcının oğlu mu?» diye sordu. «Bir isteğiniz mi vardı efendim? Babamı çağırayım mı?» «Hayır, hayır», dedi K. Sesinde bağışlayıcı bir ton seçiliyordu; sanki oğlan bir kabahat işlemiş de bunu affeder gibiydi. «Hayır, istemez», diye tekrarlayarak yürüdü, merdiveni çıkmadan bir kez daha dönüp arkasına baktı.

Doğru kendi odasına gidebilirdi, ama Bayan Grubach ile konuşmak istediğinden, onun odasına varıp tıklattı kapıyı. Bayan Grubach, masanın başında oturmuş çorap yamıyordu. Önünde henüz yamanmamış bir yığın eski çorap vardı. Böyle geç vakit rahatsız ettiği için, dalgın, özür diledi K.; ama Bayan Grubach kendisini pek güler yüzle karşılayıp, özür falan işitmek istemediğini söyledi; dilediği saatte gelip onunla konuşabilirdi K.; hani kendisi de çok iyi biliyordu ki, kiracıları içinde en beğendiği, en sevdiği kimse oydu. Çevresine şöyle bir göz gezdirdi K.; oda yine tastamam eski durumunu almış, pencere önündeki küçük masadan sabahki kahvaltı sofrası kaldırılmıştı. Şu kadın elleri sessiz sedasız çalışıp ne çok işler beceriyor, diye geçirdi içinden. Kendisi o tabakları, fincanları dünyada odadan dışarı taşıyamaz, belki hemen düşürüp kırardı. Bir şükran duygusuyla Bayan Grubach'a baktı. «Bu geç vakitte hâlâ ne diye çalışıyorsunuz?» diye sordu. Masada Bayan Grubach'la yan yana oturuyorlar, K. elini zaman zaman çorapların içerisine gömüyordu. «İş çok da», diye cevapladı Bayan Grubach. «Gündüz kiracıların işleriyle uğraşıyorum, kendi işlerimi görmem için bana kala kala geceleri kalıyor.» «Üstelik ben de bugün bir sürü iş açtım başınıza», dedi K. Bayan Grubach, biraz meraklanmış: «Hayrola, ne işi?» diye sordu. Yamadığı çorabı bıraktı elinden. «Sabahleyin buraya gelen adamları söyle-

mek istiyorum.» «Ha, öyle mi?» dedi Bayan Grubach, yeniden önceki sakin haline döndü: «Hayır, pek fazla uğraştırmadı beni.» K. sustu, Bayan Grubach'ın çorabı yamamak üzere yeniden eline aldığını gördü. Böyle bir şeyden söz açmama şaşırdı sanırım, diye geçirdi içinden. Bundan söz açmamı doğru bulmuyor anlaşılan. Benim için de tersine pek önemli. Bu işi ancak yaşını başını almış bir kadınla konuşabilirim. «Yo, yo», dedi, «bunun sizi zahmete soktuğu kuşkusuz. Ama bir daha olmayacak.» Bayan Grubach, K.'nın söylediklerini pekiştirerek: «Hayır, bir daha olamaz», dedi ve adeta üzgün, gülümsedi. «Ciddi mi söylüyorsunuz?» diye sordu K. Bayan Grubach sesini alçaltarak: «Evet!» diye cevapladı. «Ama her şeyden önce pek önemsemeyin bu işi. Dünyada neler olmuyor ki! Madem benimle böyle teklifsiz konuşuyorsunuz, size çekinmeden itiraf edeyim, ben kapı arkasından biraz kulak kabarttım konuşulanlara. Sonra iki görevli de bana kimi şeyler çıtlattı. Anlaşılan ortada dönen sizin mutluluğunuz, ki bu da benim doğrusu can ve yürekten istediğim bir şey. Hani belki isteğin bu kadarı fazla, çünkü ben nihayet sizin sadece ev sahibinizim. Sözün kısası, kimi şeyler çalınmadı değil kulağıma; ancak diyemem ki, işittiklerim öyle pek kötü şeylerdir. Hayır! Tutuklandınız, doğru; ama öyle bir hırsız gibi değil. İnsanın bir hırsız gibi tutuklanması kötü şey. Ama sizinki... Bana kalırsa, bilgiççe bir şey bu. Saçma bir söz söylersem özür dilerim, bana bilgiççe bir şey gibi görünüyor, gerçi anladığım yok, ama ille anlamak gerekmez ki.»

«Söyledikleriniz asla saçma değil, Bayan Grubach. En azından ben de biraz sizin gibi düşünüyorum, ama benim olup bitenler üzerindeki yargım sizinkinden biraz daha sert. Doğrusu olanlara öyle bilgiççe bir şey gözüyle baktığım yok, tersine hiçbir önem taşımayan şeyler hepsi. Gafil avlandım, o kadar. Uyanır uyanmaz, Anna'nın ortalarda görünmeyişi-

ne bakmayarak hemen yataktan kalksaydım da, kimsenin yoluma durmasına aldırmayıp size gelseydim, bugünkü kahvaltımı her günkünden ayrı bir yerde, diyelim mutfakta yapar, giysilerimi de sizi yollayıp odamdan aldırtırdım. Sözün kısası, akıllıca davransaydım, olanlar olmaz, olacakların da vaktiyken önüne geçilirdi. Ne var ki, boş bulunuyor insan. Hani bankada hazırlıklıyımdır hep, böyle bir durum dünyada başıma gelmez. Bankada ayrı bir odacım var, masamın üzerinde bir dış telefon ve bir iç telefon var, girip çıkanların kesilmez arkası, müşteriler gelir, memurlar gelir. Hem bankada, her şeyden önce bir çalışma havası içinde bulunurum, yani aklım başımdadır hep. Bankada böyle bir durumla karşılaşmak benim için adeta zevk olurdu. Ama geçti artık, zaten ben de bu işten hiç söz açacak değildim. Sadece sizin ne diyeceğinizi, sizin gibi aklı başında bir kadının bu konuda ne söyleyeceğini merak etmiştim. Aynı düşünceleri paylaştığımıza sevindim doğrusu. Eh, şimdi elinizi uzatın da, böyle bir görüş birliğini toka ederek pekiştirelim...»

Acaba elini uzatacak mı? Şef vermemişti elini, diye düşündü K., öncekinden daha değişik bir bakışla, süzerek Bayan Grubach'a baktı. Kendisi kalkınca, Bayan Grubach da kalkmıştı ayağa; K.'nın bütün söylediklerine akıl erdiremediğinden, ne yapacağını biraz şaşırmış gibiydi. Bu yüzden: «Niçin bu kadar üzerinde duruyorsunuz canım, Bay K.», dedi ağlamaklı bir sesle; oysa hiç de söylemek istemediği düpedüz yersiz bir sözdü bu; tabii bu arada toka etmeyi de unutmuştu. «Yo, hiç de üzerinde durmuyorum», diye cevapladı K., birden yorgun düşmüş ve kadından gelecek tüm onaylamaların değersizliğini anlamış.

Kapıya varınca: «Froylayn Bürstner evde mi acaba?» diye sordu. «Hayır», dedi Bayan Grubach ve bu kuru bilgiyi verirken geç kalmış anlayışlı bir ilgiyle gülümsedi, «tiyatroya gitti. Bir şey mi diyecektiniz? İsterseniz ben ileteyim kendi-

sine?» «Yo, biraz konuşacaktım, o kadar.» «Bilmem ki ne zaman gelir. Tiyatroya gitti mi, hep geç döner eve.» Başı yerde: «Zaten önemli değil pek», dedi K. ve gitmek için kapıya yöneldi. «Bugün odasını işgal ettim de, kendisinden özür dileyecektim.» «Dilemeseniz de bir şey gerekmez, Bay K. Bu kadar ince düşünmeyin. Kızın olup bitenden hiç haberi yok; sabah erken evden ayrıldı, bir daha da dönmedi. Sonra eskisi gibi derleyip toparladık odayı. Buyrun, kendiniz bakın isterseniz.» Ardından, Froylayn Bürstner'in oda kapısını açtı. «Teşekkür ederim, inanıyorum size», diye cevapladı K., ama yine de açılmış kapıya doğru yürüdü. Karanlık odayı ayın sessiz aydınlığı doldurmuştu. Seçilebildiği kadar, gerçekten her şey yerli yerindeydi, sabahki bluz da pencere kolundan kaldırılmıştı. Yataktaki yorgan ve yastıklar dikkati çekecek kadar kabarık duruyordu, yer yer ay ışığı vurmuştu üzerlerine. «Froylayn Bürstner çokluk geç dönüyor eve», dedi K. Sanki bunun sorumlusu Bayan Grubach'mış gibi kadına baktı. Froylayn Bürstner'i bağışlatmaya çalışarak: «Eh, gençlik işte», diye cevapladı Bayan Grubach. «Tabii, tabii!» dedi K. «Ama aşırılığa varabilir.» «Varabilir», dedi Bayan Grubach, «ne kadar da doğru düşünüyorsunuz Bay K. Hatta şimdi Froylayn Bürstner konusunda bile ne kadar haklısınız. Kıza kara çalmak istemem kuşkusuz; iyi kız, cana yakın, içten, tertipli, titiz, hamarat. Bu taraflarına hiç diyecek yok doğrusu. Ama şurası da gerçek ki, yeteri kadar onurlu, yeteri kadar ağırbaşlı değil. Bu ay kendisine iki kez kuytu sokaklarda rastladım. İkisinde de değişik erkekler vardı yanında. Söylemeye dilim varmıyor, Allah biliyor ya ilk size açıyorum; ama görüyorum ki, Froylayn Bürstner'in kendisiyle bu işi konuşmadan olmayacak. Sonra ona kuşkuyla bakışımın nedeni yalnız bu değil.» Tepesi atmış, neredeyse öfkesini saklayamayarak: «Tamamen yanlış düşünüyorsunuz», diye atıldı K., «Froylayn Bürstner'le ilgili sözlerimi de yanlış anladınız, ben öyle demek istememiştim. Hem sizi

açıkça uyarmak isterim, onunla bu konuda herhangi bir şey konuşmaya kalkmayın sakın! Düpedüz yanılıyorsunuz; ben Froylayn Bürstner'i çok iyi tanıyorum, söylediklerinizin bir teki bile doğru değil. Ama olabilir, belki fazla ileri gidiyorumdur, önünüze durmayayım, dilediğinizi buyrun, söyleyin kendisine. İyi geceler!» Rica dolu bir tonla: «Bay K.», diye seslendi Bayan Grubach ve o anda odasına varıp kapıyı açmış bulunan K.'nın arkasından seğirtti. «Şimdiden Froylayn Bürstner ile konuşmak isteyen yok ki! Elbet konuşmadan önce bir süre daha izleyeceğim kendisini. Bildiklerimi size söyledim, o kadar. Nihayet pansiyonun temiz kalması, bütün kiracıların dilediği bir şeydir, değil mi ama! Eh, benim de bütün çalışmam, pansiyonu temiz tutmak için.» «Temiz tutmak ha!» diye cevapladı K., kapı aralığından. «Pansiyonu temiz tutmak istiyorsanız, ilkin beni atın dışarı!» Sonra vurup kapadı kapıyı, Bayan Grubach'ın hafifçe kapıyı tıklatmalarına aldırmadı.

Ama uyumayı hiç canı istemiyordu K.'nın, dolayısıyla henüz uyanık kalmaya karar verdi. Böylelikle Froylayn Bürstner'in eve ne zaman döndüğünü de öğrenebilecekti. Froylayn Bürstner dönünce, vakit ne kadar uygunsuz olursa olsun, belki gidip birkaç kelime konuşabilirdi kendisiyle. Pencereye yaslanmış, yorgun gözlerini ovup dururken, bir an Froylayn Bürstner'i kandırmayı, onunla pansiyondan çıkıp giderek Bayan Grubach'a bir ders vermeyi düşündü. Ama hemen ardından bunu korkunç derecede aşırı bir davranış olarak gördü, hatta sabahki olaylar yüzünden pansiyonu değiştirmeyi tasarlıyormuş gibi kendisine karşı bir kuşku uyandı içinde. Böyle bir davranıştan da saçma, her şeyden önce yersiz ve bayağı bir şey olamazdı.

Bomboş sokağa bakmaktan usanınca, gidip kanepeye uzandı. Pansiyona gelecekleri yattığı yerden görebilmek için odanın kapısını az bir şey aralamıştı. Aşağı yukarı on

bire kadar bir yandan puro içerek sakin sakin yattı kanepede. Ama daha çok dayanamayıp kalktı. Sanki bu davranışıyla Froylayn Bürstner'in eve dönmesini çabuklaştırabilirmiş gibi, hole çıktı biraz. Hani kıza karşı pek bir özlem duyduğu yoktu; hayalini şöyle doğru dürüst kafasında canlandıramıyordu bile. Ama şu anda kendisiyle konuşmak istiyor, onun eve geç kalıp bu günün bitimine üstelik bir huzursuzluk ve düzensizlik getirmesi canını sıkıyordu. Akşam yemek yememiş, bugün için Elsa'ya gitmeyi tasarlamışken gidememiş, bunlara da yine Froylayn Bürstner yol açmıştı. Ama henüz Elsa'nın çalıştığı tavernaya uğrayıp hem yemek yiyebilir, hem Elsa'yı görebilirdi. Froylayn Bürstner'le konuştuktan sonra öyle de yapmayı düşündü.

Saat on bir buçuğu geçmişti ki, merdivenlerden birinin çıktığını işitti. Düşüncelere dalmış, sanki kendi odasındaymış gibi gürültülü adımlarla holde aşağı yukarı gezinen K., ses üzerine hemen kaçıp odasının kapısının arkasına saklandı. Froylayn Bürstner'di gelen; kapıyı kaparken dar omuzlarındaki ipek şala soğuktan titreyerek daha bir sıkıca sarındı. Bir an sonra Froylayn Bürstner odasına girecek, K. da tabii gece yarısı onu rahatsız edemeyecekti. Yani hemen şimdi gidip konuşması gerekiyordu. Ama terslik bu ya, daha önce odasındaki elektriği yakmayı unutmuştu; bu yüzden karanlık odadan çıkışı baskına benzer bir şey olacak, hiç değilse Froylayn Bürstner'i hayli korkutacaktı. Ancak ne yazık ki başka çare yoktu ve hiç vakit kaybetmeye gelmezdi. Kapı aralığından: «Froylayn Bürstner!» diye fısıldadı. Çağrı değil de bir rica tonu taşıyordu ses. Froylayn Bürstner: «Kim var orada?» diye sordu ve şaşkınlıktan büyümüş gözlerle çevresine bakındı. «Benim, ben!» dedi K. ve gizlendiği yerden çıktı. «Siz misiniz, Bay K.?» dedi Froylayn Bürstner gülümseyerek; K.'ya elini uzattı. «Sizinle bir kaç kelime konuşacaktım, acaba şimdi mümkün mü?» dedi K. «Şimdi mi?» diye

sordu Froylayn Bürstner. «Şimdi olması şart mı? Biraz tuhaf kaçar da şimdi, öyle değil mi?» «Ama saat dokuzdan beri sizi bekliyorum», dedi K. «Olabilir. Tiyatroya gitmiştim, benimle konuşmak istediğinizden hiç haberim yoktu.» «Sizinle konuşmamı gerektiren olay bugün oldu henüz.» «Ya? Şunu söyleyeyim ki, şimdi benimle konuşmak istemenize bir itirazım yok; ancak, yorgunluktan yıkılacak durumdayım. Birkaç dakika için odama gelseniz. Burada dünyada konuşamayız. Herkesi uyandırırız sonra; bu da uyananlardan çok bizim için tatsız bir şey olur. Siz burada bekleyin, ben odamdaki elektriği yakınca, ışığı söndürüp gelirsiniz.» Söylenildiği gibi yaptı K.; ışık söndürüldükten sonra da beklemesini sürdürdü. Froylayn Bürstner, odasından ikinci bir kez usulcacık kendisini çağırınca girdi içeri. Bir sediri gösterip: «Buyurun, oturun!» dedi Froylayn Bürstner. Kendisi ise, yorgunluktan söz açmasına karşın, oracıkta karyolanın ayaklarından birinin yanıbaşına dikildi. Küçük, ama baştan aşağı çiçeklerle bezenmiş şapkasını bile başından çıkarmamıştı. «Eh, anlatın bakalım şimdi! Merak ettim doğrusu.» Sonra bacaklarını hafifce çapraz kavuşturdu. «Belki sorunun şimdi üzerinde konuşulmasını gerektirecek adar acil olmadığını söyleyeceksiniz, ama...», diye başladı K. «Giriş yapmayın, girişlerden hoşlanmam», diye cevapladı Froylayn Bürstner. «Bu, işimi kolaylaştırır», dedi K. «Odanız bu sabah, bir bakıma benim yüzümden biraz dağınıklığa uğradı. Ben istemedim hani, yabancı kimseler yaptı bu işi; ama dediğim gibi, benim yüzümden. Dolayısıyla, sizden özür dilemek istedim.» Odayı gözden geçirecekken K.'yı süzerek: «Benim odam mı?» diye sordu Froylayn Bürstner. «Öyle», dedi K. ve konuşma başlayalı beri ilk kez Froylayn Bürstner'le gözgöze geldiler. «Olay nasıl oldu, bir kelime bile konuşmaya değmez üzerinde.» «Ama işin asıl ilginç yanı bu», dedi Froylayn Bürstner. «Hayır», dedi K. «Öyle olsun», diye cevapladı Froylayn Bürstner, «kimsenin sırrını ele geçirmeye niyetim yok. İlginç

olmadığı üzerinde diretiyorsanız, buna da bir itirazım yok. Benden özür dilemenize gelince: değil mi ki ortada bir dağınıklık eseri görülmüyor, dileğinizi hay hay kabul ediyorum.» Sonra, ellerini kalçalarına gömerek odanın içinde şöyle bir gezindi. Duvara iliştirilip üzerine resimler yerleştirilmiş hasır çerçevenin önüne gelip durdu. «Şuraya bakın!» diye yükseltti sesini. «Gerçekten karıştırmışlar resimlerimi. Ne çirkin şey. Demek hiç hakkı yokken odama biri girmiş.» Başıyla söyleneni onayladı K., bir yandan da o can sıkıcı ve anlamsız hareketliliğini bir türlü dizginleyemeyen Kaminer'e içinden lanetler savurdu. «Ne tuhaf!», dedi Froylayn Bürstner. «Sizin kendiliğinizden yapmamanız gereken bir şeyi ben mi size hatırlatacak, evde yokken odama girmemenizi ben mi size söyleyeceğim.» «Ama açıklamıştım, Froylayn Bürstner», diye cevapladı K., kendisi de fotoğrafların yanına geldi, «resimlerinize el süren ben değilim. Ama madem inanmıyorsunuz, itiraf edeyim o zaman: Soruşturma kurulu, yanında üç memur getirmişti bankadan, sanırım bunlardan biri resimleri karıştırdı; ilk fırsatta adamı bankadan kapı dışarı edeceğim.» Froylayn Bürstner'in soran bakışlarla kendisine baktığını görünce: «Anlayacağınız, bir soruşturma kurulu geldi buraya», diye ekledi. «Sizin için mi?» diye sordu Froylayn Bürstner. «Evet», dedi K. «Olamaz!» dedi Froylayn Bürstner ve güldü. «Oldu», dedi K. «Yoksa siz beni suçsuz mu buluyorsunuz?» «Suçsuz mu? Şey, ne bileyim...» dedi Froylayn Bürstner. «Ben, hemen böyle ağır bir yargı vermek istemem. Sizi de pek tanımıyorum nihayet. Benim bildiğim, bir kimse aleyhinde daha başta bir soruşturma kurulu harekete geçirildi mi, o kimse ağır bir suç işlemiş demektir. Ama değil mi ki siz serbestsiniz — hani hiçbir şey olmasa, sakin haliniz bir tutukevinden kaçmadığınızı gösteriyor — böyle bir suç işlemiş olamazsınız sanırım.» «Öyle», dedi K., «ama soruşturma kurulunun suçsuzluğumu ya da sanıldığı kadar suçlu sayılmayacağımı anlamış olması

mümkün.» «Mümkün tabii», dedi Froylayn Bürstner, büyük bir merakla. «Görülüyor ki mahkeme işlerinde pek deneyiminiz yok», dedi K. «Hayır, yok», diye cevapladı Froylayn Bürstner, «olmadığına da sık sık hayıflanmışımdır, çünkü her şeyi bileyim isterdim. Hele mahkeme işlerine karşı o kadar büyük bir ilgi duyuyorum ki! Mahkemelerin kendilerine özgü bir çekiciliği var, öyle değil mi? Ama bu konudaki bilgi eksiklerimi gidereceğimden kuşkunuz olmasın; önümüzdeki ay bir avukatın bürosunda çalışacağım.» «Bakın bu çok iyi», dedi K., «o vakit benim davada bana biraz yardım edersiniz.» «Hay hay!» dedi Froylayn Bürstner. «Neden etmeyeyim? Bilgilerimi değerlendirecek bir fırsat çıkarsa, seve seve koşarım yardımınıza.» «Ama ciddi söylüyorum ben», dedi K., «hiç değilse sizin kadar yarı ciddi. Gerçi işe bir avukatı karıştıracak kadar önemli değil sorun, ama kendisine akıl danışacağım birine pekâlâ ilerde gereksinme duyabilirim.» «Evet ama, akıl danışılacak kimse ben olacaksam, bileyim nedir sorun?» dedi Froylayn Bürstner. «İşin güç tarafı da bu ya», dedi K., «ben kendim de bilmiyorum.» «Öyleyse benimle eğlendiniz», dedi Froylayn Bürstner, aşırı düşkırıklığına uğramış, «böyle bir şey için gecenin bu vaktini seçmenizin hiç gereği yoktu.» Sonra uzun bir süredir K. ile önünde dikildikleri resimlerin yanından ayrıldı. «Ama hayır, Froylayn Bürstner, şaka etmiyorum», dedi K. «Ne diye bana inanmıyorsunuz? Bildiklerimi anlattım size, hatta bildiklerimden de fazlasını; çünkü bir soruşturma kurulu falan değildi gelen, başka bir isim bulamadığım için öyle dedim. Herhangi bir soruşturmada bulunan da olmadı. Yalnızca tutuklandım, o kadar; ama bir kurul tarafından.» Divan üzerinde oturan Froylayn Bürstner yeniden güldü. «Nasıldı peki?» diye sordu. «Korkunç!» dedi K. Ama o anda hiç düşündüğü yoktu bunu, kendini tamamen Froylayn Bürstner'in seyrine kaptırmıştı: Froylayn Bürstner, bir dirseğini divanın yastığına dayayıp yüzünü avcuna yaslamış,

öbür elini ağır ağır kalçasında gezdiriyordu. «Bu pek genel bir söz», diye cevapladı. «Nedir genel olan?» diye sordu K., ama sonra anımsadı. «Nasıldı, görmek ister misiniz?» Niyeti biraz hareket etmek, odada kalıp gitmemekti. «Yorulmuşum», diye cevapladı Froylayn Bürstner. «Eve bu kadar geç dönerseniz», dedi K. «Sonunda bir de suçlama öyle mi? Ama doğru, hak ettim, sizi bu vakit almayacaktım içeri; gereği de yokmuş, gördük.» «Ne kadar gerekli olduğunu asıl şimdi göreceksiniz», dedi K. «Komodini karyolanın yanından biraz beriye çekebilir miyim?» «Daha neler!» dedi Froylayn Bürstner. «Çekemezsiniz tabii.» Bu sözler, kendisi için ölçüsüz bir darbe oluşturmuş gibi sinirlenerek: «Öyleyse ben de gösteremem», diye cevapladı K. «Göstermeniz için ille de zorunluysa, buyrun çekin», dedi Froylayn Bürstner. Biraz sonra daha zayıf bir sesle: «Öyle yorgunum ki, bu kadarına izin vermemem gerekirdi», diye ekledi. K. komodini çekip odanın ortasına getirdi, sonra da başına geçip oturdu. «Kişilerin oda içindeki dağılımını kafanızda doğru canlandırmanız gerekiyor. Göreceksiniz, pek ilgi çekicidir. Diyelim ki, ben şefim; oradaki bavul üzerinde iki görevli oturuyor, resimlerin başında da gençten üç bay dikilmektedir. Sırası gelmişken şunu da belirteyim, pencerenin kolunda da bir beyaz bluz asılı. İşte şimdi başlıyor. Ha, kendimi unuttum. Oyunun baş kişisi ben de burada, komodinin önünde dikiliyorum. Şef, işte öylesine kurulmuş oturuyor komodinin başında; ayak ayak üstüne atmış, kolunu da şöylece sandalyenin arkalığından aşağı sarkıtmış; bir kaba herif ki, sormayın! İşte gerçekten başlıyor şimdi: Şef, sanki uyuyormuşum da beni uyandırmak ister gibi bağırıyor adeta. Size nasıl bağırdığını anlatabilmem için, benim de bağırmam gerekiyor. Hani bağırarak söylediği de benim ismim yalnız.» Gülümseyerek konuşulanları dinleyen Froylayn Bürstner, K.'nın bağırmasını önlemek üzere işaret parmağını dudaklarına bastırdı; ama geç kalmış, rolünü fazla benimseyen K.

usulca bağırmıştı: «Josef K.!» Hani öyle sözünü ettiği kadar hızlı değildi ama, birden ağzından çıkan ses odanın içinde ancak yavaş yavaş etrafa yayılmıştı adeta.

Ansızın düzenli aralarla, kısa süreli ve sert, birkaç kez bitişik odanın kapısına vuruldu. Froylayn Bürstner sarardı, elini kalbine götürdü. K.'nın aklı tamamen sabahki olaylarda ve bu olayları gözlerinin önüne sermeye çalıştığı Froylayn Bürstner'deydi, aradan biraz zaman geçip başka şey düşünecek duruma gelince fena halde irkildi. Kendisini toparlar toparlamaz, Froylayn Bürstner'in yanına koşup elini tuttu. «Korkacak bir şey yok», dedi, «siz bana bırakın işi, ben çözümlerim. Yalnız bu saatte kim olabilir? Bildiğim kadarıyla bitişikte oturma odası var, orada da yatmaz kimse.» «Yatıyor», diye fısıldadı Froylayn Bürstner, K.'nın kulağına, «dünden beri Bayan Grubach'ın yeğeni bir yüzbaşı bu odada uyuyor. Başka boş oda yokmuş da. Benim de çıktı aklımdan. Böyle bağırmanızın ne gereği vardı sanki. Beni ne çok üzdüğünüzün farkında mısınız?» «Üzülmeniz için hiç neden yok», dedi K. ve kendini divan yastığının üzerine bırakan Froylayn Bürstner'i eğilip alnından öptü. «Çekilin, çekilin!» dedi Froylayn Bürstner ve çarçabuk yine doğruldu. «Gidin buradan, gidin! Ne istiyorsunuz yani, kulak kabartmış şimdi bizi dinliyor kapıda, bütün konuştuklarımızı işitiyordur. Bana yaptığınız şu eziyete bakın!» «Sizin biraz yatıştığınızı görmeden buradan bir yere ayrılmam», diye cevapladı K. «Karşı köşeye gidelim, oradan bizi işitmez.» Froylayn Bürstner, söylenildiği gibi yaptı. «Bakın», dedi K. «bu sizin için tatsız bir olay; ama bir tehlike asla söz konusu değil. Bu işte Bayan Grubach'ın sözü geçer; kaldı ki, yüzbaşı onun yeğeni. Bayan Grubach'a gelince, biliyorsunuz, beni ne kadar el üstünde tutar, her söylediğime kesinlikle inanır. Sonra başka bakımdan da bağlıdır bana, benden bir hayli ödünç para aldı. Şu anda birlikte oluşumuzu Bayan Grubach'a nasıl açıklamamı isterseniz, öyle yapayım. Yeter ki biraz uygun

bir şey olsun bu. İleri süreceğimiz nedene, Bayan Grubach'ı yalnız başkalarına karşı sözde değil, gerçekten ve samimi olarak da inandırmayı üzerime alıyorum. Beni hiç düşünmeyin siz. Odanıza baskın yaptığımı bilmelerini mi istiyorsunuz, bunu olduğu gibi açıklarım Bayan Grubach'a; söylediklerime inanır, bana karşı güvenini yine de yitirmez. İşte öylesine sever beni.» Froylayn Bürstner, sessiz, halinde biraz yıkılmış bir ifade, önüne bakıyordu. «Bayan Grubach'ın odanıza baskın yaptığıma inanmaması için ne gibi bir neden olabilir?» diye ekledi K. Gözlerinin hemen önünde Froylayn Bürstner'in saçları duruyordu; ikiye ayrılmış, az bir şey kabarık, sıkıca bağlanmış, kızıla çalan saçlar. Froylayn Bürstner'in, gözlerini çevirip kendisine bakacağını sanmıştı, K.; ama Froylayn Bürstner konumunu hiç değiştirmeden: «Affedersiniz», dedi, «bu kadar korktumsa, bitişikte yüzbaşının bulunmasından ve bunun doğuracağı sonuçlardan değil, daha çok kapı birden vurulduğu için oldu. Siz bağırdıktan sonra bir sessizlik baş gösterdi ki! Arkadan da kapı vuruldu, onun için bu kadar korktum. Üstelik kapının da bitişiğinde oturuyordum, nerdeyse hemen yanıbaşımdan geldi ses. Önerilerinize teşekkür ederim, ama kabul edemeyeceğim. Odamda olup bitenlerin sorumluluğunu kendim üstlenebilirim, hem de herkese karşı. Önerilerinizin benim için nasıl bir hakaret sayılacağını fark etmiyorsunuz, şaşıyorum doğrusu. Tabii iyi niyetle yapılmış öneriler, bunu da takdir etmiyor değilim kuşkusuz. Ama gidin artık, gidin, beni yalnız bırakın! Yalnız kalmaya her zamankinden çok ihtiyacım var şimdi. Benden birkaç dakika rica etmiştiniz, oysa yarım saati buldu, hatta geçti bile.» Froylayn Bürstner'i elinden, sonra bileğinden yakalayan K.: «Bana gücenmediniz ya? dedi. Froylayn Bürstner, K.'nın elini bileğinden sıyırıp atarken: «Yo, yo!» diye cevapladı. «Asla kimseye gücenmiş değilim.» K., yeniden Froylayn Bürstner'in bileğine uzandı, ama bu kez sesini çıkarmadı Froylayn Bürstner, K.'yı kapıya doğru

çekip götürdü. K., kesinlikle gitmeye karar vermişti; ama kapının yanına gelince, bir kapıyla karşılaşmayı beklememiş gibi durakladı. Bunu fırsat bilen Froylayn Bürstner, K.'nın elinden kurtardı kendini, kapıyı açıp hole kaydı ve oradan usulca seslendi: «Haydi gelin artık, rica ederim!» Sonra altındaki aralıktan dışarı ışık sızan yüzbaşının kapısını göstererek: «Bakın», dedi, «lambayı yakmış, bizim hakkımızda konuşuyor.» «Geliyorum», diye cevapladı K., hemen ileri atıldı; Froylayn Bürstner'i yakalayıp, susamış bir hayvanın neden sonra ele geçirdiği bir pınar üzerinde dilini çabuk çabuk gezdirişi gibi, ilkin ağzını, ardından yüzünü öpmeye koyuldu. En sonunda da Froylayn Bürstner'in boynuna gırtlak yerinden bir öpücük kondurup, uzun zaman dudaklarını geriye çekmedi. Yüzbaşının odasından gelen bir ses üzerine başını kaldırdı. «Artık gidiyorum», dedi. Froylayn Bürstner'e vaftiz adıyla hitap edecek oldu, ama vaftiz adını bilmediği için yapamadı bunu. Froylayn Bürstner yorgun bir edayla, «Güle güle!» der gibi başını salladı, öpmesi için elini bıraktı K.'ya; yarı arkası dönük, elinin öpüldüğünden sanki habersizdi; sonra iki büklüm, odasına girdi. Çok geçmeden K. yatağına yatmış bulunuyordu. Uykuya dalmadan önce bir süre Froylayn Bürstner'e karşı davranışı üzerinde düşündü. Bundan memnundu; ancak ne diye duyduğu memnunluğun daha da büyük olmadığına şaştı. Yüzbaşı aklına geldikçe, Froylayn Bürstner hesabına gerçekten tasalanıyordu.

Pazar günü davasıyla ilgili küçük çapta bir sorgulamanın yapılacağını telefonla K.'ya haber vermişler, sorgulamaların bundan böyle düzenli olarak, belki her hafta değil ama, sık sık birbirini izleyeceğine dikkatini çekmişlerdi. Davanın bir an önce sona erdirilmesi, söylediklerine göre, bütün tarafların çıkarı gereğiydi; öte yandan, sorgulamaların her bakımdan titizlikle yapılması ve pek zahmetli bir iş olduğundan asla çok uzun sürmemesi gerekiyordu; dolayısıyla, bu hızla birbirini kovalayacak kısa sorgulamalar tek çıkar yol görülmüştü. Sorgulama günü olarak pazarı seçmelerine gelince: K.'yı işi gücüyle uğraşırken rahatsız etmek istemiyorlardı ve K. da herhalde pazarı kabul ederdi, ama başka bir gün dilerse, elden geldiği kadar bu dileği yerine getirmeye çalışacaklardı. Örneğin gece de yapılabilirdi sorgulamalar, ama o zaman K. elbet yorgun olurdu; yani K.'nın bir itirazı yoksa, pazarı değiştirmek niyetinde değillerdi; pek tabii mutlaka gelecekti sorgulamalara, herhalde bunu ayrıca kendisine hatırlatmak gereksizdi. İşte bunları K. ya bildirmiş, sonra gideceği yerin numarasını vermişlerdi; K.'nın daha önce hiç ayak atmadığı bir kenar mahallede, sapa bir sokak içinde bir evdi burası.

Haberi alan K., bir cevap vermeden kulaklığı yerine astı. Hemen karar vermişti, pazar günü kalkıp gidecekti. Gitmesi gerekiyordu kuşkusuz; dava başlamıştı, bunun önüne geçmeli, bu ilk sorgulama son sorgulama olmalıydı. Hâlâ dalgın, telefon başında dikiliyordu ki, arkadan Müdür Yardımcısı'nın sesini işitti. Müdür Yardımcısı telefon etmek istiyordu, ama K. yolu kapamıştı. «Kötü haberler mi?» diye sordu Müdür Yardımcısı şöylece, hani bir şey öğrenmek için değil

de, yalnızca K.'yı telefon başından uzaklaştırmak için. «Hayır!» diye cevapladı K.; bir kenara çekildi, ama telefonun yanından ayrılmadı. Müdür Yardımcısı kulaklığı eline aldı, telefon bağlantısının kurulmasını beklerken: «Bir şey soracaktım size, Bay K.», dedi. «Pazar sabahı kotramda bir parti vereceğim. Acaba siz de buyurmaz mıydınız? Hani çok memnun olurdum. Bir hayli kimse gelecek, aralarında sizin de kuşkusuz tanıdıklarınız bulunacaktır. Hem Savcı Hasterer de var. Nasıl, gelecek misiniz? Gelin, gelin!» K., Müdür Yardımcısı'nın söylediklerine dikkat etmeye çalıştı. Kendisi için önemsiz değildi bu sözler; çünkü şimdiye kadar asla doğru dürüst geçinemediği Müdür Yardımcısı'nın çağrısı, barışma yolunda atılmış bir adım demekti ve K.'nın bankadaki öneminin ne ölçüde arttığını, dostluğuna ya da hiç değilse tarafsızlığına, bankanın müdürden sonra bu en yüksek memurunun ne büyük değer verdiğini gösteriyordu. Her ne kadar çağrı elde kulaklık, telefon bağlantısının sağlanması beklenirken yapılmışsa da, Müdür Yardımcısı için gene de bir alçalma demekti. Ancak, K. ister istemez ikinci bir alçalmayla karşı karşıya bıraktı adamı, «Çok teşekkür ederim», diye cevapladı, «ne yazık ki pazar günü hiç vaktim yok, yapılacak bir işim var.» «Yazık!» dedi Müdür Yardımcısı ve tam o anda bağlantı sağlandığından, başını çevirip telefonla konuşmaya başladı. Uzadıkça uzadı konuşma; K., dalgınlığından bütün zaman, telefonun yanı başında bekledi. Ancak, Müdür Yardımcısı'nın kulaklığı yerine asmasından çıkan ses üzerine irkildi birden, oracıkta boş yere dikilişini biraz bağışlatmak için: «Az önce telefon ettiler», dedi, «bir yere gitmem gerekiyor, ama saat kaçta, unuttular söylemeyi.» «Madem öyle, siz de telefonla sorun», dedi Müdür Yardımcısı. «Pek de önemli değil», diye cevapladı K. Oysa bu sözlerle, zaten sağlam bir yanı olmayan deminki mazeretini iyice çürütüyordu. Müdür Yardımcısı, ayaküstü daha başka kimi şeyler söyledi K.'ya, K. da kendini zorlayarak

bunlara cevaplar vermeye çalıştı; ama bu arada daha çok, pazar sabahı çağrılan yere en iyisi saat dokuzda gitmek olduğunu, çünkü iş günleri bütün mahkemelerin bu saatte çalışmaya başladığını düşündü.

Pazar günü hava kapalıydı. Gece, gedikli müşterilere ayrılmış masadaki bir eğlentiden ötürü geç vakte kadar arkadaşlarıyla birahanede kalmış, pek yorgun düşmüştü, az kalsın uyuyakalıyordu. Hafta arasında bugün için tasarladığı çeşitli planları şöyle bir kafasından geçirmeye fırsat bulamadan çarçabuk giyindi. Kahvaltı falan yapmaksızın kendisine bildirilen kenar semte yollandı. Yanına yöresine bakacak pek vakti yoktu, ama yine de yolda tuhaf bir raslantı sonucu, davasında rol oynayan üç memur Rabensteiner, Kullich ve Kaminer ile karşılaştı. İlk ikisi, bir tramvayla önünden geçip gitti. Bir kahvenin terasında oturan Kaminer ise, K. geçerken merakla korkuluğa abanıp onu izledi. Her üçü de K.'nın ardından bakmış, şeflerinin böyle koşup durmasına şaşmışlardı. K. nedense inat etmiş, bir vasıtaya binmemişti. Davasında herhangi bir taraftan en küçük bir yardım görme düşüncesi içinde tiksinti uyandırıyor, ayrıca kimseye başvurmak, kimseye bu işten en ufak şekilde de olsa söz açmak istemiyordu. Ve sonra saniyesi saniyesine giderek soruşturma kurulu önünde kendini küçük düşürmeye hiç niyeti yoktu. Ne var ki, elden geldiğince saat dokuzda gideceği yerde olabilmek için koşar adım yürümeye başlamıştı, oysa şu ya da bu saatte geleceksin diye kimse bir şey söylememişti.

Ne olduğunu kafasında doğru dürüst tasarlayamadığı bir işaretten veya kapısının önündeki olağanüstü bir kaynaşmadan evi daha uzaktan tanıyacağını düşünmüştü K. Evin bulunduğu Julius Sokağı'nın başına gelince durdu, sokağın sağlı sollu iki yanına hemen hepsi birbirine benzeyen binalar, yoksul kimselerin oturduğu yüksek ve gri renkte kira

evleri dizilmişti. Pazar sabahı olduğu için pencerelerin pek çoğunda insanlar görülüyor, erkekler, üzerlerinde bir gömlek, pencerelere abanmış sigara içiyor ya da küçük çocukları sakınarak ve sevecenlikle pencere kenarında tutuyorlardı. Kimi pencereleri ise tepeleme yatak ve yorganlar doldurmuştu; zaman zaman saçları dağılmış bir kadın pencerelerin birinde, yatak ve yorgan yığınının gerisinde şöyle bir görünüp kayboluyordu. Karşıdan karşıya birbirlerine seslenenler vardı. Böyle bir sesleniş, K.'nın başının üzerinde büyük bir gülüşmeye yol açtı. Uzun sokak içine belli aralarla serpiştirilmiş, yer düzeyinin altında, birkaç basamak merdivenle inilen, çeşitli yiyecek maddelerinin satıldığı dükkânlar seçiliyordu. Dükkânlara kadınlar girip çıkıyor, bazıları da basamaklarda dikilmiş birbirleriyle çene çalıyordu. Penceredekilere mallarının reklamını yapan bir meyve satıcısı, K. gibi dalgın ilerlerken, arabasıyla az daha yere yıkıyordu onu. Derken, zengin mahallelerinde çoktan hurdaya çıkarılmış bir gramofon cıyak cıyak ötmeye başladı.

K., sokağın iyice içerlerine girmişti. Daha vakit varmış ya da sorgu yargıcı pencerelerin birinden kendisini görüp geldiğini haber almış gibi, ağır ağır yürümeye başlamıştı. Saat dokuzu bir iki dakika geçiyordu şimdi. Gideceği ev epey uzaktaydı ve adeta olağanüstü genişlikte bir alanı kaplıyordu. Hele cümle kapısı o kadar yüksek ve genişti ki! Kocaman avlunun çevresine, tabelalarındaki yazılardan birkaçını K.'nın bankadan bildiği çeşitli mağazalar dizilmişti. Belki de söz konusu mağazalar için çalışan yük arabalarının kullandığı bir kapıydı bu. Hiç âdeti değilken, bütün bu önemsiz ayrıntılarla inceden inceye ilgilenen K., kapıda biraz durdu. Az ilerdeki bir sandık üzerine yalınayak bir adam oturmuş gazete okuyor, iki oğlan bir el arabasını salıncak yapmış sallanıyordu. Bir tulumbanın başında, üzerinde gecelik, çelimsiz genç bir kız, bir yandan testisine su dolduruyor, bir

yandan K.'ya bakıyordu. Avlunun bir köşesinde iki pencere arasına, üzerine kurutulmak üzere çamaşır asılmış bir ip gerilmek isteniyor, aşağıdan bir adam şöyle, böyle yapın diye yukarıya sesleniyordu.

K., sorgulama salonuna çıkmak için merdivene yöneldi, ama sonra durdu ansızın; çünkü yöneldiği merdiven dışında üç merdiven daha bulunuyor, ayrıca avlunun sonundaki ufak bir dehlizden ikinci bir avluya geçiliyora benziyordu. Sorgulamanın yapılacağı salonu daha iyi belirtmediklerine içerledi, doğrusu kendisine tulaf bir savsaklık veya umursamazlıkla davranıyorlardı, bunu yüzlerine karşı bağırarak açıkça söyleyecekti. Ama sonunda merdivenin basamaklarını çıkmaya koyuldu. Görevlilerden Willem'in sözleri geldi aklına, bu sözleri kafasında evirip çevirdi. «Suçlu mahkemeyi kendine çeker», demişti Willem. Buna göre, sorgulama salonuna götürecek merdiven, K.'nın rasgele yöneldiği merdiven olmalıydı.

Merdivenden çıkarken, basamaklarda oynayan bir sürü çocuğun ister istemez rahatını kaçırdı, aralarından geçerken kötü kötü kendisine baktı çocuklar. Bir daha buraya geldiğimde sevgilerini kazanmak için bonbon falan gibi bir şey almalıyım yanıma ya da onları dayaktan geçirmek için bir sopa, diye söylendi kendi kendine. Neredeyse ilk kata varmıştı ki, bir an durup yukarıdan yuvarlanarak gelen bir miskete yol verdi. Tam bu sırada yeniyetme serseriler gibi suratsız iki oğlan pantolonunun paçalarına yapıştı. Çocukları silkip atayım dese, besbelli canlarını acıtacaktı; sonra, çocukların bağırıp çağıracaklarından korktu.

Asıl arama işine ilk katta koyuldu K. Doğrudan doğruya soruşturma kurulunun yerini soramadığı için, Marangoz Lanz diye bir isim uydurdu. Bayan Grubach'ın yüzbaşı yeğeninin adı Lanz'dı da, oradan gelmişti aklına. Kapıları

dolaşıp Marangoz Lanz diye birinin oturup oturmadığını soracak, böylelikle odaların içerisine bir göz atabilecekti. Ama odaların pek çoğu için böyle bir şeyin gerekli olmadığını gördü; çünkü hemen bütün kapılar açık duruyor, içeri çocuklar girip çıkıyordu. Genellikle tek pencereli, aynı zamanda mutfak gibi kullanılan ufak odalardı hepsi. Kimi kadınlar, bir kollarında bebekleri, boşta kalan elleriyle ocak başında iş görüyor, üzerlerindeki tüm giysinin bir tek önlük olduğu anlaşılan yarı yetişkin kızlar harıl harıl sağa sola seğirtiyordu. Odaların hepsinde de yataklar kaldırılmadan duruyordu. Kiminde hastalar vardı, kiminde henüz yatanlar, kiminde de gündüz giysileriyle uzanmış kimseler görülmekteydi. Kapalı kapıları çalan K., odada Lanz adında bir marangozun oturup oturmadığını soruyordu. Kapıyı çokluk bir kadın açıyor, K.'nın sorusuna kulak verdikten sonra, içeriye, o anda yataktan doğrulup kalkan birine sesleniyordu: «Bir Bay, Marangoz Lanz diye birinin burada oturup oturmadığını soruyor.» «Marangoz Lanz mı?» diyordu yatakta doğrulup kalkan. O vakit K. soruşturma kurulunun bu odada çalışmadığını anlıyor, söz konusu odayla işi bitmiş oluyordu. Ama yine de: «Evet, Lanz», diye cevaplıyordu soruyu. Birçokları Marangoz Lanz'ı bulmanın K. için pek önem taşıdığını sanıyor, uzun uzadıya düşünüp taşınıyorlardı. Adı Lanz olmayan bir başka marangozdan söz açıyorlar ya da Lanz adını çok uzaktan anımsatan bir başka isim söylüyor veya gidip komşulara soruyorlardı. Olmazsa, böyle biri kiracının kiracısı kimliğiyle falan ya da filan kimsenin yanında oturabilir ya da bu konuda falan ya da filan kimseden daha çok bilgi edinilebilir diyerek K.'yı alıyor, hayli ilerdeki bir başka odanın kapısına götürüyorlardı. Öyle ki, sonunda K.'nın kendisi pek bir şey soramaz duruma gelip evin içinde o kat senin, bu kat benim dolaştırılmaya başladı. İlkin kendisine pek pratik görünmüş böyle bir plana başvurduğu için pişmanlık duydu. Dördüncü kattan sonra arama işinden vaz-

geçmeye karar verdi. Kendisini alıp daha yukarılara çıkarmaya kalkan genç ve kibar bir işçiye, «Hoşça kal!» diyerek aşağı indi. Ama sonra bütün bu çabalarının boşa gideceğine içerleyip geri döndü, beşinci katta ilk önüne gelen kapıyı çaldı. Küçük odada her şeyden önce bir duvar saatine ilişti gözü; on olmuştu saat. «Acaba Lanz adında bir marangoz oturuyor mu burada?» diye sordu. Bir leğende çocuk çamaşırı yıkayıp kara gözleri ışıl ışıl parıldayan bir kadın, ıslak eliyle bitişik odanın açık kapısını göstererek: «Buyrun!» dedi.

Kendini bir toplantı salonundan içeri giriyormuş sandı, K. Pek değişik kimselerin oluşturduğu bir kalabalık —hiçbiri de umursamadı K.'nın gelişini— iki penceresi bulunan orta büyüklükteki salonu doldurmuştu; salon, tavanın hemen altında bir galeriyle çevrilmişti. Galeri de tıklım tıklım doluydu; buradakiler ancak iki büklüm ayakta durabiliyor, başları ve sırtları tavana değiyordu. Salondaki havadan bunalan K. dışarı çıktı ve galiba kendisini yanlış anlayan kadına: «Ben bir marangoz sormuştum, Lanz adında biri», dedi. «Evet», diye cevapladı kadın, «lütfen içeri buyrun!» Belki söyleneni yapmayacaktı K.; ama kadın ona doğru yürüyüp elini kapının koluna uzatarak: «Arkanızdan kilitlemem gerekiyor kapıyı. Artık kimse salona giremez», dedi. «Çok iyi edersiniz. Ama salon bu durumuyla da dolu adamakıllı», diye cevapladı K. Ama yine de tekrar girdi içeri.

Kapının hemen yanında durmuş birbiriyle konuşan, biri, ellerini hayli ileri uzatmış, para sayar gibi yaparken, ötekisi dikkatle onun gözlerinin içine bakan iki adamın arasından bir el uzanıp K.'nın koluna yapıştı. Al yanaklı küçük bir oğlan: «Geliniz, geliniz!» dedi K.'ya. K., oğlanın peşine takıldı. Karınca gibi kaynaşan bir kalabalık vardı salonda, ama yine de arada dar bir yol görünüyor, galiba iki ayrı grubu birbirinden ayırıyordu. Sağ ve soldaki ilk sıralarda pek k

disine dönük bir yüz görememesi, söz ve jestleri yalnız kendi grubundakilere yönelik kimselerin sırtlarıyla karşılaşması, K.'nın bu sanısını pekiştirir gibiydi. Çoğunluğun üzerinde siyah giysiler, vücuda oturmayarak sarkan eski ve uzun redingotlar vardı. İşte bu giysilere bir anlam veremiyordu K., yoksa bütün bu toplantıya siyasi bir bucak toplantısı gözüyle bakacaktı.

Çocuk, salonun öbür ucuna götürmüştü K.'yı. Burada yine insanla tıklım tıklım dolu bir yükselti üzerine uzunlamasına yerleştirilmiş alçak bir kürsü duruyordu; yükseltinin kenarına yakın bir yerdeki kürsünün başına kısa boylu, şişman ve tıknefes bir adam geçmiş, geride dikilen, dirseklerini sandalyenin arkalığına dayayıp bacaklarını kavuşturmuş biriyle sohbet ediyor, arada gürültülü kahkahalar savuruyordu. Bazen, birini karikatürize etmek ister gibi, boşlukta sağa sola oynatıyordu kolunu. Yol gösteren çocuk, K.'nın geldiğini ancak güçlükle haber verebildi; iki kez parmaklarının ucuna basarak boynunu uzatıp bir şeyler söylemeye çalıştıysa da, farkında olmadı adam; ancak yükselti üzerindekilerden birinin çocuğa dikkatini çekmesi üzerine döndü, başını eğerek oğlanın alçak sesle ilettiği haberi dinledi, sonra saatini çıkarıp acele K.'ya baktı. «Bir saat beş dakika önce gelecektiniz!» dedi. K., bir cevap vermek istediyse de fırsat bulamadı; çünkü adam daha sözünü bitirir bitirmez, salonun sağ yarısını baştan aşağı bir homurdanma almıştı. Bunun üzerine sesini yükselterek: «Bir saat beş dakika önce gelecektiniz!» diye tekrarladı adam, beri yandan salondakilere çarçabuk bir göz attı. O saat büyüdü homurdanma, ama adam bir şey söylemeyince yine yavaş yavaş dindi. Salon, K.'nın içeriye girdiği andakinden çok daha sessizleşmişti şimdi. Yalnız galeridekiler susmak bilmiyordu. Loşlukta, toz ve pus içinde seçilebildiği kadarıyla, kılık kıyafetleri aşağıdakilerden de hırpaniydi. Kimi kafasını incitmemek için, yanında getirdiği

bir yastığı tavanla başı arasına yerleştirmişti.

K., konuşmaktan çok çevresini izlemeye karar vermişti; bu yüzden, geç geldiği için kendisini savunmaya kalkmadı. «Geç olsun, geldim ya!» diye cevapladı yalnız. K.'nın sözleri, salonun sağ yarımında bu kez bir alkışa yol açtı. Hepsi de kolay elde edilebilecek kimseler bunların, diye geçirdi içinden K. Ancak, hemen arkasında kalıp sadece tek tük alkış seslerinin duyulduğu salonun sol yarımındaki sessizlik hoşuna gitmedi. Ne söylesem de salondakilerin tümünün, tümü olmazsa hiç değilse arkadakilerin de sempatisini kazansam diye düşündü. «Öyle ama», dedi adam, «sizi bundan sonra sorgulamak zorunda değilim.» Birden salonda yeniden homurdanmalar başladı, ama şimdikiler bir yanlış anlamadan kaynaklanıyordu, çünkü adam hemen salondakilere susmalarını işaret edip konuşmasını sürdürdü. «Ben yine bu defalık yapacağım sorgulamanızı. Ancak, bir daha böyle gecikmek yok. Yaklaşın bakayım şimdi!» Biri yükseltiden sıçrayıp inerek yer açtı, K. da açılan yere yürüdü, kürsünün hemen kenarına kadar gelip dayandı; arkasında öylesine bir itişip kakışma vardı ki, karşı koymaya çalışmasa, Sorgu Yargıcı'nın kürsüsünü, hatta belki kürsüyle birlikte Sorgu Yargıcı'nın kendisini yükseltiden aşağı yuvarlaması işten değildi.

Ama Sorgu Yargıcı'nın aldırdığı yoktu hiç. Koltuğuna kurulmuş oturuyordu. Arkasında dikilen adama son bir söz söyleyip, elini kürsü üzerindeki tek eşya olan ufak bir cep defterine uzattı. Hani okul çocuklarının defterlerine benziyordu, eskiyip yıpranmış, sahifeleri çevrile çevrile iler tutar yeri kalmamıştı. «Evlerde boyacılık yapıyorsunuz öyle mi?» diye sordu adam. «Hayır», dedi K. «Büyük bir bankada birinci şefim.» Hani bu cevabı salonun sağında oturanlar arasında öylesine içten bir gülüşmeye yol açtı ki, K. da güldü kendini tutamayarak. Ellerini dizlerine dayamışlar, sanki

inatçı bir öksürük nöbetine yakalanmış gibi sarsıla sarsıla gülüyorlardı. Hatta galeride de tek tük gülenler görülüyordu. Bunun üzerine, Sorgu Yargıcı adamakıllı hırslandı. Aşağıdakilere karşı elinden bir şey gelmediğinden olacak, hıncını galeridekilerden almak isteyerek sıçrayıp kalktı ayağa, oradakilere tehditler savurdu. Başka zaman pek dikkate çarpmayan gür kaşları, şimdi kara ve kalın, gözlerinin üzerinde bütün belirginliğiyle ortaya çıkmıştı.

Ama salonun sol yanı sessizdi hâlâ. Burada sıra sıra ayakta dikilenler görülüyordu; yüzlerini yükseltiye doğru döndürmüş, orada konuşulanları dinliyor, bir yandan da salonun öbür tarafındakilerin bağırıp çağırmalarına sessiz sakin kulak veriyor, hatta kendi aralarından bazılarının karşı gruptakilerle ortak davranışlarına ses çıkarmıyorlardı. Sayıları da azdı ötekilerden. Hani onlar da karşıt gruptakiler gibi önemsiz kişilerdi belki, ama sakin davranışları kendilerine daha bir önem kazandırıyordu. Derken, bunların da duygularını dile getirdiği kanısıyla konuşmaya başladı K.: «Boyacı olup olmadığıma ilişkin sorunuz, Sayın Yargıç —doğrusu sormuş da değilsiniz, düpedüz ileri sürdünüz bunu— aleyhimde yürütülmek istenen davanın nasıl şey olduğunu açıkça gösteriyor. Bunun hiç de bir dava olmadığını söyleyerek itirazda bulunabilirsiniz. Yerden göğe hakkınız var derim: çünkü bir dava olabilmesi için, benim bunu öyle kabul etmem gerekir. Ama şu anda öyle de kabul ediyorum, hani sizlere acıyorum da onun için. Zaten birazcık bu iş üzerinde durulmak istendi mi, yapılacak tek şey kalıyor: acımak. Rezil bir dava olduğunu söylemeyeceğim ama, bu deyim üzerinde de sizi düşünmeye davet ederim.»

K., durup salondakilere baktı. Ağır sözler söylemiş, söyledikleri söylemeye niyetlendiklerinden de sert kaçmıştı, ama gerçek sözlerdi hepsi. Sağda ya da solda yükselecek bir alkışı hak etmişti; ne var ki, çıt çıkmıyordu salonda. Anlaşılan

herkes merakla bundan sonra konuşacaklarını bekliyordu. Belki de sessizlik ortasında birden patlak verip her şeyi sona erdirecek bir şeyler hazırlanmaktaydı. Ama derken salonun sonundaki kapının açılarak, anlaşılan çamaşırları yıkayıp bitirmiş genç kadının içeri girmesi ve bütün sakınganlığına karşın kimi bakışları üzerine çekmesi, canını sıkar gibi oldu K.'nın. Ancak Sorgu Yargıcı yüreğini ferahlatıyor, çünkü konuşması onun üzerinde hemen etkisini gösteriyora benziyordu. Yargıç şimdiye kadar K.'yı ayakta dinlemiş, çünkü galeridekilere çıkışmak üzere doğrulduğu zaman, K. birden konuşmaya başlamıştı; K. hazır susmuşken, sanki kimsenin fark etmemesini ister gibi yine usulcacık yerine oturdu. Herhalde yatışmak için not defterini tekrar çekip önüne aldı.

«Çaresiz, Sayın Yargıç», diye konuşmasını sürdürdü K., «hatta elinizdeki not defteri de sözlerimi doğrulayacaktır.» Yabancı topluluk içinde yalnızca kendi sakin sözlerini işitmekten memnun, acele Yargıç'ın önündeki deftere uzandı. Sanki defterden korkar gibi, parmaklarının ucuyla orta yerdeki bir yaprağından tutup havaya kaldırdı, defterin sık satırlarla dolu lekeli ve sarı kenarlı yaprakları iki yandan aşağı sarktı. «İşte size Sayın Yargıç'ın evrakları», diyerek defteri yine masanın üzerine bıraktı K.: «Hiç çekinmeyin, devam edin okumanıza, Sayın Yargıç! Benim için kapalı kutu; çünkü ancak iki parmağımla dokunabileceğim, elime almaktan çekineceğim bir defter. Ama yine de bana ilişkin suçlamalarla dolu bu defterden zerre kadar korkuyor değilim.» Sorgu Yargıcı'nın, masanın üzerine düşer düşmez defteri kapması ve biraz orasını burasını düzelterek okumak üzere yeniden önüne çekmesi, derin bir alçalmadan başka bir şey olamazdı ya da ister istemez böyle yorumlanması gerekiyordu.

Salonda ilk sırada oturanların yüzleri öylesine bir merakla

kendisine çevrilmişti ki, K. bir an durup onlara baktı. Hepsi de hayli yaşlı kimselerdi ve birkaçı ak sakallıydı. K.'nın konuşmaya başlamasıyla içerisine gömüldükleri uyuşukluğu, Sorgu Yargıcı'nın uğradığı aşağılanmaya karşın elden bırakmayan bu adamlar, bütün topluluğu yönlendirebilen söz sahibi kişiler miydi yoksa?

Sesini biraz alçaltarak: «Bana yapılanlar», diye devam etti K.: konuşurken gözlerini ikide bir ön sıradakilerin yüzlerinde dolaştırıyor, bu da konuşmasına bir savrukluk veriyordu. «Bana yapılanlar, nihayet yalnız bana yapılmıştır ve ben üzerinde fazla durmadığım için pek önemi yok. Ama başkalarına karşı da nasıl davranıldığını gösteriyor bu. Ben de işte onlar hesabına buradayım, kendim için değil.»

K., farkında olmadan sesini yükseltmişti. Kalabalık arasından biri ellerini havaya kaldırmış alkışlıyor ve bağırıyordu: «Bravo! Doğru söylüyor. Bravo! Bravo vallahi, bravo!» İlk sıradakiler arasında yer yer sakallarını çekiştirenler görülüyor, ama hiçbiri sese dönüp bakmıyordu. K.'nın da önemsediği yoktu bağırmayı; ama bu, ne de olsa onu yüreklendirmişti. Artık herkesin kendisini alkışlamasını gerekli görmüyordu. Salondakilerin ilgili sorun üzerinde düşünmelerini sağlayabilir ve içlerinden birini ya da ötekini ikna edebilirse, bu kendisine yeterdi.

«Söylev çekmekte usta olduğumu göstermek değil amacım», diye ekledi K. «İstesem de zaten başaramam. Sayın Yargıç'ın kendileri sanırım çok daha iyi konuşurlar, meslekleri gereğidir. Ben yalnız kamuyu ilgilendiren bir yarayı kamu önünde deşmek istiyorum. Dinleyin bakın: Aşağı yukarı on gün önce tutukladılar beni. Tutuklama olayını anımsadıkça gülesim geliyor. Ama şimdi yeri değil bunun. Erkenden yatakta bastırdılar. Belki de, Sayın Yargıç'ın sözlerine bakılırsa olmayacak bir şey değil hani, belki de görevliler

yine benim gibi suçsuz bir boyacıyı tutuklama emrini almışlardı da beni seçtiler. Bitişik odayı iki hödük görevli tutmuştu. Azılı bir haydut olsaydım, bundan sıkı güvenlik önlemlerine başvurulmazdı. Üstelik ahlaksız heriflerdi görevliler. Boşboğazlıklarından kafam şişti. Kendilerine rüşvet teklif edeyim diye dönüp durdular çevremde, birtakım düzenbazlıklarla çamaşır ve giysilerimi ele geçirmek istediler. Kahvaltımı gözümün önünde utanmadan midelerine indirip, sözde bana kahvaltı alıp gelmek için para istediler. Dahası var: Beni bir üçüncü odaya götürüp, şeflerinin karşısına çıkardılar. Pek takdir ettiğim bir bayanın odasıydı burası; odanın ister istemez benim yüzümden, ama benim suçum olmadan görevlilerle Şef tarafından nasıl pisletildiğine ister istemez seyirci kaldım. Serinkanlılığımı yitirmemem kolay değildi, ama yitirmedim ve tamamen serinkanlı sordum Şef'e. Hani kendisi burada olsa, kuşkusuz doğrulardı sözlerimi. 'Neden tutukladınız beni?' dedim. Şu anda sersemce bir gurur simgesi gibi sözü geçen bayanın odasında sandalyeye kurulmuş haliyle hâlâ gözümün önünde canlanan Şef ne cevap verdi, biliyor musunuz? Aslında, baylar, cevap falan vermedi. Belki gerçekten bir şey bilmiyordu; beni tutuklamıştı, ötesini aramıyordu işte. Hatta bu yetmiyormuş gibi, benim bankada çalışan üç küçük memuru söz konusu bayanın odasına getirip koymuştu. Bu üç kişi, bayanın resimleriyle öteberilerine el sürmek, bunları dağıtıp karıştırmakla oyalanıyordu. Üç memurun odada bulunuşunun bir başka nedeni daha vardı kuşkusuz: Pansiyon sahibimle hizmetçisi gibi bunlar da benim tutuklandığım haberini çevreye yayacak, benim kamu önündeki itibarımı zedeleyecek, özellikle bankadaki mevkiimi sarsmaya çalışacaklardı. Ne var ki, zerre kadar başarıya ulaşamadılar. Hatta pek basit bir kadın olup adını burada saygıyla anacağım ev sahibim Bayan Grubach bile, böyle bir tutuklamaya, başıboş sokak çocuklarının bir oyunu gözüyle bakılabileceğini sezecek kadar zekâ eseri gösterdi.

Yine söylüyorum: Olay bütünüyle keyfimi kaçırdı, geçici bir süre canımı sıktı, hepsi o kadar. Ama daha kötü sonuçlar da doğuramaz mıydı?»

Konuşmasının burasında durdu K. ve sessiz sedasız oturan Sorgu Yargıcı'na baktı; Yargıç'ın kalabalık içindeki birine kaş göz işareti yaptığını fark eder gibi olup gülümsedi: «Şu anda, Sayın Yargıç, aranızda bulunan birine gizli bir işaret yolladı. Buradan anlaşılıyor ki, yukarıdan yönetilen kişiler var aranızda. Bilmiyorum, işaret ıslıklara mı, yoksa alkışlara mı yol açacaktı? Bunu vakitsiz açıkladığım için, işaretin taşıdığı anlamı öğrenemeyeceğimin pekâlâ farkındayım. Eksik olsun! Hiç umurumda değil doğrusu ve Sayın Yargıç'a hepinizin önünde izin veriyorum, içinizdeki parayla tutulmuş adamlarına el altından işaretler yollayacağına, yüksek sesle konuşsun, öyle iletsin direktiflerini, açıktan açığa kendilerine burada ıslıklayın, şurada alkışlayın desin!»

Sorgu Yargıcı, ne yapacağını bilemediğinden ya da sabırsızlandığından, sandalyesinde kımıldanıp duruyordu. Derken, hemen arkasında dikilip daha önce sohbet ettiği adam, genel olarak kendisini cesaretlendirmek ya da önemli bir tavsiyede bulunmak için Yargıç'a doğru eğildi. Salondakiler birbirleriyle alçak perdeden, ama harıl harıl söyleşiye koyulmuştu. Başlangıçta adeta karşıt düşünceleri savunmuş bu kimseler şimdi birbirine karışmış, bazısı parmağıyla K.'yı, bazısı Sorgu Yargıcı'nı gösteriyordu.

Salondaki puslu duman son derece can sıkıcıydı; hatta uzaktakilerin doğru dürüst seçilebilmesini önlüyor, ama hepsinden çok galerideki seyircileri rahatsız ediyordu. Galeridekiler bir yandan gözucuyla çekinerek Sorgu Yargıcı'na bakarken, beri yandan olup bitenleri daha iyi izleyebilmek için aşağıdakilere alçak sesle sorular yöneltmek zorunda kalıyordu. Sorulara cevaplar ise yine yavaşçacık, eller ağızlara

siper edilerek veriliyordu.

K., çıngırak olmadığından yumruğu ile masaya vurarak: «Şimdi bitiyor sözüm!» diye bağırdı. Birden irkilen Sorgu Yargıcı ile arkasındaki danışmanının başları hemen ayrıldı birbirinden. «Hani bütün bu işin bir ilgisi yok benimle. Dolayısıyla, üzerinde serinkanlı yargılar verebilecek durumdayım ve sizler için bu sözümona mahkeme bir önem taşıyorsa, beni dinleyerek çok şey kazanabilirsiniz. Söylediklerim üzerinde tartışmayı daha sonraki bir zamana ertelemenizi rica ederim; çünkü vaktim yok şimdi, az sonra çekip gideceğim.» Ansızın salonda bir sessizlik baş göstermişti; salondakileri daha şimdiden işte öylesine etkisi altına almıştı, K. Artık baştaki gibi her ağızdan bir ses çıkmıyor, alkışlayanlara bile rastlanmıyordu. Buna karşılık, herkes ikna olmuşa benziyor ya da ikna olmak üzere bulunuyordu.

Pek yavaş: «Hiç şüphe yok ki», diye devam etti K. Söylediklerine salondaki topluluğun dikkatle kulak verişi hoşuna gitmişti. Sessizlik ortasında öylesine bir uğultu baş göstermişti ki, en hayranlık dolu alkışlardan daha coşturucuydu. «Hiç şüphe yok ki, bu mahkemenin bütün eylemlerinin gerisinde, yani benim davayı örnek alırsak, bu tutuklama ve bugünkü bu soruşturmanın arkasında büyük bir örgüt saklı yatıyor. öyle bir örgüt ki, hizmetinde yalnız parayla satın alınabilen görevliler, sersem şefler ve en iyilerinin erdemliliği alçakgönüllü olmaktan ileri geçmeyen sorgu yargıçları çalıştırmakla kalmıyor, mübaşirlerin, zabıt kâtiplerinin, jandarmaların ve diğer kimi yardımcıların, hatta cellatların –bunu ileri sürmekten asla çekinmeyeceğim– aralarında yer aldığı o hayli kalabalık zorunlu maiyetleriyle bir yüksek ve en yüksek bir yargıçlar topluluğunu da sinesinde barındırıyor. Peki, nedir bu örgütün amacı baylar? Amacı, suçsuz kişilerin tutuklanması, bu kişilere karşı saçma ve benim davadaki gibi çokluk sonuçsuz kalacak bir kovuşturma ve

soruşturmanın yürütülmesi. Bu işte böyle baştan aşağı bir saçmalık varken, memurların düpedüz ahlaksız ve rüşvet peşinde koşan kimseler olması nasıl önlenebilir? Buna imkan var mı, baylar? En yüksek yargıç bile ister istemez yoldan çıkacaktır bu durumda. Onun için görevliler tutukluların giysilerini üzerlerinden yürütmeye bakacak, onun için şefler zorla başkalarının odalarına girecek, onun için suçsuz kimseler sorgulanacaklarına herkesin önünde rezil rüsva edileceklerdir. Görevliler, bana tutukluların eşyalarının konduğu depolardan söz açtı. Zavallıların bin bir zahmetle edindikleri eşyaların, hırsız depo memurlarından fırsat kalırsa, çürüyüp küflendikleri bu depoları bir görmek isterdim doğrusu.»

O anda salonun arka ucundan gelen bir çığlık üzerine konuşmasına ara verdi, K. Gün ışığı puslu havaya akımsı bir renk verip göz kamaştırdığından, ellerini gözlerine siper ederek sesin geldiği yere baktı. Demin salona girmesi kendisini hayli rahatsız etmiş kadının oradan geliyordu ses. Ama şimdi suç kadında mı, değil mi, anlaşılmıyordu. K.'nın bütün görebildiği, bir adamın kapının yanı başında bir köşeye sıkıştırdığı kadını kucaklamaya çalışmasıydı. Ama kadın değil, adamdı bağıran; ağzını yaymış tavana bakıyordu. Her ikisinin çevresinde küçük bir topluluk birikmişti. Biraz ilerdeki galeride oturanlar, K.'nın toplantı havasına getirdiği ağırbaşlılığın böylelikle kesintiye uğramasından pek hoşlanmış gibiydiler. K., ilk izlenimin etkisi altında hemen olay yerine seğirtmeye kalktı. Olay yerinde düzenin sağlanmasını ve hiç değilse kadınla erkeğin salondan kapı dışarı edilmesini herkesin isteyeceğini düşünmüştü; ancak, önündeki ilk sırada dikilenler hiç kımıldamadan duruyor, kimse kendisine yol vermiyordu. Hatta önüne geçmeye çalışıyorlar, yaşlı başlı adamlar kendisini engellemek için kollarını uzatıyorlardı. Derken geriden uzanan bir el, arkasına dönmeye vakit bu-

lamadan K.'yı yakalığından kavradı. Bunun üzerine kadınla erkeği unuttu K. Özgürlüğünü kısıtlamak, kendisini gerçekten tutuklamak istiyorlarmış gibi bir duyguya kapıldı; sağına soluna aldırmadan yükseltinin üzerinden sıçradı aşağı, kalabalıkla gözgöze geldi. Bu insanlar üzerinde yanlış bir yargıya mı varmıştı acaba? Konuşmasından çok şey mi ummuştu? Kendisi konuşurken, salondakiler gerçek yüzlerini saklamışlardı da, şimdi konuştuklarından bazı sonuçlar çıkarmaya kalkınca asıl yüzlerini açığa mı vuruyorlardı? Dört bir yanındaki şu suratlar da neydi öyle! Fıldır fıldır dönüp duran bu küçük kara gözler, sarhoşlarınki gibi bu sarkık yanaklar da ne oluyordu! Sert ve seyrek uzun sakallara uzanan eller, sanki sakal sıvazlamıyor da yumulup birer pençe durumunu alıyordu. Ama sakalların altında —K.'nın asıl keşfettiği şey de buydu— giysilerin yakalarında boy boy ve renk renk rozetler parıldamaktaydı. Görebildiği kadarıyla asıl keşfettiği şey, herkeste vardı bu rozetlerden. Hepsi birlikti bunların, sağ ve solda birbirinden ayrı görünen iki grubun ikisi de birlikti. Ansızın arkasına dönen K., elleri kucağında, sessiz sakin kürsüden bakan Sorgu Yargıcı'nın yakasında da aynı rozetlerle karşılaştı. «Demek öyle!» diye yükseltti sesini, kollarını havaya kaldırarak. Ansızın keşfettiği şeyi açığa vurmadan duramadı: «Bakıyorum, hepiniz de memursunuz», dedi, «demin kötülüklerinden söz açtığım o ahlaksız haydut sürüsünüz hepiniz. Dinleyici ve casus olarak bu salona üşüşüp biraraya geldiniz, sözde gruplar yaptınız aranızda. Bir grup denemek için bana alkış tuttu; suçsuz insanların nasıl baştan çıkarılacağını öğrenmek istiyordunuz. Eh, burada bulunuşunuz umarım boşa gitmedi, ya sizleri suçsuzluğu savunmaya çağıran bir kimseyle eğlendiniz ya da —rahat bırak beni, tokadı yersin, diye söylendi K., bu arada yanına fazla sokulan titremeli bir ihtiyara— ya da gerçekten öğrendiniz bir şeyler. Hepinize mesleğinizde başarılar dilerim.» Sözünü bitirir bitirmez, kürsünün kena-

rında duran şapkasını kaptı K. ve genel bir sessizlik, anlaşılan tam bir şaşkınlığın yol açtığı sessizlik ortasında, kalabalık içinden ite kaka kendine yol açıp kapıya yöneldi. Ama anlaşılan Sorgu Yargıcı ondan tez davranmıştı; kapıya gelmiş, K.'yı bekliyordu. «Bir dakika!» deyince durdu K., ama başını döndürüp Yargıç'ın yüzüne bakmadı; gözleri kapıdaydı, kolu çoktan eliyle kavramış tutuyordu. «Bir noktaya, yalnız bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum», dedi Sorgu Yargıcı, «bugün — belki siz işin bilincine varmış değilsiniz henüz — sorgulanmanın tutuklular için kesinlikle sağlayacağı avantajdan kendinizi yoksun bıraktınız.» K., kapıya bakarak güldü. «Sizi alçaklar sizi!» diye bağırdı. «Alın başınıza çalın sorgularınızı!» Sonra kapıyı açıp, koşa koşa merdivenlerden indi. O gidince bir gürültüdür koptu salonda; toplantının havasına canlılık gelmiş, salondakiler olup bitenleri belki de öğrenciler gibi kendi aralarında tartışmaya başlamışlardı.

BOŞ SORGULAMA SALONUNDA/ ÖĞRENCİ/ KALEM ODALARI

Bir sonraki hafta her gün yeni bir haberin gelmesini bekledi K. Sorgulamalara boşverişini ciddiye alsınlar, bir türlü inanamıyordu. Beklediği haber cumartesiye kadar gelmeyince, daha önceden bildirilmeyişine bakmayarak, kendisini aynı saatte aynı yere çağırıyorlar sanısına kapıldı. Dolayısıyla, pazar günü kalkıp yola düştü. Bu kez sağa sola sormadan merdivenlerden çıkıp, koridorlardan geçti. Oda kapılarında gördüğü birkaç kişi, kendisini anımsayarak selam verdi. Ama K.'nın kimseye bir şey sormasına gerek yoktu artık. Çok geçmeden de aradığı kapıyı buldu ve çalar çalmaz açıldı kapı. Kapıya daha önceden tanıdığı kadın çıkmıştı; kadının yüzüne bakmaksızın, doğru bitişik salona geçecek oldu. «Ama bugün oturum yok!» diye seslendi kadın arkasından. «Neden?» diye sordu K., inanmamış. Ama kadın bitişik salonun kapısını açıp, K.'yı doğru söylediğine inandırdı. Gerçekten boştu salon ve bu durumuyla geçen pazarkinden daha acınacak bir görünümü vardı. Kürsü yükseltideki eski yerinde olduğu gibi duruyor, üzerinde birkaç kitap seçiliyordu. Hani pek merak ettiğinden değil de, gelişinin büsbütün boşa gitmesini istemediğinden: «Kitaplara bakabilir miyim?» diye sordu K. «Hayır, olmaz!» diye cevapladı kadın ve yeniden salonun kapısını kapadı. «Yasak, bakamazsınız; Sorgu Yargıcı'nın kitapları bunlar.» «Ya, öyle mi!» dedi K., kadının sözlerini onaylar gibi başını sallayarak. «Mutlaka kanun kitaplarıdır. Böylesi mahkemelerin bir özelliği de insanı yalnız suçsuz yere değil, nedenini bilmeden mahkûm etmek.» «Öyledir herhalde!» diye cevapladı kadın; K.'nın söylediğini pek iyi anlamamıştı. «Eh, bu durumda bana

gitmek düşüyor», dedi K. «Sorgu Yargıcı'na bir haber bırakacak mısınız?» diye sordu kadın. «Tanıyor musunuz kendisini?» diye sordu K. «Elbette!» dedi kadın. «Kocam mübaşirdir.» Ancak o anda fark etti K.; geçen pazar içinde yalnız bir çamaşır leğeni bulunan oda şimdi bütün gerekli eşyalarla donatılmış, oturulur duruma getirilmişti. K.'nın şaşırdığını görünce: «Evet», dedi kadın, «bu odada bedava kalıyoruz. Ama oturum günlerinde de boşaltmamız gerekiyor! Kocamın işinin kimi tatsız tarafları var işte.» «Ben odaya değil, daha çok sizin evli oluşunuza şaşıyorum», dedi K., kadına dik dik bakarak. «Yani son oturumdaki olayı mı ima etmek istiyorsunuz, hani konuşuyordunuz da sizi rahatsız etmiştim», diye sordu kadın. «Tabii», dedi K., «artık geçmiş, neredeyse unutulmuş bir şey ama, o vakit doğrusu fena hırslanmıştım. Şimdi de kalkmış, evli bir kadınım diyorsunuz.» «Ama sözünüzün yarıda kesilmesi, sizin için iyi oldu», dedi kadın, «çünkü siz gidince konuşmanıza hiç de iyi not vermediler.» «Olabilir», dedi K., konunun başka yöne çekilmesini önlemeye çalışarak. «Ancak bu, sizin davranışınızı bağışlatmaz» «Beni tanıyanların hepsi beni bağışlar», dedi kadın. «Beni o gün kucaklayan adam var ya, hanidir peşimde. Genel olarak öyle pek çekici bir güzelliğim yok belki; ama o beni güzel buluyor. Önüne geçilecek gibi değil; nitekim kocam da ses çıkarmıyor artık. İşini yitirmek istemiyorsa, katlanacak, ne yapsın! Çocuk hukukta okuyor, herhalde ilerde bir gün hayli sözü geçen bir kimse olacak. Hiç ayrılmıyor peşimden. Bugün de buradaydı, siz gelmeden az önce gitti.» «Bunca şeyden sonra olabilir», dedi K., «hiç şaşmam doğrusu.» Söyledikleri hem kendisi, hem de K. için tekin şeyler değilmiş gibi usul usul ve yoklayarak: «Buradaki duruma biraz çeki düzen vermek istiyorsunuz sanırım?» dedi kadın. «Doğrusu ben pek beğendim konuşmanızı, dediklerinizden böyle bir sonuca vardım. Kuşkusuz, ancak birazını dinleyebildim söylediklerinizin, başını kaçırdım, so-

nuna doğru da öğrenciyle döşemenin üzerinde yatıyorduk.» Bir aradan sonra K.'nın elini tutarak: «Öyle iğrenç bir yer ki burası!» diye ekledi. «Nasıl, bir hale yola koyabilecek misiniz?» K. gülümsedi, elini kadının yumuşacık elleri arasında bir iki kez sağa sola döndürdü. «Doğrusunu isterseniz», dedi, «ben sizin sandığınız gibi, burasını bir hale yola koymakla görevlendirilmedim. Bu dediklerinizi Sorgu Yargıcı'na söyleseydiniz, ya sizinle alay eder ya da sizi cezalandırırdı. Kuşkusuz kendi isteğimle de burnumu sokmazdım bu işlere; böylesine bir adalet mekanizmasını hale yola koyacağım diye uykularımı haram etmezdim. Ama işte sözde tutuklayarak —tutuklu bulunuyorum şimdi— beni bu işlere el atmak zorunda bıraktılar. Sizin anlayacağınız, kendi çıkarımı korumak için bu işlere karıştım. Ama bu arada size bir yardımım dokunabilirse, memnunlukla yaparım elbet. Yalnız insanlık sevgisinden değil; nihayet siz de bana yardım edebilirsiniz.» «Size yardım mı?» diye sordu kadın. «Örneğin, masanın üzerindeki kitapları bana gösterebilirsiniz.» «Tabii gösterirım», dedi kadın ve K.'yı hemen peşi sıra çekip götürdü. Yıpranmış eski kitaplardı hepsi. Bir tanesinin cilt kapaklarından biri orta yerinden nerdeyse parçalanmıştı ve parçaları yalnızca lifler bir arada tutuyordu. Başını sallayarak: «Burada ne kadar da pis her şey!» dedi K. O daha elini uzatmaya kalmadan, kadın, kitapların tozunu önlüğüyle hiç değilse şöylece alıverdi. En üstteki kitabı açar açmaz müstehcen bir resimle karşılaştı K.: Bir kadınla bir erkek, bir sedirde çırılçıplak yan yana oturuyordu. Ressamın çirkin niyeti gün gibi belliydi. Ancak, resmin yapılışında öylesine bir beceriksizlik okunuyordu ki, kadınla erkek aşırı bir somutluk içinde adeta resimden dışarı fırlıyor, baston yutmuş gibi dimdik oturuyor, perspektif seçimindeki hatadan ötürü vücutlarının birbirlerine yönelişinde neredeyse bir zorlanmışlık seziliyordu. K., öbür sayfalarını karıştırmayarak elin-

den bıraktı kitabı. Sonra ikinci kitabın isim yazılı sayfasına bir göz attı, *Grete'nin Kocası Hans'tan Çektikleri* isminde bir romandı bu. «İşte burada okunan kanun kitapları!» diye söylendi. «Bunları okuyanlar da kalkıp beni yargılayacak!» «Size yardım edeceğim», dedi kadın. «Ya?» dedi K. «Başınıza iş açmadan şahi yapabilir misiniz? Demin dediniz ki, kocam amirlerinin sözünden çıkmaz.» «Olsun, ben size yardım edeceğim», diye tekrarladı kadın. «Gelin de şimdi konuşalım nasıl yapacağımızı. Hem benim için bir tehlikeden söz açmayın, ben ancak korkmak istediğim zaman korkarım. Gelin haydi!» Eliyle yükseltiyi göstererek: «Şu oradaki basamaklara gidip oturalım!» diye ekledi. Yan yana oturduktan sonra, alttan K.'nın yüzüne bakarak: «Kara kara ne güzel gözleriniz var öyle», dedi. «Benim gözlerim için de güzel derler, ama sizinkiler çok daha güzel. Buraya ilk geldiniz ya, daha o zaman fark etmiştim hemen. O gün salona da bunun için girmiştim. Başka vakit hiç yapmadığım şeydir, hatta bir bakıma yasaktır.» «Anlaşıldı, bütün mesele buymuş», diye içinden geçirdi K., «kendini bana peşkeş çekiyor, bütün buradakiler gibi yoldan çıkmış biri. Mahkemedeki memurlardan tabii bıkmış artık, önüne gelen yabancıya gözleriniz ne güzel diye iltifat edip sokuluyor yanına.» Sanki düşüncelerini yüksek sesle konuşarak dile getirmiş, davranışını kadına açıklamış gibi sessizce ayağa kalktı. «Sanmıyorum ki, bana yardım edebilesiniz», dedi. «Bana yardım edecek birinin yüksek memurlardan eşi dostu bulunması gerekir. Oysa siz burada yığınla sağda solda dolaştığı görülen küçük memurları tanıyorsunuz besbelli. Küçük memurları çok iyi tanıdığınız kesin ve onların yardımıyla kimi şeyler elde edebileceğinizden kuşkum yok. Ama bu kimselerden gelecek en büyük yardım bile, davanın kesin sonuca ulaşmasında hiç önem taşımayacak, sizse birkaç tanıdığınızdan olacaksınız. Böyle bir şeye de gönlüm elvermez. Söz konusu kimselerle ilişkilerinizi siz yine sürdürün; çünkü öyle sanı-

yorum ki, bu ilişkilerden yoksun yaşayamazsınız. Hani üzülerek söylüyorum bunu; çünkü, deminki iltifatınıza karşılık şunu belirteyim ki, siz de benim pek hoşuma gidiyorsunuz. Hele şimdi böyle mahzun mahzun bakmıyor musunuz! Oysa mahzun olmanız için neden yok. Siz, benim kendileriyle savaşmam gereken kişilerden birisiniz; ama görüyorum ki, bu kişiler arasında pek rahat hissediyorsunuz kendinizi. Hatta öğrenciyi seviyor, sevmeseniz de en azından kocanıza üstün tutuyorsunuz. Böyle olduğu kolayca anlaşılıyor sözlerinizden.» «Hayır, hayır!» diye bağırdı kadın. Oturduğu yerden kalkmayarak K.'nın elini tuttu. K., yeterince çabuk davranıp elini kaçıramamıştı. «Yo, gidemezsiniz. Hakkımda böyle yanlış bir yargıyla bırakmam sizi. Gerçekten, nasıl gidebilirsiniz? Sahi, ben o kadar değersiz bir kimse miyim ki, birazcık, lütfen birazcık daha kalmak istemiyor musunuz yanımda?» «Beni yanlış anlıyorsunuz», dedi K. ve yeniden oturdu. «Kalmam sizin için gerçekten önem taşıyorsa, hay hay kalayım. Nasıl olsa vaktim var. Bugün zaten bir sorgulama yapılacak diye geldim. Demin söylediklerim, sizden davamla ilgili bir girişimde bulunmamanızı rica içindi yalnız. Sizin bu sözlerimden hiç de incinmemeniz gerekir. Çünkü, davanın sonunu şuncacık umursadığım yok, bir mahkûmiyet durumunda sadece gülüp geçeceğim. Tabii o da gerçekten son bulursa dava, ki bundan asla emin değilim. Daha çok, tembellik, unutkanlık ya da memurların korkusu yüzünden yarıda kesilmiştir veya pek yakında kesilecektir. Kuşkusuz, büyük ölçüde bir rüşvete konma umuduyla davanın sözde yürütülmesi mümkün. Ama daha şimdiden söyleyeyim ki, avuçlarını yalasınlar; çünkü ben, kimseye para karşılığı iş gördürmem. Ama siz bana yine de bir iyilikte bulunabilirsiniz: Sorgu Yargıcı'na mı olur, yoksa önemli haberleri yaymaktan hoşlanan bir başkasına mı, söyleyin, benden asla rüşvet sızdıramayacaklar, ellerindeki sayısız numaralardan hiçbiriyle başaramayacaklar bunu. Böyle bir

şeye kalkışmanın düpedüz boşuna zahmet sayılacağını açıkça bildirebilirsiniz kendilerine. Belki anlamışlardır bunu. Böyle olmasa da, durumu şimdiden öğrenmelerinin pek önemi yok benim için. Bu nihayet bayları zahmetten, tabii beni de kimi üzüntüden kurtaracaktır. Ama ben bu üzüntülere katlanmaya çoktan razıyım; yeter ki, her üzüntünün karşımdakiler için bir darbe sayılacağını bileyim. Ve bunun böyle olmasına da çalışacağım. Siz tanıyor musunuz Sorgu Yargıcı'nı?» «Elbette!» diye cevapladı kadın, «Hatta size yardım önerisinde bulunurken, ilk o gelmişti aklıma. Kendisinin yalnız aşağı kademeden bir yargıç olduğunu bilmiyordum. Ama siz söylediğinize göre, herhalde doğrudur. Ancak, yukarıya sunacağı raporlar, sanırım yine de etkisiz kalmayacaktır. Bir de çok rapor yazıyor ki! Memurlar tembeldir demiştiniz, hepsi değil kuşkusuz, hele bu Sorgu Yargıcı hiç değil. Bir türlü yazması bitmiyor. Örneğin, geçtiğimiz pazar akşama kadar sürdü sorgulama. Herkes gitti de Sorgu Yargıcı gitmedi. Bir lamba istedi benden. Bizde de küçük bir idare lambası vardı, götürüp verdim; o bununla da yetinip, hemen yazmaya koyuldu. Bir ara kocam geldi. Tam da o pazar izinliydi. Eşyalarımızı getirip eskisi gibi yerleştirdik salona. Derken bitişiğimizdeki komşular buyurdu, bir şamdanın ışığında oturup biraz söyleştik. Anlayacağınız, sonunda Sayın Yargıç'ı unutup yatmaya gittik. Geceleyin, gecenin ta bir yarısıydı sanırım, ansızın uyanınca ne göreyim? Yatağın yanı başında Sayın Yargıç duruyor, kocamın üzerine ışık düşmesin diye de elini lambaya siper ediyor. Hoş, bu önlemin hiç gereği yoktu; çünkü kocamın uykusu öyledir ki, yüzüne ışık düşse de uyanmaz. Doğrusu ben pek korkmuştum, az kalsın bağıracaktım. Ama Sayın Yargıç, pek nazik, ses etmememi hatırlattı. 'Yazım yeni bitti, lambayı getiriyorum. Demin ne güzel uyuyordunuz, hiç unutmayacağım', diye fısıldadı. Bütün bunları söylüyorum ki, Sorgu Yargıcı'nın gerçekten bol bol raporlar yazdığını belirteyim. Hele

sizinle ilgili olarak; çünkü sizin sorgunuz, pazar günkü oturumun başlıca konuları arasındaydı. Eh, böyle uzun raporlar, bütün bütün önemsiz kalmaz sanırım. Sonra anlattığım olaydan Sorgu Yargıcı'nın bana kur yaptığını da şüphesiz görüyorsunuzdur ve tam şu sıra —öyle sanıyorum ki, daha yeni fark etti beni– kendisini enikonu etkileyebileceğimi herhalde kabul edersiniz. Ayrıca şu anda onun bana ne çok değer verdiğini gösteren başka kanıtlar da var: Pek güvendiği öğrenci yardımcısıyla hediye olarak bana bir çift çorap yolladı. Sözde oturum salonunu derleyip toparladığım için; ama bu yalnızca bir bahane tabii. Çünkü salonu derleyip toparlamak zaten benim görevim, kocam para alıyor buna karşılık. Çoraplar da bir güzel ki! Bakın!» Kadın, hemen bacaklarını uzatıp dizlerine kadar kaldırdı eteğini ve kendisi de K. ile çorapları seyre koyuldu. «Güzel olmaya güzel ama, doğrusu pek kibar şeyler, bana göre değil!»

Birden kadın ara verdi sözlerine, elini yatıştırmak ister gibi K.'nın elinin üzerine koydu. «Sesinizi çıkarmayın, Berthold bize bakıyor!» diye fısıldadı. K., yavaşça gözlerini kaldırdı. Salonun kapısında biri dikiliyordu. Kısa boyluydu, biraz çarpık bacakları vardı, parmaklarıyla sıvazlayıp durduğu kızıla çalan kısa ve seyrek top sakalıyla kendisine bir büyüklük süsü vermek ister gibiydi. K., merakla gence baktı; ne de olsa şu akıl ermez hukuk biliminin bir öğrencisiyle ilk kez karşılaşıyordu. Bu öğrenci, henüz insanlığından sıyrılmamıştı büsbütün. Ama gün gelecek, belki o da ötekiler gibi yüksek makamlara ulaşacaktı. Öğrenci, hiç umursamaz görünüyordu K.'yı. Bir ara elini sakalından çekti, parmağıyla kadına işaret edip pencereye yürüdü. Bunun üzerine K.'ya doğru eğilen kadın: «Bana kızmayın, ne olur», diye fısıldadı, «hakkımda kötü de düşünmeyin. Onun yanına gitmem gerekiyor şimdi, bu suratsız herifin yanına. Şu çarpık bacaklara bakın bir! Ama hemen dönerim. Döndükten sonra da sizinle geli-

rim, gelmemi isterseniz tabii. Nereye derseniz gelirim sizinle, ne derseniz yaparım. Buradan uzaklaşayım yeter ki! Ne kadar uzun süre uzaklaşırsam, o kadar iyi benim için; en iyisi tabii bir daha dönmemek üzere.» Son bir kez K.'nın elini okşadıktan sonra sıçrayıp kalktı kadın ve pencereye koştu. K.'nın eli, kadının elinin ardı sıra kendiliğinden boşluğa uzandı. Kadın, onu gerçekten cezbediyordu. Düşünüp taşındı, kadından gelen çekici güce kendini koyvermemek için pek inandırıcı bir neden göremedi ortada. Bir ara, kadının mahkeme hesabına kendisini kapana kıstırmak istediği aklına geldi; ama bu düşünceyi yine zahmetsizce kovdu kafasından. Kadın onu nasıl kapana kıstırabilirdi? Özgürlüğü elinde değil miydi her vakit? Bütün bu mahkemeyi, en azından kendisiyle ilgili bölümünü bir anda darmadağın edemez miydi? Bu kadarcık güven olsun besleyemez miydi kendisine? Sonra, kadının yardım önerisi de içtenlikten uzak değildi ve belki yabana atılmaması gerekiyordu. Belki de Sorgu Yargıcı ve adamlarından alınacak en güzel öç, onların elinden bu kadını kapıp kendisine mal etmekti. Bir gün, Sorgu Yargıcı, gecenin bir yarısı, K.'ya ilişkin asılsız raporlar üzerinde zahmetli bir çalışmanın ardından kalkıp baktığında, kadının yatağını boş bulacaktı. Boş bulacaktı, çünkü K.'nın olacaktı kadın. Pencere önünde dikilen bu kadın, kaba kalın bir kumaştan koyu renk giysi içindeki bu dolgun, oynak ve sıcak vücut yalnız ve yalnız K.'nın olacaktı.

Kadına karşı kuşkusunu böylece içinden uzaklaştıran K., pencere önünde alçak perdeden sürdürülen konuşmayı hayli uzamış buldu; parmaklarıyla yükseltinin üzerine tık tık vurdu, sonra yumruğuyla vurmaya başladı. Öğrenci, kadının omuzları üzerinden şöyle bir baktı; ama istifini bozmadı hiç. Hatta büsbütün kadına sokuldu, kadını kollarının arasına aldı. Kadın, söylediklerini dinler gibi başını iyice öğrenciye eğdi. Öğrenci, konuşmasına pek ara vermeden, gürültüyle

kadını boynundan öptü. Kadın az önce öğrencinin zulmünden yakınmıştı; şimdi K., öğrencinin bu yaptığını kadının sözlerini doğrulayan bir davranış gördü. Kalkıp bir aşağı bir yukarı gezindi odada. Gözucuyla öğrenciye bakarak, onu salondan nasıl kapı dışarı edebileceğini düşünmeye koyuldu. Dolayısıyla, salonda giderek tepinmeye dönüşen gezinmesinden besbelli rahatsız olmuş öğrencinin sözleri tam zamanında imdadına yetişti: «Madem sabırsızlanıyorsunuz, buyrun gidin! Zaten daha demin gidebilirdiniz. Gitseydiniz, herhalde tutan olmazdı sizi. Hatta öyle de yapmanız gerekirdi, hem de ben içeri girer girmez, hiç vakit kaybetmeden!» Bu sözlerde belki olanca bir öfke dile getiriliyorsa da, aynı zamanda sanki baş belası bir sanıkla konuşan yarının bir adliyecisinin çalımı seziliyordu. K., hemen burnunun ucuna gelip dikildi öğrencinin. Gülümseyerek: «Sabırsızlandığım gerçek; ama bundan kurtulmanın en kolay yolu, sizin bizi bırakıp gitmeniz», dedi. «Ama yok, ders çalışmaya geldinizse —işittiğime göre öğrenciymişsiniz—, o zaman burasını size terkeder, kadınla ben giderim. Yargıç olana kadar zaten daha bir hayli okuyup öğrenmeniz gerekecek. Henüz hukukunuzdan, adliyenizden pek anladığım yok sizin; ama öyle sanıyorum ki, güzel becerdiğiniz o kaba sözler bu iş için dünyada yetmez.» Öğrenci, K.'nın hakaret dolu konuşmasından dolayı kadına bir açıklamada bulunmak ister gibi: «Ne diye bunun böyle ortada dolaşmasına izin verirler, bilmem ki?» diye söylendi. «İyi yapmadılar. Sorgu Yargıcı'na söyledimdi, sorgulamalar dışında hiç olmazsa odasında alıkoyacaklardı. Bu Yargıç'ın işine kimi zaman akıl erdirmek güç.» «Boş sözler!» diye cevapladı K., ardından elini kadına uzattı: «Gelin haydi!» «Bak sen!» dedi öğrenci. «Yo, yo, kadından kesin umudunuzu!» Sonra bir koluyla kavrayıp havaya kaldırdı kadını. Böyle güçlü olsun, şaşılacak şeydi doğrusu! Kamburu daha da çıkmış, alttan doğru baygın baygın kadına bakarak kapıya seğirtti. K.'ya karşı açıkça bir

korku seziliyordu halinde. Öyleyken, K.'yı kışkırtmaya yeltendi. K., öğrenciyi yakalayıp gerekirse gırtlaklamaya hazır, birkaç adım koştu arkasından. Bunun üzerine kadın: «Çaresiz! Sorgu Yargıcı istiyormuş», dedi. «Sizinle gelemem. Bu mendebur cüce —bunu söylerken elini öğrencinin yüzünde gezdirdi—, bu mendebur cüce koyvermez beni.» K., öğrenciyi omzundan yakalayarak: «İyi ama, sizi kurtarayım istemiyor musunuz?» diye haykırdı. Öğrenci, K.'nın elini ısırmak için bir hamle yaptı. «Hayır», diye cevapladı kadın bağırarak. «Hayır, hayır! Sakının! Ne sanıyorsunuz siz! Beni felakete mi sürükleyeceksiniz? Bırakın onu, ne olur, bırakın! O emir kulu, beni Sorgu Yargıcı'na götürüyor.» «Canı cehenneme öyleyse! Sizi de artık gözüm görmesin bir daha!» diye cevapladı K. Uğradığı düşkırıklığıyla hırslanmış, öğrencinin belinin ortasına bir yumruk indirdi. Bir an sendeledi öğrenci; ama hemen, düşmediğine sevinmiş, kucağındaki yükle daha çabuk seğirtmeye koyuldu. K., yavaş yavaş arkalarından gitti. Bu insanlar tarafından ilk kesin yenilgiye uğratıldığını açıkça görüyordu. Bu yüzden korkup telaşa kapılması yersizdi kuşkusuz. Bu kavgayı kendisi aramış, onun için de yenilgiyi hak etmişti. Evde kalıp her zamanki yaşamını sürdürseydi, bu adamlardan her birinin bin kez üstesinden gelir, her birini bir tekmede yolundan temizlerdi. Ansızın bu sefil öğrenciyi, bu kendini beğenmiş yavrucağı, bu çarpık bacaklı ve sakallı oğlanı Elsa'nın yatağının önünde dize gelip, ellerini kenetleyerek yalvarıp yakarırken canlandırdı gözünün önünde. Kafasında tasarladığı bu alabildiğine gülünç sahne o kadar hoşuna gitti ki, ilk fırsatta öğrenciyi alıp Elsa'ya götürmeye karar verdi.

Öte yandan, merakını yenemeyerek kapıya kadar gelmişti; kadının nereye götürüldüğünü görmek istiyordu. Öğrenci, onu kucağında taşıyıp sokağa çıkarmayacaktı herhalde.

Derken geride bırakılacak yolun çok daha kısa olduğu anlaşıldı. Sorgulama salonunun kapısının hemen karşısında tavan arasına çıkan dar ve ahşap bir merdiven vardı; bir yerinde bir dirsek yapıyor, bu yüzden sonu görülemiyordu. Öğrenci, işte bu merdivenden kadını çıkarmaya başlamıştı. Ama artık pek yavaş ve ahlaya poflaya hareket ediyordu; o âna kadar sürdürdüğü koşudan güçsüz düşmüştü. Kadın, aşağıda dikilmiş duran K.'ya eliyle bir selam yolladı, omuzlarını kaldırıp indirerek bu kaçırma olayında kendisinin suçu bulunmadığını anlatmaya çalıştı. Ama olanlardan ötürü pek üzüldüğünü bildiren bir ifade yoktu bu davranışında. K., sanki hiç tanımadığı biriymiş gibi boş bakışlarla kadına baktı; gerek bir düşkırıklığına uğradığını, gerek bu düşkırıklığının kolayca altından kalkabileceğini ele vermek istemiyordu.

Öğrenciyle kadın gözden kaybolmuştu; ama K. hâlâ kapıda dikiliyordu. Kabul etmesi gereken bir şey varsa, kadın yalnız kendisini aldatmakla kalmamış, Sorgu Yargıcı'na götürüldüğünü ileri sürerek ona yalan da söylemişti; çünkü Sorgu Yargıcı onu tavan arasında beklemiyordu herhalde. Ama istediği kadar bakıp dursun, susuyordu merdiven. Derken merdivenin yanıbaşına iliştirilmiş bir kağıt parçası çarptı gözüne. Gidip okudu. Çocuk elinden çıkmışa benzeyen acemi bir yazıyla «Kaleme çıkılır» yazıyordu üzerinde. Demek bu kira evinin tavan arasında mahkemenin kalem odaları bulunuyordu? Hani insanda pek saygı uyandıracak bir durum değildi bu ve zaten kendileri pek yoksul kiracıların işe yaramaz öteberilerini attığı bir yeri kalem odaları diye kullanan bir mahkemenin elinde ne kadar az ödenek bulunacağını düşünmek sanıklar için bir bakıma rahatlık vericiydi. Ama belki mahkemenin kasasında yeterince ödenek vardı da, bu para gereken yerlere harcanmadan, üzerine üşüşen memurların elinde çar çur ediliyordu. K.'nın şimdiye kadarki deneyimlerine göre hiç de düşünülmeyecek bir şey

değildi bu. Tabii böylesi bir bozuk düzen, aslında bir sanık için her ne kadar onur kırıcı olsa da, mahkemenin parasızlığından daha ferahlatıcı bir şeydi. İlk sorgulamada kendisini tavan arasına çağırmaktan sıkılıp, onu evinde rahatsız etmeyi yeğlemelerinin nedenini şimdi anlamıştı, K. Tavan arasında çalışan Yargıç'la karşılaştırıldığında, o ne imrenilecek durumdu K.'nınki; bankada büyücek bir makam odası bulunuyor, onun yanında bir bekleme salonu yer alıyor, kocaman bir cam pencereden aşağıdaki kentin kalabalık alanı seyredilebiliyordu. Kuşkusuz asıl kazancından ayrı olarak rüşvet ve çalıp çırpmalarla kendisine bir ek gelir sağladığı yoktu bankada. Sonra, odacıyı yollayarak bir kadını kucaklatıp getirtmiyordu. Ama, hiç değilse bu dünyada, bunlarsız seve seve yaşamaya razıydı.

K., duvara yapıştırılmış kâğıt önünde hâlâ dikilip duruyordu ki, aşağıdan bir adam çıkarak geldi merdivenleri. Açık kapıdan içeri bir göz attı. Odadan bitişikteki oturum salonu da görülebiliyordu. Derken K.'ya döndü adam, az önce burada bir kadına rastlayıp rastlamadığını sordu. «Siz Mübaşir'siniz galiba?» dedi. K. «Evet», diye cevapladı adam. «Ha anladım», dedi ardından, «siz de sanık K. olacaksınız. Ben de şimdi tanıdım sizi. Hoş geldiniz.» Ardından K.'ya elini uzattı. K.'nın hiç beklemediği bir şeydi bu. Onun sustuğunu görünce: «Ama bugün sorgulama yapılacağı duyurulmamıştı», diye ekledi adam. «Biliyorum», dedi K. ve Mübaşir'in üzerindeki sivil giysiyi incelemeye koyuldu. Normal birkaç düğmenin yanı sıra, eski bir subay kaputundan koparılıp alınmışa benzeyen iki yaldızlı düğme, giysideki tek resmî işareti oluşturuyordu. «Demin karınızla konuştum. Kendisi burada değil şimdi; öğrenci kucakladığı gibi Sorgu Yargıcı'na götürdü.» «Amma iş!» dedi Mübaşir. «Habire alıp götürürler karımı. Hani bugün pazar, çalışmak zorunda değilim; ama işte sırf buradan uzaklaştırmak için, olmayacak bir haberle

bir yere gönderirler beni. Hem de inadına çok uzağa yollamazlar ki, ayağımı çabuk tutarsam belki zamanında döner de yetişirim umuduna kapılayım. Ben de koşabildiğim kadar koşar, yollandığım daireye varıp kapı aralığından soluk soluğa haberi duyururum. Öyle ki, ne dediğim anlaşılmaz pek. Sonra yine gerisin geri seğirtip gelir, bir de bakarım ki, öğrenci elini benden çabuk tutmuş. Öyle ya, yolu nasıl olsa benimkinden kısa. Tavan arasına çıkan merdiveni indi mi tamam! Hani kimseye eyvallahım olmasa, bu öğrenciyi çoktan şu kâğıdın yanı başında duvara sıkıştırır, ezerdim kafasını. Boyuna düşünmüşümdür: Şuracıkta, yerden biraz yukarda, kafası ezilmiş, kolları iki yana açılmış, parmakları gerilmiş, çarpık bacakları kıvrılıp halka olmuş, dört bir yanda kan lekeleri. Ama bugüne kadar düş olarak kaldı hep.» «Başka çaresi var mı?» diye sordu K., gülümseyerek. «Yok», dedi Mübaşir. «Bakıyorum, iş daha da kötüye gidiyor. Şimdiye kadar, öğrenci hep kendisi için alıp götürmüştü karımı, şimdi Sorgu Yargıcı için de götürmeye başladı, zaten çoktandır bekliyordum böyle bir şeyi.» «Peki, karınızın hiç suçu yok mu bunda?» diye sordu K., kendini zorla tutarak. O an, kendi içinde de işte öylesine bir kıskançlık belirmişti. «Yok olur mu?» diye cevapladı Mübaşir. «Hatta suçun büyüğü karımda. Kuyruk sallayan o. Öğrenci zaten çapkının biri. Yalnız bu evde, bir yol bulup sinsice içine sokulduğu beş aile çevresinden kapı dışarı edildi. Kuşkusuz karım buradaki kadınların hepsinden güzel, benim de inadına elim kolum bağlı, savunamıyorum kendimi.» «Eh, durum böyle olunca, bir çaresi yoktur elbet!» dedi K. «Neden olmasın?» diye sordu Mübaşir. «Ödleğin biridir öğrenci. Karıma el sürmeye kalktı mı, adamakıllı ıslatılsın da bak, bir daha yapar mı! Ama benim elim kolum bağlı; kimse de çıkmıyor ki, bana böyle bir iyilikte bulunsun. Adam güçlü biri, korkuyor herkes. Bu işi yapsa yapsa sizin gibi biri yapar.» «Neden benim gibi?» diye sordu K., şaşırmış. «Siz

sanık değil misiniz?» diye sordu Mübaşir. «Evet», dedi K., «ama asıl benim korkmam gerekir; adam, davanın sonunu değilse de ilk soruşturmayı etkileyebilir çünkü.» K'nın görüşü doğruluktan yana kendisininkinden aşağı kalmazmış gibi: «Evet, öyle», dedi Mübaşir. «Ancak, bizim burada kazanılacak gibi davalara bakılmaz pek.» «Ben sizin gibi düşünmüyorum», dedi K. «Ama bu, fırsat düşünce öğrenciyi okşamama engel değil.» «Minnettarınız olurdum», diye cevapladı Mübaşir, biraz resmî. Hani aslında bu en büyük dileğinin gerçekleşeceğine inanmaz bir hali vardı. «Belki», diye devam etti K., «öbür memurlarınızdan bazıları, hatta belki hepsi bu öğrenci gibi okşanmayı hak etmiştir.» «Öyle, öyle!» dedi Mübaşir, K.'nın söylediği pek doğal bir şeymiş gibi. Sokulgan, güven dolu bir bakışla K.'ya baktı. Oysa şimdiye kadar, bütün o dostça davranışına karşın böyle bakmamıştı. «İnsan işte isyan ediyor hep», diye ekledi ardından. Bu söyleşiden gene de biraz sıkılmışa benziyordu. «Şimdi gideyim de döndüğümü haber vereyim kaleme. Siz de gelmek ister miydiniz?» diyerek konuşmayı kesti. «Ben ne yapacağım orada?» diye sordu K. «Kalemleri görürsünüz. Kimse ilgilenmez sizinle, korkmayın.» «Görülmeye değer mi yani?» diye sordu K., duraksayarak. Ama Mübaşir'le gitmeye de can atıyordu. «Şey», dedi Mübaşir, «sizi ilgilendirir diye düşünmüştüm.» «Pekâlâ», dedi K. sonunda, «geliyorum.» Ve Mübaşir'den daha hızlı, merdivenleri çıkmaya koyuldu.

Tavan arasına girerken az kalsın düşüyordu K., kapının hemen arkasında bir basamak daha vardı. «Sana bana aldırdıkları yok ki!» dedi. «Neye aldırdıkları var!» dedi Mübaşir. «Şu bekleme salonuna baksanıza!» Uzun bir koridordu bekleme salonu. Koridordan, kalem odalarından her birine kabaca yontulmuş ahşap kapılar açılıyordu. Doğrudan ışık

gelecek bir yer bulunmamasına karşın, gene de büsbütün karanlık değildi içerisi; çünkü çeşitli bölümler yekpare perdelerle değil, tek tek, ama tavana kadar uzanan tahta parmaklıklarla koridordan ayrılıyor ve parmaklıklar arasından az buçuk bir ışık koridora sızabiliyordu. Yine parmaklıklar arasından bakınca, masalarda oturmuş yazı yazan ya da hemen parmaklıklar önüne dikilmiş, koridordakileri seyreden tek tek memurlar görülüyordu. Herhalde pazar olduğundan topu topu üç beş kişi vardı koridorda. Pek sessiz kimselere benziyorlardı. Sağlı sollu yerleştirilmiş uzun tahta sıralarda nerdeyse düzenli aralarla oturmuşlardı. Yüz ifadelerinden, hal ve tavırlarından, sakallarının biçiminden ve pek göze çarpmayan daha bir sürü ayrıntıdan, çoğunun toplumun yüksek kesiminden kişiler olduğu anlaşılıyorsa da, hepsinin giyinişinde belli bir savsaklık göze çarpıyordu. Ortada bir askı falan bulunmadığından herkes şapkasını, anlaşılan birbirine bakarak, oturduğu sıranın altına itelemişti. Kapıya en yakın oturanlar, K. ile Mübaşir'i farkedince kalkıp selam verdiler. Bunu gören öbürleri, kendilerinin de selam vermesi gerektiğini sanarak, K. ile Mübaşir önlerinden geçerken bir bir ayağa kaltı. Ama şöyle dimdik doğrulanı yoktu içlerinde; sırtları kambur, dizleri büküktü, duruşlarıyla sokak dilencilerine benziyorlardı. K., bir ara durup biraz geriden gelen Mübaşir'i bekledi. «Amma da yılmış gözleri!» dedi sonra. «Evet», diye cevapladı Mübaşir, «sanıktırlar da ondan. Burada gördüklerinizin hepsi sanık.» «Sahi mi?» dedi K. «O zaman aynı yolun yolcusuyuz.» En yakındaki ince uzun boylu, neredeyse saçı sakalı ağarmış birine dönüp nazikçe sordu: «Ne bekliyorsunuz burada?» Ama, adam, böyle bir soruyla karşılaşmayı hiç beklememişti, birden şaşırdı. Belli ki çok görmüş geçirmiş, başka zaman serinkanlılığını korumasını bilen, çokları üzerinde elde ettiği üstünlüğü kolay elden çıkarmayan birine benziyordu.

Bu yüzden, daha da kötü olmuştu şaşırması. Sanki kendine yardımla yükümlüymüşler, yardım etmezlerse kimsenin kendisinden cevap beklemeye hakkı yokmuş gibi, koridordaki öteki sanıklara baktı. O anda, adamı yatıştırıp cesaretlendirmek üzere Mübaşir sokuldu yanına. «Bay sadece burada ne beklediğinizi soruyor», dedi, «cevap verin haydi!» Mübaşir'in herhalde tanıdık sesi daha etkili olmuştu. «Beklediğim...», diye söze başladı adam, ama arkasını getiremedi. Besbelli soruya eksiksiz bir cevap verebilmek üzere bu başlangıcı seçmiş, ama sonra nasıl devam edeceğini kestirememişti. Sağda solda bekleşenlerden birkaçı yanlarına sokularak halka yapmıştı çevrelerinde. Mübaşir: «Çekilin, kapamayın koridoru!» diye bağırınca biraz geriledi, ama kimse eski yerine dönmedi. Bu arada adam kendini toparlamıştı; hatta cevap verirken hafif bir gülümseme belirdi yüzünde: «Bir ay önce, davama ilişkin birkaç dilekçe ve bazı deliller sunmuştum mahkemeye, bunlara bakılmasını bekliyorum.» «Bu işte hayli zahmete giriyorsunuz anlaşılan», dedi K. «Öyle», dedi adam, «benim kendi davam.» «Ama herkes böyle düşünmez», dedi K. «Örneğin, ben de sizin gibi sanığım. Gelgelelim, Allah biliyor ya, ne bir dilekçe verdim, ne bir şey. Bunu yapmak gerekli mi dersiniz?» Yine tam bir kararsızlıkla: «Bilmem ki», diye cevapladı adam. Anlaşılan K.'nın kendisiyle latife ettiğini sanıyordu. Bir daha hata yaparım korkusuyla ilk cevabını olduğu gibi tekrarlamaktan büyük bir memnunluk duyacaktı, ama K.'nın sabırsız bakışları karşısında: «Ben dilekçe verdim işte», dedi sadece. K.: «Yoksa benim sanık olduğuma inanmıyor musunuz?» diye sordu. «Ne münasebet!» dedi adam, sonra az bir şey yana çekildi. Ama verdiği cevapta inanma değil de, korku vardı yalnız. «Demek bana inanmıyorsunuz?» diye üsteledi K. ve böyle süklüm püklüm duruşuna farkında olmadan içerlemiş de, sözlerine zorla inandırmak istermiş gibi adamı kolundan

kavradı. Bir yerini acıtmak için değil hani; zaten pek hafifçe tutmuştu; ama yine de adam, sanki K. kendisini iki parmağıyla değil, akkor halindeki bir kıskaçla yakalamış gibi bastı çığlığı. Bu gülünç çığlık, K.'yı düpedüz adamdan soğuttu. Sanık olduğuna inanmıyorlar mıydı, inanmasınlardı daha iyi. Belki de adam kendisini yargıç sanmıştı. Derken bu kez sımsıkı kavradı adamın kolunu, onu gerisin geri sıranın üzerine itip yürüdü. «Sanıkların çoğu böyle alıngandır», dedi Mübaşir. Onlar gidince, nerdeyse koridorda bekleşenlerin tümü, artık bağırmayı bırakan adamın başına toplanmış, az önce olup bitenlerle ilgili olarak kendisini soru yağmuruna tutmaya başlamıştı. Bir ara K., karşıdan gelen bir görevliye rastladı. En başta belindeki meçten görevli olduğu anlaşılıyordu. Meçin alüminyumdan bir kını vardı, hiç değilse öyleydi rengi. Buna hayret etti K., hatta meçi tutmak için elini uzatır gibi yaptı. Çığlık sesine gelen görevli, ne olup bittiğini sordu Mübaşir'e. Mübaşir, birkaç sözle görevliyi yatıştırmaya çalıştı. Ancak görevli, bir de kendisinin gidip bakması gerektiğini söyleyerek selam verdi; pek acele, ama belki gut hastalığından dolayı pek kısa ve ölçülü adımlar atarak yürüyüp gitti.

K., gerek adam, gerek koridordakiler üzerinde uzun boylu kafa yormadı. Hele koridorun yaklaşık ortasına gelip sağa açılan kapısız bir boşluk görünce, iyiden iyiye unuttu olanları. «Buraya mı gireceğiz?» diye sordu. Mübaşir, başıyla soruyu doğrulayınca geçide saptı. Mübaşir'den hep bir iki adım ilerde yürüyüşü sinirine dokunuyordu; hiç değilse böyle bir yerde mevcutlu götürülüyor sanılabilirdi. Dolayısıyla, sık sık durup Mübaşir'i bekliyor, ama çok geçmeden Mübaşir yine geride kalıyordu. Sonunda K., bu rahatsız edici duygudan kurtulmak için: «Eh, gördüm burasını, gideyim artık», dedi. «Daha her şeyi görmediniz ki!» diye cevapladı Mübaşir, hiç oralı olmayarak. Kendisini gerçekten yorgun

hisseden K.: «Her şeyi görmek istemiyorum!» dedi. «Gideceğim artık. Kapı nerede, söyler misiniz?» «Şimdiden şaşırmadınız ya yolu?» dedi Mübaşir, hayret etmiş. «Şu oradaki köşeye kadar gidin, sonra sağa dönün, koridordan yürüyün aşağı, kapıyı göreceksiniz.» «Siz de gelin benimle. Ben tek başıma yolu bulamam; o kadar çok yol var ki burada!» «Olup olacağı bir bu yol işte», diye cevapladı Mübaşir, paylar gibi. «Ben gelemeyeceğim. Gidip, döndüğümü haber vermem gerekiyor. Zaten epey zaman kaybettim sizin yüzünüzden.» Mübaşir'i bir yalan üstünde yakalamış gibi, öncekinden sert: «Hayır, siz de gelin!» diye diretti K. «Bağırmayın öyle canım!» diye fısıldadı Mübaşir, «Her taraf kalem odasıyla dolu. Madem gitmek istiyorsunuz, biraz daha yürüyün benimle, ya da burada bekleyin, geldiğimi haber verip döneyim. O zaman, hay hay, gelirim sizinle.» «Hayır, hayır», dedi K., «bekleyemem, hemen şimdi geleceksiniz!» K. nerede, nasıl bir yerde bulunduğunu bilmiyordu; henüz sağına soluna bakınmış değildi. Ancak, dört bir yandaki bir sürü tahta kapıdan biri açılınca başını çevirdi. Kapıdan bir kız çıktı dışarı. Herhalde K.'nın bağırarak konuşmasına gelmişti. «Bay ne istiyorlar?» diye sordu. Kızın ardı sıra loşlukta ilerden bir adam daha yaklaştı. K., Mübaşir'e baktı. Kimsenin kendisiyle ilgilenmeyeceğini söylememiş miydi Mübaşir? Oysa iki kişi daha şimdiden çıkmıştı karşısına. Çok da sürmez, bütün memurlar başına üşüşür, burada niçin bulunduğunu anlamak isterlerdi. Kendilerine verilecek tek akla yakın ve yerinde cevap, sanık olduğunu söylemekti; ilerki sorgulama tarihini öğrenmek üzere gelmiş bir sanık. Ama bir kez gerçeğe uymadığından, öne sürmek istemiyordu bu nedeni; çünkü sırf merak duygusuyla veya ileri sürülmeye ondan da az uygun bir başka nedenden, yani adalet mekanizmasının içinin de dışı gibi iğrenç olup olmadığını anlamak isteğine karşı duramayarak çıkıp gelmişti buraya. Ve öyle

görülüyor ki, sanısında da yanılmamıştı; daha ötelere sokulmak istemiyordu, buraya kadar gördüklerinden zaten yeterince ruhu sıkılmıştı. Tam şu sıra, her kapı arkasından çıkabilecek üst kademeden bir memurla yüzyüze gelecek hali yoktu. Çekip gitmek istiyordu, Mübaşir'le mi olur, yalnız başına mı, çekip gitmek.

Ama öte yandan sesini çıkarmaksızın öylece duruşu göze batacaktı kuşkusuz. Ve gerçekten kızla Mübaşir kendisine bir tuhaf bakmaya başlamıştı. Sanki bir an sonra büyük bir değişim geçirmesini bekliyorlar, bunun seyrinden olmak istemiyorlardı. Kapının eşiğinde ise, K.'nın demin karşıdan gelirken gördüğü adam dikiliyor, alçacık kapının üstündeki kirişe tutunmuş, sabırsız bir seyirci gibi parmak uçları üzerinde hafiften ileri geri sallanıyordu. Ama kız, herkesten önce, K.'daki durumun hafif bir fenalaşmadan ileri geldiğini anlayıp bir sandalye getirdi. «Oturmaz mısınız?» diye sordu. K. hemen oturdu, kendini daha da emniyete almak için dirseklerini sandalyenin kollarına dayadı. «Hafif bir baş dönmesi, öyle değil mi?» dedi kız. K., kızın yüzünü şimdi hemen burnunun ucunda görüyordu. En güzel gençlik yıllarında kimi kadınlarda görülen sert bir ifade vardı yüzde. Kız: «Merak etmeyin!» dedi. «Olağan şeydir bizim burada. Buraya ilk gelenler böyle bir fenalık geçirir. Siz de mi ilk geliyorsunuz? Öyle işte; diyeceğim doğal bir şey. Güneş çatıyı yakıp kavuruyor, ısınan tahtalar da havaya alabildiğine bir bunaltıcılık ve ağırlık veriyor. Onun için de burası kalem işlerinin görülmesine pek elverişli değil. Başka bakımdan birtakım üstün yanları var elbet. Ama havasına, sanıklardan birinin gelip birinin gittiği civcivli günlerde, ki hemen her gün böyledir, hava demeye dili varmaz insanın. Üstelik, buraya çok kez kurutulmak üzere çamaşır asıldığını düşünün —kiracıları bundan büsbütün alıkoyamazsınız çünkü— eh, o vakit biraz fenalık geçirmenize şaşmazsınız. Ama

insan zamanla pekâlâ alışıyor. Siz de birkaç kez daha gelin, havanın boğuculuğunu pek duymazsınız. Nasıl, biraz iyileştiniz mi bari?» K., cevap vermedi; böyle ansızın fenalık geçirerek, buradaki insanların yardımını gereksinmesi hayli canını sıkmıştı. Üstelik fenalaşmasının nedenlerini öğrendikten sonra, kendini daha iyi hissetmek şöyle dursun, biraz daha artmıştı rahatsızlığı. Kız, hemen bunu fark edip duvara dayanmış duran çengelli sopayı kaptı ve biraz temiz hava alması için K.'nın tam başının üzerine raslayan küçük bir pencereyi açtı. Ama dışarıdan kurum yağdığını görerek, az sonra yeniden kapamak zorunda kaldı, mendilini çıkarıp K.'nın ellerindeki kurumları temizledi; çünkü K. enikonu bir halsizlik içindeydi, kendisi yapacak durumda değildi bunu.

Toparlanıp gidebilecek gücü kazanana kadar bir yere kıpırdamayıp otursa, hiç fena olmayacaktı. Ama bir an önce toparlanabilmesi de, kendisine karşı böyle yakın ilgi gösterilmemesine bağlıydı. Üstelik: «Burada kalamazsınız, gelip geçenlere engel oluruz sonra», dediğini işitti kızın. Hangi gelip geçenlere der gibi kıza baktı. «İsterseniz revire götüreyim sizi», diye ekledi kız. Kapıdaki adama dönerek: «Bana lütfen yardım eder misiniz!» dedi. Adam hemen yaklaştı. Ama K., revire gitmek istemiyordu. Asıl korktuğu, daha ileriye götürülmekti zaten; ne kadar ileriye varırsa, o kadar fenalaşacağı kesindi. «Yo, gidebilirim artık», dedi ve rahatça oturmaktan gevşemiş, titreyerek ayağa kalktı. Ama ayakta tutamadı kendini. «Olmayacak», dedi başını sallayarak ve göğüs geçirip yeniden sandalyeye çöktü. Mübaşir geldi aklına; kolaylıkla onu alıp dışarı çıkarabilirdi. Ama anlaşılan Mübaşir çoktan çekip gitmişti; önünde dikilen kızla adamın aralarındaki boşluktan baktıysa da, Mübaşir'i göremedi.

Adam şık giyinmişti, altta sivri iki uzun uçla sonlanan gri yeleği özellikle dikkati çekiyordu. «Öyle sanıyorum ki»,

dedi, «bayın rahatsızlığı buradaki havadan. En iyisi, sanırım Bayın da en çok istediği budur, kendisini revire götürmeyip doğru kalem odalarından dışarı çıkarmak.» Bu sözler K.'yı öylesine büyük bir sevince boğdu ki, adamın neredeyse sözünü keserek: «Çok doğru!» diye sesini yükseltti. «Dışarda hemen iyileşeceğim kuşkusuz. Sonra, hiç de o kadar halsiz hissetmiyorum kendimi. Biraz koluma girilsin yeter. Sizi pek zahmete sokmam, yol da zaten uzun değil. Beni kapıya kadar götürün, tamam. Biraz da merdivenin basamaklarına oturur, çok geçmeden kendime gelirim. Hiç böyle nöbetler geçirdiğimi bilmiyorum doğrusu. Kendim de şaştım. Memursa ben de memurum, büro havasına alışığımdır. Ancak buradaki hava da büsbütün kötü, kendiniz de söylediniz. Şimdi bana lütfen biraz yardım etseniz de, kapıya kadar gitsem. Başım dönüyor, ayakta tek başıma durunca fena oluyorum.» Sonra, kızla adamın kendisini koltuklamalarını kolaylaştırmak üzere kollarını kaldırdı.

Ama oralı olmadı adam, elleri pantolonunun ceplerinde, hiç istifini bozmadan öylece durdu ve yüksek sesle güldü. «Gördünüz mü?» dedi, «Demek doğru tahmin etmişim. Bay, sadece burada fenalık geçiriyor.» Derken kız da gülümsedi; ama K. ile şakada pek ileri gitmiş gibi parmak ucuyla hafifçe adamın kolunu vurdu. «Ama rica ederim!» dedi adam, hâlâ gülerek. «Şaka etmiyorum, Bayı gerçekten çıkaracağım buradan.» «Öyleyse sorun yok», diye cevapladı kız, sevimli yüzünü bir an için öne doğru eğdi. K., yine üzgün, önü sıra bakıp duruyor, adeta kimseden bir açıklama beklemiyordu. «Görünüşüne pek aldanmayın siz onun», dedi kız. «Bu Bay –sizi tanıştırmama izin verirsiniz herhalde?» (Adam, eliyle izin verdiğini bildiren bir hareket yaptı). «– Bu Bay danışmada memurdur. Burada bekleşen sanıklara gereksindikleri bütün bilgiyi verir. Bizim mahkeme de halk arasında pek tanınmadığından, fazla bilgi isterler. O da hiçbir soruyu

cevapsız bırakmaz. Dilediğiniz zaman buyrun, kendiniz deneyin. Ama bu, tek erdemi değildir onun. Bir ikinci erdemi daha var, o da şık giyinmesi. Biz, yani buradaki memurlar bir gün dedik ki, hepimizden önce sanıklarla yüzyüze gelen, onlarla sürekli ilişki içinde bulunan Danışma Memuru'nun, kendisine baş vuranlar üzerinde daha ilk anda ağırbaşlı bir izlenim uyandırabilmesi için şık giyinmesi gerek. Biz öbür memurlar, maalesef pek kötü giyiniriz. Benim giyinişim ortada. Zaten giyim kuşam üzerinde fazla durmanın da pek bir anlamı yok; çünkü bütün vaktimiz kalem odalarında geçer, sonra burada yatıp kalkarız. Ama dediğim gibi, Danışma Memuru'nun iyi giyinmesi gerektiği görüşünde birleşmiştik. Gelgelelim, bu bakımdan biraz tuhaf bir tutumu var bizim idarenin; idareden bir şey koparamayacağımızı bildiğimiz için, aramızda para topladık. Sanıklar da yardım etti. Böylelikle ona, bu güzel kostümle daha başka birkaç giysi aldık. İyi bir izlenim için ne gerekiyorsa sağladık kendisine. Ama işte gülmesi yok mu, mahvediyor her şeyi, karşısındakileri ürkütüyor.» Adam: «Evet, öyle», diye cevapladı alaylı. «Ama anlamıyorum, ne diye Baya bize ilişkin sırları açıklıyorsunuz, daha doğrusu bunları dinlemek zorunda bırakıyorsunuz kendisini; çünkü Bayın hiç de bunları öğrenmek istediği yok. Baksanıza, besbelli kafası kendi davasıyla meşgul, oturup duruyor.» K.'nın bir itirazda bulunmayı bile canı istemedi. Kızın niyeti iyi olabilirdi, belki kendisini avutmak ya da toparlanmasına fırsat vermek istemiş, ama yanlış bir yol seçmişti. «Ona güldünüz, neden güldüğünüzü açıklamam gerekiyordu», diye cevapladı kız. «Hani hakaret eder gibi bir gülüştü de.» «Öyle sanıyorum ki, Bay daha da ağır hakaretleri bağışlayacaktır, yeter ki onu buradan çıkarayım», dedi adam. K. bir şey söylemedi, başını kaldırıp bakmadı bile. Adamla kızın bir eşya gibi kendi üzerinde pazarlık yaparcasına konuşmalarını sineye çekti. Hatta canına min-

netti bu. Ama derken, bir koluna adamın, öbür koluna kızın yapıştığını hissetti. «E, haydi kalkın bakalım, nanemolla sizi!» dedi adam. K., sevinip şaşırmış: «İkinize de çok teşekkür ederim», diye cevapladı. Usulca doğruldu, yabancı elleri alıp vücudunun en çok neresinden desteklenmesi gerekiyorsa oralara götürdü. Koridora yaklaşırlarken K.'nın kulağına yavaşçacık: «Hani öyle sanılabilir ki», dedi kız, «sanki Danışma Memuru'nu ille de temize çıkarmak istiyorum. Ama isteyen sansın, ben gerçeği söyleyeyim de. Bizim Danışma Memuru için katı yürekli denemez. Rahatsızlanan sanıkları dışarı çıkarmak zorunda değilken gene de yapıyor bunu, görüyorsunuz. Belki içimizde katı yüreklimiz yoktur, belki hepimiz de seve seve yardıma koşan insanlarız; ama mahkemede çalıştığımızdan en küçük fırsatta, kimseye yardım elini uzatmayan katı yürekli kişilere çıkar adımız. Ben kendim hayli üzüntü duymaktayım bundan.» O anda Danışma Memuru: «Şurada oturmak ister misiniz biraz?» diye sordu K.'ya. Koridora çıkmışlar, K.'nın daha önce kendisiyle konuştuğu sanığın önüne gelmişlerdi. K., adeta utanır gibi oldu adamdan; demin karşısında dimdik durmuştu, şimdi ise iki kişi kendisini koltukluyor, şapkasını Danışma Memuru almış, açılıp uzanmış parmaklarının ucunda teraziliyordu; dağınık saçları, terle örtülü alnına düşmüştü. Ama sanık, bütün bunların sanki farkında değildi; kendisini görmezden gelen Danışma Memuru'nun karşısında süklüm püklüm dikiliyor, orada bulunuşunu bağışlatmaya çalışıyordu. «Verdiğim dilekçelere daha bugünden bir cevap alamayacağımı biliyorum», diye söze başladı. «Ama ben geldim yine. Hiç değilse koridorda beklerim diye düşündüm. Nasıl olsa pazar, vaktim var. Kimseyi de rahatsız etmem burada.» «Öyle uzun boylu özür dilemenizin gereği yok», diye cevapladı Danışma Memuru. «Gösterdiğiniz titizlik doğrusu övülmeye değer. Burada kalabalık ediyorsunuz, doğru; ama bana

rahatsızlık vermedikçe, davanızın titizlikle peşine düşmekten asla alıkoymak istemem sizi. Ödevlerini hayâsızca boşlayan kimselerle karşılaştıktan sonra, sizin gibilerin davranışlarına göz yummayı öğreniyor insan. Buyrun, oturun!» Kız: «Sanıklarla konuşmasını nasıl da biliyor», diye fısıldadı K.'ya, K. da söyleneni başıyla doğruladı, ama Danışma Memuru'nun: «İsterseniz biraz oturun şuraya», diye tekrarladığını işitince, ansızın irkildi, «Hayır, dinlenmek istemiyorum», diye cevapladı. Düpedüz kesin bir edayla söylemişti bu sözleri, ama otursa hiç de fena olmayacaktı. Deniz tutmuşçasına bir hali vardı. Bir gemide sanıyor kendini, gemi azgın bir denizde yol alıyordu. Sanki sular ahşap duvarlara saldırıyor, uzayıp giden koridorun derinliklerinden gemi üzerinde kavuşan dalgaların uğultusu geliyordu. Sanki koridor salıncak gibi sallanıyor, iki yanda bekleşen sanıklar bu salıncakta bir alçalıp bir yükseliyordu. Dolayısıyla, kendisini götüren kızla adamın bu kadar serinkanlılığına akıl erdiremiyordu bir türlü. Ellerine düşmüştü bir kez; bırakıverseler, cansız bir külçe gibi yığılıp kalacaktı. Adamla kızın küçük gözleri keskin bakışlarla çevreyi tarıyor, düzenli adımlarla yürüdükleri anlaşılıyordu. Ama K.'nın kendisi bu düzenin dışındaydı; çünkü yürümüyor da sanki adım adım taşınıyordu. Derken kendisine bir şeyler söylediklerini fark etti, ama anlamadı söyleneni. Yalnız her yanı kaplayan bir gürültü işitiyor ve bu gürültü arasında hiç değişmeyen tiz bir ses adeta bir sirenden gelir gibi yankılanıyordu. Başı yerde: «Biraz daha hızlı lütfen!» dedi fısıldar gibi. Ama sonra fısıltıyla konuştuğundan utandı; çünkü ne söylediklerini anlamamışsa da, kızla adamın yeteri kadar yüksek sesle konuştuklarını biliyordu. O anda, hele şükür önündeki duvar ortadan yarılmış gibi, serin bir esinti çarptı yüzüne. Yanıbaşından gelen bir ses işitti: «İlkin gideceğim diye tutturur, sonra kapı işte burada dersin, yüz defa da söylersin,

gene aldırmaz!» Derken fark etti K.: Kapının önüne gelmişler ve kız kapıyı açmıştı. Ansızın eski gücü yerine gelir gibi oldu. Yeniden kavuştuğu özgürlüğünden ilk yudumu almak üzere hemen bir basamak indi merdivenden. Kendisine doğru eğilen Danışma Memuru'yla kıza veda etti, tekrar tekrar ellerini sıktı. Kalemdeki havaya alışkın adamla kızın, merdivenden gelen nisbeten temiz havayla rahatsızlandıklarını görür gibi olup el sıkmaya son verdi. Gerek kız, gerek adam, sanki bir şey söyleyemez durumdaydı. Belki de çarçabuk kapıyı kapatmasa, merdivenden aşağı yuvarlanacaktı kız. K., bir an kımıldamadan durdu, sonra bir cep aynasında saçlarını düzeltti. Merdivenin ilk sahanlığında eğilip yerden şapkasını aldı; Danışma Memuru şapkasını buraya fırlatıp atmıştı anlaşılan. Sonra önündeki basamakları hızlı hızlı inmeye koyuldu. Öylesine çevik, bir defada o kadar çok basamak atlayarak iniyordu ki, durumundaki bu ani değişiklikten adeta ürktü. Sapasağlam vücudu kendisine baş kaldırıyordu da, eskisine pek zahmet çekmeden katlandığını görüp onun başına yeni bir dava mı açmak istiyordu? K., ilk fırsatta bir doktora görünmeyi düşündü. Pek de yersiz bir düşünce değildi hani. Ama hepsinden önce —kendi kendinin doktoru olabilirdi bu konuda— ilerde pazar sabahlarını bugünkünden daha iyi değerlendirecekti.

DAYAKÇI

İlerideki akşamların birinde, K., odasını ana merdivenden ayıran koridordan geçerken —o akşam bankada hemen herkesten sonraya kalmıştı, yalnız muhabere servisinde bir lambadan dökülen ışığın oluşturduğu küçük yuvarlak içinde iki memur daha vardı çalışan— bir kapı arkasından inilti sesleri işitti. Kapının açıldığı odayı henüz hiç görmemiş, ama o güne kadar burasını işe yaramaz öteberilerin konduğu bir yer sanmıştı. Şaşırmış durdu, yanılıp yanılmadığını anlamak üzere bir kez daha kulak kabarttı. Kısa süren bir sessizliğin ardından yeniden başladı iniltiler. İlkin memurlardan birini alıp geleyim diye düşündü, belki bir tanığa ihtiyacı olabilirdi. Ama derken öylesine karşı durulmaz bir meraka kapıldı ki, kapıyı hızla açıp girdi içeri. Tahmininde aldanmamıştı, gerçekten de döküntü eşyaların konduğu bir yerdi burası. Artık kullanılmayan basılı eski kâğıtlar, devrilmiş ve içi boş toprak mürekkep şişeleri hemen kapının arkasında duruyor, orta yerde ise tavanın alçak olmasından üç kişinin iki büklüm dikildiği görülüyordu. Bir raf üzerine yerleştirilmiş bir mum aydınlatıyordu odayı. Heyecandan çabuk çabuk, ama alçak sesle: «Burada ne arıyorsunuz?» diye sordu K. Üç kişiden biri besbelli öbürlerini sultası altında bulunduruyor, onlardan önce dikkati kendisine çekiyordu. Koyu renk bir cins deri giysi vardı üzerinde; bağrına kadar boynu, sonra bütün kolları açıktaydı. Bu, cevap vermedi K.'nın sorusuna; ama öbür ikisi: «Bayım!» diye seslerini yükseltti. «Sorgu Yargıcı'na şikâyet etmişsin, onun için şimdi dövecek bizi.» Ancak o zaman K., bu ikisinin görevlilerden Franz ile Willem olduklarını fark etti, üçüncüsü ise onlara dayak atmak için elinde bir sopa tutuyordu. «Doğrusunu isterseniz», dedi K., gözlerini görevlilere dikerek, «ben şikâyet etmedim, sadece

evimde olup bitenleri anlattım. Eh, sizin de davranışınız öyle efendice değildi sanırım.» «Bayım!» dedi Willem. Bu sırada dayakçıdan kaçan Franz, onun arkasına saklandı. «Aldığımız paranın ne kadar az olduğunu bilseniz, hakkımızda öyle sert bir yargı vermezdiniz. Benim başımda bir aile var geçindirmem gereken. Franz ise evlenecek, yuva kuracak. Bu durumda insan bir şey gelsin de, nerden gelirse gelsin diye bakıyor. Sen istediğin kadar canını dişine tak çalış, sırf çalışmakla yürümüyor ki! Sizin de o güzel giysilerinizi görünce dayanamadım işte. Görevliler için kuşkusuz yasak, doğru değildi yaptığım. Ama âdettir, giysileri görevliler alır hep, her vakit böyle olmuştur, inanın bana. Nihayet
doğal bir şey; bir kez tutuklanma talihsizliğine uğrayan kimse için böyle şeyler ne değer taşır artık. Ama bunu gider de resmî makamlara haber verirse, cezaya çarptırılırız.» «Bu söylediklerinizden haberim yoktu», diye cevapladı K. «Sonra, sizin cezalandırılmanızı asla istemiş değilim. Benim için bir ilke sorunuydu bu.» «Franz!» dedi Willem, öbür görevliye dönerek, «Sana söylemedim mi, Bay bizim cezalandırılmamızı istememiştir diye? Duyuyorsun işte, bizim cezalandırılabileceğimizden haberi bile yokmuş.» Dayakçı söze karışarak: «Bu gibi lafiara aldanıp da sakın merhamete kaptırmayın kendinizi!» dedi K.'ya. «Ceza hem kaçınılmaz, hem adildir.» «Bakma sen ona!» diye atıldı Willem; ama eline yediği bir sopayla bir an ara verdi sözüne, elini hemen ağzına götürdü: «Sen ihbar ettin ya, bizi yalnız bunun için cezalandırıyorlar. Yoksa suçumuzu öğrenseler de hiçbir şey yapmazlardı. Bu da şimdi adalet mi? Franz ile ikimiz, ama en başta ben, yıllar yılı görevlilik yapıp işinin eri kimseler olduğumuzu gösterdik. Sen kendin de itiraf edeceksin, bizi görevlendiren makam açısından evde sana iyi bekçilik yaptık, iyi göz kulak olduk doğrusu. Öyle umuyorduk ki, ilerleyecek, yükseleceğiz. Doğrusu çok geçmeden terfi edip, bu

adam gibi bir dayakçı olmamız işten değildi. Onun yalnız şansı yaver gidip kendisini bir ele veren çıkmamış. Çünkü sizinki gibi bir ihbara binde bir rastlanır. Şimdi ise, Bayım, uçup gitti onca emekler. İstikbalimiz mahvoldu. Artık bizi görevlilikten çok daha aşağı işlerde kullanacaklar. Üstelik şimdi yiyeceğimiz sopalar da cabası. Bir de acıtıyor ki meret!» «Sahi, o kadar acıtıyor mu?» diye sordu K., Dayakçı'nın elinde sallayıp durduğu sopayı gözden geçirerek. «Ama biz çırılçıplak soyunacağız!» dedi Willem. «Ya öyle mi?» dedi K. ve Dayakçı'yı daha bir dikkatle süzmeye koyuldu: Diri ve yabansı bir yüzü vardı; bir tayfa gibi yanmış, derisi esmerleşmişti. «Bu adamları dayaktan kurtarmanın bir yolu yok mu?» diye sordu. «Yok!» dedi Dayakçı ve gülümseyerek başını salladı. «Soyunun haydi!» diye emretti görevlilere. Sonra K.'ya döndü: «Sen onların her dediklerine inanma. Dayak korkusundan biraz beyinleri sulanmış.» Willem'i gösterip: «Örneğin şunun», dedi, «mesleğim, istikbalim diye söyledikleri düpedüz gülünç şeyler. Baksana, yağ tulumu mübarek! Yiyeceği ilk sopalardan bir şey anlamayacaktır. neden böyle semiriyor, onu da biliyor musun? Adam huy edinmiş, kim tutuklanırsa kahvaltısını indiriyor gövdeye. Senin kahvaltını da öyle yapmadı mı? Dedim ya, yapar. Böyle göbekli biri de asla dayakçı olamaz.» O anda pantolonunun kemerini çözen Willem: «Ama böyle dayakçılar da var!» diye atıldı. «Hayır, yok!» diye cevapladı Dayakçı ve sopayı Willem'in boynuna bir indiriş indirdi ki, ansızın irkildi Willem. «Sen, konuşulanı dinlemeyi bırak da soyun şimdi!» «Ama bunları koyverirsen hiç pişman olmazsın», dedi K. ve Dayakçı'ya bakmadan —bu gibi işler, en iyisi gözler yerde görülürdü— cebinden cüzdanını çıkardı. «Koyvereyim de beni ele ver olmaz mı!» dedi Dayakçı. «Bana da dayak attır! Hayır, Bayım, hayır!» «Makul ol canım!» dedi K. «Ben bunların cezalandırılmasını isteseydim, şimdi para verip kurtarmaya çalışır mıydım? O saat kapıyı çeker, bir şey

görmezden, bir şey işitmezden gelir, kalkıp evime yollanırdım. Ama böyle yapmıyorum işte, onların dayaktan kurtulmasını gerçekten istiyorum. Onların cezalandırılacaklarını ya da sadece cezalandırılabileceklerini sezseydim, hiç adlarını ağzıma almazdım. Çünkü zerre kadar suçlu gördüğüm yok kendilerini. Suç böylesi örgütte, suç başlakilerde!» «Öyle, öyle!» diye bağırdı görevliler, ama hemen çıplak sırtlarına birer sopa yiyip sustular. Yeniden kalkmak üzereyken, sopayı eliyle tutup indirdi, K.: «Şimdi burada sopayı yiyecek bir yüksek yargıç olaydı, asla vurma demezdim, hatta böyle hayırlı bir iş için gücün kuvvetin artsın diye para verirdim sana.» «Söylediğin doğruya benziyor», dedi Dayakçı. «Ama ben rüşvet kabul etmem. Görevim dayak atmaktır, dayak atarım.» Herhalde o ana kadar K.'nın işe karışmasından pek çok şey uman ve hiç ses etmeden bekleyen Franz, üzerinde yalnız bir pantolon, öne çıktı. Yere diz çökerek K.'nın koluna yapıştı ve fısıldayarak: «Madem ikimiz için bir şey yapamıyorsun, bari beni kurtar!» dedi. «Willem yaşça benden büyük, her bakımdan benden daha az duyarlı. Hem o birkaç yıl önce de hafif bir sopa cezası yedi, bense henüz böyle yüz kızartıcı bir cezaya uğramadım. Sonra, beni bu yola sürükleyen gene Willem, iyiyi de kötüyü de bana hep o öğretti. Şu anda zavallı nişanlım, aşağıda işin sonucunu bekliyor. Bir utanıyorum ki!» Böyle söyleyerek, Franz, gözyaşlarına gömülmüş yüzünü K.'nın ceketine kuruladı. Dayakçı, «Artık bekleyemem», diyerek iki eliyle kavradı sopayı. Önce Franz'a girişti. Willem, bir köşeye büzülmüştü; başını döndürmeyi göze alamıyor, sezdirmeden durumu izliyordu. Ansızın bir çığlık koyverdi Franz. Çığlık dağılıp bir değişikliğe uğramadan yükseldi. Bir insandan değil de işkence edilen bir aygıttan gelir gibiydi. Çın çın öttü bütün koridor. Bankada kim varsa mutlaka işitecekti. Kendisini tutamayarak: «Bağırma!» dedi K. Memurların gelebileceği yöne telaşla bakarken, Franz'ı tutup itti; öyle sert değildi itişi, ama

yine de sopalardan sersemleyen Franz yere yıkıldı, kıvranarak ellerini döşemede gezdirmeye başladı. Öyleyken dayaktan kurtaramadı yakasını, sopa darbeleri kendisini yerde de gelip buldu. Değnek altında sağa sola debeleniyor, değneğin ucu düzenli aralarla havada yaylar çizerek inip kalkıyordu. Gerçekten de, memurlardan biri ilerde kendini göstermekte gecikmedi. Onun birkaç adım gerisinden ikincisi geliyordu. K., hemen itip kapadı kapıyı. Avluya bakan pencerelerden birine yürüyüp açtı penceryi. Çığlıklar tamamen susmuştu. Memurların fazla yaklaşmasını önlemek için: «Benim, ben!» diye seslendi. «İyi akşamlar!» diye cevapladı karşıdan bir ses. «Ne var, bir şey mi oldu acaba?» «Hayır, hayır!» dedi K. «Avluda bir köpek uludu, o kadar.» Ama memurların yerlerinden kımıldamadığını görünce: «İşinizin başına dönebilirsiniz», diye ekledi. Memurlarla uzun boylu konuşmak zorunda kalmamak için, pencereden dışarı sarktı. Çok geçmeden koridora yeniden bir göz attığında, memurların gitmiş olduğunu gördü. Ama pencereden ayrılmadı. Yeniden deminki odaya girmeyi göze alamıyor, eve gitmeyi de istemediğinden dört köşe ufak avluya bakıp duruyordu. Avluyu baştan aşağı çeviren büroların tüm pencereleri karanlığa gömülmüştü; yalnız en üsttekilerin camlarında ay ışığının yansıdığı görülüyordu. K., bütün dikkatiyle, birkaç el arabasının iç içe durduğu karanlık bir köşeye dikti gözlerini. Görevlileri dayaktan kurtaramadığına üzülüyordu. Ama bunu başaramadıysa, suç kendisinin değildi. Franz bağırmasaydı —elbet canı çok acımış olmalıydı, ama nazik bir anda insan tutardı kendini— o bağırmasaydı, K. bakarsın bir yolunu bulup Dayakçı'yı kandırır, hiç değilse kandırabilmesi için ortada büyük bir olasılık bulunurdu. En alt kadamedeki bütün memurlar rezil kimseler olur da, insanlığa en yakışmaz bir işte görevli bu cellat onlardan geri mi kalırdı? Sonra, K., bankınotları görür görmez adamın gözlerinin nasıl ışıldadığını açıkça fark etmişti. Dayak konusun-

da işi ciddiye bindirmesi, herhalde rüşvet diye sızdıracağı paranın miktarını biraz daha yükseltmek içindi yalnız. Doğrusu K. da paradan kaçacak değildi. Görevlileri gerçekten kurtarmak istiyordu. Bu mahkemenin bozuk düzen yanlarıyla savaşa girmişti bir kez, işin bu yönüne de el atması pek doğaldı. Gelgelelim Franz'ın bağırmasıyla her şey mahvolmuştu. K., memurların ve belki kimbilir kimlerin gelip kendisini bu döküntü odasında, bu insanlarla pazarlık ederken görmesini kuşkusuz bekleyemezdi. Bu özveriyi doğrusu kimse isteyemezdi kendisinden. Böyle yapmayı dileseydi, o zaman iş kolaylaşırdı adeta; görevlilerin yerine kendisi soyunur, Dayakçı'nın karşısına geçerdi. Kaldı ki adam böyle bir değiş tokuşu kabul etmezdi; çünkü bu kendisine bir avantaj sağlamaz, yalnız görevini enikonu kötüye kullanmış olmasına yol açardı. Hatta K.'nın durumunda bir kat daha büyük olurdu bu; çünkü davası sürdükçe, mahkemenin adamlarından hiçbirinin K.'ya el sürmemesi gerekiyordu. Hani bu konuda da bazı özel hükümler yok değildi. Her neyse, kapıyı vurup çıkmaktan başka bir şey yapamamıştı K., ama yine de tehlikeyi başından tümüyle savmış denemezdi. Öte yandan, son dakikada Franz'ı itmesi de üzücü ve ancak içinde bulunduğu telaşla bağışlanabilecek bir davranıştı.

Memurlar gitmişti; uzakta yankılanan ayak sesleri işitiliyordu. Dikkati çekmek istemeyen K., pencereyi kapayıp ana merdivene yöneldi. Döküntü odasının önüne gelince, biraz durup kulak kabarttı; çıt yoktu. Adam, görevlileri belki de dayaktan gebertmişti; görevliler eline teslim edilmişti bir kez, dilediğini yapabilirdi. K., elini kapının koluna uzatmışken geri çekti. Kimseye yardım edemezdi artık, memurlar her an gelebilirdi. Ama ant içti: Bu soruna ilerde yine dönecek, gerçek suçluları, hiçbiri karşısına çıkmayı göze alamayan o yüksek memurları elinden geldiği kadar cezalandırmaya bakacaktı. Bankanın dış kapısındaki merdivenleri i-

nerken dikkatle gelip geçenleri süzdü; nereye baktıysa, bekleyen bir kız falan seçemedi, Franz'ın nişanlım beni bekliyor sözü yalandı demek; ama başkalarını kendine daha çok acındırmak için söylenmiş bağışlanabilecek bir yalan.

Ertesi gün de görevliler bir türlü aklından çıkmadı K.'nın. Çalışırken üzerinde bir dalgınlık vardı. İşleri bitirmek için, dünkünden biraz daha uzun süre bankada kalması gerekiyordu. Eve gitmek üzere kalkıp döküntü odasının önünden geçerken, bir alışkanlığa uyar gibi açtı kapıyı. Bir karanlıkla yüzyüze gelmeyi beklerken, önüne çıkan manzara karşısında adeta donakaldı: Hiçbir şey değişmemişti odada, her şey bir akşam önce gibiydi. Hemen eşiğin arkasında yine basılı kâğıtlar, mürekkep şişeleri vardı. Orta yerde, elinde sopayla, Dayakçı ve onun önünde, hâlâ yarı çıplak, görevliler dikiliyor, rafın üzerinde eskisi gibi bir mum yanıyordu. Ve yine görevliler, K.'yı görür görmez sızlanmaya başladı: «Bayım!» Hemen kapıyı vurup kapadı K.; ardından, sanki öyle yaparsa daha iyi kapanacakmış gibi, yumruklarını kapının üzerine indirdi. Adeta ağlamaklı, odacıların yanına seğirtti. Memurlar, olup bitenden tümüyle habersiz ve sakin, kopya makinelerinin başında çalışıyordu. K.'yı öyle görünce, şaşırarak işlerini bıraktılar. «Yeter artık, boşaltın şu döküntü odasını!» diye bağırdı K. «Nerdeyse pislikten öleceğiz!» Memurlar bu işi ertesi gün yapacaklarını söyleyince, peki der gibi başını salladı. İlk anda niyetlendiği gibi, akşamın bu geç vakti onları söz konusu işi yapmaya zorlayamazdı artık. Kısa süre de olsa memurların yakınında bulunmak için biraz oturdu. Kontrolden geçirir gibi, kopyalardan birkaçını karıştırıp baktı. Sonra, memurların kendisiyle birlikte bankadan çıkmayı göze alamayacaklarını görüp yorgun ve boş bir kafayla evin yolunu tuttu.

AMCA, LENİ

Bir ikindi —K.'nın yazışmaları postaya yetiştirmek üzere harıl harıl çalıştığı bir sıra— evrak getiren iki odacıyı bir yana iterek Karl Amca girdi içeri; taşrada yaşıyordu Karl Amca, ufak bir malikânesi vardı. K., pek korkmadı amcasını görünce. Epey önceydi, bir ara amcasının gelebileceğini aklından geçirmiş, o zaman daha çok korkmuştu. Nasılsa gelecekti amcası. Bir aydan beri amcasının geleceğine kesin gözle bakıyordu. Bir ay önce amcasını bir ara gözlerinin önünde görür gibi olmuştu; biraz kambur, sol elinde tepesi basık Panama şapkası, sağ elini daha uzaktan kaldırıp pervasız bir aceleyle önüne ne gelirse devirerek masa üzerinden kendisine uzatıyordu. Hep telaşlı olurdu amcası; çünkü her defasında yalnız bir gün için başkente gelir, bu bir günde önceden tasarlanmış bütün işleri görmek zorunda olduğunu sanır, kafasında bu tatsız düşünceyle koşturup durur, ama biriyle bir konuşma, bir iş veya bir eğlence fırsatı çıktı mı, kaçırmak istemezdi. K.'nın böyle zamanlar, bir vakit vasisi bulunduğu için kendisine karşı ayrı bir saygı duyduğu amcasının türlü işlerde yardımına koşması, üstelik onu alıp gece evinde misafir etmesi gerekirdi. K., «Taşralı Hayalet» adını takmıştı amcasına.

Amca Bey, selamlaşmanın hemen ardından —gösterilen koltuğa oturacak vakti yoktu çünkü— K.'dan baş başa bir konuşma rica etti. «Konuşmamız gerekiyor», dedi zahmetle yutkunarak. «Yüreğimin rahat etmesi için konuşmamız gerekiyor!» K., kimseyi içeri koyvermemelerini söyleyerek odacıları hemen dışarı yolladı. Yalnız kaldıklarında: «Neler işittim öyle, Josef?» diye haykırdı Amca. Sonra bir

masanın üzerine oturdu; rahat edebilmek için de oracıktaki çeşitli kâğıtları, ne olduklarına bakmadan çekip altına sıkıştırdı. K. sesini çıkarmadı, arkadan ne geleceğini biliyordu. Ansızın, yorucu bir çalışmayı izleyen bir gevşemeye, bir tatlı uyuşukluğa bıraktı kendini. Pencereden yolun karşı yakasını seyre koyuldu; oturduğu yerden yalnız üçgen biçiminde küçük bir köşe, iki mağaza vitrini arasında da evlerin boş duvarlarından bir parça görülüyordu. «Pencereden dışarısını seyrediyorsun, öyle mi?» diye haykırdı Amca, kollarını havaya kaldırarak. «Allah aşkına Josef, ne olur bir cevap ver! Gerçek olabilir mi?» «Amcacığım!» dedi. K., dalgınlığından sıyrılarak. «Ne demek istediğini anlamıyorum doğrusu!» «Josef!» diye cevapladı Amca, uyaran bir sesle. «Benim bildiğim, hep gerçeği konuştun şimdiye kadar. Şimdi bu lakırdılar da ne oluyor bilmem ki!» «Söylemek istediklerini sezer gibiyim», dedi K. uysal. «Herhalde benim davayı haber aldın.» Amca, yavaşça başını sallayarak: «Öyle», diye cevapladı. «Senin davanı haber aldım.» «Peki ama kimden?» diye sordu K. «Erna yazdı», dedi Amca. «Seninle öyle görüştüğü yok; ne olacak, kızı pek arayıp sormuyorsun, ama gene de öğrenmiş işte. Mektubu daha bugün aldım. Tabii hemen düştüm yola. Gelişim sırf bu yüzden; ama öyle görülüyor ki, yeter de artar bir neden. Mektubun sana ilişkin bölümünü istersen okuyabilirim.» Sonra mektubu çekip çıkardı cüzdanından. «Evet, işte burası. Bak ne yazıyor: Hanidir gördüğüm yok Josef'i. Geçen hafta bir yol bankaya uğrayayım dedim; ama o kadar işi varmış ki, yanına koyvermediler. Nerdeyse bir saat bekledim, sonra piyano dersim vardı, çaresiz eve döndüm. Josef ile konuşayım çok isterdim. Belki pek yakında yine bir fırsatını bulur, gider görürüm kendisini. İsim günümde bana büyük bir kutu çikolata yollamış; ne nazik, ne sevimli bir davranış! Siz sorunca aklıma geldi; hani çikolata öyle bir şey ki, göz açıp kapamadan yok oluyor pansiyonda. Daha size birinin çikolata yolladığını öğrenir

öğrenmez, bakıyorsunuz tükenivermiş. Ama Josef'le ilgili bir başka şey daha yazmak istiyordum. Önce demiştim ki, bankaya gittim, Josef'in yanına koyvermediler beni; çünkü o sırada bir Bayla görüşüyormuş. Bir süre sessiz bekledim, sonra oradaki bir odacıya, 'görüşme daha uzun sürecek mi?' diye sordum. Odacı da, bunun pekâlâ düşünülebileceğini, çünkü büyük bir olasılıkla Şef'e karşı açılan bir dava üzerinde konuşulduğunu bildirdi. Ben, bunun üzerine, 'ne davası?' diye sordum, 'yanılıyorsun galiba', dedim. Odacı ise yanılmadığını, arada bir dava, hem de çetin bir dava bulunduğunu, bundan öte de bir şey bilmediğini söyledi. Hani Şef'e yardım etsin çok istiyormuş, çünkü hak gözetir, iyi bir adammış Şef; ama nasıl yardım edeceğini de bilmiyor, kendisine sadece, baştaki büyüklerin K.'ya arka çıkmalarını dilemek kalıyormuş. Bu dileği de yüzde yüz gerçekleşecek, her şey eninde sonunda düzelecekmiş. Ancak şu sıra, Şef'in keyifsizliğine bakılırsa, işler hiç de iyi değilmiş. Tabii ben bu sözleri pek önemsemedim; hatta saf bir adam olan odacıyı yatıştırıp, sakın bundan başkalarına söz açmamasını tembihledim. Bana göre hepsi baştan aşağı dedikodu. Ama yine de, babacığım, bir dahaki sefer Josef'e uğradığında işin içyüzünü araştırırsan, sanırım iyi olur. Hani sen bu konuda daha sağlıklı bilgiler edinebilirsin. Senin hatırı sayılır, sözü geçer tanıdıkların var; gerekirse onlara başvurur, işe el atarsın. Senin için güç değil bu. Ama baktın gereği yok, ki bu hepsinden mümkün, hiç değilse buraya gelmekle kızına seni kucaklamak fırsatını verir, onu sevindirirsin.» Amca: «Ne iyi çocuk şu Erna», dedi, okumasını bitirerek; ardından gözlerindeki birkaç damla yaşı sildi. K., başıyla amcasını doğruladı. Son zamanlar araya çeşitli engeller girmiş, Erna'yı düpedüz unutmuş, hatta doğum günü bile aklından çıkmıştı. Çikolata olayına gelince: besbelli Erna, K.'yı amca ve halasının sitemlerinden korumak üzere uydurmuştu. Doğrusu pek dokunaklı, nazik bir davranıştı ve bundan böyle düzenli

olarak Erna'ya yollamayı tasarladığı tiyatro biletleriyle karşılığı kuşkusuz ödenecek gibi değildi. Ama şu sıra K.'nın, Erna'nın kaldığı pansiyona ziyaretlerde bulunup, on sekiz yaşındaki küçük bir lise öğrencisiyle çene çalacak durumu yoktu. Amcası mektuba dalmış, bütün o telaşlı ve sinirli hali kaybolmuştu. Mektubu bir kez daha okur gibi yaparak: «E, şimdi ne diyorsun bakalım?» diye sordu. «Evet Amca», dedi K., «doğru.» «Doğru mu?» diye haykırdı Amca. «Neymiş doğru olan? Nasıl doğru olabilirmiş? Bu nasıl davadır böyle? İnşallah bir ceza davası değildir.» «Bir ceza davası», diye cevapladı K. «Aleyhinde bir ceza davası açılıyor da, sen burada sakin sakin oturuyorsun öyle mi?» diye bağırdı amcası. Sesi gittikçe daha gür çıkıyordu. Yorgun: «Ne kadar serinkanlı davranırsam, sonu o kadar iyi olur», diye cevapladı K., «sen hiç merak etme.» «Nasıl merak etmem!» dedi Amca. «Josef, evlatçığım! Bak kendini düşün; akrabalarını, ailemizin tertemiz ismini düşün. Bugüne kadar hep ağarttın yüzümü, şimdi ailenin yüz karası olma. Bu
halini», sözün burasında başını yana eğerek K.'ya baktı, «bu halini beğenmiyorum doğrusu. Bir suçun yok, gücün kuvvetin yerinde henüz, daha ne diye böyle davranırsın, bilmem! Çabuk söyle, nedir sorun; söyle de sana yardım edebileyim. Mutlaka bankayla ilgili bir şeydir.» «Hayır!» dedi K., ayağa kalkarak. «Hem pek yüksek sesle konuşuyorsun, Amca. Belki odacı şimdi kapıda durmuş, bizi dinliyordur. Hiç de hoşlanmam hani. En iyisi buradan gitmemiz; buradan çıkıp gidelim de, bütün sorduklarını elden geldiğince cevaplandırayım. Ailemize karşı hesap vermem gerektiğini pekâlâ biliyorum.» «Doğru!» diye haykırdı Amca, «Çok doğru! Çabuk ol yalnız, Josef! Çabuk ol!» «Önce yapılacak bir iki iş var, onları aradan çıkarmam gerekiyor», dedi K. Sonra telefonla yardımcısını çağırdı. Çok geçmeden yardımcı geldi. Amca, telaşından eliyle yeğenini göstererek, kendisini

K.'nın çağırdığını bildirdi; oysa zaten belli bir şeydi bu. Masanın önünde ayakta dikilen K., serinkanlı, ama dikkatle kendisini dinleyen genç yardımcısına çeşitli evraklar üzerinde o gün yapılacak işleri usulca anlattı. Amcasının hayretten açılmış gözlerle, sinirinden dudaklarını ısırarak yanıbaşlarında dikilmesi canını sıkıyordu. Hani kendilerini dinlemiyordu amcası, ama dinler görünmesi bile enikonu rahatsız ediciydi. Derken Amca, odada bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladı; kimi pencerenin, kimi duvardaki bir resmin önünde duruyor, her seferinde: «Bir türlü aklım almıyor!» veya: «Bilmem ki, neye varacak bu işin sonu!» gibi sözler söylüyordu. Yardımcı, hiçbir şeyin farkında değildi adeta; K.'nın direktiflerini sonuna kadar sakin sakin dinledi, arada bir iki not aldı; sonra gerek K.'yı, gerek kendisine arkasını dönüp pencereden dışarı bakan, ileri uzanmış elleriyle perdeleri büzüp kırıştıran Amca Bey'i eğilerek selamladı ve odadan çıktı. Daha kapı kapanır kapanmaz, boşandı Amca: «Hele şükür gitti salak herif! Eh, biz de artık yola koyulabiliriz sanırım. Hele şükür!» Maalesef K., bazı memurlarla odacının dikildiği holde, tam Müdür Yardımcısı'nın yanlarından geçtiği bir sıra, amcasını davasına ilişkin sorular sormaktan bir türlü alıkoyamadı. Kendisi holdekilerin selamlarına hafiften baş eğmelerle karşılıkta bulunurken: «E, Josef!» diye başladı Amca. «Şimdi açıkça şöyle bakalım, ne biçim bir davadır bu?» K., sudan birkaç cevap verdi; bir iki güldü arada ve ancak dış merdivenin başına geldiklerinde, herkesin önünde açıkça konuşmak istememiş olduğunu açıkladı. «Haklısın», diye cevapladı amcası. «Ama şimdi konuş öyleyse», diyerek başını eğdi, purosundan sık sık kısa bir nefes çekerek yeğenini dinlemeye koyuldu. «İlkin şunu belirteyim ki», diye başladı K., «asla öyle bildiğimiz [illegible]nkemelerde görülen davalardan değil.» «Bak bu kö[illegible]!» dedi Amca. «Anlamadım?» dedi K., amcasına bakarak. «Bunun kötü olduğunu söyledim», diye tekrarladı Amca. Bankanın

kapısı önündeki merdivende durmuş konuşuyorlardı. K., kapıcının konuşulanlara kulak kabartır gibi olduğunu sezince, merdivenden aşağı çekip götürdü amcasını. Derken sokaktaki kalabalık içinde kayboldular. Yeğeninin koluna giren Amca, ısrarla davaya ilişkin sorular sormaktan vazgeçmişti. Hatta bir süre hiç konuşmadan yürüdüler. «Peki, nasıl oldu bu iş?» diye sordu Amca sonunda. Ansızın durmuş, arkadan gelen yolcular kendisine çarpmamak için korkuyla iki yana kaçmıştı. «Bu gibi şeyler öyle gökten düşer gibi olmaz da. Hazırlanıp ortaya çıkmaları hayli zamana bakar. Sanırım belirtileri görülmüştür önceden; neden o zaman yazmadın bana? Senin için yapmayacağım şey yoktur, bilirsin. Hani hâlâ vasin sayılırım, bugüne kadar da vasin olmaktan gurur duydum. Tabii şimdi de sana yardım etmek isterim; ancak şimdi, dava açılmışsa, pek güç olacak. Galiba en iyisi şu sıra kısa bir süre izin alman ve köye, yanımıza gelmen. Biraz kötülemişsin de, bak şimdi fark ettim. Köyde toplarsın biraz, senin için iyi olur; kuşkusuz ilerde yorucu günler seni bekleyecek. Ayrıca, mahkemenin pençesinden de bir bakıma yakayı kurtarırsın. Burada her türlü olanak var ellerinde, gerekirse sana karşıda otomatikman bunlara başvuracaklardır. Ama köyde bulunursan, önce adamlarından birini yollayacak ya da ancak mektup, telgraf veya telefonla istediklerini sana yaptırmaya çalışacaklar, böylelikle de iş tavsayacaktır. Bu seni büsbütün kurtarmasa da, rahat bir soluk aldırır en azından.» Amcasının dile getirdiği düşüncelerin az çok etkisi altında kalan K.: «Ama köye gelmeme izin vermeyebilirler», diye cevapladı. «Sanmam yapsınlar bunu», dedi amcası düşünceli. «Neden dersen, köye gelmekle ellerinden pek kurtulamayacaksın ki!» Ansızın yine yol ortasında durmasını önlemek için amcasının koluna girerek: «Ben sanıyordum ki», dedi K., «sen bütün olanları benden daha az önemseyeceksin. Ama bakıyorum, sen de bu işin çok üzerinde duruyorsun.» «Josef!» diye bağırdı Amca he-

men; olduğu yerde durabilmek için K.'nın elinden kendisini kurtarmaya çalıştı, ama K. bırakmadı. «Sen değişmişsin, Josef! Bugüne kadar kafası çalışan bir çocuktun; tam şu sırada aptallaşmanın alemi var mı? Davayı kaybetmek mi istiyorsun yani? Bunun ne demek olduğunu biliyor musun? Bal gibi hapı yutmak bu. Seninle birlikte bütün akrabalarının da hapı yutması, ama en azından yerin dibine geçmesi demek. Josef! Toparla Allah aşkına kendini! Şu vurdumduymazlığını gördükçe çıldırmamak elde değil. Hani bir atasözü vardır: Perşembenin gelişi çarşambadan belli olur derler, seni görünce bu atasözüne inanacağı geliyor insanın.»

«Amcacığım!» diye cevapladı K. «Gerek senin, gerek benim telaşa kapılmamızın pek bir yararı yok. Telaşa kapılmakla kazanılmaz davalar. Ben nasıl her vakit senin deneyimlerine saygı gösterdim, bir türlü kafamın almadıklarından bile saygımı esirgemedim ve hatta şimdi bile esirgemiyorsam, biraz da sen benim deneyimlerime kulak ver. Madem ailemizin de bu davadan zarar görebileceğini söylüyorsun —ki benim doğrusu buna hiç aklım yatmıyor, ama önemi yok— buyurun, ne derseniz yapmaya hazırım. Ancak, senin gibi düşünmek istesem bile, köye gelişimin bir işe yarayacağını sanmıyorum. Çünkü bu, kaçtığım ve suçu kabullendiğim anlamına gelecektir. Bir de şu var: Burada gerçi daha çok peşime düşebilirler; ama burada kalırsam, ben de o ölçüde işin peşine düşebilirim.» «Çok doğru!» dedi Amca. Hele şükür birbirlerini anlamaya başladıklarını bildiren bir ton vardı sesinde. «Ben yalnız burada kalırsan, davayı boşlar, çıkmaza sokarsın diye korkmuş, senin yerine ben bu davayla uğraşırsam, daha hayırlı bir sonuç alırız diye düşünmüştüm de, onun için köye gelmeni önermiştim. Ama sen madem canla başka bu işle uğraşacağım diyorsun, elbet böylesi çok daha iyi.» «O zaman anlaştık sayılır», dedi K. «Peki, şimdi bir önerin var mı? İşe nerden başlayayım?» «Önce tabii bir

düşünüp taşınmam gerek. Unutma ki, yirmi yıldır hemen hiç köyden ayrılmadım. İnsanın bu konudaki sezgi gücü gün geçtikçe azalıyor. Sonra, bu gibi işleri belki benden daha iyi bilen bazı hatırı sayılır kişilerle aramdaki çeşitli ve önemli ilişkiler gevşedi zamanla. Biliyorsun ki, köyde biraz tek başıma yaşıyorum. Eh, insan da bunu ancak böyle anlarda fark ediyor. Tuhaf değil mi, Erna'nın mektubunu alır kalmaz, buna benzer bir şeyin söz konusu olacağını sezmiştim. Bugün de seni görünce hemen hiç kuşkum kalmadı. Ancak gene de senin bu iş, bir bakıma ansızın çıkmış sayılır karşıma; biraz da bu yüzden duraklamam. Ama aldırma sen! Şu anda yapılacak en önemli şey, hiç vakit kaybetmemek.» Amca, daha sözünü bitirmeden parmak uçlarının üzerinde dikilip el ederek bir araba çevirdi. Bir yandan şoföre bir adres söyleyip, bir yandan K.'yı ardı sıra çekerek arabaya bindirdi. «Şimdi Avukat Huld'a gidiyoruz», dedi. «Benim okul arkadaşımdır kendisi. Elbet sen de adını duymuşsundur. Duymadın mı? Tuhaf doğrusu! Sanıkları savunmada eşi bulunmaz biridir. Ayrıca yoksul babasıdır; yoksullara bedava avukatlık yapar. Böylelikle yaygın bir gün sağlamıştır kendine. Ama benim, Huld'a en başta insan olarak büyük güvenim var.» «Sen ne yaparsan, Amca, kabulüm», diye cevapladı K. Oysa amcasının bu işteki aceleci, paldır küldür tutumunu beğenmiyordu. Sanık olarak, adı geçen yoksullar avukatına gitmeleri pek de hoş değildi. «Böyle bir davada avukata başvurulabileceğini bilmiyordum», dedi. «Ona ne şüphe!» diye cevapladı Amca. «Bundan doğal ne olabilir? Neden başvurulmasın? Haydi bakalım, şimdi olup bitenleri bana tek tek anlat da, bu işte bilmediğim bir taraf kalmasın.» K., bir şey saklamaksızın hemen anlatmaya koyuldu. Davanın büyük bir yüzkarası sayılacağını ileri süren amcasının görüşüne ancak bu açıkyürekliliğiyle karşı çıkabilirdi. Froylayn Bürstner'in adını yalnız bir kez, o da şöylece anmakla yetindi. Ama böyle davranması açıkyürekliliğine gölge düşürmü-

yordu, çünkü Froylayn Bürstner'in bir ilgisi yoktu davayla. Hem anlatır, hem arabanın penceresinden dışarısını seyrederken, bir ara, mahkeme kalemlerinin bulunduğu kenar mahalleye yaklaştıklarını fark etti. Bu nokta üzerine amcasının dikkatini çektiyse de, söz konusu raslantıda öyle pek bir tuhaflık görmedi amcası. Araba, sonunda karanlık bir evin önünde durdu. Amcası hemen zemin kattaki ilk kapıya gidip zili çaldı. Kapının açılmasını beklerken kocaman dişlerini gösterip gülümseyerek: «Saat sekiz», dedi, «avukata iş dolayısıyla gelenler için normal bir ziyaret vakti değil. Ama Huld, bakmaz benim kusuruma.» O anda kapıdaki gözetleme penceresinde iki iri siyah göz belirdi ve bir süre Amca ile yeğenini süzdükten sonra kayboldu. Ancak, kapı açılmadan kaldı. Amca ile K., karşılıklı birbirlerini doğruladılar: İki göz görmüşlerdi. «Yabancılardan çekinen yeni bir hizmetçi olacak», dedi Amca ve tekrar kapıyı çaldı. Deminki iki göz, gözetleme penceresinde yeniden belirdi; şimdi adeta mahzun bir ifade taşıdıkları söylenebilirdi. Ama hemen başlarının üzerinde keskin ıslıklar çalarak yanan ve çevresine topu topu bir avuç ışık saçan mahfazasız gaz lambasının alevinin yol açtığı bir aldanmadan da ileri gelebilirdi bu. «Açınız!» diye bağırdı Amca, kapıyı yumruklayarak. «Avukat Bey'in dostlarıyız!» Geriden doğru bir ses fısıldayarak: «Avukat Bey hasta», diye cevapladı. Küçük koridorun öbür başındaki bir kapıda dikilen robdöşambrlı bir adamın, pek usulcacık, ağzından çıkmıştı bu sözler. Zaten hanidir beklemekten kafası kızmış Amca, birden arkasına dönerek bağırdı: «Hasta mı? Hasta mı dediniz?» Sonra hastalık sanki kendisiymiş gibi, adeta gözdağı vererek adamın üzerine yürüdü. Adam, avukatın kapısını göstererek: «Açtılar, açtılar», dedi ve robdöşambrının eteklerini toplayıp gözden kayboldu. Gerçekten de açılmıştı kapı. Genç bir kız –K. biraz dışarı fırlamış siyah gözleri tanıdı hemen— üzerinde uzun ve beyaz bir önlükle girişte dikiliyor, elinde bir şamdan

tutuyordu. Hafifçe eğilerek selamladı gelenleri. Ama Amca selama karşılıkta bulunacak yerde: «Bir dahaki sefer daha çabuk açın kapıyı, olmaz mı!» diye söylendi. «Gel Josef!» dedi sonra K.'ya. K., yavaşça kızın yanından geçti. Amca'nın hiç vakit kaybetmeden bir kapıya seğirttiğini görünce: «Avukat Bey hasta», diye seslendi kız, arkalarından. Sonra kapıyı kapamak üzere geri döndü. Ama K., hâlâ ağzı açık, kıza bakıyordu; yapma bebek gibi değirmi bir yüzü vardı kızın, yalnız solgun yanaklarıyla çenesinde değil, şakaklarında ve alnının kenarlarında da bir yuvarlaklık göze çarpıyordu. Bir kez daha: «Josef!» diye seslendikten sonra, kıza sordu Amca: «Kalbinden mi rahatsız?» «Sanırım öyle», dedi kız. Hemen işini bitirip döndü. Şamdanla önlerine düşüp Avukat'ın kaldığı odaya geldi ve kapıyı açtı. Şamdan ışığının henüz aydınlatamadığı bir köşede, bir yatak içinde uzun sakallı bir yüz kalktı. «Gelenler kim, Leni?» diye sordu Avukat; ışık gözlerini kamaştırdığından ziyaretçileri seçememişti. «Albert, senin eski dostun!» diye cevapladı Amca. «Ha, sen misin Albert?» dedi Avukat ve bu eski dosttan bir şey saklamanın gereği yokmuş gibi kendini gerisin geri yastıkların üzerine bıraktı. «Sahi, o kadar hasta mısın?» diye sordu Amca, yatağın kenarına oturarak. «Değilsin, değilsin! Kalbin rahatsız ya, işte bir kriz geldi yine; öncekiler gibi bu da geçip gider.» «Olabilir», dedi Avukat usulcacık, «ama bu seferki hepsinden beter. Zorlukla nefes alıyorum, hiç uyuduğum yok, günden güne de takatten düşüyorum.» «Ya!» dedi Amca, Panama şapkasını kocaman eliyle sımsıkı dizlerine bastırarak. «İşte bu fena. Nasıl, doğru dürüst bir bakanın var mı bari? Burası ne kasvetli yer böyle, ne karanlık! Ben son geleli epey geçti aradan, o zaman daha bir iç açıcıydı. Üstelik senin küçük hanım da pek suratsız, bilmem kasten mi yapıyor.» Kız, elinde şamdan, hâlâ kapının yanında dikiliyordu. Nereye baktığı pek belli değildi ama, anlaşılan Amca'dan çok K.'daydı gözü. Hatta Amca'-

nın kendisine ilişkin sözlerini umursamaz gibiydi. K., kızın yanına bir sandalye çekmiş, sandalyeye yaslanmıştı. «İnsan benim gibi hasta olunca sessizlik arıyor», dedi Avukat, «benim için burası kasvetli değil.» Kısa bir aradan sonra: «Hem Leni iyi bakıyor bana», diye ekledi, «çok iyi bir kız.» Ama bu sözler Amca'yı kandırmadı, anlaşılan Avukat'ın bakıcısına içerlemişti bir kez. Avukat'ın kendisine bir şey söylemediyse de, kızın yatağa doğru yürüyüp şamdanı komodinin üzerine koyuşunu, sonra hasta dostunun üzerine eğilip yatakları düzeltirken onunla fısıldaşmasını, hep kaşlarını çatarak izledi. Adeta hastayı unuttu, kalkıp kızın ardı sıra dolaşmaya başladı. Hani amcası arkadan eteklerine yapışarak, kızı yatağın başından çekip uzaklaştırmaya kalksa, doğrusu hiç şaşmayacaktı K.; olup bitenleri sessiz sakin izliyordu. Hatta Avukat'ın hastalığına pek sevinmemiş değildi. Çok çalışmış, amcasının davasıyla ilgili telaşının önüne geçememişti. Şimdi bu telaşın kendi katkısı olmaksızın böyle bir engelle karşılaşmasından memnunluk duydu. Derken amcası, belki sadece kıza hakaret için: «Kızım», dedi, «lütfen bizi biraz yalnız bırakır mısın! Avukat dostumla özel bir sorun üzerinde konuşmak istiyorum.» Kız hastanın üzerine hâlâ abanmış duruyor, yatak örtüsünün duvara gelen tarafını düzeltiyordu. Amca'nın sözleri üzerine yalnızca başını çevirdi, Amca'nın ikide bir hırsından aksayan, sonra yine taşkın akışını sürdüren sözlerindekine hiç benzemez bir tonla «Görüyorsunuz, Avukat Bey çok hasta», diye cevapladı, «hiçbir sorun üzerinde konuşacak hali yok.» Kız Amca'nın son sözlerini, belki böylesi daha rahat olduğu için tekrarlamıştı; ne var ki, dışardan bir kimseye bile alaylı gelebilecek bu sözler karşısında Amca, kuşkusuz beyninden vurulmuş gibi yerinden fırladı. «Melun seni!» diye kükredi. İlk sinirlilik nöbetinde kelimeler hançeresinde boğuluyor, henüz ne dediği pek anlaşılmıyordu. Buna benzer bir şeyle karşılacağını sezmiş olan K., yine de korktu. Elleriyle ağzını kapatmak üzere amcasına doğru seğirtti. Ama Allahtan ki

hastanın kendisi doğruldu yatakta. Bunun üzerine Amca, tiksinç bir şeyi yutmak zorunda kalmış gibi yüzünü ekşitti. Ardından daha sakin bir sesle: «Bizim de henüz aklımız başımızda», dedi. «İstediğim şey gerçekleşmeyecek gibi olsa, istemezdim sanırım. Lütfen gidin şimdi!» Kız, yüzü tümüyle Amca'ya dönük, yatağın başında dikilmiş duruyordu. Sanki bir eliyle Avukat'ın elini okşuyor gibi geldi K.'ya. Avukat: «Leni'nin önünde her şeyi konuşabilirsin», dedi, sesinde kuşkusuz ısrarlı bir rica tonuyla. Amca: «Kendimle ilgili değil de», diye cevapladı, «açıklayacağım sır benim kendi sırrım değil.» Sonra artık bu konuda daha çok konuşmak istemezmiş, ama Avukat dostuna düşünmesi için kısa bir süre veriyormuş gibi arkasına döndü. «Kiminle ilgili peki?» diye sordu Avukat yavaş yavaş sönüp giden bir sesle ve tekrar yatağa uzandı. «Yeğenimle», dedi Amca, «onu da getirdim, burada kendisi.» Sonra yeğenini Avukat Bey'le tanıştırdı: «Banka şefi Josef K.» «Oh!» dedi hasta, eskisinden çok daha canlı bir sesle ve elini K.'ya uzattı. «Affedersiniz, sizi hiç fark etmedim.» Ardından: «Sen git haydi Leni!» diyerek kıza eliyle işaret etti. Kız, önceki gibi karşı koymayarak gitti. Sonunda kendisine doğru barışık yaklaşan Amca'ya: «Demek sen», dedi Avukat, «beni hastalığımdan ötürü dolaşmaya değil, iş için geldin!» Sanki şimdiye kadar, hasta olduğu için kendisini yoklamaya geldikleri düşüncesiyle eli ayağı tutmaz olmuştu da, şimdi işte öylesine güçlenmişti. Kendisi için bütün yoruculuğuna karşın, bir dirseğine dayanmış yatakta oturuyor ve ikide bir sakalının orta yerindeki bir kılı çekip çekiştiriyordu. «Bu cadı dışarı çıktı çıkalı çok daha sağlıklı görünüyorsun», dedi Amca. Sonra birden durarak fısıldadı: «Bahse girerim, kapıda bizi dinliyordur şimdi.» Ve hemen sıçrayıp kapıya vardı, ama kimseyi bulamayarak dönüp geldi. Düşkırıklığı değil, apaçık bir öfke vardı halinde; kızın kendilerini dinlememesini, dinlemesinden daha da kötü bir davranış görür gibiydi. «Kız hakkında yanılıyorsun», dedi Avukat sadece; bakıcısını savunmak için

başka bir söz eklemeyi gereksiz buldu. Belki kızın savunmaya ihtiyacı olmadığını belirtmek istemişti böylece. Derken daha yakından ilgilenmiş bir tonla, konuşmasını sürdürdü: «Şimdi yeğeninizin işine gelelim: Gücüm kuvvetim elverip bu alabildiğine çetin ödevin altından kalkabilirsem, ne mutlu bana. Ama pek korkarım elvermeyecek. Her neyse, ben elimden geleni yapmak isterim. Baktık ki, yalnız benim çalışmam yetmiyor, bir başkasını da yardıma çağırabiliriz. Ne yalan söyleyeyim, bu iş beni öylesine ilgilendirdi ki, çözümü için ben de az çok katkıda bulunmadan yapamayacağım. Kalbim dayanamadı mı, çalışmasını büsbütün tatil için bari şanına yaraşır bir fırsat olur bu.» Bütün bu konuşmadan adeta tek kelime anlamamıştı, K. Bir açıklamada bulunmasını bekler gibi amcasına bakıyor, ama amcası, elinde şamdan, komodinin üzerinde oturup duruyordu; bir ilaç şişesi şimdiden aşağı yuvarlanmıştı komodinden. Avukat'ın her söylediğini amcası başıyla onaylıyor, her söyleneni kabul ettiğini gösterip, yeğenine de kabul ettirme isteğiyle arada bir kendisine bakıyordu. Yoksa amcası daha önce davadan söz açmış mıydı Avukat'a? Ama olup bitenlere bakılırsa, imkânsızdı böyle bir şey. «Anlamıyorum doğrusu...» diye söze başladı K. «Bilmem acaba ben mi yanlış anladım sizi?» diye sordu Avukat. O da K. gibi şaşırıp afallamıştı. «Belki de acele ettim. Ne görüşecektiniz benimle? Ben, davanız üzerinde konuşmak istiyorsunuz sanmıştım.» «Elbette», diye atıldı Amca oradan. Sonra K.'ya dönerek: «Nedir istediğin bre evladım?» diye sordu. «Evet ama, beni nerden tanıyorsunuz? Davamı nerden haber aldınız?» dedi K. «Ha, bu mu?» diye cevapladı Avukat, gülümseyerek. «Eh, tabii işimiz avukatlık; mahkeme kapılarını aşındırıyoruz. Girip çıktığım çevrelerde de çeşitli davalar üzerinde konuşuluyor; dikkati çeken davalar oldu mu, hele bu dava bir dostun yeğeniyle ilgiliyse, kolay kalıyor akılda. Bunda pek şaşılacak bir taraf yok.» O anda: «Ne istiyorsun bre evladım?» diye

atıldı Amca yeniden. «Diken üstünde bir halin var.» K.: «İşiniz hep böyle çevrelerle mi?» diye sordu. «Evet», diye cevapladı Avukat. «Tıpkı bir çocuk gibi soru soruyorsun», diye söze karıştı Amca. «Kendi meslektaşlarımla görüşmeyeceğim de kimlerle görüşeceğim?» diye ekledi Avukat. Doğruluğu su götürmeyen sözlerdi bunlar; K., bir cevap vermedi. «Ama siz adliye sarayındaki mahkemede çalışıyorsunuz, tavan arasındakinde değil», demek istemiş, bir türlü cesaret edip söyleyememişti. Apaçık ortada duran bir şeyi söz arasında boşuna açıklar bir edayla: «Düşününüz ki», diye devam etti Avukat, «adli çevrelere girip çıkmam, müvekkillerim için de büyük yararlar sağlıyor, hem de pek çok bakımdan. Ama bunları kuşkusuz herkese açıklayamam. Hani şu sıra hastayım da, bu iş aksadı biraz. Ama yine de mahkemede çalışan yakın dostlarım gelip beni ziyaret ediyor, kendilerinden bir şeyler öğrenebiliyorum. Hatta belki sapasağlam olup bütün gününü adliye koridorlarında geçiren bazı kimselerden daha da çok oluyor öğrendiklerim.» Eliyle odanın karanlık bir köşesini göstererek sürdürdü konuşmasını: «Nitekim şu anda da, böyle değerli bir dost ziyaretime gelmiş bulunuyor.» İlk şaşkınlık anında nerdeyse kaba: «Hani nerde?» diye sordu K. ve güvensiz bakışlarla çevresinde arandı. Küçük şamdanın ışığı, karşı duvara kadar uzanamayarak yolun bir yarısında silinip gidiyordu. Gerçekten de Avukat'ın gösterdiği köşede bir kımıltı oldu. Amca'nın havaya kaldırdığı şamdanın aydınlığında yaşlıca bir bayın köşedeki küçük masanın başında oturduğu görüldü. Bunca zaman saklı kalabildiğine bakılırsa, hiç nefes almamıştı anlaşılan. Derken bay, acele etmeden kalktı ayağa. Besbelli dikkatin üzerine çekilmesinden memnun kalmamıştı. Güdük iki kanat gibi oynattığı elleriyle bütün tanışma ve selamlaşmaları önlemeye çalışır gibiydi. Adeta varlığıyla kimseyi rahatsız etmek istemiyor, yeniden karanlık köşesine terk edilmesini ve odadaki varlığının unutulma-

sını ısrarla rica ediyordu. Ama ricası yerine getirilecek gibi değildi artık. Amca ile yeğenine: «Hani ansızın çıkageldiniz de!» diye açıkladı Avukat ve korkma, yaklaş! der gibi adama işaret etti. Adam, usul usul, çekingen gözlerle çevresine bakınarak, ama halinde bir ağırbaşlılıkla yaklaştı. «Kalem Şefi», dedi Avukat. «Oh, affedersiniz», diye ekledi ardından, «tanıştırmadım sizi; dostum Albert K. ve yeğeni Banka Şefi Josef K. Bu da dostum Kalem Şefi. İşte böyle. Kalem Şefi beni ziyaret nezaketini göstermiş. İnsan işin içinde bulunacak, Kalem Şefi'nin çalışmaktan göz açamadığını bilecek ki, bu ziyaretin değerini takdir edebilsin. Ama öyleyken kalkıp gelmiş. Oturduk, güzel güzel söyleştik; tabii, rahatsızlığımın elverdiği ölçüde. Biri gelirse, içeriye almamasını tembih etmiştik Leni'ye, çünkü gelecek kimse yoktu. Niyetimiz de yalnız kalmaktı. Derken, Albert, senin kapıyı yumrukladığını işittik. Kalem Şefi, sandalyesini ve küçük masayı alıp köşeye çekildi. Ama şimdi öyle görülüyor ki, pekâlâ yine biraraya gelebilir, hepimizi ilgilendiren bu sorun üzerinde konuşup görüşebiliriz. Baylar isterlerse tabii.» Sonra başını eğip, aşağıdan alan bir gülümsemeyle yatağa yakın bir koltuğu göstererek: «Şöyle buyurun!» dedi Kalem Şefi'ne. Kalem Şefi nazik: «Ne yazık ki ben ancak birkaç dakika kalabileceğim», diye cevapladı. Ardından koltuğa kurulup saatine baktı. «İşler beni bekliyor», dedi, «ama ne olursa olsun bir dostumun dostunu tanımak fırsatını da kaçırmak istemem.» Başını hafifçe Amca'dan yana döndürdü. Amca, bu yeni tanışmadan pek memnun kalmışa benziyordu. Ne var ki, mizacı teveccühünüz beyefendi! falan gibi minnet duygularının dışavurumuna izin vermediği için, Kalem Şefi'nin sözlerini bir şaşkınlığı ele veren, ama yüksek sesli bir gülüşle karşıladı. Çirkin bir manzaraydı hani! K., istifini bozmadan olup bitenleri izliyordu; çünkü kimsenin aldırdığı yoktu kendisine. Besbelli alışık olduğu üzere hep Kalem Şefi konuşuyor, başkalarına pek konuşma fırsatı

vermiyordu; bir kez köşesinden çekilip çıkarılmıştı. Herhalde yeni ziyaretçileri başından savmak amacıyla demin rahatsızlığından dem vuran Avukat şimdi elini kulağına yaslamış, dikkatle Kalem Şefi'ni dinliyordu. Amca ise —Avukat'ın ikide bir kendisini süzen tasalı bakışları altında elindeki şamdanı bacağının üzerinde terazileyip durmaktaydı— çok geçmeden şaşkınlığından sıyrılmış, kendini tamamen Kalem Şefi'nin konuşmasına, onun konuşurken yaptığı yumuşak ve dalgalı el hareketlerine ilişkin bir hayranlığa kaptırmıştı. Kalem Şefi'nin belki de bilerek hiç umursamadığı K., karyolanın bir ayağına dayanmış duruyor, yaşlı beyleri dinlemekle yetiniyordu. Zaten ne konuştuklarından haberi yoktu pek; bazen bakıcı kız ve onun amcasından gördüğü kötü davranış aklına geliyor, bazen de Kalem Şefi'ne daha önce bir yerde rastlayıp rastlamadığını düşünüyordu. Belki de ilk sorgulamasının yapıldığı salonda görmüştü kendisini. Bunda yanılıyor bile olsa, Kalem Şefi'ne, sorgu salonunu dolduran kalabalığın ilk sırasındaki seyrek sakallı adamlardan biri diye bakılabilirdi kuşkusuz.

Derken holden doğru, adeta kırılan bir tabaktan gelen bir ses işitildi. Hepsi kulak kabarttı. «Ben bir bakayım, ne oldu?» dedi K. ve odadakilerin kendisini bundan alıkoymasına fırsat vermek ister gibi ağır ağır yürüyerek dışarı çıktı. Daha hole adımını atıp da karanlıkta ortalığı seçmeye çalışırken, kapının kolunu henüz bırakmamış elinin üzerine küçük bir elin gelip konduğunu hissetti. K.'nın elinden çok daha küçük bir eldi, bu. Derken usulca kapandı kapı. Bakıcı kız Leni, kapıda dikilip K.'yı beklemişti. «Yok bir şey», diye fısıldadı, «sizi odadan çıkarayım diye duvara bir tabak fırlattım, o kadar!» Ne diyeceğini şaşırmış: «Ben de sizi düşünüyordum», diye cevapladı K. «Daha iyi ya», dedi kız. «Gelin!» Birkaç adım sonra buzlu camdan bir kapıya vardılar. Kız kapıyı açıp: «Buyurun girin!» dedi K.'ya. Avukat'ın çalışma

odası olacaktı burası. Ay ışığı, her iki büyük pencerenin altında dörtgen biçiminde ufak bir yeri aydınlatmıştı. Bu aydınlıkta seçilebildiğine göre, ağır ve eski mobilyalarla donatılmıştı içerisi. Karanlıkta tahtadan oyma arkalıklı bir sandığı göstererek: «Şöyle geçin!» dedi bakıcı kız. K. oturur oturmaz, gözlerini çevresinde dolaştırdı. Tavanı yüksek, kocaman bir odaydı; yoksullar avukatının müvekkilleri, burada herhalde kaybolmuş sanırlardı kendilerini. K., devcileyin yazı masasına yaklaşan ziyaretçilerin küçücük adımlarını görür gibi oldu. Ama derken unuttu bütün bunları; hemen bitişiğinde oturup, kendisini neredeyse sandığın kenarındaki dirsek yerine sıkıştırmış kızdan başka bir şeyle ilgilenmemeye başladı. «Sanmıştım ki, ben çağırmadan geleceksiniz», dedi kız. «Tuhaf değil mi ama! İlkin kapıdan girer girmez bana bakıp durdunuz; şimdi de beni bekletiyorsunuz.» Sonra hemen: «Şey, beni Leni diye çağırabilirsiniz», diye ekledi; bu konuşmanın bir ânı bile boşa geçsin istemiyordu sanki. «Hay hay!» diye cevapladı K. «Tuhaf dediğiniz şeye gelince, bunu kolayca size açıklayabilirim. Bir kez yaşlı beylerin gevezeliklerini dinlemem gerekiyordu, öyle durup dururken kaçamazdım. İkincisi: çekingen bir mizacım var daha çok, yüzsüzlükten hoşlanmam. Zaten siz de doğrusu hemen ele geçirilecek kızlara benzemiyorsunuz.» «Neden bu değil!» dedi Leni, kolunu sandığın arkalığına koyarak K.'ya baktı. «Benden hoşlanmadınız da. Belki şimdi de hoşunuza gitmiyorumdur.» «Hoşa gitmek önemli değil o kadar», diye cevapladı K., kaçamak yollu. Bunun üzerine gülümseyerek: «Oh», dedi kız. K.'nın sözleri ve 'oh' demesi kendisine adeta bir üstünlük sağlamıştı. Bu yüzden bir an sustu, K. Odadaki karanlığa gözleri alıştığından, artık eşyalarla ilgili ayrıntıları seçebiliyordu. Kapının sağında asılı bir büyük tablo özellikle dikkatini çekti. Daha iyi görebilmek için öne doğru eğildi. Yargıç cübbesiyle bir adamı canlandırıyordu resim. Adam, taht gibi bir koltuğa kurulmuştu ve koltuğun parlak yaldızı

açıkça belli olmaktaydı. Ama tablo, benzerlerinde rastlanmayan bir özellik içeriyordu: Heybetli, sakin bir oturuşu yoktu yargıcın. Sol kolunu, koltuğun arkalığıyla dirsek yerine iyice yapıştırmıştı. Sağ kolunu tamamen boşlukta tutuyor, yalnız eliyle koltuğun dirsek yerini kavramış bulunuyordu. Sanki bir an sonra, belki de öfkeyle fırlayıp kalkacak, önemli bir açıklama yapacak ya da davaya ilişkin kararını bildirecekti. Tabloda ayrıca bir merdivenin sarı bir halıyla örtülü üst basamakları seçiliyordu. Sanık, bu merdivenin alt başında dikiliyor olmalıydı. K., parmağıyla tabloyu gösterip: «Belki de benim yargıç bu», dedi. Gözlerini kaldırıp resme bakarak: «Tanıyorum kendisini», diye cevapladı Leni. «Sık sık gelir bizim buraya. Gençliğinde yapılmış bir resim. Ama asla resimdeki gibi değildir, hatta resimle arasında bir benzerlik bulunduğu bile söylenemez; çünkü gerçekte bir cüceden farkı yoktur. Bücürlüğüne bakmadan resimde böyle boyunu uzattırmış. Çünkü bütün buraya gelenler gibi dev aynasında görür kendini. Hani ben de kendini beğenmiş biriyim, hiç hoşunuza gitmeyişim öyle canımı sıkıyor ki!» Son sözleri, Leni'yi kucaklayıp kendisine çekmekle cevapladı K.; Leni, sesini çıkarmayarak başını K.'nın omuzuna yasladı. Kızın öbür sözlerine karşılık sordu K.: «Ne yargıcı bu?» «Sorgu yargıcı», dedi Leni. K.'nın beline doladığı elini yakalayıp parmaklarıyla oynamaya başladı. «Hep sorgu yargıcı!» diye söylendi K., düşkırıklığına uğramış. «Yüksek yargıçlardan hiçbiri yok ortada. Peki, sorgu yargıcı da, nasıl böyle bir koltukta oturuyor?» Yüzünü K.'nın eline doğru eğerek: «Aslı yok bütün bunların!» diye cevapladı Leni. «Gerçekte keçe yayılmış bir mutfak iskemlesidir oturduğu yer.» Ardından: «Ama hep böyle davanızı mı düşüneceksiniz?» diye ekledi usulcacık. «Ne münasebet!» dedi K. «Belki az bile düşünüyorum.» «Ama sizin hatanız bu değil», dedi Leni. «İşittim ki, çok inatçıymışsınız.» «Kim söyledi?» diye sordu K. Kızın vücudunu göğsünde hissediyor, sık örgülü

gür ve kara saçlarına yukarıdan bakıyordu. «O kadarını açıklayamam», diye cevapladı Leni. «Rica ederim, isim sormayın bana. Hatanızı da düzeltin. İnatçılıktan vazgeçin. Nasıl olsa bu mahkemeye karşı çıkılmaz. İtiraf etmek gerek; siz de ilk fırsatta itiraf edin. Ancak o zaman bu işten yakayı sıyırabilirsiniz, ancak o zaman! Hoş, itiraf etseniz de dışardan yardım görmeden yine kurtulamazsınız; ama siz böyle bir yardımdan yana tasa etmeyin, ben bunu üzerime alıyorum.» «Bu mahkeme ve onun gerektirdiği düzenbazlıklara ilişkin hayli bilginiz var anlaşılan», diye cevapladı K. Kendisine pek sokulduğunu görünce, kızı kaldırıp kucağına oturttu. «Böyle olmalı işte!» dedi Leni; etekliğini düzeltip bluzüne çeki düzen vererek K.'nın kucağına yerleşti. Her iki elini boynuna dolayıp geriye kaykılarak uzun uzun K.'yı süzdü. «Peki, itirafta bulunmazsam, o zaman bana yardım edemez misiniz?» diye sordu K., yoklayarak. Sonra, adeta bu duruma şaşırmış: «Hep de kadın yardımcılar buluyorum kendime», diye düşündü. «İlkin Froylayn Bürstner, sonra Mübaşir'in karısı, nihayet bu küçük bakıcı kız. Bu küçük hanım da nedense bana pek sokuluyor. Baksana, aradığı yeri bulmuş gibi nasıl yerleşti kucağıma.» «Hayır!» diye cevapladı Leni, yavaşça başını sallayarak. «O zaman yardım edemem. Ama zaten siz benim yardımımı istemiyorsunuz ki! Böyle bir şeyi zerre kadar umursadığınız yok. Dik kafalının birisiniz, ikna etmek güç sizi.» Arası biraz geçince: «Bir sevgiliniz var mı?» diye sordu. «Hayır!» dedi K. «Var, var!» dedi Leni. «Evet, doğru!» dedi K. «İnkâr ettim ama, resmi bile yanımda.» Kız rica edince, cebinden Elsa'nın resmini çıkarıp gösterdi. Kucağında tortop olan Leni, resmi gözden geçirmeye koyuldu. Enstantane bir resimdi. Elsa'nın tavernada sık sık yaptığı o fırıl fırıl danslardan birinin sonunda çekilmişti; eteklik, hızlı dönüşün etkisiyle hâlâ büklüm büklüm dalgalanıyordu havada; Elsa, ellerini diri kalçalarına dayamış, boynunu germiş, gülerek yana bakıyordu, ama

kime güldüğü resimde belli değildi. «Bir de dar korse takmış ki!» dedi Leni ve sonra bunu nereden anladığını gösterdi. «Beğenmedim», diye ekledi. «Hantal, kaba bir şey. Ama olur a, size karşı uysal ve naziktir belki; resimden öyle anlaşılıyor. Böyle boylu boslu, güçlü kuvvetli kızların çokluk uysal ve nazik olmaktan öte bir şey gelmez ellerinden. Ama bakalım sizin için ateşe atar mı kendini?» «Hayır!» dedi K. «Ne uysal, ne naziktir, ne de kendini benim için ateşe atar. Zaten ben de bunların hiçbirini istemiş değilim ondan. Hatta resme bile sizin gibi alıcı gözüyle bakmadım.» «Demek hiç de pek önemsediğiniz bir kız değil», dedi Leni, «Yani sevgiliniz falan sayılmaz.» «Yo, yo!» dedi K. «Sözümü geri alacak değilim.» «Öyle olsun!» dedi Leni. «Ama tutalım ki, günün birinde elinizden çıkıp gitti sevgiliniz ya da onu başka birine, örneğin bana değiştiniz. Sonradan kendisini aramazdınız herhalde?» «Elbet, olmayacak şey değil», dedi K. gülümseyerek. «Ama size karşı Elsa'nın büyük bir üstünlüğü var; benim dava konusunda bir şey bilmiyor, bilse de zaten ilgilenmez, mahkemenin istediklerini yap diye beni kandırmaya çalışmazdı.» «Ama bu bir üstünlük değil», dedi Leni. «Başka üstünlükleri yoksa, cesaretimi yitirmem doğrusu. Vücudunun bir yerinde bir özürü var mı?» «Bir özürü mü?» diye sordu K. «Evet», dedi Leni, «benim böyle ufak bir özürüm var da. Bakın!» Sağ elinin orta ve yüzük parmağını açıp gererek ileri uzattı. Parmaklar arasındaki deri, her iki kısa parmağın en uçtaki boğumuna kadar uzanıyordu. K., kendisine gösterilmek istenen şeyi karanlıkta ilkin fark edemedi, elini uzatıp yokladı. «Şu doğanın işine bak!» diye söylendi sonra. Eli bütünüyle seçince: «Bu ne şirin el böyle!» diye ekledi. Parmakları ikide bir hayretle açıp kapıyor, Leni ise bir çeşit gururla ona bakıyordu. Sonunda K., acele bir öpücük kondurup kızın parmaklarını bıraktı. «Oh!» diye sesini yükseltti Leni. «Beni öptünüz.» Hemen, ağzı açık, dizleriyle K.'nin kucağında doğruldu. Başını kaldıran K.,

nerdeyse şaşkına dönmüş, kıza bakıyordu. Kız iyiden iyiye kendisine yaklaşınca, baharat kokusu gibi acımsı ve uyarıcı bir koku geldi burnuna. Leni, K.'nın başını kendinden yana çekerek üzerine abandı; boynunun orasını burasını ısırdı, öptü, hatta saçlarını bile dişledi K.'nın. Zaman zaman: «Bana değiştiniz sevgilinizi!» diye bağırıyordu. «Gördünüz mü, bana değiştiniz!» Derken dizi kayıp, ufak bir çığlık koyverdi. Tam yere, halının üzerine düşüyordu ki, K. kucaklayıp tutacak oldu kendisini. Ama Leni, onu da çekip sandıktan aşağı aldı. «Artık benim oldun!» dedi.

«Al şu sokak kapısının anahtarını da canın istedikçe gelirsin», dedi sonunda. K. tam gidiyordu ki, rasgele bir öpücüğün arkadan sırtına konduğunu hissetti. Sokağa çıktığında hafif bir yağmur atıştırıyordu. Belki Leni penceredeydir, onu bir kez daha görürüm umuduyla yolun ortasına doğru yürümek isterken, evin önünde duran bir arabadan amcası fırladı dışarı. K., dalgınlıktan arabayı fark etmemişti. Amca, K.'yı kolundan yakalayarak kapıya doğru iteledi, yeğenini kapıya çivilemek ister gibiydi adeta. «Bre çocuk!» diye bağırdı. «Nasıl yapabildin bunu, nasıl! Tam yoluna girecekken, berbat edip çıktın işi. Bücür, pasaklı bir kızla tıkıldın bir deliğe, kayboldun. Üstelik kız da besbelli Avukat Bey'in metresi. Saatlerce gözükmedin ortada. İnsan bari bir şey bahane eder. Sen ise bir şey saklamadın, ne yapacaksın saklayıp, açık açık gittin o sürtüğe. Gidiş o gidiş! Biz de senin için dört dönen amcan, davan için elde edilmesi gereken Avukat Bey, ama en başta Kalem Şefi, yani davanı şu döneminde adeta avcu içinde bulunduran bu nüfuzlu kişi, baş başa verip sana nasıl yardım ederiz diye söyleştik durduk. Ben kollayarak Avukat Bey üzerinde, Avukat Bey Kalem Şefi üzerinde işledi. Bu sırada senin hiç değilse yanımda olup, beni desteklemen gerekirdi. Ama sen gittin, gelmedin. Sonunda yokluğun daha çok saklı kalamadı. Eh, kibar, görmüş geçirmiş kimseler; beni düşündüklerinden hiçbiri bir şey söyle-

medi. Ama derken onlar da dayanamadı. Senin bu yaptığından açıkça söz edemeyince sustular. Dakikalarca konuşmadan oturduk, kulağımız hep sendeydi, belki sonunda çıkar gelirsin dedik. Ama ne yaptıksa olmadı. Nihayet Kalem Şefi ayağa kalktı. Başta söylediğinden çok daha uzun süre oturmuştu bizimle. Besbelli bana yardım edemediğine üzülerek veda etti; akıl almayacak ölçüde nezaket göstererek bir süre de kapıda bekleyip uzaklaştı. Tabii o gider gitmez, dünyalar benim oldu, çünkü bunalmıştım, boğulacaktım nerdeyse. Ama olanlar hasta Avukat'a daha da çok dokundu; zavallı, ben ayrıldığım zaman hiç konuşacak durumda değildi. Davranışınla belki de adamın büsbütün çökmesine katkıda bulundun, onsuz yapamayacağın bir kimsenin ölümünü çabuklaştırmaya çalıştın. Ben amcanı ise burada böyle yağmur altında, elle bak, sırsıklam oldum, saatlerce bekletin, meraka koydun.»

AVUKAT, FABRİKATÖR, RESSAM

K., bir kış günü kuşluk vakti —dışarının bulanık aydınlığında kar atıştırıyordu— sabahın erken saati olmasına karşın şimdiden alabildiğine yorgun, bankadaki odasında oturuyordu. Hiç değilse kendinden küçük memurlar tarafından rahatsız edilmemek için odacıya çok işi olduğunu söylemiş, kimseyi içeri almamasını tembih etmişti. Ama çalışacakken sandalyesinde dönüp duruyor, masanın üzerindeki öteberileri usulca sağa sola oynatıyordu. Bir ara, farkına varmaksızın, kolunu boylu boyunca masanın üzerine yatırdı, başı önünde, kımıldamadan oturmaya başladı.

Dava düşüncesi, yakasını bir türlü koyvermiyordu. Bir yazılı savunma hazırlayıp mahkemeye sunmasının iyi olup olmayacağını şimdiye kadar belki bin kez düşünmüştü. Kısa bir yaşamöyküsünü kaleme alacaktı savunmasında. Önemli bir olayı anlatırken, neden bu olayda şöyle ya da böyle davrandığını ve şimdi bu davranış biçimini doğru görüp görmediğini belirtecek, bu ya da öbür türlü görüşünün nedenlerini açıklayacaktı. Kuşkusuz, böyle bir yazılı savunma, zaten pek güvenilir biri sayılmayan Avukat'ın yalınkat savunmasına göre birtakım üstünlükler içeriyordu. Davasıyla ilgili olarak Avukat'ın yaptığından nasıl olsa büsbütün habersizdi. Ama herhalde çok bir şey değildi bu. Bir ay var ki, görüşmek üzere kendisini çağırmamıştı Avukat. Önceki görüşmelerin hiçbirinde de bu adamın, davada kendisine pek fazla yardımcı olabileceği izlenimini edinmemişti. Bir kez soracağı sorularla öğrenmesi gereken bilgileri öğrenmemişti kendisinden. Oysa bu konuda sorulacak neler yoktu! Önemli olan sormaktı. K., gereken soruları kendisi sorabilirmiş gibi bir duyguya kapılmıştı her vakit. Avukat'a gelince, sorular soracak-

ken hep kendisi anlatmış ya da K.'nın karşısında suskun oturup durmuştu. Kulakları iyi işitmiyor olmalıydı ki, her seferinde masanın üzerinden biraz öne doğru abanıyor, sakalının orta yerindeki bir kılı çekip çekiştirerek gözlerini döşemeye dikiyor, belki de tam K. ile Leni'nin daha önce birarada uzanıp yattıkları yere bakıyordu. Arada bir, sanki bir çocukmuş gibi sudan uyarmalar yöneltiyordu K.'ya. Hani K.'nın, sonunda hesap görülürken bir kuruş ödemeyi düşünmediği sıkıcı, sıkıcı olduğu kadar boş sözlerdi hepsi. Baktı ki K.'yı umutsuzluğa düşürdü, onu yeniden biraz cesaretlendirmeye kalkıyor ve anlatmaya koyuluyordu: Şimdiye kadar buna benzer pek çok davayı, kimini bütünüyle, kimini kısmen kazanmışmış. Belki K.'nınki gibi çetin davalar değilmiş bunlar; ancak, dışardan bakıldı mı, daha da umut yok sanılırmış. Bu davaların bir listesi de masasının gözünde duruyormuş —bu arada eliyle gözlerden birine vuruyordu—, ama ne yazık ki, meslek sırrı olduğundan gösteremezmiş. K., onun bütün bu davalarda edindiği zengin deneyimlerden yararlanacakmış kuşkusuz. Tabii hemen çalışmaya başlamışmış; mahkemeye sunulacak ilk dilekçe bitmek üzereymiş ve pek önemliymiş dilekçe; çünkü savunmanın ilk andaki etkisi, dava seyrini çokluk belirleyebilirmiş. Ne yazık ki, hani bu noktaya da K.'nın dikkatini çekmesi gerekiyormuş, kimi vakit ilk dilekçeler hiç okunmadan kalırmış mahkemede; şimdilik sanığın sorgulanması ve gözaltında tutulmasının her türlü yazılı belgeden önemli olduğu belirtilerek dilekçeyi kısaca alır, dosyaya korlarmış. Baktılar dilekçe sahibi pek diretiyor, o zaman da derlermiş ki, dosya hazırlanıp karar verilirken bütün evraklarla birlikte ilk dilekçe de gözden geçirilecektir. Ama ne yazık ki bunu da çok vakit yapmazlarmış; ilk dilekçe ya kaldırılıp atılırmış bir kenara ya da büsbütün kaybolup gidermiş. Dava sonuna kadar saklansa bile, okunmazmış pek; ama bu, yalnızca bir söylenti olarak kulağına gelmişmiş. Hani bütün bunlar üzücü şeylermiş

ama, pek de nedensiz değilmiş. K.'nın şu noktayı gözden uzak tutmaması gerekiyormuş ki, duruşmalar açık yapılmazmış. Mahkeme gerekli görürse, öyle de olabilirmiş kuşkusuz. Ama kanunda duruşmalar açık yapılacak diye bir kayıt yokmuş. Bu yüzden de mahkemedeki dosyalar, özellikle iddianame, sanıkla sanık savunucusuna gösterilmez, gösterilmeyince de ilk dilekçenin neye dayanılarak kaleme alınacağı genellikle bilinmez, bilinse de işte öylesine bilinir. Onun için, ilk dilekçede dava bakımından önemli bir noktanın bulunması zaten şans işidir. Gerçekten de kanıt değeri taşıyan derli toplu dilekçeler ancak sonraları, iddianamede yer alan maddelerle gerekçeleri teker teker, daha bir açık seçik belirip ortaya çıktı mı veya ne oldukları kestirilebilir duruma geldi mi hazırlanabilir. Bu koşullar altında, sanık savunucusunun durumu pek olumsuz ve güç bir durumdur tabii. Ama bu da yine kasten böyledir; çünkü kanun sanığın avukat tutmasına izin vermez de, yalnızca göz yumar. Hatta kanunun ilgili yerinden böyle bir hoşgörü anlamının çıkarılıp çıkarılmayacağı bile tartışma konusudur. Eh, bu durumda, biraz ince eleyip sık dokunuldu mu, mahkemece kabul edilmiş avukatlar diye bir şeyden söz açılamaz. Avukat diye mahkeme önüne çıkanların hepsi, gerçekte kaçak çalışan avukatlardır yalnız. Bu da, kuşkusuz bütün meslektaşlar için bir yüz karasıdır. K.'nın ilerde kaleme işi düşerse, avukatlar salonuna bir göz atabilir, bunu da bir yol görebilirmiş. Salondaki avukatlarla karşılaşınca, korkup irkilecekmiş: Bir kez, avukatlara daracık ve basık tavanlı bu salonun ayrılmasında, mahkemenin onlara karşı küçümsemesi açığa vururmuş kendini. Bütün ışık içeriye küçük bir pencereden girermiş. Pencere de öylesine tepedeymiş ki, dışarı bakmak isteyecek bir avukatın kendisine omuz verecek birini bulması, üstelik hemen pencere önündeki bacadan tüten dumanları yutup, kurumlarla elinin yüzünün siyahlanmasına katlanması gerekirmiş. Salonun perişanlığına yalnızca bir örnek ola-

rak, bir yılı aşkın zamandır döşemede duran delik gösterilebilirmiş. Hani içerisine düşülecek kadar büyük değilmiş ama, insanın bir bacağı da pekâlâ sonuna kadar gömülebilirmiş deliğe. Avukatlar salonu, tavan arasının üst katında bulunuyormuş; yani biri kazara deliğe düşse, bacağı tavan arasının alt katına, tam sanıkların bekleştiği koridora sarkarmış. Avukatlar arasında bu gibi durumların rezalet diye gösterilmesi hiç de abartma değildir. Yetkili makamlara şikâyetler en ufak bir sonuç vermez. Öte yandan, avukatların kendi paralarıyla salonda herhangi bir onarıma girişmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Ama avukatlara böyle davranılmasının da bir nedeni var kuşkusuz: Sanık savunucusunu elden geldiği kadar aradan çıkarmak, bütün işi sanık üzerine yıkmak. Aslında fena bir görüş değil; ama buna bakıp, söz konusu mahkemede sanıklar için avukatların gerekmediği sonucuna varmak kadar yanlış bir şey olmaz. Hatta avukatlara başka mahkemelerde duyulan gereksinim, bu mahkemedeki kadar büyük değildir. Çünkü soruşturma, bu mahkemede genellikle yalnız kamuoyundan değil, sanıktan da gizli yürütülür. Tabii yürütülebildiği kadar; ama bu, pek geniş ölçüde de mümkün olur hep. Yani sanığın kendisi de mahkemedeki dosyaları göremez. Yapılan sorgulamalardan da, bunların dayandığı evrak üzerinde bilgi edinmek çok güçtür, hele zaten serseme dönmüş, kafası bin bir düşünceyle dolu dalgın sanık için. Dolayısıyla, bu işi avukat alır üzerine. Avukatlar sorgulamada genellikle hazır bulunamaz, bulunamayınca da, sorgulama biter bitmez sanığı yakalayıp soru yağmuruna tutarlar. Hatta elden geldiğince sorgulama salonunun kapısının önünde yaparlar bunu; yine de çok vakit silik, bulanıktır sanığın verdiği bilgiler. İşte bu bilgilerden, avukat, savunmaya elverişli olanlarını ayıklayıp alır. Ama bilgi kaynaklarının en önemlisi değildir bu; çünkü usta bir avukat ötekilerden daha çok bilgi edinebilirse de, bu yoldan yine de fazla bir şey öğrenilemez. Bu konuda asıl

kaynak, avukatla bazı kişiler arasındaki ilişkilerdir ve savunmanın gerçek değerini işte bu ilişkiler belirler. Hani K. da kendi deneyimlerinden bilecekmiş ki, mahkemenin en alt kademelerindeki örgüt pek öyle mükemmel değilmiş; görevine boş veren, rüşvetle satın alınabilen memurlar varmış burada. Onun için de, mahkemenin su sızmaz kalın duvarlarında bir bakıma gedikler bulunuyormuş. İşte avukatların çoğu, bu gediklerden içeri sızar. Rüşvet vermeler, casusluklar hep buralardan yapılır. Hatta şimdi değil ama, eskiden dosyalar bile çalınırdı. Bu yolan sanık hesabına bir an için şaşılacak ölçüde olumlu kimi sonuçlar sağlanabildiği inkâr edilemez. Böyle sonuçlarla da küçük avukatlar sağda solda caka satar, kendilerine yeni müvekkiller elde etmeye çalışırlar. Ama davanın ilerki seyri üzerinde ya etkisiz kalır ya da olumlu bir etki göstermez bu sonuçlar. Ancak gerçekten değerli olan bir şey varsa, dürüstlük temeline dayanan kişisel ilişkilerdir, o da yüksek memurlarla. Yüksek memurlarla derken, tabii yalnızca alt kademe yüksek memurlarını söylüyorum. İşte ancak böylelikle davanın seyri etkilenebilir. Hani başlangıçta göze gözükmeyecek kadar küçüktür bu etkileme, ama giderek büyür. Kuşkusuz bu işin üstesinden gelebilecek hepsi üç, beş avukat vardır. Dolayısıyla, K., avukat seçme işinde pek isabetli davranmış. Dr. Huld gibi eşi dostu bulunan bir ya da iki avukat ya çıkar, ya çıkmazmış. Böyle avukatlar, avukat salonundakilerle tabii görüşmezlermiş, onlarla bir alıp verecekleri de yokmuş zaten. Ama buna karşılık mahkemedeki memurlarla çok sıkı bir ilişki içerisinde bulunurlarmış. Yani Dr. Huld'un her vakit mahkemeye yollanıp koridorlarda, sorgu yargıçları kazara dışarı çıkacaklar da eşref saatleriyse ağızlarından işe yarar, ama çokluk sadece öyle görünen bir laf alacağım, eşref saatleri değilse bu kadarcık bir başarı bile elde edemeden döneceğim diye beklemesinin gereği yokmuş. Hayır. K.'nın kendisi de görmüş ya, içlerinde kodamanları da yer alan memurlar kendi

ayaklarıyla gelir, kendi gönül rızalarıyla davaya ilişkin açık seçik, hiç değilse kolay yorumlanabilecek bilgiler verir, davanın ilerde izleyeceği seyri tartışırlarmış. Hatta bazen ikna edilebildikleri, sizin görüşünüzü seve seve benimsedikleri bile olurmuş. Ama bunlara, hele bu son noktada fazla güvenmek de doğru değilmiş. Çünkü bir bakarsın sizinle konuşur, kesin bir dille şöyle yapacağım, böyle yapacağım derler ve yapacakları da sanığın savunmasına yararlı bir şeydir, ama sizden ayrılır ayrılmaz doğru kalem odalarına yollanıp, ertesi gün için yapacaklarını söylediklerinin düpedüz tersi bir mahkeme kararına başvururlarmış. Hatta sizinle konuşmadan alsalar, o kadar sert düşmezmiş bu karar. Tabii buna karşı elden bir şey gelmezmiş, çünkü söz konusu memurların sizinle mahrem konuşmaları mahrem konuşmalar olarak kalır ve sanık savunucuları başka bakımdan ilgili beylerin teveccühlerini yitirmemeye çalışmak zorunda bulunmasalar bile, konuşulanlardan açıkça sonuçlar çıkaramazlarmış. Öte yandan, tabii bu beyler yalnız insan sevgisinden ya da dostluk duygusundan sanık avukatlarıyla, kuşkusuz bunların içinde yalnız işinin eri olanlarıyla ilişki kurmazlarmış. Daha doğrusu, onlar da bir yerde avukatlara bağlıymışlar. İşte daha ilk aşamalarında bile gizli bir mahkemeyi öngören adli bir mekanizmanın sakıncalı yanı burada gösteriyormuş kendini. Memurların halkla ilişkileri yoktur. Orta büyüklükteki sıradan davaların pekâlâ üstesinden gelirler; böyle bir dava da kendi yolunda adeta kendiliğinden yürür, sırası geldikçe bir dokunuverirsin olur biter. Pek basit davalarda ise, pek çetinlerindeki gibi sık sık apışır kalır bu memurlar. Gece gündüz habire yasalarla düşüp kalkarlar da, bu yüzden insanlar arası ilişkileri doğru dürüst kavrayamazlar. Oysa söz konusu davalarda bunu bilmeden pek yapamaz, yapamayınca da akıl danışmak için kalkıp avukata gelirler. Arkalarına taktıkları bir odacı genellikle pek gizli dosyaları getirir. Hani hiç umulmadık nice beyler şu pencere

önünde dikilmiştir de, Avukat Bey, gerekli öğütlerde bulunabilmek için masa başında dosyaları incelerken, adeta kara kara düşünüp sokağa bakmıştır. Ayrıca, böylesi fırsatlarda beylerin mesleklerini ne ölçüde ciddiye aldıkları ve başa çıkamayacakları engellerle karşılaştılar mı, kendilerini nasıl büyük bir umutsuzluğa kaptırdıkları da görülebilirmiş. İşleri başkaca da kolay değilmiş hani, haksızlık edip gördükleri işi kolay sanmamalıymış. Mahkemede çalışanlar kademe kademe yükseliyor, memurlar arasında bir hiyerarşi uzayıp gidiyormuş. Hatta işin içinde olanlar bile pek başını sonunu kestiremezmiş bu hiyerarşinin. Beri yandan, davalar genellikle alt kademe memurlarından da gizli görülür, dolayısıyla bu memurlar ellerinden geçen dosyaların ilerdeki seyrini şöyle tastamam pek izleyemezlermiş. Dosyalarla karşılaşır, bilmezlermiş nereden geldiklerini, dosyalar ellerinden çıkıp gider, bilmezlermiş nereye gittiklerini. Yani, davanın çeşitli evreleriyle en son verilecek yargı ve yargının nedenlerini görüp inceleyemez, dolayısıyla bunun sağlayacağı bilgilerden yoksun kalır, ancak davanın yasalarda kendileri için belirlenmiş parçasıyla uğraşabilirlermiş. Bunun, yani ellerinden çıkan işin ilerisi üzerinde de genellikle sanık avukatından çok daha az bilgi sahibiymişler. Çünkü sanık avukatı, nerdeyse dava sonlanıncaya kadar sanıkla yitirmezmiş ilişkisini. Yani bu bakımdan da memurlar, sanık avukatından bazı değerli bilgiler öğrenebilirmiş. Bütün bunlar göz önünde tutuldu mu, kimi sanıklara hakaret eder gibi davranan memurların —her sanık böyle bir davranışla karşılaşırmış— sinirliliklerine şaşılmazmış artık. Ne kadar sakin görünseler de, bütün memurlar hep sinirli olurmuş. Elbet bundan da en çok zarar gören küçük avukatlarmış. Örneğin, gerçeğe de pek yakın görünen şöyle bir olay anlatılır: Kendi halinde efendi bir adam olan yaşlı bir memur, özellikle avukatın mahkemeye sunduğu dilekçeler yüzünden içinden çıkılmaz durum almış çetin bir dava dosyasını bir gündüz bir

gece aralıksız inceler —gerçekten de bu memurların hamaratlıkta üzerlerine yoktur—; sabaha karşı, herhalde pek verimli sayılamayacak yirmi dört saatlik bir çalışmanın ardından kapıya gidip pusuda bekler, içeri bir avukat girmeye görsün, merdivenden yuvarlar aşağı. Aşağı yuvarlanan avukatlar merdiven sahanlığında toplanır, ne yapıp edeceklerini konuşmaya başlarlar. Bir yandan içeri girmeye hakları yok aslında, olmayınca da memura karşı yasal yoldan herhangi bir girişimde bulunmaları pek düşünülecek gibi değil. Ama öte yandan, mahkemede geçirilmeyen her gün bir kayıp kendileri için; yani ne yapıp yapıp ille salona girmek zorundadırlar.

Derken anlaşırlar aralarında: Yaşlı memuru uğraştırıp yoracak, böylelikle içeri gireceklerdir. Aralarından bir avukatı düzenli olarak yukarı yollarlar. Avukat koşa koşa çıkar merdivenlerden; elden geldiği kadar, ama pasif bir direnişten sonra bırakır kendini memura, onun kendisini aşağı yuvarlamasını sineye çeker. Aşağıda ise meslektaşları avukatı tutarlar. Bu, yaklaşık bir saat sürer. Sonunda, zaten gece çalışmaktan halsiz düşmüş yaşlı memur, iyiden iyiye yorulup kaleme döner. Aşağıdakiler önce hiç inanmak istemezler buna, gerçekten kimse yok mu diye kapının arkasına bakması için ilkin birini yollar, ancak daha sonra içeri girerler. Herhalde olup bitenlerden ötürü söylenmeyi bile göze alamamışlardır. Çünkü avukatlar —içlerinden en küçüğü bile hiç değilse az buçuk görebilir durumu— mahkemelerde herhangi bir yeniliğe ön ayak olmak ya da bunu gerçekleştirmek hevesinden büsbütün uzak bulunur. Gelgelelim, hani pek tipik bir özellikmiş bu, hemen her sanık, hatta düpedüz kıt görüşlüleri bile mahkemeye ayak atar atmaz, yapacakları yenilik önerileri üzerinde düşünmeye koyulur, böylelikle de çokluk, başka yerde harcamaları pek daha uygun zaman ve enerjiyi çarçur ederlermiş. Tek doğru yol, ortadaki durumu kabullenmekmiş. Ayrıntılarda yenilik yapılabilse de

—ki saçma ve yersiz bir inançmış bu— taş çatlasa ilerki davalar hesabına biraz bir başarıdan fazla bir şey ele geçirilemezmiş. Ama buna karşılık, her vakit kinci memurların özellikle dikkatlerini üzerinize çeker, böylelikle çıkarınıza ölçüsüz derecede gölge düşürürmüşsünüz. Yani dikkati çekmekten sakınmak gerekiyormuş. Bir şey ne kadar saçma görünürse görünsün, serinkanlılığı elden bırakmamalıymış. Sonra şurası bilinmeliymiş ki, bu büyük örgüt adeta dünya durdukça duracakmış. Siz bulunduğunuz yerde kendi başınıza bir değişiklik yapmakla kuyunuzu kazabilir ve içine düşebilirmişsiniz; ama bu büyük örgüt, sizin yapacağınız değişiklik dolayısıyla uğrayacağı sarsıntıyı bir başka yerinde giderebilir, dengeyi sağlayabilirmiş —bütün parçaları birbirine bağlıymış çünkü—; hatta belki eskisinden daha derli toplu, daha bir uyanık, daha amansız ve daha bir hain karşınıza bile çıkarmış sonradan. Dolayısıyla, işi aksatacak yerde, en iyisi avukata bırakmalıymış. Suçlamalar, hele nedenlerini enine boyuna açıklayamadıktan sonra pek bir yarar sağlamazmış insana. Hani söylemeden duramayacakmış, Kalem Şefi'ne karşı takındığı tavırla K.'nın hayli zararı dokunmuş davasına. Şimdi bu nüfuzlu kişinin, yardımına başvurulacak kişiler listesinden adeta çıkarılması gerekiyormuş, dava konusuna şöyle bir dokunsanız, sözlerinizi işitmezlikten geliyormuş açıkça. Bir bakıma memurlar da çocuk gibiymişler; en masum davranışlardan bile —ama K.'nın davranışı ne yazık ki böyle değilmiş— ikide bir alınır, canciğer dostlarıyla bile selamı sabahı keser, onlarla karşılaştılar mı yüzlerini çevirir, onların aleyhinde elden ne geliyorsa yaparlarmış. Ama bir de bakarsınız —bunun için öyle olağanüstü bir neden de bulunmazmış işin tuhafı —sizin zaten yok, zaten yok deyip göze aldığınız bir şakaya güler, sizinle barışırlarmış. Yani bu memurlarla geçinmek hem kolay, hem güçmüş. Bu konuda nasıl davranılacağını gösteren kurallar yokmuş pek. Kimi zaman, ortalama bir insan ömrünün bu işte biraz

başarı sağlamak için gerekli bilgileri kavramaya yettiğini görmek şaşırtırmış insanı. Ama elbet herkes gibi, kötümser anları da olmaz değilmiş insanın; böyle anlarda sanırmış ki, şimdiye kadar çalışıp didinmiş, en ufak bir başarı elde edememiştir; öyle gelirmiş ki insana, iyi bir sonuca bağlanan davalar, daha baştan böyle sonuçlanacağı bilinenlermiş yalnız. Kimse yardım etmeden de zaten bunlar iyi bir sonuca ulaşırmış; gelgelelim onca koşmalara, onca emeklere, insana sevincinden bayram yaptıran bütün o ufak tefek sözde başarılara karşın öbür davalar yitirilirmiş. Bu durumda da kuşkusuz hiçbir şeye güvenilemezmiş. Hani bir soran olsa, aslında tıkır tıkır yürüyen davaları sırf başkalarının yardımına başvurarak sapa yollara sürüklediğini bile çaresiz kabul edermiş insan. Bu da nihayet bir çeşit kendine güven demekmiş. Ama söz konusu durumda zaten kala kala bu güven kalıyormuş geriye. Avukatlar çok zaman böyle bunalımları — bunalımdan da başka şey değilmiş bunlar — onca zaman tıkır tıkır yürüttükleri bir dava ansızın ellerinden çekilip alınınca geçirir. Hiç kuşkusuz, bu durum bir avukatın başına gelebilecek felaketlerin en kötüsüdür. Hani davayı avukatın elinden alan, sanığın kendisi değildir, böyle bir şeyle dünyada karşılaşılmaz elbet. Sanık bir kez belli bir avukat seçti mi, ne olursa olsun artık ayrılmaması gerekir ondan. Madem ki kalkıp daha önce sizden yardım istemiştir, tek başına davayı yürütemiyor demektir; yürütemeyince de kendi isteğiyle ayrılmaz sizden. Ama kuşkusuz dava kimi vakit öyle bir yön alır ki, avukatın bundan böyle bir adım daha ileri atmasına izin verilmez. Davaymış, sanıkmış ve daha ne varsa düpedüz çekilip alınır elinden. Bu durumda memurlarla aradaki en sıkı dostluklar bile işe yaramaz olur; çünkü memurların kendileri de bir şey bilmekten çıkarlar. Dava işte öyle bir evreye girer ki, sanığa herhangi bir yardımda bulunulamaz artık. Bundan böyle davaya, kapısından içeri ayak atılamayacak mahkemeler bakar. Hatta sanıkla bile eskisi

gibi görüşemez avukat. Ve bir gün de eve dönüp bakar ki, bin bir çaba ve güzel umutlarla hazırlayıp mahkemeye sunduğu o bir sürü dava dilekçesi masasının üzerinde durmaktadır. Davanın bu yeni evresine aktarılamadıklarından gerisin geri yollanmışlardır kendisine, hiçbirinin bir paçavradan kalır yeri yoktur. Ama henüz yitirilmiş sayılmaz dava. Yo, asla! Hiç değilse insanı böyle bir sanıyı benimsemeye zorlayan bir neden ortada bulunmaz; yalnızca dava üzerinde artık bilinmez bir şey ve bir şey de öğrenilmez. Ama işte bu gibi durumlar binde bir baş gösterirmiş. Sonra, K.'nın davası böyle davalardan olsa da, henüz söz konusu evreye gelinceye kadar hayli zaman geçmesi gerekirmiş. Şimdilik bir avukat için yapılacak daha bir sürü iş varmış, bu işlerin yapılacağına da güvenebilirmiş K. Dediği gibi, dilekçe henüz mahkemeye sunulmamış, ama acelesi de yokmuş. Yetkililerle öngörüşmeler yapmak daha önemliymiş ve bunlar da yapılmışmış. Açıkca itiraf etmek gerekirse, alınan sonuçlar değişikmiş, ama işin ayrıntılarını şimdilik açığa vurmazsa daha iyi edermiş; çünkü K.'nın üzerinde olumsuz bir etki yapabilir, kendisini aşırı umutlara, sevinçlere ya da aşırı tasalara sürükleyebilirmiş bunlar. Ancak şu kadarını söylemeliymiş ki, memurlardan bazısı durumu çok iyi görüyormuş; seve seve yardım edeceklerini bildirmişler. Bazısı da pek iyimser değilmiş, ama yine de yardımlarını asla esirgemeyeceklerini belirtmekten geri durmamışlar. Yani sonuç genellikle pek sevindiriciymiş. Ama buna bakıp özel birtakım yargılara varmak da doğru değilmiş, çünkü bütün öngörüşmeler başlangıçta birbirine benzer ve ancak işin ilerde izleyeceği seyir bunların gerçek değerini belirlermiş. Ama şurası da kesinmiş ki, henüz ortada yitirilen bir şey yokmuş. Hele bir de Kalem Şefi, olup bitenlere karşın elde edilebildi mi —bunun için de çeşitli girişimlerde bulunulmuşmuş— o zaman bütün dava cerrahların deyişiyle temiz bir yara durumuna gelir ve işte o zaman ileriye güvenle bakılabilirmiş.

Bu ve buna benzer konuşmalar bakımından üstüne yoktu Avukat'ın. K.'nın her ziyaretinde tekrarlanıyordu aynı sözler. Habire ilerlemeler kaydediliyor, ama bunların ne türlü ilerlemeler olduğu asla açıklanmıyordu. Boyuna ilk dilekçe üzerinde çalışılıyor, ama dilekçe bir türlü bitirilemiyor ve çokluk bir dahaki görüşmede iyi ki bitirilemediği söyleniyor K.'ya, çünkü iki görüşme arasında geçen sürenin, dilekçeyi mahkemeye sunmak için hiç de uygun bir zaman olmadığı anlaşılıyordu. Eh, bunu da önceden kestirmek imkânsızdı. Bazen K., Avukat'ın konuşmalarından düpedüz bitkin düşüp tüm güçlüklere karşın gene de işlerin pek yavaş yürüdüğünü belirtmeye kalkıyor, hiç de yavaş yürümediği cevabını alıyordu. Elbet, K. zamanında Avukat Bey'e başvursaymış, şimdi işler çok daha ileri bir noktaya ulaşırmış. Ama ne yazık ki bunu savsaklamış K. ve söz konusu davranışının ilerde yalnız zaman bakımından değil, başka sakıncaları da görülecekmiş.

Bazen Leni hızır gibi odaya giriyor da, ancak o vakit Avukat konuşmasına ara veriyordu. Leni hep öyle ayarlıyordu ki, K.'nın yanında Avukat'a çayını getiriyor, sonra K.'nın arkasına geçip dikiliyor, Avukat'ın bir çeşit açgözlülükle çay takımı üzerine abanışını, fincana çay koyup içişini izler gibi yaparken, elini sezdirmeden K.'nın eline bırakıyordu. Bu arada, tam bir sessizlik kaplıyordu odayı. Avukat çayını yudumluyor, K. yanıbaşındaki Leni'nin elini sıkıyor, Leni de zaman zaman usulca K.'nın saçlarını okşamak cesaretini gösteriyordu. Çayını içtikten sonra: «Sen daha burada mısın, Leni?» diye soruyordu Avukat. Leni: «Çay takımını kaldıracaktım da», diye cevaplıyordu. Bunun üzerine K., son bir kez Leni'nin elini sıkıyor, derken Avukat ağzını silip taze bir güçle yeniden K.'ya veriştirmeye başlıyordu.

Avukat'ın neydi elde etmek istediği? Umut mu, umutsuzluk

mu, bilmiyordu K. Ama şurasını kesinlikle görüyordu ki, savunması güvenilir ellerde değildi. Olabildiğince sivrilme hırsı, ayrıca büyük bir dava gözüyle baktığı K.'nınki gibi bir davayı belki şimdiye kadar hiç üzerine almadığı, ne denli gizlese de halinden açıkça seziliyordu Avukat'ın. Ama yine de bütün anlattıkları doğru olabilirdi. Ne var ki, habire sözünü ettiği memurlarla arasındaki özel ilişkiler kuşku uyandırıyordu. Bu ilişkilerden bir tek K. mı vardı yararlandırılacak? Avukat bunların küçük memurlar, yani yüksek memurlara pek bağlı kişiler olduklarını asla belirtmeyi unutmuyordu. Belki de bu küçük memurların yükselebilmesi bakımından davanın belirli bazı yönlere yönelmesi gerekmekteydi. Acaba bu memurlar, Avukat'ı, davayı istedikleri yöne yönlendirmekte mi kullanıyorlardı? Tabii hep de sanığın zararına yönlendirmeler oluyordu bunlar, belki her davada böyle davranmıyorlardı, doğrusu böyle bir şeye ihtimal verilemezdi. Ama beri yandan kuşkusuz öyle davalar vardı ki, bu davalarda yardımlarına karşılık avukatlara bazı çıkarlar sağlanıyor, Avukat'ın şanına gölge düşürülmemesi bu memurların da işine geliyordu. Ama durum böyleyse, Avukat'ın dediğine göre, pek çetin, yani hatırı sayılır bir dava olan ve daha başlar başlamaz mahkemenin büyük ölçüde dikkatini çeken K.'nın davasında ne türlü bir tutum izleyecekti bu memurlar? Neler yapacakları pek bilinmez de değildi. Buna ilişkin belirtiler vardı ortada; bir kez aylardır süregelmesine karşın, ilk dilekçe hâlâ mahkemeye sunulmamıştı. Sonra, Avukat'ın söylediğine göre, dava hâlâ başlangıç evresinde bulunuyordu. Kuşkusuz bu da sanığı uyutup onu eli kolu bağlı tutmak, sonra da damdan düşer gibi bir mahkeme kararıyla karşısına çıkmak, ama hiç değilse aleyhte sonuçlanmış soruşturma dosyalarının üst makamlara iletildiği haberiyle onu gafil avlamak için biçilmiş kaftandı.

Ne yapıp yapıp K.'nın kendisinin işe el atması gerekiyordu.

Hele bu kış sabahındaki gibi kendini alabildiğine yorgun hissedip, zihninden bin bir düşüncenin adeta farkına varmadan gelip geçtiği zamanlar iyiden iyiye inanıyordu buna. Artık eskisi gibi davayı küçümsemiyordu. Dünyada tek başına yaşasaydı, o zaman bir dava düşüncesi de söz konusu olmazdı kuşkusuz. O zaman işten değildi böyle bir küçümseme. Ama ne çare ki amcası onu çekip Avukat'a götürmüştü, aileyi düşünmek zorundaydı. Sonra bankadaki işi de davanın seyrinden pek ayrı ele alınamazdı artık. Hatta birinde boş bulunmuş, eş dost önünde anlaşılmaz bir memnunlukla davanın sözünü etmişti. Başka bazı kişiler de nasılsa haber almıştı davadan. Üstelik Froylayn Bürstner'le ilişkisi sanki davaya ayak uydurmuş, sarsıntı geçiriyordu. Kısacası, davayı canı isterse kabullenir, istemezse kabullenmez gibi bir durum artık pek yoktu ortada. Bir kez davanın içine girmişti, dayanacaktı. Yoruldu mu fenaydı.

Ne var ki, aşırı ölçüde tasalanmak da gereksizdi şimdilik. Bankada çalışmasıyla az zamanda hayli yüksek bir mevkiye erişmişti. Herkesin takdirini kazanmış, eriştiği mevkide tutunmasını becermişti. Şimdi kendisine bu durumu sağlayan yeteneklerini biraz da davaya yöneltmesi gerekiyordu; bunu yaptı mı, hiç kuşku yok işin sonu selametti. Bir şey elde etmek istiyorsa, en başta suçlu olabilirim düşüncesini kafasından kovması şarttı. Suç diye bir şey yoktu ortada. Bugüne kadar bankanın bir sürü büyük işini çekip çevirmiş, hepsini de başarıyla sonuçlandırmıştı. Dava da bunlardan biriydi yalnız; öyle bir iş ki, her işte olduğu gibi, pusuda bekleyen çeşit çeşit tehlikelerle doluydu ve işte bu tehlikelere göğüs germesi gerekecekti. Kuşkusuz, söz konusu amaca bir suç arayıp durmakla değil, düşüncelerini elden geldiği kadar çıkarını gözetmek üzerinde toplayarak ulaşabilirdi. Onun için de, vakit geçirmeden, en iyisi daha bu akşam Avukat'tan vekâletini çaresiz geri alacaktı. Bu, Avukat için onun kendi

anlattıklarına göre işitilmedik ve belki de aşağılayıcı bir davranış olacaktı; ama K., dava uğrunda harcadığı çabaların, kendi avukatının ortaya çıkardığı engellere toslamasına göz yumamıyordu. Bir kez Avukat'ı silkip üzerinden attı mı, dilekçe hemen mahkemeye sunulacak ve belki her gün ısrarla dikkate alınması istenecekti. Elbet bunun için, K.'nın öteki sanıklar gibi şapkasını sıra altlarına sokup, mahkeme koridorlarında pineklemesi yetmezdi. Kendisi gidecek, olmazsa kadınlar, daha olmadı başka kişiler yollanıp her Allahın günü memurlar rahatsız edilecek, parmaklıklar arasından koridora bakacakları yerde masalarının başına geçip K.'nın dilekçesini incelemeye zorlanacaktı. Bu çabalar aralıksız sürdürülecek, her şey güzel güzel planlanıp sıkı bir denetim altında tutulacaktı. Anlasındı bakalım mahkeme, hakkına sahip çıkmasını bilen bir sanık nasıl olurdu!

K. bütün bu düşündüklerini yapabileceğine güveniyorsa da, dilekçeyi kaleme almanın güçlüğü yine de yıldırıyordu gözünü. Eskiden, örneğin bir hafta önce, böyle bir dilekçeyi kendisinin mahkemeye sunmak durumunda kalabileceğini düşündükçe utanç duymuş, ama bunu hazırlamanın güç bir iş de olabileceğini hiç aklına getirmemişti. Anımsadığına göre bir sabah, tam da işi başından aşkın olduğu bir sıra, ansızın her şeyi bir kenara itmiş, böyle bir dilekçede yer alacak düşüncelerin taslağını yapmak, taslağı gerekirse «buyurun» deyip Avukat'a vermek üzere not defterini çekip önüne almıştı. İşte o anda kapısı açılmış, Müdür Yardımcısı kahkahayı basarak içeri girmişti. Bunun üzerine, K. pek bozulmuştu. Müdür Yardımcısı dilekçeye gülmemişti kuşkusuz. Dilekçeden nerden haberi olacaktı? Az önce işittiği bir borsa nüktesi olmuştu onu güldüren; nüktenin anlaşılması da bir resmin çizilmesini gerektirdiğinden masanın üzerine abanmış, K.'nın elinden kalemi alıp, dilekçe taslağının yapılacağı not defterine resmi çiziktirmişti.

Bugün ise o eski utançtan eser kalmamıştı. Dilekçenin ister istemez hazırlanması gerekiyordu. Bankada vakit bulamadı mı, ki pek mümkündü bu, evde çalışacak, geceleri hazırlayacaktı. Baktı ki geceleri yetmiyor, izin alacak, ne yapıp yapıp yarı yolda kalmayacaktı; yalnız ticari konularda değil, her işte her vakit bundan saçma bir şey düşünülemezdi çünkü. Dilekçe nerdeyse sonu gelmeyen bir çalışma demekti, orası öyle. Pek çekingen, korkak olmaması gerekiyordu; ama yine de dilekçenin dünyada bitip biteceği yok sanısına kolaylıkla kapılabilirdi insan. Hani Avukat gibi miskinlik ve düzenbazlıktan değil —yoksa ne diye dilekçeyi tamamlamasındı Avukat–, tersine, dava konusu nedir, ilerde nasıl bir gelişme gösterebilir, bunu bilmeyişine karşın bütün geçmiş yaşamını en ufak olay ve davranışlara varıncaya dek anımsayıp anlatması ve enine boyuna bir süzgeçten geçirmesi gerekiyordu, onun için. Ve sonra ne tatsız bir işti bu! Ah, bir gün emekliliğe ayrılırsa, çocuklaşmış zekâsını boş bırakmamak, ayrıca uzun günleri geçirmek için böyle bir işe başvurabilirdi belki. Ama şimdi bütün düşüncelerini bankadaki görevi üzerinde toplayacağı bir zamandı. Henüz gelecek yolunda ilerlemesi bitmemiş ve daha şimdiden Müdür Yardımcısı için bir tehlike oluşturmaya başlamıştı. Bu durumda, baş döndürücü bir hızla geçip gidiyordu her saat. Sonra gençti, kısa akşamlarla gecelerin tadını çıkarmak istiyordu. Öyleyken, şimdi bir dilekçeyi hazırlamakla mı uğraşacaktı? Böylece, yine kendi kendine yakınıp durmaya başlamıştı. Sadece bu duruma bir son vermek üzere, parmağı kendiliğinden bekleme odasındaki zilin düğmesine gitti. Düğmeye basarken gözlerini kaldırıp saate baktı: On bir. İki saat gibi uzun ve değerli bir zamanı hayallere dalmakla geçirmiş, iki saat öncekine göre kuşkusuz daha da güçsüz düşmüştü. Ama ne de olsa kaybedilmiş bir zaman sayılmazdı bu; önemli görülebilecek birtakım kararlar almıştı. Derken odacı, çe-

şitli mektup ve yazışmalarla hayli bir süredir kendisini bekleyen iki bayın kartvizitini getirdi. Terslik bu ya, tam da bankanın hiç bekletilmemesi gereken müşterileriydi baylar. Ne diye böyle uygunsuz bir zamanda gelirlerdi? Bayların ise, çalışkan bir adam olan K., sanki niçin özel işlerini böyle en uygun iş saatlerinde görür diye soran bir halleri vardı. K., daha önce olanlardan yorgun düşmüş, yorgun durumda bundan sonra olacakları bekleyerek, baylardan birini kabul etmek üzere ayağa kalktı.

Ufak tefek, şen bir adamdı gelen; K.'nın iyi tanıdığı bir fabrikatördü. Fabrikatör K.'yı önemli çalışmaları sırasında rahatsız ettiği, K. da Fabrikatör'ü bu kadar uzun süre beklettiği için, birbirlerinden karşılıklı özür dilediler. Ama K., dilediği özürü bile işte öylesine haldur huldur ve adeta hatalı bir vurgulamayla açığa vurmuştu. Fabrikatör'ün aklı işinde olmasaydı, bunu herhalde fark ederdi. Oysa hemen ceplerinden fatura ve listeler çıkarıp K.'nın önüne sermiş, çeşitli yekûnlarla ilgili açıklamalarda bulunmuş, böyle üstünkörü bir göz atışta bile dikkatinden kaçmayan ufak bir hesap yanlışlığını düzeltmiş, K.'ya bundan yaklaşık bir yıl önce birlikte yaptıkları benzer bir işi anımsatmış, söz arasında bir başka bankanın da aynı işe talip olduğundan, karşılığında ölçüsüz özveride bulunmayı göze aldığından söz açmış ve derken, biraz da K'nın ne düşündüğünü öğrenmek üzere ansızın susmuştu. K. da doğrusu ilkin Fabrikatör'ün konuşmasını güzel güzel izlemiş, bir ara kendisi de önerilen iş üzerinde kafa yormaya başlamış, ama ne yazık ki hep böyle sürmemiş, çok geçmeden anlatılanları dinleyemez olmuştu. Bir süre Fabrikatör'ün yüksek perdeden konuştuğu sözleri doğrular gibi başını sallamış, sonunda bundan da vazgeçerek onun kâğıtlar üzerine eğilmiş dazlak kafasını seyre koyulmuş, acaba ne zaman boşuna nefes tükettiğini anlayacak diye kendi kendine sormakla yetinmişti. Dolayısıyla, Fabri-

katör'ün sustuğunu görür görmez, galiba kendisini dinleyecek durumda olmadığımı itiraf etmem için bana bir fırsat tanıyor diye düşündü. Ama sonra, vereceği bütün cevaplara besbelli hazırlıklı Fabrikatör'ün meraklı bakışlarından üzülerek anladı ki, bu ticari görüşmenin ister istemez sürdürülmesi gerekiyordu. Bir buyruğa uyar gibi başını eğip kolunu kâğıtlar üzerinde yavaşça ileri geri oynatmaya başladı; zaman zaman durup rakamlardan birine dikti gözlerini. Fabrikatör ise, itirazlara girişecek sanmıştı K.'yı. Belki rakamlarda gerçekten bir kesinlik yoktu, belki de önemli olan rakamlar değildi. Her ne ise, Fabrikatör eliyle kapadı kâğıtların üzerini; iyice K.'ya sokulup, işin genel bir görünümünü yeni baştan çizmeye koyuldu. «Kolay değil», diye söylendi K., dudak bükerek. El atabileceği yalnızca kâğıtlar vardı ortada, onların da üzerleri kapatılmıştı. Tutunacak başka yer bulamadığından, sandalyesinin dirsek dayayacak yerine bıraktı kendini. Hatta Müdür'ün odasının kapısı açılıp, kapıda hayal meyal, sanki bir tül perdenin gerisinde Müdür Yardımcısı belirince, yalnızca gözucuyla baktı K., üzerinde fazla düşünmedi. Müdür Yardımcısı'nın gelişinin Fabrikatör üzerindeki doğrudan etkisini izlemeye koyuldu. Fabrikatör hemen sandalyesinden fırlamış, Müdür Yardımcısı'na doğru seğirtmişti. Ama K., elinden gelse onun bu seğirtişini bin kat daha çabuklaştırırdı; çünkü Müdür Yardımcısı yine hemen çekip gidebilir diye bir korku vardı içinde. Hani yersiz bir korkuydu; Fabrikatör'le Müdür Yardımcısı karşı karşıya gelip el sıkıştılar, ardından birlikte yürüyüp K.'nın masasına geldiler. Fabrikatör, K.'yı göstererek, bir iş öneriyorum pek oralı olmuyor diye yakınmada bulundu. Müdür Yardımcısı'nın kendisine baktığını gören K., başını yeniden kâğıtların üzerine eğdi. Derken, Fabrikatör'le Müdür Yardımcısı masaya yaslandılar. Fabrikatör, bu kez Müdür Yardımcısı'nı elde etmek için çalışmaya koyulunca, öyle sandı ki K., sanki devcileyin iki adam başının üzerinden kendisiyle

ilgili bir pazarlığa girişmiş de konuşup duruyor. Sakınarak gözlerini kaldırıp, tepesinde olup bitenleri anlamaya çalıştı. Kâğıtlardan rasgele birini aldı masanın üzerinden; avcuna yatırıp ağır ağır Müdür Yardımcısı'yla Fabrikatör'e doğru kaldırdı, bir yandan da kendisi doğrulup kalktı ayağa. Hani bu davranışı belli bir düşünceye dayanmıyordu; ancak, onu büyük bir yükten kurtaracak o büyük dilekçeyi bir gün hazırlayıp bitirirse, işte böyle davranacaktı. Bütün dikkatiyle kendini konuşmaya veren Müdür Yardımcısı, K.'nın uzattığı kâğıda şöylece bir göz attı, baştan sona okuyayım demedi pek; çünkü Şef K. için önemli olan, kendisi için önemsizdi. Sonra kâğıdı aldı K.'nın elinden. «Teşekkür ederim. Biliyorum artık durumu», diyerek hiç istifini bozmadan gerisin geri masanın üzerine bıraktı. Gözucuyla, içerlemiş, Müdür Yardımcısı'na baktı K.; ama Müdür Yardımcısı, bu bakışın şuncacık farkına varmadı; vardıysa bile, bu onu sadece daha çok neşelendirdi, ikide bir bastı kahkahayı, hazırcevaplılığıyla bir ara Fabrikatör'ü güç duruma soktu; ama hemen ardından söylediklerine yine kendisi karşı çıkarak onu yine bu durumdan kurtardı. Sonra da: «Benim oraya gidip bu işi bir sonuca bağlayalım», diyerek Fabrikatör'ü kendi odasına çağırdı. «Çok önemli bir iş bu», diye ekledi. «Tamamen farkındayım. Hem Sayın Şef — bu sözleri de yalnız Fabrikatör'e söylüyordu sanki — bu işi üzerinden aldığımıza sanırım memnun olacaktır. Hiç aceleye gelmeyecek bir konu. Şef'in ise anlaşılan işi başından aşkın. Üstelik birkaç müşteri saatlerdir dışarıda bekliyor.» K., kendisini zor tutup başını Müdür Yardımcısı'ndan Fabrikatör'e çevirdi, bir cevap vermedi, nazik, ama donuk bir ifadeyle gülümsedi yalnız. Sonra biraz öne doğru eğildi, bir yazıcı gibi iki elini masaya dayadı. Müdür Yardımcısı ile Fabrikatör'ün konuşmalarını sürdürerek kâğıtları, belgeleri masanın üzerinden derleyip toplayışlarını izledi. Ama Fabrikatör, kapıda arkasına döndü; K.'ya veda etmek için yine geleceğini, Sayın Müdür Yardım-

cısı'yla görüşmelerinin sonucunu kuşkusuz kendisine bildireceğini, ayrıca ona verecek bir başka küçük haberi daha bulunduğunu söyledi.

Hele şükür yalnız kalabilmişti K. Bir ikinci ziyaretçiyi içeri almayı asla düşündüğü yoktu. Dışarıda bekleyenler onu hâlâ Fabrikatör'le konuşuyor biliyor, kimse, hatta odacı bile içeri girmiyordu. Bu, hoş bir duygunun belli belirsiz uyanmasına yol açar gibi oldu içinde. Pencereye varıp pervazın üzerine oturdu. Bir eliyle kola tutunarak aşağıdaki alana baktı. Kar atıştırıp duruyordu hâlâ; hava eskisi gibi kapalıydı.

Kendisini tasalandıran bir şey vardı ama, ne olduğunu bilmeden epey bir zaman öylece oturdu. Yalnız arada bir, biraz korkarak omzunun üzerinden başını çevirip bekleme odasının kapısına baktı; yanlışlıkla bir gürültü işitir gibi olmuştu. Ama kimse görünmeyince yatıştı. Lavaboya gidip soğuk suyla elini yüzünü yıkadı ve başı daha bir dinç, penceredeki eski yerine döndü. Savunmasını kendi eline alma kararı, gözüne ilk anda sandığından daha ciddi bir karar gibi görünüyordu. Bu işi bunca zaman Avukat'a bırakmış, doğrusu bu süre içerisinde davayla pek bir alıp vereceği olmamıştı. Davayı yalnız geriden izlemiş, onun doğrudan menzil alanı dışında kalabilmişti. Dilediği zaman davasının ne durumda olduğuna bakabilmiş, ama diledikçe kendini çekip geriye alabilmişti. Oysa şimdi savunmasını bizzat üstlendi mi, geçici süre de olsa kendisini götürüp mahkemenin eline teslim edecekti. Evet, savunmadaki başarısı sonradan tam ve kesin bir özgürlüğe kavuşmasını sağlayacaktı; ama bunun için de, hiç değilse şimdilik, eskisinden çok daha büyük tehlikeleri göze alması gerekmekteydi. Müdür Yardımcısı ve Fabrikatör ile bugünkü karşılaşması, bu bakımdan herhangi bir kuşkuya yer bırakmıyordu. Nasıl da öyle oturmuştu karşılarında? Daha yalnızca savunmasını kendisi yapmaya karar vermekle serseme dönmüştü. Peki, ilerde nasıl olacaktı?

İlerde nice günler bekliyordu kendisini? Bütün bu gürültü ve patırtılar arasında bir yol bulup selamete çıkabilecek miydi? Öte yandan titiz bir savunma —başka türlüsü saçmaydı çünkü—, titiz bir savunma, bütün öbür işlerden elden geldiğince kendini sıyırıp alması anlamını taşımıyor muydu? Bunu hayırlısı ile atlatabilecek miydi acaba? Sonra, bankada nasıl yapacaktı bu işi? Çünkü sorun, salt bir dilekçe sorunu değildi. Öyle olsa, hani şu sırada izin istemek büyük bir cesarete bakmasına karşın belki izin alır, dilekçeyi hazırlayıp çıkarırdı aradan. Hayır, ne kadar süreceği bilinmeyen bütün bir dava vardı ortada. Mesleğinde güzel güzel ilerlerken, bu nasıl engeldi, birden karşısına çıkıvermişti!

Bu durumda bankanın işleriyle nasıl ilgilenebilirdi? Masasından yana bir göz attı. Şu anda dışarıda bekleyen müşterileri içeri alacak, onlarla görüşecekti, öyle mi? Davası durmadan ilerler, tavan aralarında mahkeme memurları dava dosyaları üzerinde çalışırken, o burada bankanın işlerine bakacaktı ha? Bu, adeta mahkemenin kendisine reva gördüğü, davasıyla ilgili olup ondan ayrılmayan bir işkenceye benzemiyor muydu? Bari baştakiler, bankadaki çalışmasını değerlendirirken özel durumunu dikkate alsaydı? Nerde, ne gezer! Henüz kimin haberi var, varsa ne ölçüde, pek belli değildi ama, davası öyle düpedüz gizli de kalmamıştı. Ancak, Müdür Yardımcısı'nın henüz kulağına gitmemişe benziyordu; çünkü öyle olsa, Müdür Yardımcısı meslektaşlığa, insanlığa hiç bakmaz, bunu şimdiye kadar kendisine karşı açıkça bir koz diye kullanırdı. Kuşkusuz, Müdür, K.'nın iyiliğini isteyen biriydi; belki davayı öğrenir öğrenmez, K.'nın bankadaki işini elden geldiğince hafifletmek isteyecek, ama belli ki istediğini yapamayacaktı; çünkü K.'nın şimdiye kadar oluşturduğu karşı ağırlık gücünü yitirmeye başladı başlayalı, Müdür Yardımcısı'nın etkisi altına girmeye başlamıştı. Ayrıca, Müdür Yardımcısı, kendi otoritemi sağlamlaş-

tıracağım diye, Müdür'ün hastalığından yararlanmaya bakıyordu. Böyle bir durumda, K. daha ne umabilirdi? Belki de bu gibi düşüncelerle kendi direnme gücünü zayıflatmaktan başka şey yapmıyordu; ama beri yandan, kendi kendini aldatmaması, her şeyi şu anda elden geldiğince açık seçik görmesi gerekmekteydi.

Başka bir neden bulunmaksızın, yalnızca masa başına dönmeyi biraz geciktirmek üzere pencereyi açtı. Ama kolay olmadı bu, iki eliyle kolu tutup döndürmek zorunda kaldı. Pencere açılır açılmaz, dört bir yandan dumanla karışık bir sis akın etti içeri, odayı baştan aşağı hafif bir yanık kokusuyla doldurdu. Birkaç kar yumağı da ayrıca içeri savruldu. Derken, Müdür Yardımcısı'nın yanından dönen Fabrikatör odaya girdi. «Berbat bir sonbahar!» diye seslendi daha uzaktan. K., evet der gibi başını salladı, sonra gözlerini bir tedirginlikle Fabrikatör'ün evrak çantasına dikti; hiç kuşkusuz, Fabrikatör, Müdür Yardımcısı'yla görüşmesinin sonucunu haber vermek isteyecek, evrakları çantadan çekip çıkaracaktı. Ama K.'nın nereye baktığını fark eden Fabrikatör eliyle çantasına vurdu yalnız, çantayı açmadı. «Sonucu öğrenmek istiyorsunuz, değil mi?» dedi. «Fena sayılmaz. İş bitti sayılır, çantamın içinde. Şu sizin Müdür Yardımcısı'na bayıldım doğrusu! Ama hiç de tekin bir adam değil.» Sonra güldü; K.'nın elini sıkıp onu da güldürmek istedi. Ama bu kez de K., Fabrikatör'ün evrakları göstermek istemeyişinden kuşkulanmıştı, onun sözlerinde gülünecek bir taraf görmedi. «Bay K.!» dedi bunun üzerine Fabrikatör. «Herhalde bu hava dokunuyor size; pek sıkılmış görünüyorsunuz.» «Evet», diye cevapladı K., elini alnına götürerek. «Baş ağrıları bir yandan, aile üzüntüleri bir yandan.» «Çok doğru!» diye cevapladı Fabrikatör. Aceleci bir adamdı, kimseyi rahatlıkla dinleyemezdi. «Herkesin bir derdi var.» O anda K., Fabrikatör'ü uğurlamak ister gibi, farkında olma-

dan kapıya doğru bir adım atmıştı. Ama Fabrikatör: «Gitmeden size ufak bir haber vereceğim, Bay K.», diye ekledi. «Korkarım, bugün sizi bu haberle rahatsız etmenin zamanı değil. Ama son günlerde iki kez size geldim, ikisinde de unuttum. Bunu şimdi de söylemez, ileriye bırakırsam belki bir değeri kalmaz artık. O vakit de yazık olur, çünkü bakarsınız öyle pek önemsiz bir haber değildir.» Ardından, bir cevap vermesine meydan bırakmaksızın K.'ya sokuldu; parmaklarının eklem yerleriyle göğsüne hafifçe vurarak usulcacık: «Sizin bir davanız varmış, ha?» dedi. K., hemen geri geri yürüyerek: «Müdür Yardımcısı söyledi tabii», diye yükseltti sesini. «Yok canım!» diye cevapladı Fabrikatör. «Müdür Yardımcısı nereden bilecek?» «Peki siz nereden biliyorsunuz?» diye sordu. K., kendini hayli toparlamış. «Mahkemede olup bitenler ara sıra kulağıma gelir de», dedi Fabrikatör. «Nitekim size vereceğim haber de işte öyle kulağıma çalındı.» «Amma çok insanın mahkemeyle ilgisi var!» dedi K., başı önüne sarkmış. Fabrikatör'ü alıp masaya götürdü. Yine önceki gibi masa başına oturdular. «Ne yazık ki size bildireceklerim çok bir şey değil», dedi Fabrikatör. «Ama bu gibi işlerde en küçük bir nokta bile boşlanmaya gelmez. Hem size ufak da olsa bir yardımım dokunmasını öyle istiyorum ki! Nihayet bugüne kadar iş konusunda güzel güzel anlaştık sanırım. Eh, öyleyse!» K., önceki konuşmalarındaki davranışından ötürü özür dileyecek oldu, ama Fabrikatör sözünün kesilmesine izin vermedi; acelesi olduğunu göstermek üzere evrak çantasını alıp koltuğunun altına sıkıştırdı. «Sizin davayı Titorelli adında birinden öğrendim», diye sürdürdü konuşmasını. «Bir ressam kendisi; Titorelli sanatçı adı, gerçek adını hiç bildiğim yok. Diyeceğim, yıllardır bu adam zaman zaman yazıhaneme uğrar, ufak tefek tablolar getirir, ben de bunlara karşılık —adeta dilencinin biridir— sadakaya benzer bir şey tutuştururum eline. Resimler de sevimli şeyler, kır manzaraları falan. Bu alışveriş —ikimiz de

zamanla alışmıştık hani — tıkır tıkır yürüyordu. Bir ara adam yazıhaneye eskisinden sık gelmeye başladı. Birinde tersledim; bir konuşma geçti aramızda. Adamın yalnız söylediğim türde resimler yaparak karnını nasıl doyurduğunu merak etmiştim. Bu konuşma sonunda hayretle öğrendim ki, asıl gelir kaynağı portre ressamlığıymış. Mahkemedekilerin portrelerini yaptığını söyleyince: Hangi mahkeme? diye sordum. Bunun üzerine anlatmaya başladı. Anlattıklarına ne kadar şaşırdığımı sanırım herkesten iyi takdir edersiniz. O gün bu gün ne zaman bana gelse, mahkemeye ilişkin yeni bir şeyler işitir, duyarım kendisinden ve giderek işin içyüzünü kavramaya başladım. Titorelli boşboğazın biri, orası öyle. Çokluk izin vermem konuşsun. Hani yalan da söyler elbet, onun için değil. Kendi işim gücüm zaten başımdan aşkın, benim gibi bir ticaret adamı nerde üstelik başkalarıyla uğraşacak. Ama asıl söylemek istediğim bu değil; belki Titorelli'nin size bir yardımı dokunabilir diye düşünmüştüm. Tanıdığı bir sürü yargıç var; doğrudan kendisinin pek sözü geçmese de, bazı nüfuzlu kimselerle nasıl ilişki kuracağınız konusunda tavsiyelerde bulunabilir size. Bu tavsiyelerin öyle kesin önemleri yoksa da, sizin elinizde mutlaka çok iş görecektir. Çünkü sizin nerdeyse bir avukattan kalır yeriniz yok. Ben hep söylerim, Bay K. adeta bir avukat, derim. Yo, sizin davadan yana hiç tasa etmiyorum. Nasıl, Titorelli'ye gidecek misiniz? Ben sizi yolladıktan sonra, elinden geleni yapacaktır, bundan kuşkunuz olmasın. Bana kalırsa, gitmekle iyi edersiniz. Bugün olması şart değil elbet; bir gün işte, yolunuz düşerse. Şunu söyleyeyim ki, ben böyle yapmanızı salık verdiğim için gerçekten kalkıp Titorelli'ye hiç de gitmek zorunda değilsiniz. Baktınız ki, Titorelli'siz de üstesinden geleceksiniz, elbet onu işe karıştırmamak iyi olur. Belki şu anda inceden inceye hazırlanmış bir planınız vardır da, Titorelli belki bozabilir bu planı. Yo, yo, o zaman kuşkusuz doğru değil gitmeniz. Hem böyle birinin tavsiye-

lerine başvurmayı kolay kolay onuruna yediremez insan. Artık size kalmış. İşte tavsiye mektubu; bu da adres.»

K., bir düşkırıklığıyla mektubu alıp cebine soktu. Fabrikatör'ün davasından haberi olmasının, ayrıca ressamın bunu etrafa yaymasının sakıncaları yanında, tavsiye mektubunun en bol keseden sağlayacağı yararlar bile son derece küçük kalacaktı. K., o anda kapıya yönelmiş Fabrikatör'e birkaç kelimeyle teşekkür edecek gücü kendinde zor buldu. Kapıda Fabrikatör'ü uğurlarken: «Titorelli'ye gideceğim», dedi. «Belki de, hani şu sıra işim pek çok, kendisine bir mektup yazar, benim buraya bir yol uğramasını rica ederim.» «En iyi çözüm yolunu bulacağınızı biliyordum zaten», diye cevapladı Fabrikatör. «Ama ben düşünmüştüm ki, Titorelli gibilerini bankaya pek çağırmaz, kendisiyle burada davanız üzerinde konuşmaktan kaçınırsınız. Hem böyle kimselerin ellerine mektup geçmesi bazen iyi sonuç vermez. Ama siz elbet her şeyi inceden inceye düşünmüşsünüzdür; nereye kadar gidebileceğinizi bilirsiniz.» K., başıyla doğruladı söyleneni, Fabrikatör'ü bekleme salonundan geçirip kapıya kadar götürdü. Hani dışa karşı serinkanlılığını yitirmemesine karşın, yine de hayli korkmuştu kendi kendinden. Titorelli'ye mektup yazacağını, Fabrikatör'e, gerçekte tavsiyesini takdirden aciz olmadığını ve Titroelli'yle buluşup görüşme olanakları üzerinde daha şimdiden düşünmeye başladığını göstermek için söylemişti; ama Titorelli'nin yardımından bir şey çıkacağını bilse, hiç duraksamayacak, kendisine gerçekten yazacaktı. Oysa bunun ne gibi tehlikelere yol açabileceğini, ancak Fabrikatör'ün sözlerinden sonra anlamıştı. Sahi, şimdiden aklı güvenilirliğini yitirmiş miydi bu kadar? Madem böyle ne idüğü belirsiz bir kimseyi mektup yazarak bankaya davet etmek, Müdür Yardımcısı'nın odasından yalnız bir kapıyla ayrılmış bir yerde davasına ilişkin olarak onun tavsiyelerini öğrenmek istiyordu, başka tehli-

keleri de görmemesi ya da kendisini doğrudan bu tehlikelerin kucağına atması mümkün, hatta pek olası değil miydi? Her vakit yanında bir kimse yoktu ki, kendisini uyarsındı. İşe bak ki, tam var gücüyle harekete geçeceği şu sıra, kendi uyanıklığına ilişkin şimdiye kadar yabancısı bulunduğu bu tür kuşkular kapırdanmaya başlamıştı içinde. Bankadaki işlerin yürütülmesinde sezdiği güçlükler, şimdi bir de dava konusunda mı karşısına çıkacaktı? Nasıl olup Titorelli'ye mektup yazarak onu bankaya davet etmeyi düşünebildiğine hele şimdi hiç akıl erdiremiyordu.

Hâlâ şaşırmış, başını sallayıp duruyordu ki, yanına yaklaşan odacı, bekleme salonunda üç kişinin oturmuş, hanidir kendisiyle görüşmek için beklediğini hatırlattı. Odacı K. ile konuşurken baylar ayağa kalkmış, her biri bir yolunu bulup ötekilerden önce K.'yla görüşüp konuşmaya hazırlanıyordu. Bankanın adamları kendilerine bekleme salonlarında vakit kaybettirdikten, bu düşüncesizliği gösterdikten sonra, onlar da artık hiçbir şeye aldırış etmek istemiyorlardı. Hatta içlerinden birinin: «Bay K.!» diye söze başladığı işitildi. Ama K., paltosunu getirtmiş bulunuyordu odacıya. Odacının yardımıyla paltosunu giyerken: «Affedersiniz baylar!» dedi, her üçüne birden dönerek, «Ne yazık ki şu an hiç vaktim yok, sizi kabul edemeyeceğim. Çok özür dilerim, ama görülecek pek acele bir işim var, hemen gitmem gerekiyor. Demin kendisiyle konuştuğum bayın beni ne kadar oyaladığını gözünüzle gördünüz. Acaba yarın ya da başka bir gün yine uğrayamaz mısınız? Ama isterseniz telefonla da görüşüp konuşabiliriz. Olmazsa şimdi açıklayın, nedir sorun, ben sonra size yazıyla ayrıntılı cevap vereyim. Ama ilk fırsatta yine uğrarsanız, elbet daha iyi olur.» K.'nın önerileri bunca zaman beklemelerinin boşa gittiğini gören üç bayı öylesine şaşırttı ki, seslerini çıkarmayarak birbirlerine baktılar. Odacı, paltodan sonra K.'nın şapkasını alıp geldi. Yüzünü oda-

cıdan yana döndürürken baylara: Nasıl, anlaştık mı?» diye sordu K.; açık kapıdan, dışarıda kar yağışının hızlandığı görülüyordu; paltosunun yakasını kaldırıp üstteki düğmelerini iliklediği.

Tam o sırada bitişik odadan Müdür Yardımcısı girdi içeri; üzerinde palto, müşterilerle konuşan K.'ya gülümseyerek baktı: «Ne o, gidiyor musunuz yoksa, Bay K.?» diye sordu. «Evet», diye cevapladı K. ve doğrulup ayağa kalktı. «Bir iş dolayısıyla birini görmem gerekiyor da.» Ama Müdür Yardımcısı çoktan yüzünü müşterilere dönmüştü. «Peki, ya baylar?» diye sordu. «Sanıyorum, hanidir bekliyorlar.» «Kendileriyle anlaştık», diye cevapladı K. Ama daha çok sabredemeyen baylar, K.'nın çevresini sardı. «İşlerimiz önemli olmasa ve hemen şu an sizinle baş başa verip uzun boylu görüşmemiz gerekmese, saatlerce ne diye bekleyecektik», diye söylenmeye başladılar. Müdür Yardımcısı, bir süre müşterileri dinledikten ve elinde tuttuğu şapkasının orasındaki burasındaki tozları temizleyen K.'ya da arada bir baktıktan sonra: «Baylar!» diye söze başladı. «Bu işin pek basit bir çözüm yolu var: Eğer benimle yetinirseniz, Bay K.'nın yerine sizinle işleriniz üzerinde seve seve görüşüp konuşurum. İşleriniz üzerinde kuşkusuz hemen konuşmamız gerekiyor. Biz de sizin gibi işadamlarıyız ve işadamlarının vakitlerinin nakit olduğunu pekâlâ biliriz. Lütfen şimdi şu kapıdan buyurun!» Böyle söyleyerek, kendi bekleme salonunun kapısını açtı.

Şu Müdür Yardımcısı, K.'nın son zamanlar çaresiz elden çıkarmak zorunda kaldığı avantajları nasıl da kendisine mal etmesini beceriyordu. Ama K. da mutlaka gerektiğinden fazlasını elden çıkarmıyor muydu acaba? Böyle belirsiz, kendisinin de açıkça itiraf edeceği gibi böyle pek cılız umutlarla tanımadığı bir ressama koşarak bankadaki saygınlığında onmayacak bir yara açıyordu. Belki yine paltosunu çıka-

rıp, henüz bişitikte bekledikleri kuşkusuz baylardan hiç değilse ikisini gerisin geri kazanmakla çok daha iyi edecekti. Birden odasında tekrar Müdür Yardımcısı'yla karşılaşmasa ve adamın kendi malıymış gibi etajerdeki kitapları karıştırdığını görmese, öyle de yapacaktı belki. İçerlemiş, kapıya doğru yürüyordu ki, Müdür Yardımcısı arkasından seslendi: «Nasıl, siz daha gitmediniz mi?» Başını K.'dan yana döndürmüştü Müdür Yardımcısı; yüzündeki kırışıklar yaşlılığın değil de, sanki bir güçlülüğün belirtisiydi. Hemen ardından kitapları yine karıştırmaya devam ederek: «Bir sözleşme kopyası arıyordum», dedi. «Firma temsilcisinin söylediğine göre sizdeymiş. Lütfen yardım etseniz de, beraber arasak.» Ama K.'nın daha ilk adımında: «Teşekkür ederim, buldum», diye ekledi. Sözleşmeden başka kuşkusuz daha pek çok belge de içeren bir tomar kâğıdı alarak odasına döndü.

K. «Şimdi boy ölçüşemem onunla», diye söylendi kendi kendine. «Ama şu başımdaki dertleri hele bir savayım, ilk hesaplaşacağım kimse Müdür Yardımcısı olacak, hem ne nasıl...» Bu düşünceyle biraz yatışmıştı; hanidir koridor kapısını açık tutan odacıya, bir ara Müdür Bey'e uğrayıp bir iş için çıktığını haber vermesini tembih etti ve bir süre tamamen kendi işiyle uğraşabileceği için adeta mutlu, bankadan ayrıldı.

Hemen Ressam'a gitmek üzere yola düştü. Ressam mahkeme kalemlerine düpedüz ters bir yönde, bir kenar mahallede oturmaktaydı. Mahkeme kalemlerinin bulunduğu yere göre daha da yoksul bir semtti burası, evler daha bir kasvetli ve karanlık, sokaklar pislik içindeydi. Çöpler eriyen karlarla ağır ağır oradan oraya sürükleniyordu. Ressam'ın kaldığı evin sokak kapısının yalnız bir kanadı açıktı. Öteki kanadının altında ise duvara bir delik açılmıştı. K. tam yaklaştığında, sarı renkte buharlı bir su delikten fışkırmaya başladı. Sudan kaçan iri birkaç fare, oracıktaki bir lağıma attı kendi-

ni. Merdivenlerin hemen önünde bir çocuk, yüzükoyun yatmış ağlıyordu; ama kapının öbür başındaki bir tenekeci dükkânından gelen aşırı gürültü dolayısıyla ses pek işitilmiyordu. Dükkânın kapısı açıktı. Üç kişi, önlerindeki işin başında bir yarım daire yapmış, ellerindeki çekiçleri pat küt indiriyordu. Duvarda asılı kocaman ve beyaz bir teneke levhadan yansıyan soluk bir ışık, iki işçinin arasından sızarak içerdekilerin yüzleriyle önlüklerini aydınlatmaktaydı. K., bütün bunlara sadece şöyle bir bakmakla yetindi; işini elden geldiğince çabuk bitirmek, Ressam'la birkaç kelime konuşup öğreneceklerini öğrendikten sonra hemen bankaya dönmek istiyordu. Burada elde edeceği en ufak bir başarı, bankada o günkü çalışmasını da olumlu yönde etkileyecekti. Evin üçüncü katına gelince, adımlarını ister istemez yavaşlattı; soluk soluğa kalmıştı. Gerek merdiven, gerek katlar alabildiğine yüksekti ve elindeki adrese göre Ressam ta yukarıda, tavan arasındaki bir odada oturuyordu. Üstelik hava pek bunaltıcıydı. Daracık merdivenleri iki yanda duvarlar kuşatıyor, duvarların nerdeyse tepelerinde yer yer küçük pencereler görülüyordu K. tam biraz şöyle durmuştu ki, odanın birinden fırlayan birkaç kız gülüşerek merdivenlerden çıkmaya başladı. K., kızların arkasından ağır ağır tırmandı merdiveni. Derken kızlardan birinin ayağı tökezleyip, öbürlerinden geride kaldı. K. kıza yetişti ve onunla yan yana merdivenleri çıkarken sordu: «Ressam Titorelli diye biri oturuyor mu burada?» On üç yaşında var yok, biraz kamburca kız, bu soru üzerine dirseğiyle dürttü K.'yı, başını kaldırıp gözucuyla kendisine baktı. Ne küçüklüğü, ne vücudundaki özürü daha şimdiden yoldan çıkmasını önleyememişti. Gülümsemeye bile gerek görmeksizin doğrudan davetkâr bakışlarla K.'yı süzüyordu. K., onun bu tavrını fark etmemiş gibi yaparak: «Ressam Titorelli'yi tanıyor musun?» diye sordu. Evet der gibi başını salladı kız, sonra kendisi sordu: «Ne yapacaksınız Titorelli'yi?» K., Titorelli üzerinde

ayaküstü biraz bilgi edinmeyi uygun bularak: «Resmimi yaptıracaktım», diye cevapladı. Ağzını açabildiği kadar açıp: «Resminizi mi yaptıracaktınız?» diye sordu kız. Sanki son derece şaşırtıcı ya da yersiz bir şey söylemiş gibi, eliyle usulcacık K.'ya vurdu; sonra iki eliyle zaten pek kısa eteğini kaldırdı, sesleri yukarlarda iyice duyulmaz olmuş öbür kızların ardından var gücüyle koşmaya başladı. Ama merdivenin ilk dönemecinde kızlarla yeniden karşılaştı K.; besbelli kambur arkadaşlarından buraya gelişindeki niyeti öğrenmiş, onu beklemişlerdi. Merdivenin sağında solunda dikilmiş duruyorlardı. K.'nın aralarından rahatça geçebilmesi için, sağlı sollu duvarlara yaslandılar, önlüklerinin orasını burasını düzelttiler. Hepsinin de yüzünde ve iki sıra olup K.'yı aralarından geçirmelerinde çocuksu, aynı zamanda yoldan çıktıklarını gösteren bir ifade vardı. K. geçip gidince, yeniden gülüşerek biraraya geldiler; kambur kız, öne düşüp K.'ya yol gösterdi, K. da kızın yardımıyla hemen buldu yolu. Bir ara dosdoğru merdivenleri çıkmak isterken, kız bir yan merdiveni gösterdi, Titorelli'nin odasına buradan gideceğini bildirdi. Merdiven de pek dardı; upuzun, dönemeçsiz çıkıyor, yukarıda, hemen Titorelli'nin kapısının önünde sona eriyordu. Kapının üstünde, ufak ve eğik bir pencere vardı; dolayısıyla, nisbeten aydınlıktı burası. Tahtalardan çatılmış kapı boyanmadan bırakılmış, üzerine kırmızı boya kullanılarak iri harflerle Titorelli ismi yazılmıştı fırçayla. K., ardı sıra gelen kızlarla merdiveni henüz yarılamıştı ki, bir sürü ayak sesinin çıkardığı gürültüden olacak az bir şey aralandı kapı ve aralıkta bir adam belirdi. Galiba yalnız bir gecelik vardı üzerinde; kalabalığı görünce: «Oh!» diye bağırarak yine gözden kayboldu. Kambur kız sevincinden ellerini çırptı; ötekiler ise daha çabuk yürümesi için K.'yı arkadan sıkıştırmaya başladılar.

Ama henüz yukarı varmamışlardı ki, Ressam ansızın ardına

kadar açtı kapıyı; yerlere kadar eğilerek K.'yı içeri buyur etti. Kızları kovdu; o kadar yalvarıp yakardılar, güzellikle giremeyince zorla girelim diye o kadar uğraştılar, gene de hiçbirini içeri almadı. Yalnız kambur olanı, Ressam'ın kollarının arasından bir yolunu bulup odadan içeri kaymıştı. Ama Ressam arkasından seğirterek eteğinden yakaladı kızı; etrafında şöyle bir döndürüp götürerek kapının önüne, öbür arkadaşlarının yanına bıraktı. Ötekiler, Ressam'ın yokluğunda eşiği aşmayı göze alamamışlardı. Bütün bunlara ne diyeceğini bilemiyordu, K. Sanki her şey dostça bir anlaşma havası içinde olup biter gibiydi. Kapıdaki kızlar birbiri ardından boyunlarını uzatıp Ressam'a, K'nın anlayamadığı şakamsı sözler söylediler. Hani elinde kambur kız adeta havada uçarken, Ressam'ın kendisi de gülmüştü buna. Sonra kapıyı kapadı Ressam; K.'nın önüne gelip yeniden eğildi, ona elini uzattı, «Ressam Titorelli», diyerek tanıttı kendini. K., ardından kızların fısıldaştıkları kapıyı göstererek: «Anlaşılan bu evde pek seviyorlar sizi», dedi. «Aman bırak şu maskaraları!» diye cevapladı Ressam. Geceliğinin yakasını iliklemeye çalıştıysa da beceremedi. Ayrıca yalınayaktı, üzerinde sadece bol ve soluk renkli bir keten pantolon vardı. Pantolon bir kayışla tutturulmuştu; kayışın ucu boşlukta sallanıyor, sağa sola çarpıyordu. Tam o anda son kalan düğmesi de koptu geceliğin. Gecelikle uğraşmaktan vazgeçerek: «Bu maskaralar da gerçekten dert başıma!» diye söylendi Ressam. Bir sandalye getirip, K.'ya oturması için ısrar etti. «Bir gün içlerinden birinin —aralarında yok şimdi kendisi— resmini yapmıştım. O zamandan beri peşimdeler. Ben buradaysam, kendim izin veririm girerler içeri. Ama baktılar ki yokum, en azından biri odadadır hep. Kapı için bir anahtar uydurmuşlardır, elden ele dolaştırıp dururlar. Bir rahatsızlık ki, akıl alacak gibi değil. Bir gün, yanımda bir hanımla gelirim eve; hanımın resmini yapacağım; anahtarı sokup açarım kapıyı, bir de ne göreyim? Senin kambur, şu

küçük masada oturmuş, elinde fırça, dudaklarını kırmızıya boyamıyor mu! Öte yandan, göz kulak olması gereken küçük kardeşleri ortalıkta fink atıyor, pisletmedik köşe bırakmıyorlar. Bir başka sefer, ki daha dün geldi başıma, gece geç vakit eve dönerim —durumumdan ve etrafın dağınıklığından ötürü sizden özür dilerim onun için– tam yatacağım, bacağıma bir çimdik. Eğilip bakarım ki, gene bunlardan biri; çekip alırım karyolanın altından. Ne diye böyle üzerime düşerler, bilmem. Kendileri için can atmadığımı siz de gördünüz. Tabii bu, işime de sekte vuruyor. Şu atelye bana bedava verilmeseydi, şimdiye kadar çoktan çıkıp giderdim buradan.» Tam o anda kapı arkasından ince bir ses, nazlı ve ürkek, sordu: «Titorelli, gelelim mi artık?» «Hayır!» diye cevapladı Ressam. «Peki yalnız ben?» diye sordu sesin sahibi bunun üzerine. «Sen de!» dedi Ressam ve sonra gidip kapıyı kilitledi.

K., bu arada şöyle bir göz gezdirmişti çevresine. Kendisine kalsa, bu derme çatma küçük odaya atelye demek dünyada alına gelmezdi. Ne eni, ne boyu atılacak iki uzun adımdan geniş değildi pek. Döşemesi, duvarları, tavanı hep ahşaptı; tahtalar arasında dar aralıklar vardı. Karşı duvara bitişik bir yatak bulunuyor, üzeri renk renk yastık ve yorganlardan geçilmiyordu. Orta yerde bir sehpa, sehpanın üzerinde bir resim görülmekteydi; kolları yere kadar değen bir gömlekle üstü örtülmüştü. K.'nın arkasında bir pencere yer alıyor, sisli havada komşu evin karla örtülü çatısından ilerisi seçilmiyordu.

Kilit içerisinde dönen anahtarın sesini işitince, burada pek fazla kalmak istemediğini anımsadı, K. Cebinden Fabrikatör'ün mektubunu çıkarıp Ressam'a uzattı: «Bu Bay tanıdığınızmış; bana sizden söz etti, onun tavsiyesi üzerine geldim», dedi. Ressam şöyle bir göz gezdirdi mektuba, sonra kaldırıp yatağın üzerine attı. Hani Fabrikatör kesin bir dille

adamı tanıyorum demese ve vereceği sadakalara muhtaç bir kimse olduğunu belirtmeseydi, şu anda Ressam'ın Fabrikatör'ü tanımadığı ya da hiç değilse kendisini anımsamadığı sanılabilirdi. Üstelik Ressam: «Resim mi satın almak istiyorsunuz, yoksa resminizi mı yaptıracaksınız?» diye sorunca, K. şaşırarak adamın yüzüne baktı. Mektupta ne yazılıydı acaba? K. kuşkusuz öyle sanmıştı ki, Fabrikatör, kendisinin yalnız dava üzerinde bilgi edinmek üzere geldiğini Titorelli'ye bildirmektedir. Anlaşılan çok acele etmiş, düşünüp taşınmadan buraya koşup gelmişti. Ama o anda Ressam'ın sorusuna bir cevap vermesi gerekiyordu; sehpaya bir göz atarak: «Bir resim üzerinde çalışıyorsunuz galiba?» dedi. «Evet!» diye cevapladı Ressam; sonra sehpanın üzerinden sarkan gömleği alarak yatağın üzerine, mektubun yanına fırlattı. «Bir portre; iyi bir şey olacak ama, henüz bitmedi.» Böylelikle talih K.'ya güler yüz göstermiş, mahkemeden söz açmak fırsatı açıkça önüne çıkmıştı; çünkü besbelli bir yargıç portresiydi bu. Ayrıca, Avukat'ın çalışma odasındaki resme şaşılacak ölçüde benziyordu. Hani buradaki bambaşka bir yargıçtı; şişmandı, yüzünün iki tarafında yanakların ta yukarlarına kadar uzanan fırça gibi siyah bir top sakalı vardı. Sonra, Avukat'ın çalışma odasındaki bir yağlı boya resimdi; bu ise, pastel boyalardan silik ve belli belirsiz yapılmıştı. Ama başka her bakımdan bir benzerlik vardı aralarında; bu resimde de yargıç, koltuğuna sımsıkı tutunmuş, gözdağı veren bir edayla doğrulup kalkmak ister gibiydi. «Sanırım bu bir yargıç!» diyecek oldu K. hemen; ama sonra şimdilik kendini tutarak, ayrıntılarına dikkat etmek ister gibi resme sokuldu. Orta yerde, koltuğun sırt dayayacak yerinin üzerinde dikilen şeyin ne olduğunu kestiremeyerek sordu Ressam'a. «Biraz daha üzerinde durmak gerekiyor», diye cevapladı Ressam; oracıktaki küçük bir masadan bir pastel boya alıp, figürün kenar kısımlarında çalışmaya koyuldu. Ama yine de K., figürün ne olduğunu çıkaramadı. «Adaleti can-

landırıyor», dedi Ressam sonunda. Bunu işitince: «Şimdi bildim», dedi K. «Şu, gözlerindeki bağ, şu da terazi olacak. Ama topuklarında kanatlar var, havada uçuyor sanırım?» «Evet», dedi Ressam, «böyle sipariş verdiler de. Doğrusunu isterseniz, Adalet ve Zafer Tanrıçası birarada.» «İyi bir bağlantı değil bu», dedi K., gülümseyerek. «Adalet Tanrıçası'nın olduğu yerde durması gerek; yoksa terazi sallanır, adil bir yargıya varılamaz.» Ressam: «Ben sipariş verene bakarım», diye cevapladı. Sözleriyle kimseyi gücendirmek istememişti K.: «Tabii, tabii!» dedi. «Siz figürü gerçekte koltuğun arkalığı üzerinde nasıl dikiliyorsa, öyle geçirdiniz resme.» «Hayır», dedi Ressam, «ben ne figürü, ne de koltuğu gördüm. Aslı yok bütün bunların. Bana şöyle şöyle bir resim yapacaksın dediler, o kadar.» «Nasıl?» diye sordu K., Ressam'ı kasten pek anlamamış gibi yaptı. «Bu, koltuğunda oturan bir yargıç değil mi yani?» «Evet», dedi Ressam. «Ama yüksek bir yargıç değil, böyle bir koltukta da dünyada oturmamıştır.» «Peki, neden böyle heybetli bir poz takınmış da resmini yaptırıyor? Baksanıza, sanki mahkeme başkanı.» «Evet, beyler kendini beğenmiş kimselerdir», dedi Ressam. «Ama yukardan izin verilmiştir, resimlerini böyle yaptırabilirler. Her kademedeki yargıcın resmini ne türlü yaptırabileceği inceden inceye saptanmıştır yasalarda. Ne var ki, bu resimde yargıcın cüppesi ve koltukla ilgili ayrıntılar belli olmuyor. Pastel boyalar iyi gitmiyor böyle resimlere.» «Evet», dedi K., «resmin pastel boyalarla yapılması tuhaf.» «Yargıç böyle istedi, bir hanım içinmiş», diye cevapladı Ressam. Derken, resmin manzarasıyla şevke gelmiş gibi, gömleğinin kollarını kıvırıp eline birkaç pastel boya aldı. K., Ressam'ı izliyordu; Yargıç'ın hemen başının çevresinde titrek fırça vuruşlarıyla pembe bir gölgenin belirdiğini gördü. Gölge, ışınlar halinde bir yelpaze gibi açılarak resmin kenarına kadar uzanıyor ve orada kayboluyordu; başı giderek bir süs ya da yüce bir nişan gibi kuşattı. Ama adalet

figürünün çevresinde koyuluğunu enikonu yitirdi gölge, figür biraz aydınlıkta kaldı. Bu aydınlıkta iyiden iyiye öne çıkar gibiydi. Artık ne Adalet, ne de Zafer Tanrıçası'nı anımsatır yanı kalmıştı, son durumuyla düpedüz bir av tanrıçasına benzemişti. Ressam'ın çalışmasını seyre fena dalmıştı K., bu kadarı da fazlaydı. Nihayet payladı kendi kendini: Geleli hayli zaman olmuş, kendi işinin görülmesine yönelik bir girişimde bulunmamıştı. «Bu yargıcın adı ne?» diye sordu ansızın. Resmin üzerine iyice eğilmiş Ressam: «Söyleyemem», diye cevapladı. Başta o kadar saygıyla karşıladığı konuğunu şimdi açıkça umursamaz gibiydi. Ressam'ın bu davranışına bir kapris gözüyle bakan K. içerledi; çünkü bu yüzden vakit kaybediyordu. «Mahkemedekilerin sırdaşısınız galiba?» diye sordu. Ressam, pastel boyaları hemen bir kenara bırakıp doğruldu. Ellerini ovuşturup gülümseyerek K.'ya baktı. «Haydi, çıkarın şu baklayı ağzınızdan!» dedi. «Sizin niyetiniz, mahkeme konusunda bir şeyler öğrenmek. Tavsiye mektubunuzda da yazıyor ya. İlkin benim resimlerden söz açtınız ki, beni de elde edebilesiniz. Ama doğrusu kızmıyorum size, bu yoldan beni ele geçiremeyeceğinizi nereden bilebilirdiniz?» K., bir itirazda bulunmak isteyince: «Rica ederim!» diye ekledi, kesinlikle karşı koyarak. «Hem söylediğiniz doğru tamamen; mahkemedekilerin sırdaşıyım.» Derken bu gerçeğe kendini alıştırması için K.'ya zaman bırakmak ister gibi ara verdi konuşmasına. Ansızın kapı arkasından yine kızların sesi işitildi. Anahtar deliğinin başında itişip kakışıyor olacaklardı. Belki kapı tahtaları arasındaki yarıklardan da görülebiliyordu içerisi. Söylediklerinden ötürü özür dilemeyi bir yana bıraktı K., çünkü Ressam'ın dikkatini başka bir konu üzerine çekmek istemiyordu. Ama kuşkusuz onun pek de fazla kasılıp kendisi için adeta erişilmez bir uzaklığa kayması dilediği bir şey değildi. Bu yüzden: «Resmî bir görev mi bu?» diye sordu. K.'nın sorusu daha fazla konuşmasını önlemiş gibi: «Hayır!» diye

cevapladı Ressam kısaca. Ama K., Ressam'ın susmasını istemiyordu. «Her neyse!» dedi. «Çokluk böyle resmî olmayan görevler, resmî görevlere göre daha çok nüfuz sağlar insana.» «Benimkisi de işte böyle bir görev», dedi Ressam ve kaşlarını çatarak başıyla K.'nın söylediklerini doğruladı. «Dün Fabrikatör'le sizin dava üzerinde konuştum. Bana, acaba size yardım edebilir miyim, diye sordu. Ben de, bana bir uğrasın bakalım, dedim. Şimdi böylesine çabuk sizi burada görmek beni sevindirdi. Anlaşılan bu iş sizi pek ilgilendiriyor. Hiç şaşmam doğrusu. Ama ilkin şu paltonuzu çıkarsanız nasıl olur acaba?» K.'nın niyeti pek kısa bir süre kalmaktı, ama yine de Ressam'ın önerisini büyük bir memnunlukla karşıladı. Zaten odadaki havadan giderek bunalmaya başlamıştı. İkide bir hayretle gözlerini çevirip, köşedeki yanmadığı kesinlikle belli olan saç sobaya bakıyordu. Odadaki ağır havanın nedeni belirsizdi. K., paltosunu çıkarıp üstelik ceketinin düğmelerini çözerken: «Sıcak olmadan yapamıyorum ben», dedi Ressam, özür dilercesine. «Hoş bir sıcaklık, değil mi? Bu bakımdan odanın konumuna hiç diyecek yok.» K. cevap vermedi; ama kendisinde hoşnutsuzluk uyandıran sıcak değil, daha çok odadaki ağır ve adeta solunmaz havaydı. Anlaşılan epeydir havalandırılmamıştı içerisi. Ressam, sehpanın önündeki tek sandalyeye çöküp kendisini de yatak üzerine oturmaya buyur edince, K.'nın içindeki keyifsizlik iyice büyüdü. Üstelik, yatağın kenarına şöylece ilişmesini besbelli yanlış yorumlayan Ressam: «Lütfen rahat oturun!» diye ısrarda bulundu. K.'nın duraksadığını görünce, kendisi gelerek onu yatak ve yastıkların ortasına itti. Sonra yine sandalyesine dönüp, sonunda davasıyla ilgili ilk soruyu yöneltti K.'ya. Soruyu işitir işitmez, K., her şeyi unuttu. «Suçsuzsunuz, öyle mi?» diye sormuştu Ressam. «Evet», diye cevapladı K. Soruya cevap vermekten, hele cevap verdiği kimsenin resmî bir kimliği olmayışından, yani verdiği cevabın kendisine bir sorumluluk yüklemeyişin-

den adeta haz duyar gibiydi. Şimdiye kadar ona hiç kimse böylesine açık bir soru yöneltmemişti. Duyduğu hazzın tadını çıkarmak için: «Tamamen suçsuzum», diye ekledi. «Demek öyle!» dedi Ressam; başını eğip düşüncelere dalar gibi yaptı. Sonra yine birden başını kaldırarak: «Madem ki suçsuzsunuz, iş pek basit o zaman», dedi. Bunun üzerine, K.'nın bakışı bulutlandı; mahkemenin bu sözde sır ortağı cahil bir çocuk gibi konuşuyordu. «Benim suçsuzluğum, işi basitleştirmez», diye cevapladı. Ama yine de gülümsemeden duramadı; usulca ve yadsıyan bir edayla başını salladı: «Mahkemenin içlerine dalıp kaybolduğu o bir sürü ayrıntı ve inceliklere bağlı bir şey. Sonunda bakarsınız, olmayacak bir yerden ağır bir suç bulup çıkarırlar ortaya.» K., gereksiz yere düşüncelerinin akışını sekteye uğratıyormuş gibi: «Evet evet, orası öyle!» dedi Ressam. «Ama siz suçsuzsunuz sanırım?» «Suçsuzum», diye cevapladı K. «Siz ona bakın!» dedi Ressam. Karşı nedenlerin etkisi altında kalacak gibi görünmüyordu. Ne var ki, böyle kestirip atmasına karşın, yürekten inanmış da onun için mi, yoksa sırf kayıtsızlıktan mı böyle konuşuyor, anlaşılamıyordu. İlkin bu noktayı açıklığa kavuşturmak istedi K.: «Elbet sizin mahkeme üzerindeki bilginiz benimkinden daha çoktur», dedi. «Benim bu konuda, işittiklerimden öte pek bir bilgim yok; bildiklerimi de çeşitli kimselerden duydum. Ama hepsi bir yerde birleşiyor bunların: Mahkeme öyle boş davalar açmaz; bir kez dava açtı mı, sanığın suçluluğuna inanır düpedüz ve bir daha bu inancından zor döndürülür.» «Ne zoru», dedi Ressam, bir elini havaya kaldırarak, «Dünyada döndürülmez. Şimdi şurada bütün yargıçların resimlerini bir tuvalin üzerine çizsem de, karşılarına geçip kendinizi savunmaya kalksanız, gerçek bir mahkeme önündekinden daha çok başarı kazanırdınız.» «Öyle!» diye cevapladı K., kendi kendine. Buraya yalnız Ressam'ın ağzını arayıp bilgi almak üzere geldiğini unutmuştu.

Bu arada kapı arkasından tekrar sordu kızlardan biri: «Titorelli! Daha çok var mı gitmesine kuzum?» «Susun!» diye bağırdı Ressam kapıya doğru, «Görmüyor musunuz, Bay'la bir iş üzerinde konuşuyoruz.» Ama kız, bu cevapla yetinmeyerek yeniden sordu: «Yoksa resmini mi yapacaksın onun?» Ressam karşılık vermeyince: «Yapmasakın, olmaz mı!» diye ekledi kız. «Çok çirkin bir adam.» Hemen ardından, kızın sözlerini doğrulayan karmakarışık ve anlaşılmaz bağrışmalar duyuldu. Ressam, sıçrayıp giderek biraz araladı kapıyı; kızların ellerini kenetleyerek ricayla kendisine uzattığı görülüyordu. «Kesin şu gürültüyü, yoksa hepinizi merdivenden yuvarlarım aşağı!» diye çıkıştı Ressam. «Oturun işte oraya, basamaklara, sesinizi çıkarmayın!» Sözünü hemen dinlememiş olacaklar ki, bu kez emreder gibi üsteledi: «Çökün bakayım şu basamaklara, çökün haydi!» Ancak bunun üzerine ortalık sessizleşti.

«Affedersiniz», dedi Ressam, K.'nın yanına dönerek. K., başını çevirip kapıya bile pek bakmamıştı, Ressam kendisini kızlara karşı koruyacak mı, korumayacak mı, koruyacaksa nasıl koruyacak, hiç merak etmemiş, bunu Ressam'ın kendisine bırakmıştı. Ve şimdi Ressam kulağına eğilip, dışardan işitilmemesi için fısıldayarak: «Bu kızlar da mahkemeden», deyince, yine pek istifini bozmadı. «Nasıl?» diye sordu yalnızca ve başını yana eğerek Ressam'a baktı. Ama yeniden sandalyesine oturan ressam, yarı şaka, yarı açıklayarak: «Zaten her şey mahkemeyle ilgili», diye ekledi. «Ben henüz fark etmedim böyle bir şey», dedi K., kestirip atarak. Ressam'ın son sözlerindeki genellik, kızlara ilişkin sözlerindeki tasalandırıcı havayı dağıtmıştı. Yine de K., gözlerini çevirip kısa bir süre kapıya bakmadan duramadı. Kapı arkasında, basamaklar üzerinde artık uslu uslu oturuyordu kızlar. Yalnız içlerinden biri, tahtalar arasındaki bir yarıktan bir çöp sokmuş, yavaşçacık aşağı yukarı oynatıyordu.

«Henüz mahkeme üzerinde derli toplu bir bilginiz yok görünüyor», dedi Ressam. Bacaklarını açacağı kadar açmış, ayak burunlarıyla yeri dövüyordu. «Ama madem suçsuzsunuz, böyle bir bilgiye gereksinim de duymayacaksınız. Ben tek başıma sizi kurtaracağım bu işten.» «Peki nasıl?» diye sordu K. «Hani demin dediniz ki, mahkeme asla kanıtlarla iş görmez.» «Ama yalnızca mahkeme önüne çıkarılan kanıtlardı benim söylediğim», diye cevapladı Ressam ve sanki K. aradaki ince ayrımı fark etmemiş gibi işaret parmağını havaya kaldırdı. «Oysa mahkemenin açıktan açığa haberi olmadan, yani görüşme ve danışma salonlarında, koridorlarda, hatta örneğin benim bu atelyede yapılacak çalışmalar başka kuşkusuz.» Doğrusu Ressam'ın söyledikleri K.'ya o kadar inanılmaz görünmüyor, başkalarından duyup işittiklerine uygun düşüyordu. Hatta pek umut verici sözlerdi bunlar. Yargıçlar, kişisel ilişkilerden yararlanılarak gerçekten Avukat'ın belirttiği gibi kolayca yönetilebiliyorsa, o zaman Ressam'ın bu kendini beğenmiş yargıçlarla ilişkileri pek önem taşıyordu, hiç değilse küçümsenmeye gelmeyecek şeylerdi. O vakit Ressam da, K.'nın çevresine topladığı yardımcılar arasına katılabilirdi pekâlâ. Bir defasında bankadaki işleri iyi çekip çeviriyorsun diye övmüşlerdi K.'yı; işte şimdi iş başa düşmüş, bu yeteneğini çetin bir sınavdan geçirmek için karşısına güzel bir fırsat çıkmıştı. Açıklamasının K. üzerindeki etkisini bir süre izleyen Ressam, çekingen bir edayla: «Dikkatinizi çekmedi mi?» diye sürdürdü konuşmasını. «Adeta bir hukukçu gibi konuşuyorum. Neden, biliyor musunuz? Boyuna mahkemedeki baylar ile düşüp kalkıyorum, ondan. Kuşkusuz bu hayli yarar sağlıyor bana. Ama insan sanatsal gücünü de büyük ölçüde yitiriyor.» «Peki, yargıçlarla ilk ilişki kurmanız nasıl oldu?» diye sordu K.; doğrudan yardımına başvurmadan önce Ressam'ın güvenini kazanmak istiyordu. «Çok basit», diye cevapladı Ressam.

«Bu ilişki, atalarımdan kaldı bana. Benden önce babam mahkeme ressamıydı. Bu öyle bir iş ki, babadan oğula aktarılagelir hep. Bunun için yeni adam almazlar. Çeşitli kademelerdeki memurların resimlerinin nasıl yapılacağı konusunda o kadar değişik, çok sayıda, hele o kadar gizli kurallar konulmuştur ki, zaten sayılı aileler dışında kimse bilmez bunları. Örneğin, şuradaki göz var ya, içinde babamın notları durur hep, kimseye göstermem. Ama işte bu notlardan haberi olan biri yargıç resimleri yapabilir ancak. Bana gelince; ben notları kaybetsem de, yalnız ezberimdeki kurallar yeterlidir, kimse ayağımı kaydıramaz. Çünkü her yargıç, tıpkı eski büyük yargıçlar gibi resmi yapılsın ister, bunun üstesinden de yalnız ben gelirim.» O anda aklı bankadaki işine giden K.: «İmrenilecek şey doğrusu!» diye cevapladı. «Yani işiniz çok sağlam.» «Evet, çok sağlam!» dedi Ressam ve gururla omuzlarını kaldırdı. «Onun için de kimi zaman, darda kalmış bir sanığa yardım elini uzatmayı göze alabilirim.» Ressam'ın darda kalmış dediği sanki kendisi değilmiş gibi: «Peki nasıl?» diye sordu K. Ama Ressam, araya laf karıştırılmasına izin vermeyerek sürdürdü konuşmasını: «Örneğin, sizin davada, tamamen suçsuz olduğunuza göre, ne yapacağım biliyor musunuz?» Suçsuzluğunun ikide bir öne sürülmesi, K.'nın sinirine dokunmaya başlamıştı. Bazen öyle sanıyordu ki, Ressam, sanki böyle yapmakla, kendisine yardım etmek için davanın olumlu bir sonuca ulaşmasını şart koşuyordu. Kuşkusuz o zaman da yardım diye bir şeyin sözü edilemezdi. İçindeki bu tür kuşkulara karşın kendini tutuyor, Ressam'ın sözünü kesmiyordu; yardımından olmak istemiyordu onun, bunu kafasına koymuştu. Sonra, Ressam'dan gelecek yardımın Avukat'ın yardımına göre hiç de daha kuşku götürür yanı yoktu. Hatta K., daha bir iyi niyetle ve açık yürekli yapılmak istendiğinden, Ressam'ın yardımını Avukat'tan gelecek yardıma pek üstün tutmaktaydı.

Ressam, sandalyesini yatağa daha çok yaklaştırıp sesini kısarak konuşmasını sürdürdü: «Başta soracaktım, unuttum; sizin istediğiniz ne türlü bir aklanma? Üç seçenek var ortada çünkü: Gerçek aklanma, sözde aklanma, sürüncemede bırakılma. Gerçek aklanma elbet içlerinde en iyisi; gelgelim, benim bu konuda en ufak bir etkim olamaz. Bana kalırsa, zaten tek bir kişi yoktur ki, böylesi bir aklanmada etkisi olabilsin. Galiba bu konuda sanığın suçsuzluğuna kalıyor bütün iş. Madem siz de bir suç işlemediniz, bu suçsuzluğunuza pekâlâ güvenebilirsiniz. O zaman da ne benim yardımıma gereksinmeniz var demektir, ne de bir başkasının.»

Bu derli toplu açıklamayı işitince, ilkin afallar gibi oldu K.; ama sonra o da tıpkı Ressam gibi sesini alçaltarak: «Sanıyorum, çelişkiye düşüyorsunuz», dedi. «Ne gibi?» diye sordu Ressam sabırla ve gülümseyerek arkasına yaslandı. Onun gülümsediğini gören K.'da öyle bir duygu uyandı ki, sanki Ressam'ın söylediklerinde değil, davanın kendisinde çelişkiler bulmaya kalkmıştı. Ama yine de gerilemedi: «Önce dediniz ki, kanıtlarla iş görmez mahkeme. Sonra tutup açıktan açığa diye sınırladınız bunu. Şimdi de suçsuz kimsenin mahkemede bir yardım gereksinmeyeceğini söylüyorsunuz. Bir kez bu sözünüzde bir çelişki var. Kaldı ki, daha önce tek tek kişilerin yargıçları etkileyebileceğini ileri sürmüştünüz. Şimdi ise bunun tersini söylüyor, sizin deyiminizle o gerçek aklanmanın böyle ilişkilerle dünyada sağlanamayacağını açıklıyorsunuz. İkinci çelişki de burada işte.» «Söz konusu çelişkileri açıklamak kolay», diye cevapladı Ressam. «Burada birbirinden ayrı iki şey söz konusu: Birincisi, kanunda yazılanlar; ikincisi, benim duyup işittiklerim. Bunları birbirine karıştırmamalısınız. Kanunda —ben kendim okudum desem yalan— suçsuz kimsenin kuşkusuz aklanabileceği belirtilir ama, yargıçlar etkilenebilir diye bir kayda rastlan-

maz. Oysa benim kendi deneyimlerime göre, durum tam tersi bunun. Benim bildiğim gerçek bir aklanma yoktur; buna karşılık bir sürü etkilenme vardır. Elbet benim bildiğim davaların hiçbirinin suçsuzluk diye bir şey içermediği söylenebilir. Ama böyle bir şeye de ihtimal verilebilir mi bilmem? O kadar dava olsun da, sanık hiçbirinde suçsuz olmasın? Daha çocuken babam evde davalardan söz açardı da, ben kulak kesilirdim. Ayrıca, babamın atelyesine yargıçlar gelir, onlar da mahkemeden bahsederlerdi. Zaten bizim çevrelerde varsa mahkeme, yoksa mahkeme üzerinde konuşulur. Günün birinde kendim kalkıp mahkemeye gidecek duruma gelince de, her vakit yararlandım bu olanaktan. Önemli aşamalarında sayısız davaları dinleyip, gözle görülebildikleri yere kadar izlemişimdir. Ama itiraf edeyim ki, bir tek gerçek aklanmayla karşılaşmadım.» Kendi kendisiyle, kendi içindeki umutlarla konuşur gibi: «Bir tek gerçek aklanma ha!» diye söylendi K. «Eh, bu da mahkemeye ilişkin kanımı doğruluyor. Demek bu bakımdan da boş uğraşmak. Bir tek cellat, bütün mahkemenin yerini alabilirdi.» «Ama böyle genelleme yapmanız doğru değil», diye cevapladı Ressam, söylenilenden memnun kalmamış. «Çünkü ben yalnız kendi bilip gördüklerimi anlattım.» «Bu kadarı da yeter», dedi K. «Yoksa işittiğinize göre, daha eskiden verilmiş aklanma kararları var mı?» «Bu gibi kararların olduğu anlatılırsa da, ortaya çıkarılmaları pek güç. Mahkeme son kararları ilan etmez, hatta yargıçlar bile öğrenemez bunları. Dolayısıyla, eski davalara ilişkin, olsa olsa birtakım efsanemsi anlatılar vardır. Bunlara göre, davaların hatta çoğunluğu gerçek aklanmayla sonuçlanmıştır. İsteyen inanabilir, ama kanıtlanamaz böyle olduğu. Gene de bu anlatıları bütün bütün boşlamak doğru değildir; kuşkusuz bir gerçek payı saklıdır içlerinde. Sonra o kadar da güzel şeylerdir ki! Benim birkaç resmim var, konusunu bu anlatılardan alıyor.» «Tek başına bu anlatılar benim görüşümü değiştiremez»,

dedi K. «Ayrıca, mahkeme önünde de bu anlatılardan medet umulamaz.» Ressam güldü. «Hayır, umulamaz», diye cevapladı. «O zaman bu konuda konuşmak yararsız», dedi K. Niyeti şimdilik Ressam'ın bütün düşüncelerini kabullenmekti; hatta doğruluklarına ihtimal vermese, bu düşünceler başka yerlerden duyup işittiklerine aykırı düşse bile. O anda, Ressam'ın tüm söylediklerini gerçeğe uyuyor mu, uymuyor mu diye süzgeçten geçirecek, hele bunları çürütmeye kalkacak vakti yoktu. Hani Ressam'ın ne kadar küçük de olsa yardımını sağlamaktan ötesini aramıyordu. Bu yüzden: «Madem öyle, gerçek aklanmayı bir yana bırakalım», dedi. «Siz, iki seçenekten daha bahsetmiştiniz.» «Evet: Sözde aklanma ile sürüncemede bırakılma», diye cevapladı Ressam. «Ancak bunlar söz konusu olabilir. Ama bunlar üzerinde konuşmaya başlamadan şu ceketinizi çıkarmak istemez misiniz? Sanıyorum burası sıcak sizin için.» «Evet!» dedi K. Şimdiye kadar Ressam'ın açıklamalarından başka bir şeyin farkına varmamıştı; ancak şimdi içerinin sıcaklığı hatırlatılınca, alnından terler boşandığını hissetti. «Dayanılır gibi değil adeta!» diye söylendi Ressam, K.'nın sıcaktan rahatsız olmasına pekâlâ hak veriyormuş gibi başını salladı. «Pencere açılamaz mı acaba?» diye sordu K. «Hayır!» diye cevapladı Ressam. «Pencere diye gördüğünüz, duvara oturtulmuş bir camdır, açılmaz.» Bunun üzerine, ya kendisi ya da Ressam bir ara ansızın seğirtip pencereyi açacak diye bütün zaman beklediğini anladı K. Hatta öyle ki, dışarının sisini ağzı açık solumaya bile kendisini hazırlamıştı. Şimdi ise bir baş dönmesi hissetti, eliyle usulcacık altındaki yatağa vurarak ölgün bir sesle: «Ama insanı rahatsız ediyor, üstelik sağlığa aykırı!» dedi. «Hiç de değil!» diye cevapladı Ressam, penceresini savunarak. «Açılmamasıyla, hepsi bir cam parçasıyken üstüste iki pencereden daha iyi koruyor odanın sıcaklığını. İçerisini havalandırmak istedim mi, ki pek gerek duymam buna, çünkü dört bir yandan, kirişler, kalaslar ara-

sındaki yarıklardan hava girer içeri, o zaman kapılardan birini, olmazsa her ikisini kalkıp aralarım.» Bu sözlerle biraz teselli bulan K., ikinci kapıyı görmek için çevresine bakındı. Bunu fark eden Ressam: «Hemen arkanızda!» dedi. «Önüne yatağı çekip kapamak zorunda kaldım.» Ancak bunun üzerine, duvardaki küçük kapıyı görebildi K. Sanki onun bir kusur bulmasına meydan bırakmamak ister gibi: «Doğrusu bir atelye için pek küçük bir yer», diye ekledi Ressam. «Ama işte elden geldiği kadar yerleşmeye çalıştım. Elbet kapının önünde yatağın bulunuşu hiç iyi değil. Örneğin, şu sıra resmini yaptığım yargıç hep bu yatağın arkasındaki kapıdan gelir. Ben evde olmazsam, içeri girip bekleyebilsin diye kapının bir anahtarını kendisine verdim. Gelgelelim, hep de sabah erkenden damlar, ben daha uyuyor olurum. Kuşkusuz burnumun ucundaki kapının açılması, derin derin uyurken ansızın uyandırır beni. Böyle sabah vakti yatağımın üzerinden geçerken ona nasıl veriştirdiğimi bir duysanız, yargıçlara saygınız falan kalmazdı hiç. Hani anahtarı kendisinden geri alabilirim, ama bu olsa olsa daha kötüleştirir durumu. Çünkü buradaki kapılar öyle ki, biraz yükleniverdiniz mi rezeleriyle elinizde kalır.» Ressam böyle konuşurken, K. bütün zaman, ceketimi çıkarsam mı, çıkarmasam mı diye düşünüp durmuştu; ama sonunda çıkarmadı mı, atelyede daha çok kalamayacağını anladı ve soyundu ceketini, Ressam'la konuşup görüşmesi biter bitmez, yine giymek üzere dizlerinin üzerine yatırdı. Tam bu anda bağırdı dışardaki kızlardan biri: «Ceketini çıkardı, ceketini çıkardı!» Bunun üzerine, içerde olup bitenleri görmek üzere öteki kızların kapıdaki yarıklara üşüştüğü duyuldu. «Kızlar resminizi yapacağımı, bu yüzden soyunduğunuzu sanıyorlar da», dedi Ressam. «Ya!» dedi K. Ressam'ın sözlerini pek de eğlenceli bulmamıştı; çünkü artık gömlekle oturuyorsa da, eskisinden daha iyi hissetmiyordu kendini. Nerdeyse somurtarak sordu: «Öbür iki seçenek için ne demiştiniz?» Ressam'ın bunlar için

kullandığı deyimler, yine aklından çıkmıştı. Ressam: «Sözde aklanmayla sürüncemede bırakılma», diye cevapladı. «Seçmek size kalıyor artık. Her ikisini de benim yardımımla elde edebilirsiniz. Tabii biraz zahmete girmeniz gerekecek. Bu zahmet bakımından iki seçenek arasındaki ayrım, sözde aklanmanın geçici bir süre, ama yoğun, ötekisinin ise çok daha az, ama sürekli çaba gerektirmesidir. İlkin sözde aklanmayı alalım ele. Sözde aklanmayı mı diliyorsunuz, bir yaprak kâğıda suçsuz olduğunuzu yazar, onaylarım. Böyle bir onay için gerekli formül babamdan kalmış bulunuyor. Kaya gibi sağlam bir formüldür. Sonra kâğıdı alır, bildik tanıdık yargıçları dolaşırım. Örneğin, şu sıra resmini yaptığım yargıçla işe başlar, bu akşam benim buraya geldi mi onayı çıkarırım önüne. Onayı önüne çıkarır, bir yandan da suçsuz olduğunuzu açıklar, suçsuzluğunuz için kefil olurum. Ama siz bunu yalnız sözde kefalet sanmayın; insanı yükümlülük altına sokan gerçek bir kefalettir.» Ressam'ın bakışlarında, sanki K. omuzlarına zorla böyle bir kefalet yüklemek isiyormuş gibi bir suçlama havası seziliyordu. «Doğrusu lütfetmiş olursunuz», diye cevapladı K. «Demek yargıç size inanacak, yine de gerçekten aklanmama karar vermeyecek?» «Daha önce söylediğim gibi işte», dedi Ressam. «Yargıçlardan hepsinin bana inanacağı hiç de kesin değil. İçlerinden bazısı sizi kendisine getirmemi isteyecek, o zaman sizin de bir yol benimle gelmeniz gerekecektir. Tabii böyle oldu mu, davayı yarı yarıya kazanılmış sayın. Hele yargıcın karşısında nasıl davranacağınızı da size enine boyuna açıkladım mı! Ne var ki, henüz işin başında, yüzüme kapıları kapayan yargıçlar çıktı mı kötü. Kuşkusuz böyleleri de bulunacak içlerinde. Gerçi ben kendilerine bir kez başvurmakla kalmayacağım ama, en iyisi bu gibilerden umudu kesmektir. Hani bu da yapamayacağımız bir şey değil; çünkü tek tük yargıçlar sonucu değiştiremez. Baktım ki onay üzerinde yeteri kadar imza topladım, kalkıp sizin davaya bakan yar-

gıca varırım. Belki onun da alırım imzasını. Bu durumda işler daha da çabuk yürür. Zaten o zaman genellikle fazla engel kalmamış demektir. Yani sanığın yüreğini en serin tutacağı günler gelip çatar. Garip, ama doğrudur: bu dönemde sanıklar, aklanmadan sonrakine göre daha çok güven besler içlerinde. Eh, artık öyle çok bir zahmet gerekmez. Davanıza bakan yargıcın elinde onay, onayda bir yığın yargıcın kefaleti bulunmaktadır; hakkınızda rahatçacık bir aklanma kararı verebilir. Hem benim, hem de diğer eş ve dostun hatırı için kuşkusuz bu kararı verecektir de. Tabii çeşitli formaliteler tamamlandıktan sonra. Aklanma kararıyla mahkemeden çıkar, özgürlüğünüze kavuşursunuz.» «Özgürlüğüme kavuşurum demek?» diye sordu K., duraksayarak. «Evet!» diye cevapladı Ressam. «Ama yalnızca sözde bir özgürlüktür bu, daha doğrusu geçici bir özgürlüktür; çünkü aralarında benim tanıdıklar da bulunan en alt kademe yargıçları kesin bir aklanma kararı veremezler, bu yetki yoktur ellerinde. Böyle bir yetki, ancak, kapıları sana bana, yani bizlere kapalı en üst mahkemeye tanınmıştır. Bu mahkeme nice bir mahkemedir, bilemeyiz. Hem bilmek de istemeyiz. Diyeceğim, sanığı davadan çekip kurtarmak gibi kapsamlı bir yetkiden yoksundur bizim yargıçlar; ama kendisini bir süre için davadan pekâlâ koparıp alabilirler. Hakkınızda bu türlü bir aklanma kararı verildi mi, geçici bir süre davadan yakanızı sıyırırsınız. Ne var ki, dava bundan böyle de tepenizde dönüp dolanır, yukarıdan gelecek bir buyrukla hemen çullanır üzerinize. Mahkemeyle aramdaki ilişkiler bu kadar iyi olduğu için, kalemlerin tüzüklerinde gerçek aklanma ile sözde aklanmanın salt dıştan birbirinden nasıl ayrıldığını da söyleyebilirim size. Gerçek aklanmada dava dosyalarının tümüyle kaldırılması gerekir ortadan. Yalnız iddianame değil, dava da, hatta aklanma kararı da yok edilir, hepsi yok edilir. Sözde aklanmada ise durum başkadır, dava dosyasında bir değişiklik görülmez, sadece suçsuzluk olayı, aklanma

kararı ve ilgili kararın gerekçesi de girer şimdi dosyaya. Ama dosya ortadan kaldırılmaz, kalemlerdeki sürekli trafiğe uygun olarak üst mahkemelere iletilir, sonra yine dönüp alttakilere gelir ve işte böylece saat rakkası gibi irili ufaklı salınımlarla, kimi yerde az, kimi yerde çok eğleşerek bir aşağı, bir yukarı salınıp durur sürekli. Bu gidiş gelişlere bir türlü akıl sır ermez. Dışardan bazen öyle görünür ki, sanki her şey çoktan unutulmuş, dosya kaybolup gitmiştir, aklanma kararı da tam bir aklanma kararıdır. Ama işin içyüzünü bilen kapılmaz böyle bir kanıya; dosyalar asla kaybolmaz, mahkeme için unutmak diye bir şey yoktur. Bir gün, hiç beklenmedik bir anda, bakarsın yargıçlardan biri daha bir dikkatle eline alıp inceler dosyayı; bir de görür ki, dava henüz kapanmış değildir, sanığın hemen tutuklanması için tezkere yazar. Hani ben sözde aklanmayla bu yeni tutuklama arasında uzun bir sürenin geçeceğini hasaba katarak konuştum, ki bu mümkün elbet. Ve böyle durumlar da biliyorum. Ama aklanan sanığın mahkemeden eve gelip, evinde tekrar kendisini tutuklamak üzere bekleyen görevlilerle karşılaşması da yine pekâlâ mümkündür. O zaman kuşkusuz özgürlük falan kalmaz.» Söylenilene sanki inanmamış: «Ve dava da yeniden başlar?» diye sordu K. «Orası öyle!» diye cevapladı Ressam. «Dava yeniden başlar, ama yine eskisi gibi sözde bir aklanma kararı koparılabilir mahkemeden. Bunun için de yeniden bütün gücünü toparlamak ve pes etmemek gerekir.» Belki son sözleri, K.'daki o biraz yılgınlık görünümünün etkisiyle söylemişti Ressam. Ressam'ın yeniden bazı açıklamalara girişmesine fırsat vermek istemeyen K. tez davranıp: «Peki, ikinci aklanma kararının koparılması daha çok güçlük doğurmaz mı?» diye sordu. «Bu konuda kesin bir şey söylenemez», diye cevapladı Ressam. «Sanırım siz, önceki tutuklama, yargıçları karar verirken sanık aleyhinde etkiler demek istiyorsunuz? Hayır. Olmaz böyle bir şey! Çünkü yargıçlar, daha aklanma kararını verirken bu ikinci

tutuklamayı düşünmüşlerdir. Dolayısıyla, birinci tutuklamanın pek bir etkisi görülmez. Ama öte yandan, kuşkusuz sayısız nedenler yargıçların davranışlarıyla davaya ilişkin yargılarını etkileyip bambaşka bir yöne çekebilir. Bu yüzden, ikinci aklanma kararıyla ilgili çabaların da değişik koşullara uydurulması ve genellikle birinci aklanma kararındaki kadar yoğun nitelik taşıması zorunludur.» «Ama ikinci aklanma kararı da kesin değildir sanırım!» dedi K. ve burun kıvırarak başını çevirdi. «Tabii değildir», diye cevapladı Ressam. «İkinci aklanma kararını üçüncü tutuklama, üçüncüsünü dördüncü tutuklama kovalar ve böyle sürüp gider. Zaten sözde aklanma deyimi de bunu belirtmektedir.» K.'nın sesini çıkarmadığını görünce: «Anlaşılan sözde aklanma işinize gelmiyor», diyerek konuşmasını sürdürdü Ressam. «Belki sürüncemede bırakılma size daha uygundur. Sürüncemede bırakılmanın ne olduğunu da açıklayayım isterseniz?» K., açıklayın der gibi başını salladı. Ressam, arkasına yaslanıp sandalyesine kuruldu. Geceliğinin önü alabildiğine açılmıştı; bir elini gecelikten içeri sokmuş, göğsünü ve böğürlerini kaşıyordu. «Sürüncemede bırakılma», diye başladı söze ve bu deyimin eksiksiz bir tanımını nasıl yapacağını araştırır gibi bir an durup önüne baktı. «Sürüncemede bırakılma, davanın hep başlangıç evresinde tutulmasıdır. Bunun sağlanması için sanık ile yardımcısının, ama en başta sanık yardımcısının mahkemeyle sürekli ilişki içerisinde bulunması gerekir. Tekrar söyleyeyim: Bunun için sözde aklanmadaki gibi bir çaba zorunlu değildir, ama ondan çok daha büyük bir dikkat ister. Dava gözden kaybedilmeyecek, düzenli aralarla, ayrıca olağanüstü fırsatlardan yararlanılarak ilgili yargıca gidilecek, ne yapılıp yapılıp onun dostluğunun yitirilmemesine çalışılacaktır. Yargıcı şahsen tanımıyor musunuz, tanıdığınız yargıçlarla onu etkilemeye çalışacak, ama bunu yapıyorum diye yargıçla doğrudan görüşüp konuşmaktan da geri durmayacaksınız. Bütün bunların hiçbirini boşlamazsanız, eh, o

zaman davanın daha ilk evreyi aşmadan kalacağına kesinlikle güvenebilirsiniz. Dava her ne kadar sona ermezse de, sanığın özgürkenki gibi bundan böyle bir mahkûmiyete uğramaktan korkusu olmaz. Sürüncemede bırakılmanın sözde aklanmaya bir üstünlüğü varsa, sanığın yarını pek öyle belirsiz değildir. Sanık, damdan düşer gibi tutuklamalara uğrama kaygısından uzak yaşar. Sonra, durumunun her zamankinden az elverişli sayılacağı bir sıra, sözde aklanmayı ele geçirmek için gerekli çaba ve koşuşmaları üstlenmek zorunda kalmaz. Elbet sürüncemede bırakılmanın sanık için küçümsenmeyecek kimi sakıncaları da yok değildir. Hani sürüncemede bırakılmada sanığın asla özgür olmadığını söylemek istemiyorum. Sözde aklanmada da zaten sanık gerçek anlamda bir özgürlükten uzaktır. Benim demek istediğim, başka bir sakınca: Sürüncemede bırakılmada hiç değilse sözde bazı nedenler bulunmadı mı, davanın durması diye bir şey söz konusu olamaz. Dolayısıyla, davada dışarıya karşı bir şeylerin yapılması gerekir. Yani zaman zaman çeşitli kararlar alınır, sanık dinlenip soruşturmalar sürdürülür falan. Dava sürüncemede bırakılmakla yapay yoldan dar bir çember içine tıkılmıştır, sürekli bu çember içinde döndürülüp durur. Bunun da sanık için kimi rahatsızlıklar doğuracağı doğaldır. Ama yine de gözünüzde pek büyütmeniz doğru değildir bunları. Ne de olsa bütün yapılanlar dışarıya karşı yapılmaktadır. Dolayısıyla, göz açıp kapamadan olup biter sorgulamalar. Bu iş için mahkemeye gidecek vakit bulamadınız ya da gitmeyi canınız istemedi mi, özür dilersiniz, tamam. Hatta kimi yargıçlarla birarada oturup, ilerideki uzun bir zaman diliminde yapılacak işleri önceden kararlaştırabilirsiniz. Bütün yapacağınız şey, bir sanık olduğunuza göre zaman zaman gidip yargıcınıza görünmektir.» Ressam daha son sözleri söylerken, K. ceketini koluna atıp ayağa kalkmıştı. Hemen kapı arkasından: «Kalktı ayağa! Kalktı ayağa!» diye bağırıştıkları duyuldu kızların. Ressam

da doğrulup kalkmıştı: «Ne o, şimdiden gidiyor musunuz?» diye sordu. «Sizi gitmeye zorlayan kuşkusuz buradaki havadır. Bilseniz, ne çok üzgünüm. Size bazı şeyler daha söylemek isterdim. Ama konuşmamı pek kısa tutmam gerekiyordu. Umarım beni anladınız.» «Elbette!» diye cevapladı K. Ressam'ın söylediklerini dinleyeceğim diye kendini zorlamaktan başı tutmuştu. K.'nın onaylayıcı cevabına bakmayarak, adeta onu bir avuntudan yoksun evine yollamak istemezmiş gibi, Ressam bir kez daha söylediklerini özetlemeye çalıştı: «Her iki aklanmanın ortak özelliği, sanığın bir mahkûmiyetini önlemeleridir.» «Ama gerçek aklanmayı da önlüyorlar», dedi K., usulcacık; sanki böyle bir şeyi sezdiği için utanır gibiydi. «İşte şimdi sorunun can alıcı noktasını kavradınız», diye cevapladı Ressam hemen. K. elini paltosuna attı, ama paltosunu giymeye bir türlü karar veremiyordu. En iyisi, nesi var, nesi yok toparlayıp temiz havada almaktı soluğu. Kızlar: «Giyiniyor! Giyiniyor!» diye bağırmaya başlamıştı, ama onların bu vaktinden önce bağırmaları da K.'ya paltosunu giydiremedi. Ressam, K.'nın nasıl bir ruh durumu içinde bulunduğunu bilmeyi çok istiyordu. Bu yüzden: «Sanırım yaptığım öneriler üzerinde bir karara varamadınız», dedi. «Bunda da haklısınız. Hatta beni dinlerseniz, hemen kararınızı vermeyin. Her önerinin yarar ve sakıncaları arasında kıl kadar bir ayrım vardır. Her bir şeyin inceden inceye ölçülüp tartılması gerekir. Ancak, pek de zaman kaybetmeye gelmez doğrusu.» «Yakında yine size uğrayacağım», diye cevapladı K. Ansızın bir kararla ceketini giyip paltosunu omzuna atarak kapıya seğirtti. Kızlar, hemen bağırmaya başladılar. Henüz kapıyı açmamışken, dışarıda kızları görür gibi oldu K. Ressam yerinden kımıldamamıştı. K.'nın arkasından: «Bakın ama, tutacaksınız sözünüzü!» diye seslendi, «Yoksa neden bana uğramadığınızı anlamak için kendim kalkıp bankaya gelirim.» Kola var gücüyle asılan K: «Açar mısınız şu kapıyı!» dedi. Kapının karşı koymasından anla-

mıştı ki, kolu dışardan tutmuş bırakmıyorlardı. «Kızlar sizi rahatsız etsin, onu mu istiyorsunuz?» diye cevapladı Ressam. Sonra yatağın arkasındaki kapıyı göstererek: «Buradan çıkın, daha iyi!» diye ekledi. Ressam'ın dediğini yapan K., gerisin geri seğirtip yatağa geldi. Ama Ressam, kapıyı açacakken eğilip karyolanın altına girdi ve aşağıdan K.'ya sordu: «Bir dakika! Lütfen bir resim daha görmez misiniz? İsterseniz satabilirim size.» K., Ressam'ın hatırını kırmak istemedi; Ressam doğrusu onun elinden tutmuş, ilerde ona yardım edeceğine söz vermişti. Hem K.'nın dalgınlığına gelmiş, yapılacak yardıma nasıl karşılıkta bulunacağı henüz söz konusu edilmemişti. Bu yüzden ressamın önerisini geri çeviremedi ve her ne kadar atelyeden kendini dışarı atmak için sabırsızlıktan yerinde duramıyorsa da, resmi görmeye razı oldu. Ressam, karyolanın altından henüz çerçevesiz bir kucak resim çıkarmıştı. Resimlerin üzeri tozla öylesine örtülmüştü ki, en üsttekini şöyle bir üfleyince, tozlar bir zaman K.'nın gözlerinin önünde dönüp durdu, nerdeyse boğulacak gibi oldu K. «Bir kır manzarası», dedi Ressam, resmi K.'ya uzatarak. Resimde karanlık çayırda birbirinden hayli aralıklı iki cılız ağaç seçiliyor, arka planda ise bir renk cümbüşü içinde güneş batıyordu. «Güzel!» dedi K. «Alıyorum resmi.» Resim üzerinde böyle kısa konuşmakla düşüncesizlik etmişti; ama Ressam'ın gücenmediğini, eğilip yerden bir ikinci resim aldığını görerek sevindi. «Bu resim de onun karşıtı», dedi Ressam. Birincisine karşıt olarak yapılmıştı belki, ama onunla arasında en ufak bir ayrılık yoktu; yine bir yanda ağaçlar, bir yanda çayır, öbür yanda batan güneş görülüyordu. Ne var ki, K.'nın pek umurunda değildi bu. «Güzel kır manzaraları!» diye cevapladı. «İkisini de alıyorum, bankaya götürüp odama asacağım.» «Anlaşılan resimlerin konusu hoşunuza gitti», dedi Ressam ve ardından bir üçüncü resim daha çıkardı. «Ne güzel bir rastlantı! Onlara benzeyen bir resim daha var burada.» Ama benzemesi falan yoktu resmin,

tıpatıp ötekiler gibi kır manzarasıydı. Ressam, eski resimlerini elden çıkarmak için eline geçen fırsattan iyi yararlanıyordu doğrusu. «Pekâlâ, bunu da alıyorum!» dedi K. «Her üçü ne kadar tutuyor?» «Bunu bir dahaki gelişinizde konuşuruz», diye cevapladı Ressam. «Şimdi aceleniz var, hem nasıl olsa ilerde de aramızdaki ilişkiyi sürdüreceğiz. Resimleri beğenmeniz sevindirdi beni. Karyolanın altındakilerin tümünü vereyim şimdi, götürün. Hepsi de kır manzarası. Eh, bugüne kadar az yapmadım böyle resimlerden. Kimi insanların pek kasvetlidir diye bu tür resimlerle başı hoş değildir. Ama kimileri de var ki, siz bunlardan birisiniz örneğin, ille de kasvetli şeyleri sever.» Gelgelelim o sıra, Ressam'ın mesleği konusundaki deneyimlerini dinleyecek durumda değildi K. Ressam'ın sözünü keserek: «Bütün resimleri bir paket yapar mısınız!» dedi. «Yarın odacıyı yollar, aldırtırım.» «Ona ne gerek var?» diye cevapladı Ressam. «Öyle sanıyorum ki, hemen şimdi birini bulurum, sizinle gelir, resimleri taşıyıp getirir.» Bunun üzerine, yatağın üzerinden uzanıp kapıyı açan Ressam: «Çekinmeyin, yatağın üzerine basıp geçin!» dedi K.'ya, «Bu kapıdan girip çıkan herkes böyle yapar çünkü.» Ressam bu sözleri söylemese de, zaten K. umursamayıp öyle yapacaktı. Hatta bir ayağıyla yatağın üzerine basmıştı bile. Ama açık kapıdan gözü dışarı kayar kaymaz ayağını geri çekti. «Bu da nesi?» diye sordu. «Neye şaşırdınız öyle?» dedi Ressam, kendisi de şaşırmış. «Mahkeme kalemleri işte. Mahkeme kalemlerinin burada olduğunu bilmiyor muydunuz? Hemen her tavan arasında varken, burada neden olmasın? Aslında benim atelye de böyle bir kalemdi, ama mahkeme burasını bana verdi.» K.'nın ansızın ürkmesi burada da mahkeme kalemleriyle karşılaşmasından çok, adli işlerdeki bilgisizliğinden kaynaklanmıştı. Öyle inanıyordu ki, bir sanık için ana kural her vakit hazırlıklı bulunmak, asla gafil avlanmamak, örneğin yargıç solunda dikilmiş duruyorsa, aptal aptal sağına bakınmamaktı. Oysa kendisi, ikide bir

özellikle bu ana kurala aykırı davranıyordu. Önünde uzanıp giden bir koridor vardı. Karşıdan öyle bir hava esiyordu ki, atelyenin havası buna göre canına minnetti. Koridorun iki yanına tıpkı K.'nın davasına bakan mahkeme kaleminin koridorundaki gibi sıralar yerleştirilmişti. Anlaşılan mahkeme kalemlerinin nasıl olacağına ilişkin kesin kurallar bulunuyordu. Şu anda fazla bir kalabalık göze çarpmıyordu kalemde. İlerde bir adam oturuyordu; hani yatıyor da denilebilirdi; kollarını sıranın üzerine dayamış, yüzünü ellerine gömmüştü; uyur gibi bir hali vardı. Bir başkası, koridorun sonunda, loşlukta dikiliyordu. Nihayet K., yatağın üzerine basıp öbür tarafa geçti. Ressam da, resimleri yüklenip arkasından yürüdü. Çok geçmeden bir mübaşirle karşılaştılar koridorda. K., mübaşirleri artık tanıyordu; giydikleri sivil giysilerin hepsinde normal düğmelerin altında bir yaldızlı düğme vardı. Ressam resimleri mübaşire vererek, K. ile gidip bunları taşımasını söyledi. K. koridorda yürümüyor, yalpalıyordu sanki. Mendilini ağzına tutmuştu. Tam kapıya yaklaştıkları sıra, karşıdan sökün eden kızlarla karşılaştılar. Anlaşılan kızlardan da yakayı kurtaramamıştı. Belli ki ikinci kapının açıldığını görmüş, atelyeye bu kapıdan girmek üzere arkadan dolanıp gelmişlerdi. Kızların saldırısı karşısında Ressam: «Ne yapalım, artık sizinle gelemeyeceğim», dedi K.'ya gülerek. «Şimdilik hoşça kalın! Öyle fazla da düşünüp taşınmayın!» K., dönüp Ressam'a bakmamıştı bile. Sokağa çıkınca, rastladığı ilk arabaya bindi. Mübaşir'i başından savmak istiyordu. Belki kendisinden başka kimsenin dikkatine çarpmıyordu ama, Mübaşir'in yaldızlı düğmesinden bir türlü gözünü ayıramıyordu. Üstelik Mübaşir işgüzarlık yapıp arabacı yerine oturmaya kalktı; ama K., izin vermeyerek kendisini indirdi aşağı. Bankaya geldiklerinde vakit öğleyi çoktan geçmişti. Hani resimleri arabada bırakabilse pek sevinecekti; ancak günün birinde Ressam'ın karşısına bu resimlerle çıkması gerekebileceğini düşünerek çekindi ve hepsini

yukarıdaki odasına taşıttı. Ama Müdür Yardımcısı'nın görmemesi için, masasının en alt gözüne kilitleyip birkaç gün çıkarmadı ortaya.

TÜCCAR BLOCK / AVUKATI VEKÂLETTEN ÇIKARMA

En sonunda kararını vermişti K.; Avukat'tan vekâletini geri alacaktı. Böyle yapmasının doğruluğuna ilişkin kuşkuları büsbütün içinden söküp atamamıştı ama, bu türlü bir davranışın zorunlu olduğu kanısı baskın çıkmıştı. Tam Avukat'a gideceği gün böyle bir karara varmak çalışmasını hayli aksatmıştı K.'nın. O gün inadına bir tembellik vardı üzerinde; işleri bitirebilmek için geç vakitlere kadar bankada kaldı. Avukat'ın evine geldiğinde, saat onu geçmişti. Zile basmadan, telefon veya mektupla bu işi yapsaydım, acaba daha iyi olmaz mıydı? diye geçirdi içinden. Avukat'la yüzyüze konuşmak elbet pek tatsız bir şeydi. Ama böyle bir konuşmadan da olmak istemiyordu. Başka türlü nasıl vekâletten çıkarırsa çıkarsın, Avukat sessiz sedâsız bunu kabullenecek ya da beylik birkaç söz söyleyecekti, o kadar. Hani Leni de biraz bir şeyler öğrenemezse, vekâletten çıkarılmasını Avukat'ın nasıl karşıladığını bilemeyecekti. Ayrıca, Avukat'ın görüşüne göre, ki bu görüşü hiç yabana atmamak gerekiyordu, davranışının kendisi için ne gibi sonuçlara yol açabileceğinden de K.'nın haberi olmayacaktı. Ama karşısına geçip oturdu da, vekâletimi sizden geri alıyorum deyip kendisini gafil avladı mı, isterse Avukat pek renk vermemeye çalışsın, K. onun yüzünden ve tavrından dilediği her şeyi kolayca öğrenebilirdi. Hatta konuşmanın sonunda bakarsın kendisi için daha hayırlı olacağına inanarak savunmasını Avukat'a bırakır, vekâletini geri almaktan cayardı.

Avukat'ın kapısını ilk çalışı, her zamanki gibi sonuç vermedi. «Şu Leni biraz daha ayağına çabuk olsa!» diye geçirdi içinden. Beri yandan, her zamanki gibi işe burnunu sokacak bir

üçüncü kişinin ortada görünemeyişi, yok robdöşambrlı adammış, yok başka biriymiş, kendisini kimsenin rahatsız etmeyişi güzel bir şeydi. İkinci kez zili çalarken, öbür kapıya da bir göz attı; bu kez o kapı da kapalı duruyordu. Sonunda Avukat'ın kapısının gözetleme penceresinde iki göz belirdi, ama Leni'nin gözleri değildi bunlar. Derken biri anahtarı çevirip kapıyı açtı, ama henüz arkadan kapıya dayandığı anlaşılıyordu; sonra içeriye seslendi: «O gelen, o!» Ancak bunun üzerine tümüyle açıldı kapı. Arkadan doğru, bitişik kapının kilidi içinde hızla dönen bir anahtar sesi işiten K., Avukat'ın kapısına iyice sokulmuştu. Bu yüzden kapı açılır açılmaz adeta rüzgâr gibi içeri daldı; tam o anda Leni'yi holden gecelikle kaçarken gördü. Kapıyı açanın seslenerek uyarmak istediği Leni'ydi demek. K., kısa bir süre Leni'nin arkasından baktı; sonra kapıyı açana döndü: kısa boylu, sıska, top sakallı bir adamdı. Elinde bir şamdan tutuyordu. «Burada mı çalışıyorsunuz?» diye sordu K. «Hayır!» diye cevapladı adam. «Ben bu evden değilim. Avukat Bey işlerime bakıyor da, hukuki bir sorun için geldim.» Eliyle adamın giysisini göstererek: «Böyle ceketsiz mi?» diye sordu K. «Oh affedersiniz», dedi adam ve ne durumda olduğunu yeni fark etmiş gibi, şamdanı kendi üzerine tutup baktı. K: «Leni metresiniz mi?» diye sordu kısaca. Bacaklarını biraz aralamış, şapkayı tutan ellerini arkasında kavuşturmuştu. Kalın bir palto vardı üzerinde; yalnızca bu palto bile sıska ve bücür adama karşı enikonu bir üstünlük duygusu sağlıyordu. «Aman Tanrım!» dedi adam ve bir elini korkuyla kendini savunmak ister gibi yüzüne tuttu. «Yo, yo! Daha neler!» «Sözüne inanılır birine benziyorsunuz», dedi K. gülümseyerek. «Ama olsun! Gelin siz.» Önüne düşmesi için şapkasıyla adama işaret etti. «Adınız ne bakalım?» diye sordu yürürlerken. «Block, Tüccar Block», dedi adam K.'ya dönerek. Ama K., adamın durmasına izin vermedi: «Bu sizin asıl adınız mı?» diye sordu. «Elbette!» diye cevapladı adam.

«Niçin şüphe ediyorsunuz, anlamıyorum.» «Adınızı saklamanız için bir neden olabilir diye düşünmüştüm», dedi K. Adamla bir sere serpe konuşuyordu ki, yabancı bir yerde halktan insanlarla konuşursunuz da, size ilişkin konulara hiç dokunmaz, hep karşınızdakini ilgilendiren şeylerden söz açar, onu böylece kendi gözünde yükseltir, ama canınız da isterse alçaltırsınız, tıpkı öyle. Avukat'ın çalışma odasının önünden geçerken durdu, K. Kapıyı açtı ve tıpış tıpış yürümesine devam eden Tüccar'a seslendi: «Ey, acele etmeyin o kadar! Şamdanı tutun bakayım şuraya!» Leni belki odaya saklanmıştır diye düşünmüştü K. Tüccar'a şamdanı tutturup odanın bütün kıyı köşesini aradı, ama boştu oda. Yargıç'ın resminin yanından geçerlerken, önden giden Tüccar'ı pantolon askılarından tutup çekti ve parmağıyla resmi göstererek: «Onu tanıyor musunuz?» diye sordu. Tüccar şamdanı yukarıya kaldırdı, gözlerini kırpıştırarak resme bakıp: «Bir yargıç!» dedi. «Yüksek bir yargıç mı?» diye sordu K. ve resmin adamın üzerindeki etkisini izlemek üzere onun yan tarafına geçti. Tüccar, hayran hayran resme bakıp: «Yüksek bir yargıç!» diye cevapladı. «Pek bilginiz yok bu konuda», dedi K. «En alt kademeyargıçlarının en küçüğü bu!» «Şimdi anımsadım», dedi Tüccar ve şamdanı indirdi. «Ben de işitmiştim öyle olduğunu.» «Aman efendim, tabii!» diye yükseltti sesini K. «Hay Allah, nasıl da unuttum, tabii işitmiş olacaksınız!» K., arkadan kendisini kapıya doğru iterken, «Peki ama niçin, niçin?» diye sordu Tüccar. Koridora çıktıklarında: «Leni'nin saklandığı yeri biliyorsunuzdur sanırım?» dedi K. «Saklandığı yeri mi?» diye sordu Tüccar. «Hayır ama, mutfaktadır belki, Avukat'a çorba pişiriyordur.» «Öyledir de, neden hemen söylemediniz?» diye sordu K. Birbirine karşıt buyruklarla sersemlemiş: «Ben sizi Leni'ye götürecektim ama, siz beni geri çağırdınız», diye cevapladı Tüccar. «Doğrusu kendinizi ne de açıkgöz sanıyorsunuz!» dedi K. «Peki, düşün bakalım önüme!» Mutfağı daha

yeni görüyordu K. O kadar geniş olmasına doğrusu şaştı. Bir de zengin döşenmişti ki! Yalnız ocak, bayağı bir ocağın üç büyüklüğündeydi. Öbür eşyalar ayrıntılarıyla seçilemiyordu pek, çünkü mutfağı o sıra yalnız kapıda asılı bir küçük lamba aydınlatmaktaydı. Ocağın başında Leni beyaz bir önlükle dikiliyor, ispirto ocağının üzerindeki bir tavaya yumurta kırıyordu. Gözucuyla K.'ya bakarak: «İyi akşamlar, Josef!» dedi. «İyi akşamlar!» diye cevap verdi K. ve Tüccar'a oturması için kenarda duran bir sandalyeyi gösterdi; gösterilen sandalyeye oturdu Tüccar. K. ise, arkadan iyice Leni'ye sokulup üzerinden doğru öne abandı ve: «Bu adam kim?» diye sordu. Leni bir eliyle çorbayı karıştırırken, öbür elini K.'nın beline doladı. K.'yı öne, kendine doğru çekerek: «Block adında biri; biçare zavallı bir tüccar», dedi. «Baksana şu haline!» Her ikisi de başlarını çevirip Tüccar Block'a baktılar. K.'nın gösterdiği sandalyede oturup duruyordu. Tüccar Block; artık gereği kalmayan şamdanı üfleyip söndürmüş, is çıkarmasın diye fitili parmaklarının arasında eziyordu. «Ama senin üzerinde gecelik vardı», dedi K. ve Leni'nin başını tutup yeniden ocaktan yana döndürdü. Leni, sesini çıkarmadı. «Senin sevgilin, değil mi?» diye sordu K., çorba tenceresine uzanmak isteyen Leni'nin iki elini tuttu: «Haydi söyle!» dedi. «Avukat'ın çalışma odasına gidelim, orada herşeyi anlatırım», diye cevapladı Leni. «Hayır!» dedi K. «Burada söylemeni istiyorum!» Leni, bunun üzerine, K.'ya sarılıp öpmek istedi; ama K. geriye itti Leni'yi. «Bırak beni öpmeyi şimdi!» dedi. Ricada bulunur gibi, ama açık yüreklilikle K.'nın gözlerinin içine bakan Leni: «Sanırım Bay Block'u kıskanmıyorsundur, Josef!» diye cevapladı. «Hey Rudi!» dedi sonra Tüccar'a dönerek. «Yardımıma koşsana! Bak, şüphe ediyor benden. Bırak şimdi şamdanı!» Tüccar, ne konuşulduğuna dikkat etmemiş gibi görünüyordu. Ama pekâlâ farkındaydı işin. «Bilmem ki kıskanacak ne var?» dedi az buçuk hazırcevap. «Doğrusu benim de

bildiğim yok ya!» dedi K. ve gülümseyerek Tüccar'a baktı. Bunun üzerine, Leni kahkahayla güldü ve dalgınlığını fırsat bilip K.'nın koluna girdi. «Bırak şimdi onu!» diye fısıldadı. «Nasıl bir adam, görüyorsun işte. Avukat'ın yağlı bir müvekkili, o bakımdan biraz ilgilendim kendisiyle, başka nedenden değil. Ee, şimdi sana gelelim; bugün Avukat'la konuşman şart mı? Şu sıra pek hasta da. Ama istersen gidip, geldiğini haber vereyim. Yalnız geceyi benimle geçireceksin, onu bunu bilmem. Zaten hanidir uğradığın yok bize. Avukat bile seni sordu. Davayı boşlayayım deme sakın! Hem sana verilecek bir sürü haberim var, pek çok şey öğrendim bu arada. Ama önce şu paltonu çıkar!» Sonra K.'nın soyunmasına yardım etti, başından şapkasını aldı ve hepsini götürüp asmak üzere hole seğirtti. Ardından koşarak dönüp, çorbaya bir göz attı. «Önce geldiğini mi haber vereyim, yoksa çorbasını mı götüreyim?» «Geldiğimi haber ver!» diye cevapladı K. İçerlemişti; davası üzerinde Leni'yle konuşacak, özellikle Avukat'tan vekâleti geri alma işini kendisiyle ayrıntılı olarak görüşecekti. Gelgelelim, Tüccar'ın yanlarında bulunuşu hevesini kırmıştı. Şimdi ise davası pek önemli göründü gözüne, bu bücür tüccarın işe pek burnunu sokmaması gerekiyordu. O sırada koridora çıkmış bulunan Leni'yi geri çağırdı: «İlkin çorbasını götür de içsin!» dedi. «Kendisiyle yapacağımız görüşme için biraz güçlensin; buna ihtiyacı olacak çünkü.» Oturduğu köşeden usulca, yalnızca anlamak isteyerek: «Siz de Avukat'ın müvekkili misiniz?» diye sordu Tüccar; ama sorusu iyi karşılanmadı. «Size ne bundan!» diye cevapladı K. Leni de: «Susacak mısın sen!» diye bağırdı. Sonra: «Demek ilkin çorbayı götürüyorum», dedi K.'ya dönerek ve çorbayı bir kâsenin içine boşalttı. «Ama o zaman da uyur kalır bakarsın. Yemeğin ardından uyur da hemen.» «Kendisine söyleyeceklerim uyanık tutar onu», dedi K. Avukat'la önemli bir konu üzerinde gö[illegible]işmek istediğini boyuna Leni sezsin diye uğraşıyor, sezsin de ne olduğunu

sorsun istiyordu, ancak ondan sonra kendisine akıl danışacaktı. Leni'nin ise, K.'nın ağzından çıkan buyrukları harfi harfine yerine getirmekten başka şey yaptığı yoktu. Elinde kâseyle yanından geçerken kasten usulca çarptı K.'ya: «Çorbasını içer içmez, hemen geldiğini haber vereceğim», diye fısıldadı. «Haber vereyim ki, bir an önce kavuşayım sana.» «Git! Git haydi!» dedi K. «Biraz nazik ol!» diye cevapladı Leni. Kapıda, elinde çorba kâsesi, bütün vücuduyla yeniden K.'ya döndü.

K., Leni'nin arkasından baktı. Avukat'ı vekâletten çıkarma kararı böylece kesinlik kazanmıştı. Önceden Leni ile bu sorunu konuşamaması daha iyi olmuştu kuşkusuz; çünkü Leni'nin işin tümü üzerinde yeterince bilgisi yoktu; kendisini kararından kuşkusuz caydırmaya uğraşacak, belki gerçekten Avukat'ı vekâletten çıkarmasını önleyecek, kendisine ilerde kuşku ve tasa dolu günler yaşatacaktı. Ama bir süre sonra yine de kararını uygulayacaktı K., çünkü düpedüz zorunlu bir karardı bu ve ne kadar erken uygulanırsa, o kadar iyiydi; zararın neresinden dönülürse kârdı. Ayrıca, Tüccar'ın da bu konuda söyleyecek sözü olabilirdi belki.

K., arkasına döndü. Tüccar bunu fark eder etmez, hemen doğrulup kalkmaya davrandı. «Oturun, oturun!» dedi K. ve bir sandalye alıp Tüccar'ın yanına geldi. «Avukat'ın eski bir müvekkili misiniz?» diye sordu. «Evet!» dedi Tüccar. «Çok eski.» «Peki, kaç yıldan beri avukatlığınızı yapıyor?» diye sordu K. «Hangi konuda, anlamadım?» dedi Tüccar. «Ticari işlerde —diyeceğim bir hububat mağazam var— mağazayı aldım alalı, yani yirmi yıldır. Davama gelince, sanırım sizin de sormak istediğiniz bu, yine başından beri; hani beş yılı geçti.» Sonra cebinden eski bir cüzdanı çıkarak: «Evet, beş yılı bir hayli geçti», diye ekledi. «Hepsini not ettim, isterseniz size kesin tarihleri söyleyebilirim. Bütün tarihleri akılda tutmak güç. Davam başlayalı belki beş yıldan da çok olmuş-

tur. Karım öldü, az sonra başladı; karım da öleli beş buçuk yılı geçiyor.» K., Tüccar'a daha çok sokularak: «Demek Avukat, bayağı hukuk işlerine de bakıyor!» dedi. Mahkemelerle hukuk bilimleri arasındaki bu ilişki, adeta yüreğine su serpmişti. «Elbette!» diye cevapladı Tüccar. «Hatta söylendiğine göre, bu gibi işlerin daha iyi üstesinden geliyormuş.» Ama ardından böyle söylediğine pişman olmuş göründü, bir elini K.'nın omzuna koyarak: «Ne olur, ele vermeyin beni!» dedi. K., Tüccar'ı yatıştırmak ister gibi bacağına vurarak: «Hayır, ben gammaz değilim», diye cevapladı. «Kincinin biridir de», dedi Tüccar. «Bu kadar sadık bir müvekkiline karşı herhalde bir şey yapmaz», dedi K. «Yapar, yapar!» diye cevapladı Tüccar. «Kafası kızdı mı sadıkmış, değilmiş dinlemez. Doğrusu ben, sadık da değilim kendisine.» «Nasıl yani?» diye sordu K. «İsterseniz, size bu sırrı açıklayayım?» dedi Tüccar, duraksayarak. «İyi ya açıklayın!» dedi. K. «Pekâlâ, birazını açıklayayım. Ama siz de bana bir sırrınızı söyleyin ki, Avukat'a karşı aramızda bir dayanışma sağlanabilsin!» «Pek ihtiyatlı davranıyorsunuz», dedi K. «Size öyle bir sır vereceğim ki, içiniz tamamen rahat edecek. Haydi söyleyin şimdi, Avukat'a karşı vefasızlığınız nerdeymiş?» Çekinerek, sanki yüz kızartıcı bir itirafta bulunur gibi bir sesle: «Benim», dedi Tüccar, «benim ondan başka avukatlarım da var.» «Bu, o kadar kötü bir şey değil!» dedi K., biraz düşkırıklığına uğramış. «Ama bu mahkemede kötü bir şey», diye cevapladı Tüccar. Az önceki itirafından sonra güçlükle nefes almaya başlamıştı, ama K.'nın sözlerini işitince güveni arttı biraz: «Böyle bir şeye izin vermezler burada. Hele bir avukatın yanı sıra kaçak avukatların kullanılmasını asla hoş karşılamazlar. Ama işte bunu yaptım ben. Kendisinden başka beş kaçak avukatım daha var.» «Beş mi?» diye sesini yükseltti K. Bir kez yalnız sayının büyüklüğünden hayrete kapılmıştı: «Başka beş avukat ha?» Tüccar, başıyla doğruladı. «Hatta şu sıra bir altıncısıyla görüşmek üzere-

yim.» «Peki bu kadar avukatı ne yapacaksınız?» diye sordu K. «Hepsine de ihtiyacım var», diye cevapladı Tüccar. «Nasıl yani?» dedi K. «Hay hay, açıklayayım», dedi Tüccar. «Bir kez, davamı kaybetmek istemiyorum, bu da pek doğaldır sanırım. Onun için de, bana bir yararı dokunabilecek hiçbir şeyi gözden uzak tutmamam gerekiyor. Hatta bazen elde edeceğim yarar pek küçük de olsa, gene öpüp başıma koyuyorum. Bu yüzden değil mi, varımı yoğumu davaya yatırdım. Örneğin, ticaret işine bağladığım bütün parayı çekip aldım geriye. Eskiden mağazamın büro kısmı nerdeyse bütün bir katı doldururdu; bugün ise arkada küçük bir oda yetiyor, bir çırakla bu odada işleri görüyorum. Elbet bu gerileyiş, yalnızca işe yatırılan paranın geri çekilmesinden değil; ben artık işlerle pek uğraşamıyorum, daha çok ondan. Kendi davan için bir şeyler yapmak istersen, başka işlerle pek uğraşamazsın.» «Yani siz de mahkemeye gidip geliyor musunuz?» diye sordu K. «Özellikle bu konuda bana biraz bilgi verebilirseniz sevinirim.» «Fazla bir şey söyleyemeyeceğim», dedi Tüccar. «Doğrusu başlangıçta denemedim değil, ama çok sürmeden kendimi çekip aldım geriye. Hayli yorucu iş, o da bir şey çıksa. Kendim mahkemeye gidip falan ya da filan kişiyle görüşmeler yapmak, anlaşıldı ki en azından benim harcım değil. Yalnızca mahkemede oturup beklemek bile büyük bir çabayı gerektiriyor. Kalemlerdeki o ağır havayı kendiniz de gördünüz.» «Benim kalemlerde bulunduğumu nerden çıkarıyorsunuz?» diye sordu K. «Siz koridordan geçerken ben oradaydım!» Tüccar'ın baştaki komik durumunu düpedüz unutarak, alabildiğine büyük bir ilgiyle: «Ne raslantı!» diye bağırdı K. «Demek beni gördünüz! Ben geçerken siz koridorda idiniz, ha! Evet, koridordan geçmiştim bir defa.» «Pek o kadar büyük bir raslantı değil», dedi Tüccar. «Ben hemen her Allahın günü oradaydım.» «Benim de sanırım bundan böyle sık sık kaleme uğramam gerekecek», dedi K. «Ama o ilk defaki gibi beni tantanayla karşılamazlar sanırım. O za-

man herkes ayağa halkmıştı. Galiba yargıçlardan biri sanmışlardı beni.» «Hayır!» dedi Tüccar. «Biz o zaman ayağa kalkarak Mübaşir'i selamlamıştık. Sizin sanık olduğunuzu biliyorduk. Bu türlü haberler pek çabuk yayılır.» «Demek biliyordunuz?» dedi K. «Öyleyse benim için amma burnu havada biri demişsinizdir. Bu konuda bir şey söyleyen çıkmadı mı?» «Hayır, tersine», dedi Tüccar. «Ama hepsi aptalca şeyler söylenenlerin.» «Nasıl yani?» diye sordu K. «Ne diye soruyorsunuz sanki?» dedi Tüccar, içerlemiş. «Görülüyor ki, oradaki insanları henüz tanımıyorsunuz; bu saçma sapan şeylerin ne olduklarını söylersem, belki yanlış anlayacaksınız. Hani bu mahkemelerde ikide bir öyle şeyler konuşulur ki, insanın aklı ermez. Ne bileyim, artık bezmişsinizdir, pek çok şey kaçar dikkatinizden; sonunda baktınız olmuyor, batıl inançlardan medet umarsınız. Başkalarından söz açıyorum ama, benim de onlardan geri kalır yanım yoktur. Bakın, böyle bir batıl inanca göre, çokları sanığın yüzünden, ama en çok dudaklarının biçiminden davanın nasıl sonuçlanacağının kestirilebileceğini sanır. İşte bu gibi kimseler, dudaklarınıza bakılırsa pek yakında kesinlikle mahkûm edileceğinizi ileri sürdüler. Tekrar söyleyeyim ki, gülünüp geçilecek batıl bir inanç bu ve tahminlerin çoğunda gerçek olgularla asılsızlığı tastamam ortaya konmuştur. Ama insan böyle kimselerin arasında bulundu mu, söz konusu inançlardan uzak kalmak güç. Düşünün şimdi, bu tür bir batıl inanç ne güçlü bir etki yapabilir! Sanırım siz de biriyle konuşacak oldunuzdu koridorda, değil mi? Ama size pek bir cevap verememişti. Kuşkusuz, insanın aklını karıştıran bir sürü neden vardır kalemde; ama anlattığına göre, sizin dudaklarınızda kendi mahkûmiyetinin belirtisini de seçer gibi olmuş.» «Benim dudaklarım mı?» diye sordu K. ve cebinden bir ayna çıkarıp baktı. «Ben, dudaklarımda olağanüstü bir taraf görmüyorum. Ya siz?» «Bende», dedi Tüccar. «Asılsız bir şey!» «Ne kadar da batıl inançlara bağlı insanlar!» diye

sesini yükseltti K. «Ben söyledimdi işte», dedi Tüccar. «Birbirleriyle sık sık görüşüp konuşurlar mı?» dedi K. «Ben, bugüne kadar hiç karışmadım aralarına da.» «Birbirleriyle pek görüşmezler», diye cevapladı Tüccar. «Olacak şey de değildir zaten; sayıları öyle çok ki! Sonra aralarında ortak çıkar bağları da yoktur pek. Kimi bir grup içinde bazen böyle bir bağın varlığına inanıldığı görülür, ama çok geçmeden bir yanılgı olduğu anlaşılır bunun. Öyle biraraya gelmekle mahkemeden bir şey koparılamaz; her dava yalnız başına ele alınıp incelenir; çünkü titizlikte üstüne yoktur bu mahkemenin. Onun için de biraraya toplanıp, bir şey elde edilemez. Ancak tek başına davranıldı mı, kimi zaman el altından bir başarıya ulaşılır. Bu da olup biter, ancak daha sonra haber alır ötekiler; kimse de bilmez nasıl oldu. Sizin anlayacağınız, ortak bağlar diye bir şeyden söz açılamaz. Her ne kadar koridorlarda yer yer biraraya toplanılırsa da, fazla konuşulmaz pek. Batıl inançlar öteden beri vardır ve bayağı kendiliklerinden üreyip çoğalırlar.» «Sanıkları koridorda gördüm, beklemeleri bir boş göründü ki bana!» dedi K. «Beklemek boşuna değildir», dedi Tüccar. «Boşuna olan, işi tek başına yürütmeye kalkmaktır. Benim bundan başka beş avukatımın daha bulunduğunu söylemiştim. Böyle olunca insan sanır ki, —kendim de öyle sanmıştım ilkin— eh, artık davayı tamamen avukatların eline teslim edebilirim. Ama bu, düpedüz yanlış bir kanıdır. Hani bir avukata davayı güvenle teslim edebilirim de, beşine o kadar güvenemem. Burasını anlamadınız galiba?» «Hayır?», dedi K. ve pek çabuk konuşmasını önlemek üzere elini yatıştırarak Tüccar'ın elinin üzerine koydu. «Lütfen biraz daha yavaş!» dedi. «Söylediklerinizin hepsi de benim için çok önemli, ama çabuk konuşursanız sizi izleyemem.» «İyi oldu, hatırlattınız», dedi Tüccar. «Öyle ya, siz yenisiniz, acemisiniz henüz. Davanız daha altı aylık, değil mi? Evet, evet, işitmiştim bir yerde. Böylesine körpe bir dava. Bana gelince, bu

gibi şeyleri şimdiye kadar kaç kez kafamdan geçirdim, Allah bilir. Artık şuncacık yadırganır yerleri kalmadı benim için.» «Davanızın bu kadar ilerlemesinden memnunsunuz sanırım?» dedi K. Hani düpedüz, davanız ne durumda diye sormak istememişti, ama aldığı cevap da açık seçik bir cevap olmadı. «Öyle! Beş yıl gibi bir zaman sürüyüp durdum», dedi Tüccar başını eğerek. «Az buz iş değil.» Sonra bir an sustu. Leni de nerde kaldı der gibi kulak kabarttı K.; bir yandan da onun gelmesini istemiyordu, çünkü Tüccar'a soracağı daha bir sürü şey vardı; Tüccar'la böyle baş başa konuşurken, Leni'nin bile kendilerini görmesini arzu etmiyordu. Ama kendisi buradayken, Leni'nin bu kadar zaman Avukat'ın yanında kalmasına da içerliyordu. Bir çorba götürüp vermek için fazla uzun süreydi bu. Tüccar'ın yeniden konuşmaya başladığını işitince, hemen dikkat kesildi. «Benim davamın da aşağı yukarı sizinki gibi yeni sayılacağı günler hâlâ dün gibi hatırımda. Elimde o zaman bir tek bu Avukat vardı, kendisinden pek memnun değildim.» Aman ne iyi, her şeyi öğreniyorum burada, diye içinden geçirdi K. ve sanki öyle yaparsa Tüccar'ı cesaretlendirecek, öğrenilmeğe değer ne varsa sayıp dökmesini sağlayacakmış gibi hızlı hızlı başını sallayıp söylediklerini doğruladı. «Davam yürümüyordu», diye sürdürdü konuşmasını Tüccar. «Gerçi sorgulamalar yapılmıyor değildi; her sorgulamada da hazır bulunuyor, malzeme topluyor, bütün ticari defterleri mahkemeye sunuyor —sonradan öğrendiğime göre, gereği bile yokmuş bunun—, ikide bir Avukat'a koşuyordum. O da, bir yandan çeşit çeşit dilekçeler hazırlayıp mahkemeye veriyordu.» «Çeşit çeşit dilekçeler mi?» diye sordu K. «Elbette!» diye cevapladı Tüccar. «Bak bu çok önemli!» dedi K. «Benim davada hâlâ ilk dilekçe üzerinde çalışıyor. Bir şey yaptığı yok henüz. Şimdi görüyorum ki, benim işi hayâsızca savsaklıyormuş.» «Ama dilekçenin henüz tamamlanmayışı, bir sürü haklı nedene dayanabilir», dedi Tüccar. «Hem benim dilek-

çelerin de beş para etmediği görüldü sonradan. Hatta mahkemede çalışanlardan biri lütfetti de, bir tanesini kendim okudum. Bilgiççe bir şeydi ama, aslı aranırsa boştu. Benim anlamadığım bir sürü Latince söz vardı içinde. Mahkeme için sıralanan sayfalar dolusu yakarışları, isimleri verilmeyen, ama işin içindekilerin herhalde kim olduklarını kestireceği birtakım memurlara ilişkin pohpohlamalar izliyor, ardından Avukat kendi kendini övüyor, bunu yaparken de mahkeme önünde adeta köpeksi bir alçalma gösteriyordu. En sonunda, eskiden bakılmış, sözde benimkine benzer davalarla ilgili incelemeler geliyordu. Kuşkusuz bu incelemeler, benim izleyebildiğim kadarıyla, pek titizlik gösterilerek hazırlanmıştı. Bütün bunları söylüyorum ya, Avukat'ın çalışma yöntemi üzerinde bir yargı vermek değil niyetim; sonra okuduğum dilekçe, bir sürü dilekçeden biriydi. Ama kesin bir şey varsa, ki şimdi benim size açıklamak istediğim de bu, o vakitler davamda bir ilerleme görememiştim.» «Peki, nasıl bir ilerleme görmek istiyordunuz?» diye sordu K. «Pek yerinde bir soru», diye cevapladı Tüccar, gülümseyerek. «Bu tür davalarda ancak seyrek ilerleme görülür. Ama eskiden bunu bilmiyordum. Ben ticaret adamıyım, hatta o zamanlar bugünkünden daha çok öyleydim. İstiyordum ki, elle tutulur ilerlemeler olsun, dava tümüyle bir sonuca yönelsin, ama hiç değilse düzenli olarak ilerlemeler kaydetsin. Oysa sorgulamalardan başka şey yoktu ortada ve çokluk hepsinin konuları birdi, vereceğim cevaplar önceden kafamda hazırdı, habire bunları yineleyip duruyordum. Haftada birkaç kez mübaşirler mağazama, evime ya da beni bulabilecekleri başka yerlere kalkıp gelirlerdi. Tabii, bu da can sıkıcı bir şeydi. Bugün hiç değilse bu bakımdan çok daha iyi; telefon görüşmeleri o kadar rahatsız etmiyor insanı. Dostlarım, ama en başta akrabalarım arasında da davamla ilgili söylentiler alıp yürümeye başlamıştı. Yani nereye baksam, benim için iyi değildi durum. Öte yandan, ilk duruşma-

nın bile yakında yapılacağına ilişkin ortada en ufak bir belirti yoktu. Bu yüzden Avukat'a varıp yakındım durumdan. Bana uzun boylu açıklamalarda bulundu, ama dilediğim gibi davranmaya da asla yanaşmadı. Duruşma tarihinin belirlenmesinde kimsenin bir etkisi olamazmış. Benim istediğim gibi, mahkemeye bir dilekçe verip böyle bir istek öne sürmek düpedüz işitilmedik bir şey olur, hem beni, hem kendisini mahva sürüklermiş. O böyle söyleyince, düşündüm kendi kendime: bu avukat yapmak istemiyor mu, yapamıyor mu, başka bir avukat yapar ve yapabilir de. Dolayısıyla, kalkıp başka avukatlar aramaya koyuldum. Hemen şurasını önceden belirteyim ki, bu avukatlardan hiçbiri de duruşma tarihinin belirlenmesini mahkemeden istemedi ya da bunu sağlayamadı. Hani gerçekten imkânsız bir şey; ancak bir istisnası var, ondan da söz açacağım ilerde. Yani bu bakımdan Avukat beni aldatmamıştı, ama öbür avukatlara başvurduğuma da, diğer bazı bakımlardan hiç fena etmemiştim. Herhalde Dr. Huld'dan kaçak avukatlarla ilgili kimi şeyler duymuşsunuzdur. Belki bu avukatları Dr. Huld size pek aşağılık kimseler diye tanıtmıştır ve gerçekten de öyledir. Ancak, Dr. Huld ne zaman onlardan söz açsa, onlarla kendisi ve meslektaşları arasında bir karşılaştırma yapayım dese, ufak bir yanılgıya düşer; bu noktaya da işte söz arasında dikkatinizi çekmek isterim: Avukat Huld, kendi meslektaşlarını ötekilerden ayırt etmek üzere 'Büyük Avukatlar' deyimini kullanır hep. Bu ise yanlıştır. Dileyen herkes, elbet 'büyük' diyebilir kendisine. Ama bu işte karar yetkisi, ancak mahkeme geleneğinindir. Bu geleneğe göre de, kaçak avukatlar dışında bir küçük, bir de büyük avukatlar vardır. Bizim Avukat ile meslektaşları ise ancak 'küçük avukatlar' sınıfına giriyor. Kendilerinden yalnız söz açıldığını işittiğim, ama yüzlerini asla görmediğim 'büyük avukatlar'a gelince, kademe bakımından bunlarla 'küçük avukatlar' arasındaki ayrım, 'küçük avukatlar'la o hor görülen kaçak avukatlar arasında-

ki ayrımdan bin kat fazladır.» «Büyük avukatlar mı?» diye sordu K. «Bunlar da kimmiş? Nerede bulunurlar?» «Demek kendilerinden bahsedildiğini henüz duymadınız?» dedi Tüccar. «Bu avukatların sözünü işitip de, bir süre kendilerini hayalinde yaşatmayan bir sanık bulunmaz pek. Siz de sakın o yola sapmayasınız! Kimdir bu avukatlar, bilmem. Kendilerini görmenin de sanırım bir yolu yok. Hiçbir dava anımsamıyorum ki, söz konusu avukatların o davayı yürüttükleri kesinlikle söylenebilsin. Hani savundukları bazı kimseler oluyor; ama insanın kendi isteğiyle elde edeceği bir şey değil bu; canları kimi savunmak isterse, yalnız onu savunuyorlar. Ama ellerine aldıkları davalar, sanırım alt kademedeki mahkemelerden artık çıkmış şeyler. Hem bu avukatları düşünmemek daha iyi; çünkü böyle yapılmadı mı, öbür avukatlarla bütün konuşup görüşmeler, onların öğüt ve yardımları bir iğrenç, bir anlamsız görünüyor ki —kendi başıma geldi de oradan biliyorum—, en iyisi her şeye boş vereyim, eve gidip yatağa uzanayım diyor, bundan böyle bir şey duyup işitmek istemiyor insan. Ama bu da nihayet düpedüz budalaca bir davranış; yatakta da öyle uzun boylu rahat edilse bari!» «Demek o zamanlar büyük avukatları düşünmediniz?» diye sordu K. «Düşündüm ama, çok değil», dedi Tüccar, yeniden gülümseyerek. «Ne çare, onları tamamen unutmak elde değil. Özellikle geceleri daha çok düşünüyor insan! Ama işte o zamanlar bir an önce başarıya ulaşmak istiyordum, bu yüzden de kaçak avukatlara başvurdum.»

Bu anda elinde çorba kâsesiyle dönen Leni, kapıda durup: «Maşallah, ne de güzel baş başa vermiş oturuyorsunuz!» dedi. Gerçekten de K. ile Tüccar bayağı sokulmuştu birbirine; ikisinden biri azıcık döneyim dese, kafası öbürkünün kafasına toslayacaktı. Bücürlüğü bir yana, üstelik kamburunu çıkaran Tüccar, söylediklerinin hepsini işitebilmesi için K.'yı iyice kendisine doğru eğilmek zorunda bırakmıştı. Le-

ni'yi baştan savar gibi: «Bir dakika!» diye cevapladı K.; hâlâ Tüccar'ın elinin üzerinde duran eli sabırsızlıkla kımıldadı. Tüccar: «Benim davadan anlatayım istemişti de», dedi Leni'ye. «Anlat bakayım, anlat!» diye cevapladı Leni. Sesinde sevecen, ama yukarıdan bir eda seziliyordu. K.'nın hoşuna gitmedi bu. Ne de olsa Tüccar'ın, başlangıçta sandığı gibi, öyle bütün bütün boş bir adam sayılamayacağını görmüştü; en azından deneyimleri vardı, bunları karşısındakine derli toplu anlatmasını beceriyordu. Kimbilir, belki Leni adamı yanlış değerlendirmişti; Tüccar'ın bütün zaman elinden bırakmadığı şamdanı aldı, önlüğüyle adamın elini sildi, şamdandan pantolonuna damlamış bir parça mumu kazıyıp uzaklaştırmak üzere yanıbaşına diz çöktü. Bunun üzerine K., öfkeyle Leni'ye baktı. Sonra: «Bana kaçak avukatlardan bahsedecektiniz», dedi Tüccar'a ve başka bir şey söylemeden Leni'nin elini tutup bir kenara itti. «Ne istiyorsun canım!» dedi Leni ve K.'ya usulca bir şaplak indirip işine devam etti. «Ha evet, kaçak avukatlardan», diye cevapladı Tüccar ve düşünmek ister gibi elini alnına götürdü. K., yardımına koşarak: «Bir an önce başarıya ulaşmak istiyordunuz», dedi. «Çok doğru», diye cevapladı Tüccar, ama arkasını getiremedi. «Belki Leni'nin önünde bu konudan söz açmak istemiyor», diye düşündü K.; sabırsızlığını yenip konuşmanın kalan bölümünü ille o anda dinlemek isteğinden vazgeçti, Tüccar'ı bundan böyle daha fazla sıkıştırmadı.

«Geldiğimi Avukat'a haber verdin mi?» diye sordu Leni'ye. «Tabii!» dedi Leni. «Seni bekliyor. Ama bırak şimdi şu Block'u, sonradan da konuşursun onunla; nasılsa burada kalıyor.» K., hâlâ duraksıyordu. «Burada mı kalıyorsunuz?» diye sordu Tüccar'a; istiyordu ki, Tüccar'ın kendisi cevap versin; Leni'nin orada bulunmayan birinden söz açar gibi Tüccar'dan söz açması hoşuna gitmiyordu; Leni'ye karşı içten içe bir öfkeyle doluydu bugün. Ama soruyu yine Leni

cevaplandırdı. Sadece: «Hani Block sık sık burada yatar da», dedi. «Burada mı yatar?» diye sordu K. Öyle sanmıştı ki, kendisi çarçabuk Avukat'la görüşüp dönene kadar Tüccar onu bekleyecek, sonra birlikte evden çıkıp gidecekler, her şeyi inceden inceye ve kimse tarafından rahatsız edilmeksizin konuşacaklardı. «Evet», diye devam etti Leni, «Herkes, Josef, senin gibi, istenilen saatte Avukat'ın karşısına çıkamaz. Avukat hasta hasta gece saat on birde seni kabul ediyor, sen buna hiç şaşmamış görünüyorsun. Dostlarının senin için yaptıklarını pek olağan şeylermiş gibi karşılıyorsun anlaşılan. Oysa dostların, am.. hiç değilse ben, yaptıklarımızı can ve gönülden yapıyoruz. Beni yalnız sev yeter, başka teşekkür beklemiyorum senden; başka bir teşekkürün bana gereği yok.» «Seni sevmek mi?» diye geçirdi içinden K. ilk anda; ne var ki ardından: «Yalan da değil, ondan hoşlanıyorum», diye düşündü. Ama sadece: «Müvekkiliyim de ondan beni kabul ediyor Avukat», diye cevaplayıp, Leni'nin öbür sözlerini duymazlıktan geldi. «Böyle şeyler için de başkalarının yardımı gerekse, artık her adımda bir yandan yardım dilenip, bir yandan teşekkür etmek zorunda kalırdı insan.» Tüccar'a dönerek: «Bugün amma da tersliği üzerinde, değil mi?» diye sordu Leni. Bak sen, şimdi de benim hakkımda burada yokmuşum gibi konuşuyor, diye düşündü K. Leni'nin kabalığını ondan devralan Tüccar da: «Avukat onu kabul ediyorsa, başka nedenleri de var bunun! Öyle ya, onun davası benimkine göre çok daha ilginç. Sonra daha başlangıç evresinde, yani ihtimal henüz pek dağınık değil. Eh, bu durumda Avukat isteyerek uğraşır davayla kuşkusuz; ama ilerde iş değişir», deyince, adeta içerledi Tüccar'a. «Öyle, öyle!» dedi Leni ve gülerek Tüccar'a baktı. Ardından K.'ya döndü: «Ne boşboğaz şey!» dedi Tüccar için. «Söylediklerinin bir tekine inanma sakın! Ne kadar cana yakınsa, o kadar da boşboğazdır. Avukat, belki de bunun için haz etmiyor kendisinden. Neyse işte, onu yal-

nız keyfi yerindeyse kabul eder. Bu durumu değiştireyim diye çok uğraştım, olmadı bir türlü. Düşün bir! Bazen Block'un geldiğini haber veriyorum da, ancak üç gün sonra tutup onu çağırtıyor. Block da çağrılınca burada olmadı mı, her şey suya düşüyor; geldiğini yeni baştan haber vermek zorunda kalıyorum. Ben de bu durumda, hadi, dedim, Block bizim burada yatsın; çünkü Avukat Bey'in gecenin bir vakti zile basıp Block'u istettiği zamanlar oldu. Oysa şimdi Block gece de hazır çağrılmaya. Ama kimi vakit, Avukat Bey, baktı ki Tüccar burda, onu çağırmam için verdiği direktifi tutup geri alıyor.» Sözün burasında Leni, «Nasıl, öyle değil mi?» der gibi Tüccar'a baktı. Tüccar da başını sallayarak doğruladı söyleneni ve demin K. ile konuşurken olduğu gibi açık yüreklilikle (ama belki utancından dalgındı da, onun için böyle açık yürekliydi): «Evet, insan zamanla avukatının sözünden pek çıkamaz duruma geliyor», dedi. «Bakma, iş olsun diye yakınıyor», diye atıldı Leni oradan. «Kaç kez kendi ağzından işitmişimdir: burada yatsın bayılır.» Sonra gidip ufak bir kapıyı açarak: «Yattığı odayı görmek ister misin?» diye sordu K.'ya. K., kalkıp kapıya yürüdü; eşikten alçacık ve penceresiz odaya bir göz attı; dar bir yatak baştan başa doldurmuştu içerisini. Yatağa, karyola ayaklarından tırmanarak çıkmak gerekiyordu. Karyolanın başucundaki duvarda bir oyuk vardı; içinde pek titizlikle yerleştirilmiş bir şamdan, bir mürekkep hokkası, bir kalem ve bir tomar kâğıt duruyordu. Belki de davayla ilgiliydi kâğıtlar. K., yeniden Tüccar'a dönerek: «Hizmetçi odasında mı yatıyorsunuz?» diye sordu. «Leni bana bıraktı odayı», diye cevapladı Tüccar. «Pek işe yarıyor.» K., uzun uzun süzdü Tüccar'ı; belki de onunla ilgili olarak başlangıçta gerçekten doğru bir izlenim edinmişti. Deneyimleri vardı Tüccar'ın, çünkü davası hanidir sürüp gidiyordu; ama bu deneyimler ona pahalıya mal olmuştu. Ansızın K., Tüccar'ı daha çok karşısında görmek istemeyerek: «Al götür şunu yatağına!» diye seslendi

Leni'ye. Ama Leni, K.'nın ne dediğini hiç anlamamışa benziyordu. K. ise, Avukat'a gitmek ve onu vekâletten çıkartıp yalnız Avukat'ın kendisinden değil, Leni ile Tüccar'dan da yakasını kurtarmak üzere ayağa kalktı. Ama henüz kapıya varmamıştı ki, Tüccar'ın usulca: «Bay K.!» diye seslendiğini işitti, suratını asarak arkasına döndü. Oturduğu sandalyede bir ricada bulunur gibi K.'ya doğru uzanarak: «Verdiğiniz sözü unuttunuz», dedi Tüccar. «Hani bana bir sırrınızı açacaktınız.» «Ha, sahi!» dedi K.; dikkatle kendisini süzen Leni'ye de bir baktı şöyle: «Peki, dinleyin! Doğrusu bir sır olmaktan da çıktı nerdeyse: şimdi Avukat'a gidiyorum, vekâletimi geri alacağım.» «Vekâletini geri alacakmış!» diye sesini yükseltti Tüccar hemen ve sandalyesinden sıçrayıp doğruldu, kollarını havaya kaldırarak mutfakta sağa sola koşmaya başladı. İkide bir: «Vekâletini geri alacakmış!» diye bağırıyordu. Leni, hemen K.'nın üzerine atılacak oldu, ama önüne durdu Tüccar; o da bunun üzerine Tüccar'a bir yumruk indirdi. Sonra, elleri hâlâ yumruk yapılmış, K.'nın peşinden seğirtti. Ama K. hayli açmıştı arayı; Avukat'ın odasından tam içeri girmişti ki, Leni yetişti. K. kapamak üzereyken, ayağını dayayıp kapının kapanmasını önledi, kolundan yakalayıp geri çekmek istedi K.'yı. Ama K. öylesine hoyratça bileğini sıktı ki, bir feryat koparıp koyverdi. Hemen odaya girmeyi göze alamadı. K. da anahtarı çevirip arkadan kapıyı kilitledi.

Avukat: «Hanidir sizi bekliyordum», dedi, yatakta doğrularak. Şamdanın ışığında okuduğu bir belgeyi komodinin üzerine bıraktı, gözüne bir gözlük takıp dikkatle K.'yı süzmeye koyuldu. K. özür dileyecekken: «Çok kalmayacağım, hemen gideceğim», diye cevapladı. Özür dilemek için söylenmediğinden, K.'nın sözlerini umursamadı Avukat. «Bir daha sizi böyle geç saatte kabul etmeyeceğim», dedi. «Güzel, ben de bunu istiyorum zaten», diye cevapladı K. Avukat, soran.

bakışlarla K.'ya baktı. «Buyurun, oturun!» dedi ardından. «Madem siz istiyorsunuz», diye cevapladı K. ve komodinin yanına bir sandalye çekip oturdu. «Kapıyı kilitlediniz sanırım?» dedi Avukat. «Evet!» dedi K. «Leni içeri girmesin diye.» Kimseyi kollayıp gözetmek niyetinde değildi. Bunun üzerine sordu Avukat: «Gene mi sırnaştı?» «Sırnaşmak mı?» dedi K. «Evet», dedi Avukat, ardından gülmeye koyuldu. Derken bir öksürük nöbetine yakalandı, nöbet geçince gülmesine devam etti. «Sırnaşıklığını herhalde fark etmiş olacaksınız?» diye sordu K.'nın eline vurarak; K., dalgınlıkla komodine yasladığı elini birden geriye çekti. «Bakıyorum, pek aldırdığınız yok buna», diye ekledi Avukat. «Ama daha iyi! Yoksa belki sizden özür dilemem gerekecekti. Leni'nin bir huyu vardır; hani çoktan bağışladığım bir huy; siz demin kapıyı kilitlemeseydiniz, gene hiç sözünü etmeyecektim. Doğrusu bunu herkesten çok size açıklamamam, sizin bunu fark etmeniz gerekirdi. Ama öyle şaşkın şaşkın bana gözlerinizi diktiğinize göre, ister istemez yapacağım bunu. Diyeceğim, Leni'nin bir huyu var, o da şu: sanıklardan çoğunu güzel bulur, hepsine sokulur, hepsini sever. Ancak öyle anlaşılıyor ki, onların tarafından seviliyor da. Bazen izin veririm, anlat derim, anlatır bu sevgililerinden, beni oyalar, eğlendirir. Bütün bunlara pek şaştınız galiba; ama benim için o kadar şaşılacak yanı yok. İnsan bakmasını bildi mi, gerçekten çok vakit güzel bulur sanıkları. Bu da, bir bakıma doğa bilimleri kapsamına giren garip bir olaydır kuşkusuz. Elbet, davanın kendisi kesinlikle saptanabilen belirgin bir değişikliğe yol açmaz sanığın görünümünde. Hani başka davalardaki gibi değildir; sanıklardan büyük çoğunluğu her zamanki yaşayışlarını sürdürür; kendilerini temsil edecek iyi bir avukat da buldular mı, dava, işlerine sekte vurmaz; ama yine de bu konuda deneyimli kişiler, ne kadar kalabalık olursa olsun bir topluluk içinden tek tek bulup çıkarabilir sanıkları. Nasıl mı? diyeceksiniz. Cevabım sizi doyurmaya-

caktır ama, söyleyeyim: sanıklar, topluluktakilerin en güzelleridir çünkü. Doğrusu suç olamaz onları böyle güzelleştiren; çünkü, hiç değilse avukat ağzıyla konuşursam, hepsi suçlu değildir kuşkusuz. Öte yandan, onları güzelleştiren ileride kendilerini bekleyen ceza da olamaz; çünkü hepsi cezaya çarptırılmayacaktır. Bunun nedeni, haklarında açılan davadır; dava nasılsa damgasını vurur onlara. Elbet, güzelleri arasında pek güzelleri de vardır. Ama güzel olmaya geldi mi, hepsi güzeldir, hatta bu uyuz Block bile.»

Avukat sözlerini bitirdiğinde, tamamen sakindi K. Hatta Avukat'ın son söylediklerini göze çarpar biçimde başını sallayarak karşılamış, böylece eski kanısının doğruluğunu kendi kendine itiraf etmişti: Avukat anlatılara başvurarak onu sürekli oyalıyordu. Nitekim şimdi de başka türlü davranıyor değildi. Dava işinde gerçekten neler yaptığını anlatacakken, K.'nın dikkatini başka taraflara çekmeye çalışıyordu. Galiba bu kez K.'nın her zamankinden çok direttiğini farketmişti ki, kendisine konuşma fırsatı vermek için kesti konuşmasını. K. ses çıkarmayınca da sordu: «Bugün bana gelmenizde belli bir neden var sanırım?» «Evet», diye cevapladı K. ve Avukat'ı daha iyi görebilmek için elini biraz şamdanın ışığına siper etti. «Sizi bugünden başlayarak vekâletten çıkarmak istiyorum da, onu söyleyecektim.» «Yanlış anlamıyorum ya?» diye sordu Avukat; yatakta yarı doğrularak, bir eliyle yastıklara dayandı. «Sanırım doğru anlıyorsunuz», dedi K.; dimdik bir vücutla, tetikte oturuyordu sandalyesinde. Az sonra: «İyi ya, sizin bu plan üzerinde de konuşabiliriz», dedi Avukat. «Plan falan yok artık», diye cevapladı K. «Olabilir», dedi Avukat. «Ama gene biz hiçbir şeyi aceleye getirmeyelim.» Sanki K.'yı koyvermeye niyeti yokmuş, K.'nın Avukat'ı değilse bile, onun akıl hocası kalmayı diliyormuş gibi «biz» sözcüğünü kullanmıştı. «Aceleye gelen bir şey yok!» diye cevapladı K. Yavaşça kalkıp

sandalyesinin arkasına geçti: «Enine boyuna, belki gereğinden çok düşündüm üzerinde, kararım kesindir.» «Eh, o zaman birkaç söz söylememe izin verin!» dedi Avukat, yorganı kaldırıp yatağın kenarına oturdu. Beyaz kıllarla örtülü çıplak bacakları soğuktan titremekteydi. Kanepeden bir battaniye alıp kendisine uzatmasını rica etti K.'dan. K. da, battaniyeyi alıp uzattı. «Durup dururken üşüteceksiniz kendinizi», dedi. «Üşütsem de gam yemem», diye cevapladı Avukat. Yorgana sarılıp ayaklarını battaniyenin içine soktu: «Amcanız eski dostumdur. Eh, zamanla sizi de sevdim. Açıkça söylüyorum bunu, neden utanacağım ki!» Yaşlı adamcağızın bu duygulu sözlerinden hiç de memnun kalmadı K. Çünkü bu sözler onu ayrıntılı bir açıklamaya zorluyor, böyle bir açıklama yapmayı ise pek istemiyordu. Ayrıca, konuşulan sözlerin, kendisini kararından asla caydıracak güçte olmasa bile, zihnini karıştırdığını çok iyi hissediyordu. «Teveccühünüze teşekkür ederim», diye cevapladı. «Elinizden geldiği kadar çıkarlarımı gözetip davamla ilgilendiniz, buna da bir diyeceğim yok. Ancak, ben son zamandaki çalışmaların yetersiz olduğu kanısına vardım. Elbet sizin gibi benden bu kadar yaşlı, bu kadar deneyimli birini kendi görüşümün doğruluğuna inandırmaya kalkacak değilim asla. Kimi vakit istemeyerek bunu yaptımsa bağışlayın. Ne var ki sorun, sizin de ifade buyurduğunuz gibi, hayli önemli ve ben o kanıdayım ki, çok daha enerjik bir tutumla davaya el atılması gerekiyor.» «Sizi anlıyorum», dedi Avukat. «Sabırsızlanıyorsunuz.» «Sabırsızlanmıyorum», diye cevapladı K., biraz sinirli; artık konuştuğu sözlere pek dikkat etmiyordu. «Amcamla size ilk geldiğimde fark etmiş olacaksınız ki, davayı önemsediğim yoktu fazla. Amcam adeta zorla anımsatmasaydı, bir davam olduğunu unutup gidecektim. Amcam size vekâletimi vereyim diye dayattı, ben de hatırını kıramadım. Bu durumda üzerimdeki dava yükünün en azından biraz hafiflemesini beklemek hakkımdı sanırım. Çünkü

neden tutulur bir avukat? Dava yükünü biraz üzerinizden atmak için, öyle değil mi? Gelgelelim, tersi oldu; siz benim avukatlığımı üstlendiğinizden beri dava yüzünden çektiğim tasaları eskiden hiç bilmezdim. Yalnızken davamla ilgili hiçbir girişimde bulunmuyordum, ama varlığını da hissettiğim yoktu pek. Derken bir avukat tuttum; sanki bir şeyler yapılacak, bir işler görülecekti. Gittikçe daha çok meraklanarak, ne zaman işe el atacaksınız diye gözleyip durdum hep. Ne var ki, boşuna! Hani bana mahkeme konusunda belki başka hiç kimseden alamayacağım bilgiler verdiniz. Ama dava böyle düpedüz el altından bana doğru adım adım yaklaşıyor mu, yaklaşmıyor mu, benim için yetmez bu kadarı.» K., oturduğu sandalyeyi şimdi bir kenara itmiş, elleri ceketinin ceplerinde, odada dikiliyordu. Birden Avukat alçak sesle ve serinkanlı konuşmaya başladı: «Meslek yaşamında bir an geliyor, artık hatırı sayılır bir yenilikle karşılaşmaz oluyor insan. Davalarının benzeri dönemlerinde kaç sanık tıpkı sizin gibi karşımda dikilmiş, sizin gibi konuşmuştur.» «Demek sözünü ettiğiniz sanıkların hepsi benim gibi haklıymış», diye cevapladı K. «Bu, benim iddialarımı asla çürütmez.» «Sizin iddialarınızı çürütmek değil niyetim», dedi Avukat. «Ancak şunu belirteyim ki, başkalarına göre sizden daha çok anlayış beklerdim, çünkü size mahkemeler konusunda ve kendi çalışmalarım üzerinde başka sanıklardan daha çok bilgi sunmuştum. Ama şimdi görüyorum ki, bütün bunlara karşın hâlâ bana pek güvenemiyor, işimi zorlaştırıyorsunuz.» Doğrusu, K.'nın önünde amma da alçalıyordu Avukat. Özellikle bu konuda en çok incinebilecek olan meslek onurunu falan umursadığı yoktu. Peki, niçin yapıyordu bunu? Görünürde işi başından aşkın bir avukattı. Sonra, hali vakti yerindeydi; aslında ne paradan, ne bir müvekkilden oluşunun böyle biri için pek önem taşıması gerekirdi. Ayrıca, hastalıklı bir adamdı; gerçekte kendisinin ne yapıp yapıp üzerindeki yükü hafifletmeye

bakması zorunluydu. Öyleyken sımsıkı K.'ya sarılmış, bırakmak istemiyordu onu. Ama neden? K.'nın amcasına karşı duyduğu yakınlıktan mı? Yoksa K.'nın davasına gerçekten pek olağanüstü bir dava diye bakıyordu da, bu davada K.'ya ya da mahkemedeki dostlarına –söz konusu olasılık da asla unutulmamalıydı– kendini göstermeyi mi umuyordu? K., o kadar saygısız bakışlarla Avukat'ı süzüyor, yine halinden bir şey çıkaramıyordu. Sanki Avukat kasten renk vermeyen bir tavır takınmıştı da, sözlerinin K.'nın üzerinde göstereceği etkiyi bekler gibiydi. Ama K.'nın susuşu anlaşılan pek işine gelmişti ki, yeniden sürdürdü konuşmasını: «Büyük bir bürom olmasına karşın, yanımda yardımcı çalıştırmadığımı sanırım fark ettiniz. Ama eskiden böyle değildi, birkaç genç hukukçu bulunurdu emrimde, bugün ise yalnızım. Bu, biraz müvekkillerimi giderek sizinkine benzer davası olanlar arasından seçmemden, biraz da bu gibi davaların içerisine zamanla daha çok girmemden kaynaklanıyor. Müvekkillerime ve üzerime aldığım ödevlere ihanet etmek istemiyorsam, bu işleri kimselere bırakamayacağımı anladım. Eh, işleri tek başıma görmek kararı da bazı doğal sonuçlara yol açtı: Vekâlet için tarafıma yapılan hemen bütün başvuruları geri çevirmek, içlerinden yalnız beni pek yakından ilgilendirenleri kabul etmek zorunda kaldım. Benim fırlatıp attığım lokma üzerine de o saat üşüşen sürüyle avukat müsveddesi var, hem de burnumun dibinde. Sonra, çok çalışmaktan da hasta düştüm. Yine de pişmanlık duymuyorum. Hatta belki daha çok başvuruyu geri çevirmem gerekirdi. Ama öte yandan, üzerime aldığım davalara tamamen kendimi vermemin kesinlikle doğruluğu anlaşıldı ilerde, elde ettiğim başarılar bunu ortaya koydu. Bir ara bir yazı okumuştum; bayağı davalardaki avukatlıkla sizinki gibi davalardaki avukatlık arasındaki ayrımı pek güzel belirtiyordu. Yazıda deniyordu ki, bayağı davalardaki avukkat müvekkilini bir sap iplikle yargı gününe kadar çekip götürür; ötekisi ise o saat müvek-

kilini kaldırıp omuzlarına alır, bir daha da yere indirmeden yargı gününe, hatta ondan da ötelere taşır. Ve öyledir de. Ancak, bu çetin işten pişmanlık duymadığımı söylemem de hani pek doğru değil. Çalışmalarımın, sizin yaptığınız gibi düpedüz inkâr edildiğini görmüyor muyum, işte o zaman, o zaman pişmanlığa kapılıyorum adeta.» Avukat'ın sözleri K.'yı ikna etmekten çok, sabırsızlığını artırmıştı. Yumuşayıp gevşedi mi, başına gelecekleri Avukat'ın ses tonundan sezer gibiydi: Gene oyalamalar başlayacak, dilekçenin hazırlanmasının ilerlediğine, mahkemedeki memurların şimdi daha bir yakınlık gösterdiğine, ama beri yandan sürdürülen çalışmaların karşılaştığı güçlüklere değinilecek, kısacası belirsiz umutlarla K.'yı yanıltmak, belirsiz tehditlerle K.'ya eziyet etmek için o bıkkınlık vermiş şeyler yeniden önüne serilecekti. Bunu kesinlikle önlemek isteyen K.: «Peki vekâletim sizde kalırsa ne yapmayı düşünüyorsunuz?» diye sordu. Avukat, bu onur kırıcı soruyu bile sineye çekip: «Şimdiye kadarki çabalarımı sürdüreceğim», diye cevapladı. «Biliyordum zaten», dedi K. «Eh, bu konuda daha fazla konuşmak gereksiz.» «Ben bir deneme daha yapacağım», dedi Avukat, bunun üzerine. Sanki sinirlenen K. değil de kendisiydi: «Çünkü sanıyorum, sizi hem bir avukat olarak benden bekleyeceğiniz yardım konusunda yanlış bir yargıya götüren, hem de başka bakımdan böyle bir davranışa sürükleyen, sanık olmanıza karşın size pek iyi davranılması, daha doğrusu bu yönde ihmal, sözde ihmal gösterilmesidir ki, bu da nedensiz değil; zincire vurulmak, çokluk özgür dolaşmaktan daha iyidir. Ama başka sanıklara nasıl davranılıyor, göstermek isterdim size; belki bundan bir ders alırdınız: Anlayacağınız şimdi Block'u çağırtacağım buraya. Kapıyı açın ve siz de gelip şuraya, komodinin yanına oturun.» «Hay hay!» dedi K. ve Avukat'ın söylediği gibi yaptı; yeni bir şeyler öğrenmeye her vakit istekli biriydi. Yine de ne olur ne olmaz unutmadı eklemeyi: «Sizden vekâletimi geri almıştım, bili-

yorsunuz tabii?» «Evet!» diye cevapladı Avukat. «Ama daha bugün yine cayabilirsiniz kararınızdan.» Sonra yine yatağa girdi; yorganı çenesine kadar çekip duvardan yana döndü ve zili çaldı.

Adeta zil sesiyle hemen aynı zamanda Leni çıkageldi. Acele bakışlarla durumu kavramaya çalıştı. K.'yı yatağın yanı başında sakin oturuyor görünce, rahatlar gibi oldu. Gözlerini dikmiş kendisine bakan K.'ya gülümsedi, selam verdi başıyla. «Şu Block'u getir bakayım!» dedi Avukat. Ama Block'u alıp gelecek yerde, Leni kapı önüne çıkıp seslendi: «Block! Avukat Bey çağırıyor!» Avukat'ın yüzü hâlâ duvardan yana dönüktü, hiçbir şeyi umursadığı yoktu. Herhalde bunu fırsat bilen Leni, K.'nın sandalyesine sokuldu arkadan. Bazen öne abanıp ellerini, pek yumuşak ve sakıngan, saçlarında ve yanaklarında gezdirerek K.'yı rahatsız etmeye başladı. K. bir elini yakaladı Leni'nin, kendisine engel olmaya çalıştı; Leni de, biraz direttikten sonra elini K.'ya bıraktı.

Block, çağrılır çağrılmaz koşup gelmişti. Ama kapının önünde durdu; içeri girsem mi, girmesem mi, diye düşünür gibiydi. deminki çağrı tekrarlanacak mı diye kulak kabartır gibi kaşlarını kaldırıp başını önüne eğmişti. K., içeri girmesi için kendisini cesaretlendirebilirdi. Ama yalnız Avukat'la değil, bu evdeki herkesle ilgisini kesmeyi kafasına koymuştu bir kez, bu yüzden oralı olmadı. Leni de sesini çıkarmıyordu. Block, hiç değilse kimsenin kendisini kapı dışarı etmediğini görünce, yüzünde bir merak ifadesi, ayak uçlarına basarak girdi içeri. Ellerini arkasında kenetlemiş, belki yine tersyüz edileceğini düşünüp kapıyı açık bırakmıştı. K.'ya hiç baktığı yoktu, gözü kabarık yorgandaydı hep. Yorganın altında Avukat, iyice duvardan yana sokulduğundan göze gözükmüyordu. Ama birden sesini yükseltip: «Block! Geldin mi?» diye sordu. O anda Block yatağa doğru epey ilerlemişti; sanki soru düpedüz bir darbe gibi ilkin göğsüne, sonra sırtı-

na inmişti ansızın. Sendeledi, iki büklüm olduğu yerde durarak: «Geldim efendim!» diye cevapladı. «Peki, ne istiyorsun?» diye sordu Avukat. «Uygunsuz zamanda geliyorsun.» Avukat'tan çok kendi kendisine sorar gibi: «Beni çağırtmadınız mı?» diye cevapladı Block. Ellerini savunma durumunda ileri uzatmıştı, adeta kaçmaya hazır bir hali vardı. «Çağırdım ama», dedi Avukat, «yine de uygunsuz zamanda geliyorsun!» Ve bir aradan sonra: «Zaten hep uygunsuz zamanlarda gelirsin», diye ekledi. Avukat konuşmaya başlar başlamaz, Block gözlerini yataktan başka yana çevirmiş, odanın bir köşesine dikmişti; sanki Avukat'a bakınca gözü kamaşıyormuş gibi söylenenlere yalnız kulak kabartıyordu. Ama Avukat'ı dinlemek de kolay değildi; çünkü duvardan yana,
üstelik alçak sesle çabuk çabuk konuşuyordu. «İsterseniz gideyim?» diye sordu Block. «Geldin bir kez, kal artık!» dedi Avukat. Ama sanki istediği şey yapılmamış da gözü dayakla korkutulmuş gibi, bu sözü işitir işitmez gerçekten titremeye başlamıştı Block. «Dün, dostum Üçüncü Yargıç'ın yanındaydım», dedi Avukat. «Ordan burdan dolaştırıp sözü sana getirdim. Ne söylediğini öğrenmek ister misin?» «Lütfen, açıklayın!» diye yalvardı Block. Avukat hemen cevap vermeyince ricasını tekrarladı ve dize gelmek ister gibi eğildi. Ama birden K.: «Ne yapıyorsun?» diye çıkıştı bağırarak. Leni, K.'nın bağırmasını önlemek istemiş, ama K. Leni'nin öbür elini de yakalamıştı. Eli tutuşunda sevgiden eser yoktu; Leni de ikide bir ahlayıp oflayarak, ellerini K.'nın elinden kurtarmaya çalıştı. K. bağırmış, paparayı yiyen Block olmuştu; çünkü hemen sordu Avukat: «Kim senin avukatın?» «Sizsiniz», dedi Block. «Peki, benden başka?» diye sordu Avukat. «Sizden başkası yok», dedi Block. «O zaman, benden başkasının sözünü de dinlemezsin!» dedi Avukat. Block, yerden göğe haklı buluyordu Avukat'ı. Dik dik K.'yı süzdü, K.'ya öfkeyle başını salladı. Söze dökülse, hani ağza

alınmadık hakaretlere dönüşebilirdi bu davranışı. K. da böyle biriyle davası üzerinde bir arkadaş ve bir dost gibi konuşmak istemişti! Sandalyesinde arkasına yaslanarak: «Merak etme, bir daha seni rahatsız etmem», dedi. «Dize mi kapanırsın, yerlerde mi sürünürsün, nasıl istersen, öyle yap; umurumda değil artık!» Ama en azından K.'ya karşı onurunu kollayan bir kimseydi Block; yumruklarını sıkarak K.'nın üzerine yürüdü. Avukat'ın yanında göze alabildiği kadar sesini yükselterek bağırdı: «Benimle böyle konuşamazsınız, sizi bundan men ederim. Ne diye bana hakaret ediyorsunuz? Hem de burada, Avukat Bey'in önünde, hem sizin. hem de benim sadece lütfen bulunabildiğimiz böyle bir yerde? Siz benden çok mu iyisiniz sanki: Siz de sanıksınız, sizin de bir davanız var. Ama siz gene de bir bey olarak görüyorsanız kendinizi, ben de öyleyim; hatta belki sizden de üstün bir bey. Dolayısıyla, ben de kendime başkalarının bey demesini isterim; tabii en başta da sizin. Yok ben buyurduğunuz gibi dört ayak üzerinde sürünürken, sizin sandalyenizde rahat rahat konuşulanları dinlemenize bakarak bundan kendinize bir pay çıkarıyorsanız, size hukuk dilinde şu eski sözü anımsatırım: bir sanık için hareket etmek, hareketsiz durmaktan yeğdir; çünkü hareketsiz duranın kötü eylemleri her an, kendisi farkına varmaksızın bir terazinin gözüne konulup tartılabilir.» K. bir şey demedi; sadece gözlerini dikip bu şaşkın adama baktı; çok değil, son bir saat içerisinde amma da değişmişti. Onu böyle sağa sola savuran, dostunu ve düşmanını ayırt etmesini önleyen dava mıydı acaba? Avukat'ın kendisini bile bile rezil etmek istediğini, bunu da yalnızca K.'nın önünde böbürlenmek için, belki onu bu yoldan dize getirebilirim umuduyla yaptığını anlamıyor muydu? Ama diyelim ki Block'ta bunu anlayacak kafa yoktu veya anlıyordu da, Avukat'tan korktuğu için bir şey yapamıyordu, peki o zaman Avukat'ı aldatacak, başka avukatlar da tuttuğunu kendisinden saklayacak yüreklilik ve açıkgözlü-

lüğü nasıl gösterebiliyordu? Sonra K., onun bu sırrını isterse hemen ele verebilirdi; nasıl saldırmayı göze alıyordu ona? Ama Block daha fazlasını göze alıp, Avukat'ın yatağına sokuldu ve bu kez orada K.'dan yakınmaya başladı: «Avukat Bey!» dedi. «İşittiniz mi, bu adam benimle nasıl konuştu? Davası daha dün bir, bugün iki; öyleyken kalkmış, davası beş yıllık bana ders veriyor aklınca. Hatta bana hakaretler savuruyor. Hiçbir şeyden haberi yok, bana hakaretler savuruyor. Ben ki, az buçuk gücümün kuvvetimin elverdiği ölçüde, görgü nedir, görev nedir, mahkeme töresi nedir, bir bir incelemiş, öğrenmişim.» «Kimseye bakma sen!» dedi Avukat. «Doğru bildiğinden şaşma!» «Elbette!» diye cevapladı Block, kendi kendisini cesaretlendirir gibi; sonra gözucuyla Avukat'a bakarak, hemen yatağın önünde dize geldi. «Dize geliyorum işte, Avukatım!» dedi. Ama Avukat sesini çıkarmadı. Block, bir eliyle sakına çekine yorganı okşamaya koyuldu. Baş gösteren sessizlikte: «Canımı acıtıyorsun!» diye bağırdığı işitildi Leni'nin: «Bırak beni, Block'a gideceğim!» Sonra kendini K.'nın elinden kurtararak, gidip yatağın kenarına ilişti. Block, Leni'nin gelmesine pek sevinmiş, hemen Leni'ye harıl harıl, ama sessiz işaretlerde bulunarak, Avukat'ın önünde kendisine arka çıkması için yalvarıp yakarmaya başlamıştı. Belli ki Avukat'ın vereceği haberlere pek büyük bir gereksinim duyuyordu. Ama belki bu haberleri yalnızca öteki avukatlarına yetiştirecek, onların bunlardan yararlanmasını sağlayacaktı. Leni, Avukat'ın nasıl yola geleceğini pek iyi biliyor olmalıydı ki, Block'a Avukat'ın elini gösterip git, öp! der gibi dudaklarını sivriltti. Bunun üzerine Block, hemen Avukat'ın eline sarılıp öptü ve Leni'nin isteği üzerine bunu iki kez tekrarladı. Ama Avukat hâlâ susuyordu. Derken Leni Avukat'ın üzerine abandı; bu abanışın vücudunda yol açtığı gerilme, endamının güzelliğini hemen ortaya çıkarmıştı. Sonra iyiden iyiye Avukat'ın yüzüne eğilerek, uzun ve ak saçlarını sıvazlamaya başladı. Leni'nin

davranışı, Avukat'ı gerçekten bir cevap vermek zorunda bırakmıştı: «Söylemeye dilim varmıyor», dedi; başını olmaz, anlatamam! gibilerden salladı biraz; belki bununla, Leni'nin elinin dokunuşunu daha çok saçlarında duymak istediğini açığa vurmaktaydı. Block, başı yerde, konuşulanlara kulak kabartıyordu. Böyle yapmakla belli bir yasayı çiğnermiş gibi bir hali vardı. «Neden dilin varmıyormuş pek?» diye sordu Leni. K.'da öyle bir duygu uyanmıştı ki, sanki önceden hazırlanıp şimdiye kadar yüzlerce kez tekrarlanmış, ileride de yüzlerce kez tekrarlanacak ve yalnız Block için yeniliğini hiç kaybetmeyecek bir konuşma dinlemekteydi. Avukat, Leni'nin sorusuna cevap vermeyerek sadece: «Bugün nasıldı?» diye sodu. Leni, bir şey demeden önce gözlerini indirip Block'a baktı; kısa bir süre süzdü Block'u; Block ellerini Leni'ye doğru kaldırmış, yalvarır gibi oğuşturuyordu. Sonunda Leni: «Sessiz ve çalışkandı», diye cevapladı. Böylece, uzun sakalıyla yaşlı başlı bir adam olan Tüccar Block, hakkında iyi şeyler söylemesi için genç bir kıza ricada bulunmuştu. Böyle yapması birtakım art düşüncelerden kaynaklansa bile, bunlar onun davranışını bir başkasının gözünde asla haklı gösteremezdi. Block'un bu halini görmekle insan adeta yerin dibine geçiyordu. Avukat'ın böyle bir oyuna başvurarak, Block'u elde etmeyi nasıl düşünebildiğini bir türlü aklı almıyordu K.'nın. Daha önce kendini tutmuştu ama, şimdi bu sahne kendisini evden kaçırmasına yeter de artardı. Anlaşılan Avukat'ın yöntemi — Allahtan ki, K. pek uzun bir süre bu yöntemin etkisi altında kalmamıştı — müvekkili sonunda o duruma getiriyordu ki, müvekkil her şeyi unutuyor, ancak bu çıkmaz yolda sürüklenir giderse davanın sonuna ulaşabileceğini sanıyordu. Block müvekkillikten çıkmış, Avukat'ın bir köpeğine dönüşmüştü adeta. Avukat, bir köpek kulübesiymiş gibi karyolanın altını gösterip gir! diye buyursa, güle oynaya yapacaktı bunu. K., kendisine bir görev verilmiş de, burada ne konuşuluyorsa hepsini tek

tek zihnine yerleştirecek, sonra gidip yüksek bir makama bu konuda bir rapor sunacakmış gibi, ölçüp tartarak ve serinkanlı, konuşulanları izledi. «Bütün gün ne yaptı?» diye sordu Avukat. «Beni iş görürken rahatsız etmemesi için hizmetçi odasına kapatmıştım», diye cevapladı Leni. «Zaten orası her vakit kaldığı yer. Zaman zaman pencereden gidip bakıyordum, ne yapıyor diye. Her seferinde yatak üzerinde diz çökmüş oturuyor gördüm kendisini, senin ilerde geri almak üzere verdiğin yazıları pencere pervazının üzerine yaymış okuyordu. Hoşuma gitti bu; çünkü aydınlığa açılan pencereden adeta hiç ışık girmez içeri; öyleyken Block'un davranışı, bana kendisinin söz dinler biri olduğunu gösterdi.» «Bunu işitmek, doğrusu sevindirdi beni», dedi Avukat. «Ama bakalım anladı mı okuduklarını?» Onlar konuşurken, Block sürekli dudaklarını oynatıyor, anlaşılan Leni'nin Avukat'a vermesini beklediği cevapları kendi kafasında hazırlıyordu. «Tabii bunu kesinlikle cevaplandıramam», dedi Leni. «Ama şunu hiç kuşkusuz söyleyebilirim ki, büyük bir dikkatle okuduğunu gördüm. Bütün gün aynı sayfayı okudu hep, bir yandan da parmağıyla satırları izliyordu. Ne zaman pencereden baktımsa, okumak kendisini pek zahmete sokuyormuş gibi göğüs geçirdiğini işittim. Senin ona verdiğin yazılar, herhalde güç anlaşılır şeyler.» «Evet», diye cevapladı Avukat. «Orası öyle! Ben de, zaten bu yazılardan bir şey çıkarabileceğini sanmıyorum. Kendisini savunmak için nasıl mücadele ettiğimi sezsin yeter. Üstelik bu mücadeleyi de kimin için yapıyorum? Hani nerdeyse gülünç söylemek; Block için. Yani bunun da ne demek olduğunu anlaması gerekiyor. Okurken hiç mola verdi mi?» «Vermedi gibi bir şey», diye cevapladı Leni. «Yalnız bir ara benden içecek su istedi; ben de, bir bardak su uzattım kapıdaki küçük pencereden. Saat sekizde de kendisini dışarı çıkarıp biraz yiyecek verdim.» Block, sanki hakkında övünülecek şeyler anlatılıyormuş, anlatılanların K.'yı da hayran bırakması gerekiyor-

muş gibi, gözucuyla K.'ya baktı. İçinde güzel güzel umutlar yeşermişe benziyordu; öncekinden daha bir özgür davranıyor, dizlerinin üzerinde sağa sola kımıldanıyordu. Ama işte bu yüzden, Avukat'ın sonraki sözlerini işitince bayağı donakaldı. Leni'ye: «Onu övüyorsun hep!» diye çıkıştı Avukat. «Bu da, benim konuşmamı güçleştiriyor; çünkü Yargıç'ın sözleri hiç de iç açıcı değildi; ne Block, ne de davasına ilişkin sözleri.» «İç açıcı değil mi? Nasıl olur?» diye sordu Leni. Block, öylesine merak dolu bir bakışla Leni'ye baktı ki, sanki Yargıç'ın sözlerini o anda bile Leni'nin kendi lehinde değiştirebileceğine güveni vardı. «İç açıcı değil!» diye cevapladı Avukat. «Hatta ben Block'tan konuşmaya başlayınca, Sayın Yargıç hoşlanmamış gibi yaptı. 'Block'un sözünü etmeyin bana!' dedi. 'Müvekkilim ama', dedim ben. 'Onun için çaba harcamanıza değmez!' dedi. Ben: 'Davasından umutluyum', diye cevapladım. 'Onun için çaba harcamanıza değmez!' diye tekrarladı o. Ben: 'Sanmıyorum', dedim. 'Block çalışkan biri, durmadan davasının arkasından koşuyor, davanın gidişini günü gününe izlemek için adeta bende yatıp kalkıyor. Böylesine bir çabaya her vakit rastlanmaz doğrusu. Elbet, insan olarak pek beğenilir yanı yok, orası öyle; görgü kurallarından habersiz, kendisi pis, ama dava bakımından kusursuz biri.' Kusursuz demiş, bile bile yüksekten atmıştım. Bunun üzerine dedi ki Yargıç: 'Block sadece kurnazın biridir. Hayli deneyimi var, davayı uzatmasını beceriyor. Ama bilgisizliği kurnazlığından büyük; davasının henüz asla başlamadığını öğrense, davasına başlandığını bildiren çıngırağın bile henüz çalmadığı kendisine söylense, ne derdi acaba?» Block'un o anda, titreyen dizlerinin üzerinde, anlaşılan kendisinden bir açıklama rica etmek için doğrulmaya yeltendiğini görünce: «Sakin ol, Block!» dedi Avukat; ilk kez doğrudan Block'a dönmüş, onunla uzun uzun konuşmaya başlamıştı; yorgun gözleri yarı boşluğa, yarı Block'a bakıyordu. Derken, Avukat'ın bakışları karşısında yine ya-

vaş yavaş yere diz çöktü Block. «Sayın Yargıç istediği kadar böyle konuşsun, senin için önemi yok», diye devam etti Avukat. «Her işittiğin sözden korkmayı bırak! Böyle gidersе, bir daha sana hiçbir şey çıtlatmam. İnsan bir şey söylemeye kalktı mı, ağzından çıkacak söz sanki mahkemenin son kararıymış gibi yüzüne bakıyorsun. Şurada oturan müvekkilimi gör de utan. Üstelik, onun bana karşı güvenini sarsıyorsun. Nedir istediğin be adam! Henüz yaşıyorsun, henüz benim kanadım altındasın. Bu saçma korku da ne oluyor, bilmem ki! Bir yerde okudun ya, son karar kimi zaman apansızın çıkarmış sanığın karşısına, rasgele birinin ağzından rasgele bir zamanda kendini duyururmuş. Hani bazı istisnalar dışında gerçek bir şey bu; ama şurası da gerçek ki, senin bu korkundan tiksiniyor, bunu bana yeterince güven beslemeyişinin bir belirtisi sayıyorum. Ben ne söyledim yani? Bir yargıcın dediklerini aktardım. Biliyorsun, dava önüne yığılmış bir sürü görüş var, arka tarafa geçilemiyor. Örneğin, bu Yargıç, davanın başlaması konusunda benden başka türlü düşünmektedir. Bir görüş ayrılığı, o kadar. Eskiden kalma bir âdet vardır: Dava belirli bir evreye ulaştı mı, bir çıngırak çalar. İşte bu Yargıç'ın kanısına göre, yargılama bir çıngırak sesiyle başlarmış. Şimdi bu görüşün sakatlığını gösteren noktaları bir bir sana anlatamam. Hem anlatsam da, anlamazsın. Sen bu görüşün pek çok sakat yanı olduğunu bil, yeter!» Block, ne yapacağını şaşırmış, parmaklarını karyolanın önündeki halının tüyleri arasında gezdirdi. Yargıç'ın sözlerinden duyduğu korku, Avukat'a karşı itaati kendisine unutturuyordu bazen; o vakit yalnız kendisini düşünüyor, Yargıç'ın sözlerini kafasında habire evirip çeviriyordu. Derken, paylayıcı bir tonla: «Block!» diye seslendi Leni ve ceketinin yakasından tutup Block'u biraz yukarı kaldırdı. «Halının tüylerini bırak da, Avukat Bey'i dinle!»

K., bankanın müşterisi ve banka için pek önemli bir kişi olup, ilk kez bu kente gelen bir İtalyan baya kentteki bazı sanat yapıtlarını göstermekle görevlendirildi. Başka zamanlar, böyle bir görevin kendisine verilmesinden kuşkusuz onur duyardı. Ama bankadaki saygınlığını bin bir güçlükle koruyabildiği şu sıra, bu işi istemeye istemeye üstlendi. Bankadaki çalışma odasından uzak kaldığı her saat içine dert oluyordu. Doğrusu bankadaki vaktini hiç de eskisi gibi değerlendirdiği söylenemezdi; kimi saatler öyle geçip gidiyordu ki, çalışıyor demeye bin tanık isterdi. Ama işinin başında bulunmadığı zaman daha da büyük oluyordu üzüntüsü; öyle sanıyordu ki, zaten her vakit pusuda bekleyen Müdür Yardımcısı odasına girip masasına oturuyor, evrakları karıştırıyor, K.'nın yıllar yılı adeta kendileriyle ahbaplık kurduğu banka müşterilerini kabul ediyor, bunları onun elinden çekip almaya uğraşıyordu. Hatta belki, çalışırken K.'nın bin bir yönden üzerine çullanır gördüğü ve artık bir türlü önüne geçemediği hataları bulup ortaya çıkarıyordu. Bu yüzden K., kendisini görevle bir yere yollasalar veya yakında bir başka kente gönderseler —bu gibi görevler de son zamanlarda ne tesadüfse artmıştı— kendisine verilen görev ne kadar onurlandırıcı olsa da aklına ilk gelen, onu kısa bir süre bankadan uzaklaştırmak istedikleri, bu arada yaptığı işleri denetimden geçirecekleriydi; hiç değilse kendisine bankada yokluğu pek fark etmeyecek bir kişi gözüyle baktıklarını düşünüyordu.

Söz konusu görevlerin çoğunu güçlük çekmeden geri çevirebilirse de, bunu göze alamıyordu K.; çünkü endişelenmesi için ortada en ufak bir neden bulunmuyorken, verilen gö-

revleri geri çevirmek korktuğunu itiraf anlamını taşıyacaktı. Dolayısıyla, bunları görünürde serinkanlı kabullenmeye çalışıyordu. Hatta o zahmetli iş gezisine çıkması gerektiğinde bile, fena halde üşüttüğünü saklayıp açığa vurmamış, bunu da yalnız, o günler hüküm süren yağmurlu güz havasına bakılır da belki geziden alıkonulur diye korkup çekindiğinden yapmıştı. İş gezisinden müthiş baş ağrılarıyla dönmüş, ertesi gün de bankanın müşterisi İtalyan Bay'a arkadaşlık etmek üzere seçildiğini haber almıştı. Hiç değilse bu defa verilen görevi kabullenmemek için büyük bir istek duydu içinde; bir kez kendisine verilmesi düşünülen görev, ticari işlerle doğrudan ilgili değildi. Bankanın bir müşterisine karşı arkadaşlık görevinin yerine getirilmesi, gerçekte hayli önemliydi kuşkusuz. Ama K. için değil; çünkü K. ancak bankadaki işlerde başarılı olabildi mi, ayakta kalabileceğini pekâlâ biliyordu. Bankada başarılı olamadı mı, isterse İtalyan müşteriyi hiç umulmadık bir arkadaşlıkla hayran bıraksın, asla değer taşımayacaktı bu. Bir gün bile kendisinin işinin başından uzaklaştırmalarını istemiyordu; çünkü daha sonra işinin başına dönmesine izin vermeyecekleri korkusu enikonu büyüktü içinde. Bu kadar korkunun hayli abartılmış olduğunu çok iyi biliyordu; ama yine de korku kendisini sıkıyor, bunaltıyordu. Ne var ki, bu arkadaşlık işini üzerinden atmak için akla yakın bir bahane uydurmak da neredeyse olanaksızdı; K.'nın öyle pek fazla bir İtalyancası yoksa da, idare ederdi. Önemli olan, sanat tarihine ilişkin eskiden kalma bazı bilgilere sahip bulunmasıydı. K., bir süre kentteki Sanat Anıtlarını Koruma Derneği'nde, o da yalnız ticari nedenler dolayısıyla üyelik yapmış, işte bu yüzden sanat tarihinden anladığı son derece abartılarak bankada yayılmıştı. Eh, İtalyan da, söylentilere bakılırsa, sanatsever biriydi ve K.'nın yanına arkadaş diye verilmesinden daha doğal bir şey düşünülemezdi.

Pek yağmurlu, fırtınalı bir sabahtı. İtalyan Bay'la geçireceği

böyle bir günden ötürü içi öfkeyle dolup taşan K., sabahleyin daha saat yedide kalkıp bankaya geldi. İtalyan Bay damlayıp da kendisini görevinin başından ayırmadan, hiç değilse birkaç işi aradan çıkarmak istiyordu. Pek yorgundu; yarı geceyi, ertesi gün için biraz hazırlanmak üzere bir kitaptan İtalyanca gramer çalışmakla geçirmişti. Odasına girince, son günler sık sık gidip önüne oturduğu pencere, masadan daha çok kendisine çekti onu; ama K., karşı koyup işinin başına geçti. Ne çare, tam o anda odacı girdi içeri, Bay K.'nın gelip gelmediğine bakması için kendisini Müdür Bey'in yolladığını söyledi. Gelmişse, lütfen kabul salonuna kadar zahmet etmesi isteniyordu. İtalyan Bay teşrif etmişlerdi. «Geliyorum!» dedi K. Küçük bir sözlüğü cebine sokup, İtalyan müşteri için hazırladığı bir kent albümünü koltuğuna sıkıştırdı. Müdür Yardımcısı'nın odasından geçerek, Müdür Bey'in odasına girdi. Bankaya bu kadar erken gelip çağrılır çağrılmaz hemen görev başına koşabildiği için mutluydu. Bunu da herhalde kimse ciddi olarak beklememişti kendisinden. Tabii Müdür Yardımcısı'nın odası, gecenin bir yarısıymış gibi henüz boştu. Belki odacıya onu da çağırması söylenmiş, ama boşuna zahmet edilmişti. K. salona girer girmez, Müdür'le İtalyan Müşteri gömüldükleri koltuklardan doğrulup kalktılar. Nazik, gülümsedi Müdür; anlaşılan K.'nın gelişine çok sevinmişti, onu hemen İtalyan Müşteri'yle tanıştırdı. İtalyan Müşteri, kuvvetle elini sıktı K.'nın, gülümsedi ve birisi için ağzından 'erkenci' sözü çıktı ama, kimin için olduğunu K. pek anlayamadı. Üstelik tuhaf bir sözdü; ancak bir süre sonra anlamını sezerek, bir iki parlak ve süslü cümleyle karşılık verdi. İtalyan Müşteri, yine gülümseyerek K.'yı dinledi; bu arada elini sinirli sinirli birkaç kez fırça gibi kır bıyığında gezdirdi. Bıyığa besbelli parfüm sürülmüştü, nerdeyse insanın yaklaşıp koklayası geliyordu. Hepsi oturup da ufaktan bir giriş konuşması başlayınca, İtalyan Müşteri'yi ancak yer yer anlayabildiğini gördü K.,

birden keyfi kaçtı. Pek sakin konuştuğu zaman, nerdeyse bütün söylediklerini çıkarabiliyordu; gelgelelim adam, seyrek olarak sakin konuşuyor, sözler çokluk ağzından taşıp dökülüyordu; sanki bundan bir haz duyar gibi de başını sallıyor ve böylesi coşkulu anlarda, K. için artık İtalyanca olmaktan çıkan bir bölge ağzı kullanıyordu. Ne var ki, Müdür bu bölge ağzını anladığı gibi, konuşuyordu da. Kuşkusuz bunu önceden kestirebilirdi K.; çünkü adam İtalya'nın güneyindendi, Müdür de birkaç yıl burada kalmıştı. Her ne ise, K. İtalyan Müşteri'yle anlaşma imkânının büyük ölçüde ortadan kaktığını gördü; çünkü adamın Fransızcasını da pek güç anlayabiliyordu. Belki dudak hareketleri konuşulan sözlerin anlaşılmasına katkıda bulunabilirdi; ama onları da işte adamın bıyığı örtüp göstermiyordu. K., bir sürü sıkıcı ve tatsız durumun ilerde kendisini beklediğini görür gibi oldu. Şimdilik İtalyan Müşteri'yi anlamaya çalışmaktan vazgeçti, onu bu kadar kolaylıkla anlayan Müdür'ün yanında boşuna zahmetti çünkü, suratını asarak adamı gözlemlemekle yetindi. Adam koltuğa gömülmüştü, ama hafif bir oturuşu vardı; ikide bir kısa ve sivri uçlu ceketini çekip çekiştiriyordu. Bir defasında kollarını kaldırıp, ellerini eklem yerlerinden gevşecik hareket ettirerek bir şeyler söylemeye çalıştı. Ne var ki, K., vücudunu ileriye verip gözlerini ellerinden ayırmamasına karşın, ne demek istediğini bir türlü çıkaramadı adamın. İleri geri dalgalanan konuşmayı yalnızca bir otomat gibi gözleriyle izliyor, başkaca bir şey yapmıyordu. Sonunda erken bir yorgunluğun belirtilerini vücudunda hisseder gibi oldu. Birden o dalgın halinde —Allahtan ki zamanında— tam ayağa kalmak, arkasına dönüp gitmek isterken suçüstü yakaladı kendini ve korktu. Derken İtalyan Müşteri saatine baktı ve sıçrayıp kalktı ayağa. Müdür'e veda edip K.'ya sokuldu; öyle ki, K., kıpırdayabilmek için koltuğunu geri itmek zorunda kaldı. Adamın İtalyancası karşısında K.'nın içine düştüğü güç durumu gözlerinden okuyan

Müdür, konuşmaya karıştı ve bunu da hani öylesine zeki, öylesine incelikli bir şekilde yaptı ki, sanki adamın dediklerine yalnız ufak tefek tavsiyeler ekler gibiydi. Gerçekte ise yorulmak nedir bilmeksizin sözünü kesip duran İtalyan Müşteri'nin konuştuklarını alabildiğine kısaltıp K.'ya aktarıyordu. K.'nın Müdür'den öğrendiğine göre, adamın yapılacak bazı işleri vardı, sanat yapıtlarını görmeye ne yazık ki az vakit ayırabilecekti; ancak, görülmeye değer yapıtların önünden bir koşu geçmek niyetinde de değildi asla. Daha çok —tabii K. razı olursa; bu konudaki kesin kararı yalnız K. verecekmiş— sadece katedrali, ama onu da adamakıllı görmek istiyordu. Böyle bilgili ve nazik bir kimsenin —bununla adamın sözlerini duymazdan gelip, Müdür'ün söylediklerini çarçabuk kavramaktan başka şeye dikkat etmeyen K. kastedilmekteydi—, kendisine arkadaşlık etmesinden ölçüsüz memnunluk duyuyor ve uygun görürse saat onda katedralde bulunmasını rica ediyordu K.'dan; kendisi de bu saatte kesinlikle katedrale geleceğini ummaktaydı. Buna, yerinde bazı sözlerle karşılıkta bulundu K. Derken İtalyan Müşteri ilkin Müdür'ün, sonra K.'nın, sonra yeniden Müdür'ün elini sıkıp yanında her ikisi olduğu halde, yarı arkası dönük, ama hâlâ konuşmasını sürdürerek kapıya yürüdü. O gittikten sonra, K., kısa bir süre daha Müdür'le yalnız kaldı; bugün pek keyifsiz görünüyordu Müdür; K.'dan özür dilemesi gerektiğini düşünerek —sıkı fıkı dostlar gibi dikiliyorlardı yan yana— ilkin adamla kendisinin gitmeye niyetlendiğini, ama sonradan K.'yı yollamaya karar verdiğini söyledi, ancak nedenini açıklamadı. «İtalyan Bay'ı başlangıçta anlamazsanız, sakın paniğe kapılmayın; çünkü çok geçmeden anlamaya başladığınızı göreceksiniz. Zaten fazla bir şey anlamasanız da, zararı yok pek; çünkü adam için anlaşılmak hiç önemli değil; kaldı ki, sizin İtalyancanız şaşılacak kadar iyi, bu işin pek güzel üstesinden geleceğinize kuşkum yok!» demiş ve K.'yı uğurlamıştı. K., kalan boş

zamanını, İtalyan Müşteri'ye katedrali gezdirirken gerekecek seyrek kullanılır İtalyanca sözcükleri sözlükten çıkarıp bir kenara not etmekle geçirdi. Öyle de sıkıcı bir işti ki! İkide bir içeri giren odacılar mektupları getiriyor, ayrıca çeşit çeşit sorularla memurlar geliyor, onu çalışıyor görünce kapıda dikilip, K. kendilerini dinlemeden bir yere kıpırdamak istemiyorlardı. Müdür Yardımcısı da K.'yı rahatsız etmek fırsatını kaçırmıyor, sık sık girip çıkıyor içeri, K.'nın elinden sözlüğü alıp hiç gereği yokken yapraklarını karıştırıyordu. Öte yandan, kapı açıldıkça loş bekleme salonunda müşteriler görülüyor, çekine çekine eğilip K.'yı selamlıyorlar, böylece dikkati üzerlerine çekmek istiyor, ama K.'nın kendilerini fark edip fark etmediğini bilemiyorlardı. İşte bütün bunlar, orta noktası K. olan dar bir çember gibi dönüp duruyordu sürekli. K. ise, gereken sözcüklerin listesini çıkarıyor, bunları sözlükten arayıp bularak bir kenara yazıyor, sonra yazdıklarını okuyup ezberlemeye uğraşıyordu. Ne var ki, o eski güçlü belleğinden eser kalmamış gibiydi. Kimi vakit kendisini bütün bu sıkıntıya sokan İtalyan Bay'a öyle içerliyordu ki, ne olursa olsun artık yeter deyip sözlüğü kâğıtların altına gömüyor, ama derken, İtalyan ile katedraldeki sanat yapıtları önünden dilsizler gibi geçip gidemeyeceğini düşünerek, kitabı daha büyük bir öfkeyle yeniden çekip önüne alıyordu. Tam saat dokuz buçukta bankadan çıkmak üzereydi ki, telefon çaldı. Leni iyi sabahlar diliyor, hal ve hatırını soruyordu. K., acele teşekkürde bulundu; şu anda imkânı
yok fazla bir şey konuşamayacağını, çünkü katedrale gitmesi gerektiğini söyledi. «Katedrale mi?» diye sordu Leni. «Evet! Katedrale!» «Peki ama, neden?» K., üç beş sözle nedenini açıklamaya çalıştı; ama daha konuşmaya başlar başlamaz: «Seni koşturuyorlar!» dedi Leni. K.'nın, kendi aramadığı, kendi beklemediği acımalara tahammülü yoktu, iki kelimeyle Leni'ye veda etti. Kulaklığı yerine asarken, yarı ken-

di kendine, yarı uzaktaki kıza söyler gibi; «Evet, koşturuyorlar!» diye cevapladı. Leni, tabii işitemedi söyleneni.

Ama geç olmuş, nerdeyse zamanında katedralde bulunamama tehlikesi baş göstermişti; bir otomobile atladı K. Son anda albüm aklına gelmiş, sabahleyin fırsat bulup İtalyan'a veremediğinden şimdi yanına almıştı. Bütün yol boyunca dizlerinin üzerinde tuttu albümü ve parmaklarını telaşla üzerinde tıklatıp durdu. Yağmur hafiflemişti; ama nemli, serin ve karanlıktı hava; katedralde pek fazla bir şey görülemeyecek, oysa soğuk çini döşeme üzerinde uzun boylu ayakta dikilmekten soğuk algınlığı kuşkusuz iyice azacaktı.

Katedral alanında in cin top oynuyordu. Anımsadı birden; daha küçük bir çocukken dikkatini çekmişti: Dar alanı çevreleyen binalarda ne çok pencere varsa, perdeleri her vakti indirilmiş olurdu. Ama böyle bir havada insan pek şaşmıyordu buna. Katedralde de hemen kimseler yoktu; tabii, böyle bir saatte kim gelirdi? Her iki yan cemaat yerini dolaşan K., sadece yaşlı bir kadına rastladı; kadın kalın bir şala sarınmış, gözlerini önünde diz çöktüğü bir Meryem Ana tasvirine dikmişti. Derken uzakta bir zangocun topallayarak, katedral duvarındaki bir kapıdan çıkıp gittiğini fark etti. K. vaktinde gelmiş, tam katedralin kapısından içeri girerken saat onu vurmuştu; ama İtalyan henüz yoktu görünürde. K., tekrar dönüp kapıya geldi; bir süre kararsız dikildi kapıda. Acaba adam yan kapılardan birinde mi bekliyor diye bakmak üzere yağmur altında katedralin çevresini dolandı, ama hiçbir yerde göremedi kendisini. Yoksa Müdür Bey saati yanlış mı anlamıştı? Hani bu İtalyan'ı da doğru anlayabilene aşkolsundu. Her neyse, adamı en azından bir yarım saat ister istemez bekleyecekti. Yorgun olduğu için, oturmak isteyerek yine katedrale girdi. Merdiveni çıkarken basamakların birinde halı parçası gibi bir şey buldu, ayağının ucuyla ite

kaka yakındaki bir sıranın önüne getirdi, paltosuna daha bir sıkı sarınıp yakasını kaldırdı ve sıraya oturdu. Oyalanmak için albümü açıp biraz karıştırdı, ama çok sürmeden kapadı yine; çünkü ortalık öylesine kararmıştı ki, gözlerini kaldırınca hemen yanı başındaki ayrıntıları adeta seçemediğini gördü.

İleride, ana mihrabın tepesinde bir büyük üçgen oluşturan şamdanlar titrek bir ışıkla yanıyordu. K., bu şamdanları az önce de görüp görmediğini anımsayamadı pek. Belki yeni yakılmışlardı. Hani zangoçlar bir gölge gibi süzülür, işlerini sezdirmeden görürler, meslekten böyle kimselerdir. Bir ara arkasına dönen K., uzun ve kalın bir mumun da az ötedeki sütuna tutturulmuş bir şamdanda yandığını fark etti. Bu her ne kadar güzel bir şeyse de, çoğu yan mihrapların zifiri karanlığında asılı duran tasvirlerin aydınlatılmasına hiç elvermediği gibi, karanlığı daha da büyütüyordu. İtalyan gelmemekle hem kabalık, hem de akıllılık etmişti; görecekleri pek bir şey olmayacak, K.'nın cep lambasıyla birkaç tasviri bölük pörçük aydınlatıp bakmakla yetineceklerdi. Bundan da ele ne geçeceğini anlamak için bitişikteki yan mihraba yürüdü, K.; birkaç basamağı çıkıp alçacık bir mermer korkuluğa geldi. Korkuluğa abanıp, elindeki fenerle mihraptaki tasviri aydınlattı. O «bengi ışık», önünde süzülüp duruyor, tasvirin seçilebilmesini zorlaştırıyordu. K.'nın biraz görüp, biraz da sezinlediği ilk şey, tasvirin bir kenarına çizilmiş uzun boylu ve zırhlı bir şövalye oldu; çıplak toprağa —şurda burda birkaç güdük ot vardı— sapladığı kılıcına yaslanmıştı şövalye. Önünde olup biten bir şeyleri dikkatle izler gibiydi. Belki gözcü diye konmuştu oraya. Öylece dikilip yerinden kımıldamaması şaşılacak şeydi. Hanidir tasvir falan görmeyen K., fenerin yeşil ışığından rahatsız olan gözlerini sürekli kırpıştırıyordu. Yine de uzun bir zaman seyretti şövalyeyi. Sonra elindeki fenerin ışığını tasvirin öbür yerlerine kaydı-

rınca, Hazreti İsa'nın gömülmesini anlatan geleneksel üslupta bir sahneyle karşılaştı. Yakın zamanda yapılmıştı tasvir; K., cep fenerini söndürüp eski yerine döndü.

Eh, artık İtalyan Müşteri'yi herhalde daha fazla beklemesinin gereği yoktu. Ama dışarda bardaktan boşanırcasına bir yağmur yağıyordu kuşkusuz. Hem içerisi de K.'nın sandığı kadar soğuk değildi; dolayısıyla, şimdilik katedralde kalmaya karar verdi. Hemen yanıbaşında kocaman bir mimber yükseliyordu. Küçük ve yuvarlak kubbesinin üzerine yarı yatık durumda üzerinde tasvir bulunmayan iki altın haç yerleştirilmiş, haçların uçları altta birbirinin üzerine binmişti. Korkuluğun dış yüzü ve korkulukla ana sütunun birleştiği yer, yeşil dal ve yapraklarla süslenmişti. Mini mini melekler ellerini dal ve yapraklara daldırmıştı; kimi devingen durumda çizilmişti; kimi, bir devinimden yoksun, olduğu gibi duruyordu. K., yaklaşıp dört bir yandan incelemeye koyuldu mimberi. Mermer alabildiğine titizlikle işlenmişti. Koyu karanlık, sanki dal ve yapraklarla mermer yüzey arasına hapsedilmişti. K., aradaki boşluğa sokup dikkatle taşın üzerinde gezdirdi elini. Burada böyle bir mimber duruyordu da, hiç fark etmemişti. Derken, kendisine en yakın sıranın arkasında bir zangoç ilişti gözüne; üzerinden sarkan buruş buruş ve siyah bir giysiyle oracıkta dikiliyor, sol elinde bir enfiye kutusu, kendisine bakıyordu. «Adam ne istiyor acaba?» diye düşündü K. «Benden kuşkulandı mı? Yoksa bahşiş mi bekliyor?» Ama K.'nın kendisini gördüğünü fark eden Zangoç, birden sağ elini —iki parmağında hâlâ bir parça enfiye tutuyordu— katedralin içinde belirsiz bir yöne uzattı. Adamın davranışından adeta bir şey çıkarılacak gibi değildi. Biraz daha bekledi K. Ama Zangoç durmadan eliyle bir yeri gösteriyor, bir yandan da başını sallayarak bu davranışını pekiştiriyordu. «Ne istiyorsun?» diye sordu K. usulca ve adama yaklaşmak istedi. Hemen eliyle gelme! der gibi bir

işaret yapan Zangoç, omuzlarını silkip topallayarak uzaklaşmaya başladı. K. da çocukken böyle hızlı hızlı topallayarak yürümüş, at üstünde gider gibi yapmıştı. «Artık çocuklaşmış bir ihtiyar, kilisenin hizmetine bakacak kadar aklı kalmış», diye düşündü. «Nasıl ben durunca o da duruyor, arkasından gidecek miyim diye nasıl da beni gözetliyor.» K. gülümseyerek ihtiyarın peşine düştü. Yan cemaat yerini bir baştan bir başa geçip, ana mihrabın bulunduğu yükseltiye geldi. Zangoç sürekli bir şeyler gösteriyor, ama K. adamın kendisini peşinden uzaklaştırmak istediğini sanarak inadına geri dönmüyordu. Sonunda ihtiyarın peşini bıraktı, onu fazla korkutmak istemedi. Hem İtalyan Müşteri bundan sonra da çıkıp gelebilirdi; dolayısıyla, adamcağızı iyiden iyiye ürkütüp elden kaçırmaktan sakınması gerekiyordu.

Geri dönüp albümü bıraktığı yeri ararken, sütunların birinde, neredeyse koro için ayrılmış sıraların hemen bitişiğinde küçük bir yan mimbere ilişti gözü; pek sade, çıplak ve soluk bir mermerden yapılmıştı. Öylesine küçüktü ki, uzaktan, içerisine bir ermiş tasviri konması düşünülen boş bir oyuğu andırıyordu; sonra, vaizin mimberin korkuluğundan geriye doğru şöyle bir adım atabilmesi olanaksızdı. Üstelik mermer kubbe çok aşağıdan başlayıp, her türlü süsten uzak, ama işte öylesine dolambaçlı yükseliyordu ki, orta boylu biri, mimberde dik duramaz, sürekli korkuluktan öne doğru abanmak zorunda kalırdı. Sanki vaize eziyet için böyle yapılmıştı mimber. Hani ustaca süslenip bezenmiş öbür mimber dururken, bunun ne gereği vardı, pek anlaşılamıyordu.

Her vakit vaazlardan az önce yapıldığı gibi, tepesine bir lamba asılmayaydı, bu küçük mimberi kuşkusuz fark etmeyecekti K. Yoksa şimdi biri bir vaaz mı verecekti? Boş kilisede mi? K., sütuna bitişik mimbere çıkan, sanki insanlar için değil de sütunu süslemek üzere orada duran daracık merdivenin aşağılarına çevirdi gözlerini. Gerçekten de –K.,

gülümsedi hayretinden –, merdivenin başında bir rahip dikiliyor, yukarı çıkmaya hazır, eliyle merdivenin korkuluğuna tutunmuş, K.'ya bakıyordu. Ansızın, başıyla belli belirsiz selamladı K.'yı. Bunun üzerine K., istavroz çıkarıp Rahip'in önünde eğildi; oysa daha önceden yapması gerekirdi bunu. Rahip, şöyle bir toparlanıp kısa ve çevik adımlarla merdivenlerden çıkmaya koyuldu. İster misin, gerçekten şimdi bir vaaz başlasındı? Belki de Zangoç, aklından pek zoru bulunan biri değildi; K.'nın vaazın verileceği yere doğru gitmesini istemişti yalnız, bu da boş kilisede mutlaka yapılması gereken bir şeydi. Peki, bir Meryem Ana tasviri önünde yaşlı bir kadın görmüştü K., o nerdeydi? O da gelseydi ya! Hem bir vaaz verilecekse, niçin org çalmıyordu önceden? Sessiz duruyor org, yüksek boyuyla karanlıkta hafifçe ışıldıyordu.

K., çarçabuk şuradan uzalaşsam mı acaba? diye düşündü. Şimdi bunu yaptı yaptı, yoksa vaaz başladı mı iş işten geçecek, o zaman vaaz bitene kadar kilisede kalması gerekecekti. Oysa, epey zaman geçmişti bankadan ayrılalı; İtalyan Müşteri'yi beklemek zorunda da değildi artık. Saatine baktı: On bir. Ama nasıl olur da, gerçekten bir vaaz verilebilirdi? Hani nerdeydi cemaat? Yalnız K. mı? Ya kendisi sadece kiliseyi görmeye gelmiş bir yabancıysa? Doğrusu böyle bir yabancıdan da başkası değildi zaten. Şimdi saat on birde, herkesin işi gücüyle uğraştığı bir gün böyle alabildiğine berbat bir havada vaaz verileceğini düşünmek saçmaydı. Anlaşılan Rahip –adamın rahip olduğu kuşkusuzdu, pürüzsüz ve karanlık yüzlü genç biriydi– yanlışlıkla yakılmış bir lambayı söndürmeye çıkıyordu mimbere.

Ama öyle de değildi pek; Rahip lambayı söndüreceğine, yeri iyi mi, değil mi diye bakıp biraz yukarı aldı. Sonra ağır ağır korkuluktan yana döndü. Ön taraftaki köşeli kenarından iki eliyle yakaladı korkuluğu. Bir süre öylece durup, başını oynatmaksızın çevresine bakındı. K. hayli geriye çekilmiş,

dirseklerini en öndeki sıraya yaslamıştı. Karanlıkta, neresi olduğunu pek kestiremediği bir yerde, kambur vücutlu Zangoç'un, ödevini yapmış kimselerin iç rahatlığıyla çökmüş oturduğunu görür gibi oldu. Bir de sessizleşmişti ki katedral! Ama K. ister istemez sessizliği bozacaktı, çünkü burada daha çok kalmak niyetinde değildi. Vakti saati gelince, ne olursa olsun vaazda bulunmak Rahip'in göreviyse, yapsındı görevini, K.'nın yardımına muhtaç değildi ya! Kendisinin orada bulunuşu da herhalde vaazın etkisini güçlendirmeyecekti. Böyle düşünerek usulca yola koyuldu, K. Ayak uçlarına basarak sıranın kenarını izleyip ilerledi, derken sıralar arasındaki geniş yola çıkıp serbestçe yürümeye başladı. Ancak ne denli yavaş yürürse yürüsün, taş zemin çın çın ötüyor, ayak sesleri düzenli dalgalar halinde büyüyüp katedralin kubbelerinde hafif, ama sürekli yankılanıyordu. K., belki Rahip tarafından izlenerek, boş sıralar arasından tek başına geçerken bir gariplik hissetti. Katedral de bir büyüktü ki, insan nerdeyse bu büyüklüğü kaldıramıyordu. Eski oturduğu yere gelince, hemen elini uzatıp albümü kaptı. Sıraları tam geride bırakıp, onlarla kapı arasındaki açıklığa çıkacaktı ki, ilk kez Rahip'in sesini işitti. Güçlü, talimli bir sesti; kendisini bekleyen katedrali nasıl da hemen doldurıvermişti. Ama cemaate seslenmemişti Rahip, bu apaçık ortadaydı ve hiç kuşku yok «Josef K.!» diye bağırmıştı.

K., duraklayarak gözlerini yere indirdi. Henüz serbestti, yoluna devam edebilirdi, hemen önündeki üç küçük ve karanlık ahşap kapının birinden kaçabilir, çağrıyı anlamamış veya anlamış da umursamamış gibi yapabilirdi. Ama arkasına döndü mü yakayı ele verecek, çünkü çağrıyı iyi anladığını, gerçekten çağrılan kimse olup çağrıya uymak istediğini itiraf etmiş sayılacaktı. Rahip bir kez daha çağırsa, hiç durmayacak, çekip gidecekti. Ne var ki, o kadar bekleyip bir ses işitemeyince biraz çevirdi başını, Rahip'in o anda ne yaptığını görmek istedi. Eskisi gibi sakin, mimberde dikili-

liyordu Rahip; ama besbelli K.'nın başını döndürdüğünü fark etmişti. K., şimdi iyice arkasına dönmese, çocuksu bir saklambaç oyunundan başka şey olmayacaktı bu. Dolayısıyla, tamamen döndü geriye. Rahip, parmağıyla işaret ederek daha yakına gelmesini bildirdi. Artık gizli saklı bir şey kalmadığından, uzun uzun, uçar gibi adımlarla mimbere doğru seğirtti, K. Ama aynı zamanda merak ettiğinden ve işi kısa kesmek istediğinden böyle davranmıştı. Öndeki ilk sıralara gelince durdu. Ancak, aradaki uzaklık gene de Rahip'in gözüne fazla görünmüştü; elini uzatıp işaret parmağını diklemesine tutarak, mimberin hemen önündeki bir yeri gösterdi. K., bu isteğe de uydu; yeni yerinde Rahip'i görebilmek için başını bir hayli geriye atması gerekiyordu. Rahip, korkuluk üzerindeki bir elini belirsiz bir hareketle havaya kaldırarak: «Adın Josef K.!» dedi. «Evet» diye cevapladı K. Daha önce her vakit ne kadar çekinmeden söylemişti ismini; ama bir süredir üzerinde bir yük gibiydi bu isim. Sonra, daha ilk kez karşılaştığı kimseler ismini biliyordu şimdi; oysa ilkin kendisini tanıtıp, ardından tanınmak ne güzeldi. «Ve sanıksın!» diye devam etti Rahip, sesini özellikle alçaltarak. «Evet», dedi K. «Sanık olduğumu bildirdiler.» «O zaman aradığım sensin», dedi Rahip. «Ben, tutukevi rahibiyim.» «Ha, öyle mi!» diye cevapladı K. «Seni buraya çağırtmamın nedeni, seninle konuşmaktı», dedi Rahip. «Bilmiyordum», diye cevapladı K. «Bir İtalyan Bay'a katedrali göstermek için gelmiştim.» «Bırak şimdi ayrıntıyı», dedi Rahip. «Ne tutuyorsun elinde? Bir dua kitabı mı?» «Hayır!» dedi K. «Bir kent albümü.» «At albümü elinden!» dedi Rahip. K. albümü elinden bir fırlatış fırlattı ki, albüm açılıp biraz sürüklendi yerde, yaprakları ezilip örselendi. «Senin davanın gidişi fena, biliyor musun?» diye sordu Rahip. «Bana da öyle geliyor», diye cevapladı K. «Gücüm yettiği kadar çalıştım, ama henüz bir başarı elde edemedim. Doğrusu, mahkemeye sunulacak dilekçeyi de hazırlamış değilim henüz!» «İşin

sonunu nasıl görüyorsun?» dedi Rahip. «Önceleri diyordum ki, iyi olacak. Şimdi kimi vakit kendim de bundan kuşku duyuyorum. Bilmiyorum neye varacak sonu. Sen biliyor musun?» «Hayır!» diye cevapladı Rahip. «Ama korkarım, kötüye varacak. Seni suçlu görüyorlar. Belki alt kademedeki bir mahkemeden daha yukarı çıkamayacak davan. Hiç değilse şimdilik suçuna kanıtlanmış gözüyle bakıyorlar» «Ama ben suçlu değilim», dedi K. «Bir yanlışlık olacak. Bir insan, insan olur da nasıl suçlu olabilir. Biz bu dünyada, birimiz ötekimiz gibi hep insan değil miyiz!» «Orası öyle!» dedi Rahip. «Ama suçlular böyle konuşur hep.» «Yoksa sende de mi bana karşı bir önyargı var?» diye sordu K. «Hayır!» dedi Rahip. «Teşekkkür ederim», dedi K. «Ama davayla ilgili herkesin bana karşı bir önyargısı var. Bunu başkalarına da benimsetmeye çalışıyorlar. Durumum gittikçe zorlaşıyor.» «Sen gerçekleri yanlış anlıyorsun», dedi Rahip. «Yargı birden çıkmaz ortaya, dava giderek yargıya dönüşür.» «Demek öyle!» diye cevapladı K. ve başını önüne eğdi. «Peki, bundan sonra davanla ilgili ne yapmayı düşünüyorsun?» diye sordu Rahip. «Başka yerlerden kendime yardım arayacağım», dedi K. ve sözlerini Rahip'in nasıl karşılayacağını görmek için başını kaldırdı. «Henüz yararlanmadığım bazı olanaklar var elimde.» «Ama dışardan pek fazla yardım aranıyorsun», dedi Rahip, hoş karşılamamış, «En çok da kadınlara koşuyorsun. Görmüyor musun ki, gerçek yardımla ilgisi yok bunun.» «Bazen, hatta çokluk ben de senin gibi düşünüyorum», dedi K. «Ama her zaman değil. Kadınların büyük bir nüfuzu var. Tanıdığım birkaç kadının el birliğiyle benim için çalışmasını sağlayabilsem, pek korkum kalmazdı. Hele nerdeyse çapkın kimselerden oluşan böyle bir mahkemede! Sorgu Yargıcı'nın gözü uzakta bir kadın görmesin, bir an önce yanına varacağım diye kürsü demez, sanık demez, devirip geçer üzerinden hepsinin.» Rahip, başını korkuluğa eğdi; mimberin tavanı, ancak şimdi üzerine bastır-

maya başlamıştı sanki. Ne berbat bir hava olmalıydı dışarıda! Artık kapalı bir gündüz değil de, adeta gecenin bir yarısıydı. Kocaman pencerelerin renkli camlarından hiçbiri karanlık duvarlarda aydınlık bir köşe oluşturamıyordu. Üstelik Zangoç, tam da bu zamanı bulmuş gibi ana mihrabın üzerindeki mumları teker teker söndürmeye başlamıştı. K.: «Bana kızdın mı?» diye sordu Rahip'e. «Belki de nasıl bir mahkemenin hizmetinde çalıştığını bilmiyorsundur.» Ama Rahip'ten bir cevap alamayınca: «Hani ben yalnız kendi deneyimlerimden konuşuyorum», diye ekledi. Ama yine bir ses gelmedi yukarıdan. «Seni gücendirmek istememiştim», dedi K. Bunun üzerine Rahip yukarıdan K.'ya bağırdı; «İki adım ötesini görmüyor musun peki?» Hırsla söylenmiş sözlerdi bunlar; ama aynı zamanda birinin düştüğünü gören ve kendisi de korkuya kapılıp boş bulunarak bağıran bir kimseden gelir gibiydi ses.

Derken, her ikisi de uzun zaman sustu. Rahip, aşağının karanlığında K.'yı kuşkusuz pek seçemiyor, K. ise Rahip'i küçük lambanın ışığında açık seçik görebiliyordu. Ne diye aşağı inmiyordu Rahip? Bir vaaz falan vermiş değildi, K.'ya bir iki açıklamada bulunmuştu, o kadar. K., Rahip'in söylediklerine harfi harfine uymaya kalktı mı, belki bunların yarardan çok zararı dokunacaktı kendisine. Ama Rahip'in iyi niyetinden de kuşku duymuyordu. Aşağı inse, kendisiyle anlaşabilirdi belki. Örneğin, davayı nasıl etkileyebileceğine değil de, nasıl dava dışına kaçabileceğine, nasıl davayla yüz yüze gelmekten kurtulabileceğine ve dava dışında nasıl yaşayabileceğine ilişkin kabul edilmeye değer pek önemli bir öğüt alabilirdi ondan. Herhalde dava dışında kalınabilirdi; K. son zamanlarda sık sık düşünmüştü bunu. Rahip'in de böyle bir olanaktan haberi varsa, rica edildi mi, ne kadar mahkeme hizmetinde çalışsa, K.'nın mahkemeye atıp tutması üzerine ne kadar yumuşaklığını bırakmış, hatta K.'ya

bağırmış da olsa, bunu kendisine çıtlatırdı.

K.: «Aşağıya inmiyor musun?» diye seslendi Rahip'e. «Nasıl olsa bir vaaz vermeyeceksin; in gel haydi!» «Evet, aşağıya inebilirim artık», diye cevapladı Rahip. Belki daha önce K.'ya bağırdığına pişman olmuştu. Lambayı çengelinden çıkarıp alırken: «İlkin seninle uzaktan konuşmam gerekiyordu», diye ekledi. «Pek kolay karşımdakinin etkisi altında kalır, görevimi unuturum da.» K. aşağıda, merdivenin başında Rahip'i bekliyordu. Rahip, henüz üst basamakların birinden K.'ya elini uzattı. «Benim için biraz vaktin var mı?» diye sordu K. «İstediğin kadar», diye cevapladı Rahip. Sonra: «Şunu tut bakalım!» diyerek K.'ya lambayı uzattı. Halindeki o ağır heybetli hava yakına geldiğinde de varlığını korudu. «Bana karşı pek iyisin», dedi K. Karanlık yan cemaat yerinde bir aşağı, bir yukarı gidip gelmeye başladılar. «Sen, mahkemenin bütün öteki adamlarından başkasın. Sana karşı şimdiye kadar tanıdıklarımın hepsinden çok güven duyuyorum. Seninle açık konuşabilirim.» «Sakın yanılmayasın», dedi Rahip. «Ne bakımdan?» diye sordu K. «Kanunun giriş bölümünde bu yanılmayla ilgili olarak şöyle denir», diye cevapladı Rahip. «Kanun önünde bir kapıcı durmaktadır. Bu kapıcıya taşradan bir adam gelir, kanundan içeri girmek ister. Ama Kapıcı, kendisini şimdilik içeri koyveremeyeceğini söyler. Adam düşünüp taşınır, ileride girip giremeyeceğini sorar: 'Belki', der Kapıcı, 'ama şimdi giremezsin.' Kapı her zamanki gibi açık durduğundan ve Kapıcı o sırada kenara çekildiğinden adam eğilir ve kapıdan içeri bakmak ister. Bunu fark eden Kapıcı gülerek der ki: 'Madem bu kadar istiyorsun, olmaz dememe aldırma, bir dene bakalım. Ancak unutma ki, ben güçlü bir kapıcıyım ve kapıcıların da yalnızca en küçüğüyüm. Ama her salon başında bir başka kapıcı vardır, biri de ötekinden güçlüdür. Daha üçüncüsünü görmeye ben bile dayanamam.' Taşralı Adam böylesi güç-

lüklerle karşılaşacağını ummamıştır. Nihayet 'kanun kapısı herkese ve her vakit açık bulunması gerekir', diye düşünür. Ama üzerindeki kürk paltoyla Kapıcı'yı daha bir dikkatle süzüp onun iri ve sivri burnunu, uzun ve seyrek kara tatar sakalını görünce, en iyisi giriş iznini koparıncaya kadar beklemeye karar verir. Kapıcı bir tabure uzatır adama ve onu kapının yanıbaşına oturtur. Günler ve aylar boyu burada oturur adam. Pek çok kez içeri koyverilsin diye uğraşır, yalvarıp yakarmalarıyla usandırır Kapıcı'yı. Kapıcı, adamı sık sık küçük çapta sorgulamalardan geçirir; ona yeri yurdu ve daha başka konularda sorular sorar, ama büyük kişilerinki gibi bir kayıtsızlıkla sorulan sorulardır bunlar ve her sorgulamanın sonunda Kapıcı, adama henüz kendisini içeri koyveremeyeceğini yeniden açıklar. Bu yolculuğa koyulurken yanına bir sürü şey alan adam, Kapıcı'yı rüşvetle kandıracağım diye, pek değerli olmalarına bakmayarak bunların tümünü çıkarır elden. Hani Kapıcı verilenlerin hepsini alır, ama bir yandan da: 'Bunları alıyorum ki, bak şu yola da başvuracaktım, unuttum sanmayasın', der. Taşralı Adam yıllar yılı, nerdeyse aralıksız, gözetler durur Kapıcı'yı. Öteki kapıcıları unutur da bu ilk kapıcıyı kanundan içeri girmesine tek engel gibi görür. Onu karşısına çıkaran uğursuz rastlantıya ilk yıllar yüksek sesle lanetler savurur; derken yaşlanır giderek, kendi kendine homurdanıp söylenir. Zamanla çocuklaşır ve yıllar yılı Kapıcı'ya bakıp dururken, onun paltosunun kürk yakasındaki pireleri de keşfettiğinden, pirelere bile kendisine yardım etmeleri, Kapıcı'nın gönlünü yapmaları için dil döker. Sonunda gözlerinin feri zayıflar; çevresinin gerçekten mi karanlığa gömüldüğünü, yoksa sadece gözlerinin mi kendisini yanılttığını bilemez olur. Ama buna karşılık bir parıltı fark eder karanlıkta; öylesine bir parıltı ki, bütün görkemiyle kanun kapısından dışarı vurmaktadır. Artık pek bir ömrü kalmamıştır adamın. Ölmeden önce, kapı önünde geçen bütün zaman içindeki yaşantıları kafasında

toplanıp şimdiye kadar Kapıcı'ya sormadığı bir soruya dönüşür. Giderek taşlaşan vücuduyla doğrulup kalkamadığından, Kapıcı'ya el eder. Aradaki boy farkı zamanla Taşralı Adam aleyhinde bir hayli değiştiğinden, adama doğru iyice eğilmek zorunda kalır Kapıcı: 'Hâlâ nedir öğrenmek istediğin bakalım?' diye sorar. 'Amma da açgözlüymüşsün!' der. Adam bunun üzerine: 'Benim bildiğim, herkes kanuna varmak için çaba harcar. Peki, nasıl oluyor da, bunca yıl benden başkası girmek istemedi bu kapıdan?' diye sorar. Kapıcı, adamın artık son anlarını yaşadığını görür. Onun gittikçe sağırlaşan kulaklarına sesini işittirebilmek için var gücüyle haykırır: 'Bu kapıdan senden başkası giremezdi, çünkü yalnız senin içindi kapı. Gideyim de kapayayım artık.'»

«Demek kapıcı adamı aldatmış», dedi K. hemen. Anlatılanlar kendisini fena etkilemişti. «Acele etme o kadar», diye cevapladı Rahip. «Başkalarının görüşünü süzgeçten geçirmeden benimseme. Sana ben olayı yazılı metinde nasılsa öyle anlattım; metinde bir aldatmanın sözü yok.» «Ama belli bu», dedi K. «Senin ilk yorumun tamamen doğru. Kapıcı, o kurtarıcı haberi öyle bir zamanda adama veriyor ki, artık bunun ona hiçbir yararı dokunamaz.» «Ama daha önce Kapıcı'ya böyle bir şey sorulmuyor ki!» dedi Rahip. «Sonra unutma, o yalnız bir kapıcıdır ve kapıcı olarak görevini yapıyor.» «Görevini yaptığına nasıl inanıyorsun?» diye sordu K. «Böyle bir şey söz konusu değil. Görevi bütün yabancıları geri çevirmek belki; ama, madem kapı bu adam içindi, bu adamı içeri koyvermesi gerekiyordu.» «Senin yazılı metne aldırdığın yok, metni değiştiriyorsun», dedi Rahip. «Metinde, kanundan içeri koyverme konusunda Kapıcı'nın yaptığı iki açıklama var, biri başta, biri sonda. Baştakinde şöyle der Kapıcı: 'Seni şimdi içeri koyveremem.' Sondakinde ise şöyle denir: 'Senin içindi bu kapı.' Bu iki açıklama arasında bir çelişki bulunsaydı, o zaman haklı görülebilirdin, Kapıcı

adamı aldatmış olurdu. Ama işte çelişki falan yok. Hatta tersine: birinci açıklama, arkadan ikincisinin geleceğini haber veriyor. Adeta denilebilir ki, Kapıcı görevi dışına çıkmış, adama ilerde kendisini kanun kapısından içeri koyvereceği umudunu vermiştir. Çünkü öyle görülüyor ki, Kapıcı'nın başlangıçtaki bütün görevi adamı geri çevirmekti. Hani gerçekten de, metnin yorumlayıcılarından çoğu, Kapıcı'nın nasıl olup söz konusu açıklamada bulunabildiğine şaşıyor; çünkü titizliği seven, görevi üzerine titreyen birine benziyor Kapıcı. Yıllar yılı işinin başından bir yere ayrılmıyor, kapıyı da ancak son anda kapıyor. Gördüğü işin öneminin düpedüz bilincinde; çünkü 'ben güçlü bir kapıcıyım' diyor. Üstlerine karşı saygılı, çünkü 'ben kapıcıların ancak en küçüğüyüm' diyor. Görevi söz konusuyken, insanın ne kendisine acındırabileceği, ne de kızdırabileceği biri, çünkü Taşralı Adam'la ilgili olarak 'yalvarıp yakarmalarıyla usandırır kapıcıyı' deniyor. Boşboğazlığı da yok, çünkü onca yıl, metinde belirtildiği gibi, ilgisiz sorular soruyor adama. Rüşvetle kandırılabileceklerden değil; çünkü adamın bir hediyesi üzerine, 'bunları alıyorum ki, bak şu yola başvuracaktım, unuttum, sanmayasın' diyor. Nihayet dış görünüşü de, Kapıcı'nın kılı kırk yaran karakterde biri olduğunu ele veriyor. Görevine bundan bağlı bir kapıcı gösterilebilir mi? Ama Kapıcı'nın, içeri girmek için izin isteyen kimsenin işine yarayacak kimi özellikleri de yok değil. Bunları düşününce, adamı ilerde içeri koyverebileceğini söylemekle biraz görevi dışına çıkması anlayışla karşılanabiliyor. Yani şurası inkar edilemez ki, Kapıcı biraz saf, dolayısıyla biraz kendini beğenmiş biri. Kendi gücüne, öbür kapıcıların gücüne ve hatta bu kapıcıların kendisinin görmeye dayanamadığı manzaralarına ilişkin sözleri doğru şeyler bile olsa, bunları söyleyişinde öyle bir hava var ki, düşüncelerinde bir yalınkatlığın, bir büyüklenmenin bulanıklığını ele veriyor. Yorumlayıcılar bu konuda diyor ki, bir sorunu doğru anlamakla onu yanlış anlamak

birbirini götürmez büsbütün. Ama sanırım şurasını kabul etmek gerekir ki, söz konusu saflık ve kendini beğenmişlik ne kadar az ölçüde kendini açığa vursa da, kapının gereği gibi beklenmesini sekteye uğratabilir. İşte Kapıcı'nın karakterinde yer alan kusurlardır bunlar. Ayrıca, Kapıcı'nın güler yüzlü bir yaradılışı var, hiç de her vakit bir memur gibi davranmaz; daha ilk anlarda adamla şaka ederek, onu apaçık yasağa karşın içeri girmeye buyur eder; sonra adamı oradan uzaklaştırmaz da, bir tabure verir kendisine, kapının yanıbaşına oturtur. Adamın ricalarına onca yıl sabırla katlanışı, yapılan küçük sorgulamalar, verilen hediyeleri almalar, Kapıcı'yı karşısına çıkaran o uğursuz rastlantıya karşı adamın savurduğu lanetleri hoş karşılayan efendilik, işte bütün bunlar Kapıcı'nın bir acıma duygusuna kapıldığını göstermektedir. Her kapıcı onun gibi davranmazdı. Hatta en sonunda Kapıcı bir işaret üzerine iyice adama doğru eğilir, onun son sorusunu sormasına fırsat verir. Yalnız şu sözlerinde — oysa Kapıcı her şeyin bittiğini bilir — hafif bir sabırsızlık sezilmektedir: 'Amma da açgözlüymüşsün!' Hatta kimi yorumlayıcılar, daha da ileri giderek 'Amma da açgözlüymüşsün!' sözlerinde dostça bir hayranlığın dile getirildiği görüşünü savunur, ancak bir tenezzülün varlığını da sezerler bu hayranlıkta. Bütün bunlar düşünüldü mü, Kapıcı'nın herhalde senin sandığın gibi bir adam olmadığı anlaşılır.» «Sen benden iyi biliyorsun metni, ben henüz işittim», dedi K. Bir an sustuktan sonra: «Demek adamın kandırılmadığına inanıyorsun», diye sordu. «Beni yanlış anlama!» diye cevapladı Rahip. «Ben sana yalnız bu konuda var olan görüşleri bildiriyorum; pek de kulak asma görüşlere. Metin değişmeden kalır; görüşlere gelince: çokluk metin karşısında duyulan çaresizliği dile getirirler. Hatta bu konuda bir görüş daha vardır, der ki: asıl Kapıcı'dır aldatılan.» «Bu kadarı da fazla», diye cevapladı K. «Peki, böyle bir görüş nasıl bir temele dayandırılıyor?» «Dayandırıldığı temel, Ka-

pıcı'nın saflığı», diye ekledi Rahip. «Kapıcı'nın kanunun içerisinden haberi yok, ancak kapının önündeki gidip geldiği yolu biliyor denmekte, Kapıcı'nın kanunun içerisiyle ilgili tasarımlarına çocuksu olarak bakılmaktadır. Öyle kabul edilmektedir ki, adama gözdağı vermek istediği şeyden Kapıcı'nın kendisi korkmakta, hatta adamdan çok korkmaktadır; çünkü adam içeri gireceğim diyor da başka bir şey demiyor; hatta kendisine ileride korkunç kapıcıların bulunduğu söylendiği zaman bile vazgeçmiyor isteğinden. Oysa Kapıcı'nın içeri girmeyi düşündüğü yok, hiç değilse metinde bundan söz açılmıyor. Kimi yorumlayıcılar, Kapıcı'nın daha önce içeride bulunması gerektiğini öne sürmüyor değiller; çünkü Kapıcı kanun hizmetine alınmış bir kez, böyle bir şey de yalnız içeride olabilirmiş. Ama buna karşı denilebilir ki, Kapıcı içeriden verilen bir direktifle de kapıcılığa atanabilir pekâlâ; ancak şurası kesin ki, Kapıcı'nın fazla içerlere sokulduğu söylenemez, çünkü daha üçüncü kapıcıyı görmeye dayanamamaktadır. Sonra, bu kadar yıl Kapıcı'nın, kapıcılar üstüne söylediklerinden ayrı olarak içerisiyle ilgili bir açıklamada bulunduğu bildirilmiyor. Böyle bir şey belki yasaklanmıştır kendisine, ama ilgili yasaktan da Kapıcı'nın hiç söz açtığı yok. Şimdi bütün bunlardan çıkarılacak sonuç şu: Kapıcı içerisinin durumu ve önemi üzerinde bir şey bilmemekte, bu bakımdan bir yanılgı içinde bulunmaktadır. Ama Taşralı Adam konusunda da yanılgı içinde bulunması gerekiyor; çünkü Taşralı Adam kendisinden yukarıda, onun haberi yok. Adama kendisinden aşağıda bir kimse gibi davrandığı birçok noktadan açıkça anlaşılıyor ki, bunların neler olduğunu henüz anımsayacaksın. Ama Kapıcı'nın gerçekten adamdan aşağıda yer aldığı, şu görüşte de açıkça dile getirilmektedir: Bir kez, özgür kişi, özgür olmayandan üstte bulunur. Eh, adama gelince gerçekten özgür, dilediği yere gidebilir; yalnız kanuna girişi yasaklanmıştır, ki o da bir tek kişi, yani Kapıcı tarafından. Adam, kapının yanıbaşında bir

tabureye çöküyor ve ömrü boyu orada kalıyorsa, bunu kendi gönül rızasıyla yapıyor. Metinde herhangi bir zorlamanın sözü yok. Kapıcı ise kapının önünde kalacaktır hep, görevi bunu gerektirmektedir, çekip bir tarafa gidemez, ama anlaşıldığına göre içeri de giremez, istese de yapamaz bunu. Öte yandan, kanun hizmetinde çalışıyorsa da, hizmet ettiği yalnız bu kapı, dolayısıyla kapının tek sahibi olan Taşralı Adam. Bu nedenle de, Taşralı Adam Kapıcı'dan üstte. Öyle düşünülebilir ki, Kapıcı onca yıl, adeta bir ömür boyu boş yere kapıyı beklemiştir; çünkü metinde, bir adam gelir denmekte, yani erginlik çağında biri gelmektedir. Buna göre Kapıcı, kapıcılık görevinin amacına ulaşabilmesi için hayli zaman beklemiş, Taşralı Adam kendi gönül rızasıyla kalkıp gelinceye, kalkıp gelmeyi canı isteyinceye kadar beklemiştir. Öte yandan, Kapıcı'nın görevinin sona erişi, adamın yaşamının son buluşuyla belirlenmekte, yani Kapıcı sonuna kadar adama bağlı kalmaktadır. Ve ikide bir vurgulandığına göre, Kapıcı bütün bunlardan habersiz görünmektedir. Ama Kapıcı'nın bu durumunda şaşılacak bir taraf bulunduğu belirtilmez; çünkü, ilgili görüşe göre, Kapıcı çok daha ağır bir başka yanılgı içindedir ve bu da göreviyle ilgilidir; en sonda kapıdan söz açarak şöyle der: 'Gideyim de, kapayayım artık.' Başta ise, kapının her vakitki gibi açık durduğu söylenmektedir. Ama kapı her zamanki gibi açık duruyorsa, her zamanki gibi, yani açık duruşu kapının tek sahibi adamın ömür süresine bağlı değilse, o vakit Kapıcı da kapıyı kapamayacak demektir. Kapıyı kapayacağını söylemekle yalnızca bir cevap mı vermek istiyor, yoksa görevinin ne olduğunu bir kez daha belirtmek midir amacı, ya da adamı son anda bir pişmanlık ve üzüntü içine sürüklemeyi mi dilemektedir, bu konuda birbirinden ayrılıyor görüşler. Ama pek çok yorumcu bir noktada birleşiyor ki, o da Kapıcı'nın kapıyı kapayamayacağıdır. Hatta böylelerine göre, Kapıcı, hiç değilse son anda bilgi bakımından da adamdan aşağıdadır; çünkü adam

kanun kapısından dışarı vuran parıltıyı görüyor; oysa Kapıcı, görevi dolayısıyla herhalde kapıya arkası dönük dikilmekte ve olup biten değişikliğin ayrımına vardığını herhangi bir sözle belirtmemektedir.» «Bu nedenlere diyecek yok doğrusu», diye cevapladı K., Rahip'in açıklamalarının kimi yerlerini biraz alçak sesle kendi kendine tekrarlayarak. «Şimdi ben de inanıyorum ki, aldanan Kapıcı'dır. Ama bunu söylemekle eski görüşümden cayıyor değilim, çünkü her iki görüş yer yer uyuyor birbirine. Kapıcı apaçık her şeyi görüyor mu, yoksa bir aldanış içerisinde mi, kesinlikle belli değil. Ben dedim ki, adam aldatılıyor. Kapıcı her şeyi açıkça gören biriyse, kuşku duyulabilir bu söylediğimden. Ama bir aldanış içerisindeyse, bu aldanışın ister istemez kendisinden adama da geçmesi gerekir. Kapıcı o zaman bir aldatıcı değilse de öyle bir kimsedir ki, işinden hemen kovulması zorunludur. Çünkü unutmamalısın ki, aldanışının Kapıcı'nın kendisine bir zararı dokunmamakta, ama adama verdiği zarar kat kat büyük olmaktadır.» «Bakın, burada da sizinkine karşıt bir görüş var», dedi Rahip. «Örneğin, kimi yorumlayıcılar, metinde anlatılanların, Kapıcı üzerinde bir yargıda bulunma hakkını kimseye vermediğini ileri sürer. Kapıcı bize nasıl görünürse görünsün, bir kanun kuludur, yani kanuna aittir, bu yüzden insanların yargılarından uzakta bulunur. Böyle olunca, Taşralı Adam'dan aşağıda bulunduğu sanılmamalıdır. İnsanın kendisini yalnız kanun kapısına bağlayan bir görevi olması, dünyada özgür yaşamasından bin kat yeğdir. Adam henüz gelmektedir kanuna, Kapıcı ise öteden beri oradadır. Kanun tarafından kapıcılıkla görevlendirilmiştir. Onun yüce mevkiinden kuşku duymak, kanundan kuşku duymak demektir.» «Ama ben aynı görüşte değilim», dedi K., başını sallayarak. «Çünkü söz konusu görüş benimsendi mi, Kapıcı'nın her söylediğine gerçek gözüyle bakılması gerekir; böyle bir şeyin olamayacağını ise, sen kendin enine boyuna kanıtlamış bulunuyorsun.» «Hayır!» diye cevapladı

Rahip. «Gerçek gözüyle değil, sadece zorunlu olarak!» «Zavallı bir görüş bu», diye ekledi K. «Dünyanın düzenini yalana dayandırıyor.»

Bu sözleri, konuşmayı kesip atarcasına söylemişti, K.: ama ilgili sözler, onun son yargısını da dile getirmekten uzaktı. Pek yorgundu, Rahip'in anlattıklarından çıkabilecek sonuçları görebilecek durumda değildi. Sonra, bu olay belli birtakım zihinsel çalışmaları gerektiriyordu ki, onlara da alışık değildi. Daha çok mahkemede çalışanların aralarında konuşmalarına elverişli gerçekdışı şeylerdi hepsi. Aslında basit anlatı, anlatıdan başka her şeye benzemişti; bunu silkip atmak istiyordu üzerinden. O anda büyük bir incelikle davranan Rahip, bunu hoşgörüyle karşıladı; K.'nın görüşünün kuşkusuz kendi görüşüne uymamasına aldırmayarak sesini çıkarmadı.

Bir süre yine konuşmadan katedralde gidip geldiler. K., Rahip'in hemen yanı sıra yürüyor, ama yürüdüğü yerin neresi olduğunu bilmiyordu. Elindeki lamba çoktan sönmüştü. Bir ara, hemen burnunun ucunda gümüşten bir ermiş heykeli, yalnızca gümüş madenin parıltısıyla aydınlanıp ortaya çıktı, ama sonra yine çarçabuk karanlığa gömüldü. Hep Rahip'e bağlı kalmamak, biraz da kendisi konuşmuş olmak için: «Şu anda kapının yakınında değil miyiz?» diye sordu. «Hayır», dedi Rahip. «Kapıdan çok uzaktayız. Ne o, yoksa gidecek misin artık?» Doğrusu K., o anda hiç böyle bir şey düşünmemişti. Ama hemen: «Evet! Gitmem gerekiyor!» diye cevapladı. «Bir bankada şefim, şimdi bekliyorlardır beni. Buraya yalnızca yabancı bir müşterimize katedrali göstermeye gelmiştim.» «Madem öyle», dedi Rahip, K.'ya elini uzatarak, «git peki.» «Ama karanlıkta tek başıma yolu bulamam», dedi K. «Soldaki duvara yaklaş, duvar boyunca yürü, hiç ayrılma duvardan, bir kapıya gelirsin!» Rahip daha birkaç adım uzaklaşmıştı ki, K. var gücüyle arkasından ses-

lendi: «Lütfen, bekler misin!» «Bekliyorum», dedi Rahip. «Benden istediğin başka bir şey yok mu?» diye sordu K. «Hayır!» dedi Rahip. «İlkin bana karşı ne çok yakınlık gösterdin», dedi K. «Her şeyi bana açıkladın, şimdi ise hiç umurunda değilmişim gibi beni koyveriyorsun, gideyim.» «Ne yapayım, gitmen gerekiyormuş», dedi Rahip. «Şey», dedi K. «Anla işte, gitmem gerekiyor!» «Önce sen anla benim kim olduğumu!» diye cevapladı Rahip. «Tutukevinin rahibisin», dedi K. ve Rahip'e biraz daha yaklaştı. Bankaya hemen dönmesi, söylediği kadar gerekli değildi; pekâlâ bir süre daha kalabilirdi burada. «Yani mahkemenin bir adamıyım», dedi Rahip. «Böyle olunca, ne diye senden bir şey isteyeyim? Mahkeme senden bir şey istemiyor ki! Geldiğin zaman neye geldin demiyor, gitmek istedin mi, koyveriyor gidiyorsun.»

SON

Otuz birinci yaşgününün arifesinde, akşam saat dokuza doğru, sokakların sessizleştiği bir sıra, iki bay, K.'nın oturduğu eve geldi. Frak giymiş, soluk yüzlü ve şişman kimselerdi. Yerlerinden oynatılmaz gibi duran silindir şapkalar vardı başlarında. Kapının önünde biri ötekini buyur etti içeri, öteki birini. Sonra aynı merasim, daha geniş çapta, K.'nın odasının kapısı önünde tekrarlandı. Kendisine bayların geleceği daha önceden bildirilmemiş K., yine de siyah bir kostüm giymişti. Kapının yanı başında oturmuş, parmaklarını gergin saran yeni eldivenlerini acele etmeksizin ellerine geçiriyordu. Misafir bekler gibi bir hali vardı. Hemen ayağa kalkarak, merakla baktı gelenlere. «Demek sizler benim için görevlendirildiniz?» diye sordu. Baylar, evet der gibi başlarını salladılar. Elindeki silindir şapkayla biri ötekisini gösterdi. Doğrusu başka türlü kimseler beklemişti, K. Pencereye yaklaşıp, bir kez daha aşağıdaki karanlık sokağa baktı. Sokağın karşı tarafındaki bütün pencerelerde ışıklar söndürülmüş, evlerin pek çoğunda perdeler indirilmişti. Bir evin aydınlık penceresinde, kafesten bir korkuluk içinde iki küçük çocuğun oynadığı görülüyor, henüz yerlerinden kımıldayamadıkları için minik elleriyle birbirlerine dokunmaya çalışıyorlardı. «Yaşlanmış ikinci sınıf oyuncular yolluyorlar benim için», diye söylendi K. ve bir kez daha bundan emin olmak için başını çevirip gelenlere baktı. «Ucuz yoldan işimi bitirmek istiyorlar.» Birden baylara dönüp sordu: «Hangi tiyatroda oynuyorsunuz beyler?» Baylardan ağız köşelerinde tiki olanı, ötekisine dönerek, sanki onu yardıma çağırır gibi: «Tiyatro mu?» dedi. Ötekisi ise dilsiz bir kimseymiş de, konuşacağım diye çırpınırmış gibi davrandı. Bunun üzerine: «Anlaşılan soru sorulmasına hazırlıklı değilsi-

niz», diye söylendi K. kendi kendine ve gidip şapkasını aldı.

Baylar daha merdivende K.'nın koluna girecek oldu. Ama K.: «Sokağa çıkalım da öyle, hasta falan değilim!» dedi. Ancak, kapı önünde baylar koluna bir giriş girdiler ki, K. hiç kimseyle böyle kol kola yürümemişti. Adamlar omuzlarını K.'nın omuzlarına yapıştırıp kollarını bükmeden dümdüz sarkıtmış, K.'nın kollarını boylu boyunca kavramışlardı. Alttan da yine gerektiği gibi usta bir yakalayışla kıskıvrak yakalamışlardı K.'nın ellerini. K., aralarında dimdik yürüyordu. Öylesine «yekvücut» olmuşlardı ki, birini yere yuvarlayayım dense üçü birden yuvarlanacaktı. Hani ancak cansız nesnelerin oluşturabileceği bir birlik ve beraberlikti bu.

K., yanındaki bayları odanın loşluğunda pek iyi seçememişti; şimdi sokak fenerleri altında yürürlerken, birbirlerine adeta yapışık durumda hiç kolay olmamasına karşın ikide bir başını çevirip onları daha iyi görmeye çalıştı. Adamların katmerli çenelerini fark edince: «Belki de tenor şarkıcılar bunlar», diye geçirdi içinden. Yüzlerindeki aşırı temizlikten tiksinti duydu; göz pınarlarına uzanan, üst dudakları ovan, çenedeki kırışıklıklara yuvalanmış kirleri kazıyan elleri hâlâ görülür gibiydi.

K. durunca, baylar da durdular. Açıklık bir yerde, çiçek tarhlarıyla süslü bir alanın kenarında bulunuyorlardı. Sormaktan çok, bağırır gibi bir tonla: «Neden başkalarını değil, sizi yolladılar?» dedi K. Baylar anlaşılan nedenini bilmiyorlar, o anda yanlarındaki hastanın biraz dinlenmek istemesi üzerine kollarını sarkıtıp bekleyen hastabakıcılara benziyorlardı. «Ben gelmiyorum artık!» dedi K., yoklayarak. Buna bir cevap vermeyi gereksiz gören baylar, K.'yı eskisi gibi kollarından kıskıvrak yakalayarak yürümeye zorladılar. Ama K. direndi «Nasılsa, ilerde pek bir güce gereksinme duymayacağım, şimdi tüm gücümü harcasam da olur», diye

düşündü. Yakalandıkları sineklikten kurtulmak için çırpınan, bu arada minik bacaklarını kaybeden sinekler canlandı gözlerinin önünde. «Bayları hayli zahmete sokacağım galiba», diye geçirdi içinden.

Tam o sırada Froylayn Bürstner'in aşağıdaki bir sokaktan alana çıkan küçük bir merdiveni tırmandığı görüldü. Froylayn Bürstner olduğu pek belli değilse de, arada kuşkusuz büyük bir benzerlik vardı. Hem gelenin kesinlikle Froylayn Bürstner olup olmadığının da önemi yoktu K. için. Ne var ki, adamlara karşı direnişinin boşluğunu birden kavramıştı. Onlara böyle karşı koyup zorluk çıkarmak istemesi, kendini savunarak son kalan yaşam parıltısının tadını çıkarmaya çalışması yiğitliğe sığmazdı. Yeniden yürümeye koyuldu. Bunu gören baylar sevindiler. Bu sevincin birazı da onlardan K.'ya geçti. Adamlar, gidecekleri yönü bundan böyle K.'nın belirlemesine ses çıkarmadılar. K. da onları alıp, Froylayn Bürstner'in ardı sıra götürmeye, onun gittiği yolu izlemeye koyuldu. Froylayn Bürstner'e yetişmek ya da onu elden geldiğince uzun süre görebilmek için değil hani; Froylayn Bürstner sanki kendisi için bir uyarı oluşturmuştu da, bu uyarıyı unutmak istemiyordu. «Şimdi yapabileceğim tek şey», diye düşündü; kendi adımlarıyla bayların adımları arasındaki uygunluk, düşüncelerinin doğruluğunu onaylar gibiydi. «Şimdi yapabileceğim tek şey, sonuna kadar, her şeyi serinkanlılıkla tasnif eden aklım başımda davranmaktır. Şimdiye kadar yirmi elle dünyanın içine dalmak istedim. O da yersiz bir amaç uğrunda. Böyle yapmakla yanlış davrandım. Üstelik şimdi kalkıp bir yıl süren davadan hiç ders almadığımı mı göstereyim? Kalın kafalının biri gibi mi boylayayım öbür dünyayı? Arkamdan, dava başında onu sona erdirmek, bitiminde ise onu yeniden başlatmak istiyordu mu dedirteyim? Böyle bir şey söylemelerini istemiyorum. Bu yolda bana eşlik etmek için yanıma böyle yarı dilsiz ve

anlayışsız kimseleri verdikleri ve gereken sözleri söylemeyi benim kendime bıraktıkları için doğrusu teşekkür borçluyum.»

Froylayn Bürstner, bu arada bir yan sokağa sapmıştı. Ama artık onsuz yapabilirdi, K. Kendini yanındaki bayların kılavuzluğuna bıraktı. Derken her üçü, tam bir anlaşma havası içinde ilerleyip ay ışığı altında yatan bir köprüden geçtiler. Artık baylar, K.'nın yapacağı en ufak hareketlere seve seve uyuyordu. Bir ara K., yüzünü köprünün korkuluğuna döndürünce, baylar da birden bütün vücutlarıyla o yana döndüler. Mehtapta ışıldayan kımıl kımıl su, bir adanın önünde iki kola ayrılıyordu. Ada üzerinde sanki iç içe girmiş öbek öbek ağaç ve fidanların yapraklarıyla dalları görülüyordu. Aşağıda, köprü dolayısıyla seçilemeyen çakıl döşeli yollar ve yollarda tahta sıralar vardı. Kimi yaz günleri bu sıralarda yan gelip oturmuştu K. Kendisine gösterilen yakınlıktan adeta utanmış: «Hayır, duracak değilim», dedi baylara. Bu yanlış anlamadan ötürü, baylardan biri, K.'ya sezdirmeden ötekisini hafifçe paylar gibi yaptı. Sonra yeniden yola koyuldular.

Yokuş yukarı birkaç sokaktan geçtiler. Yer yer duran ya da yoldan geçen, kimi pek uzak, kimi pek yakında polislere rasladılar. Eli meçinin kabzasında pos bıyıklı biri, pek de kuşku uyandırmaz görünmeyen üçlü grubun yanına sokuldu. Baylar durakladılar. Tam polis ağzını açmak üzereyken, K. ileri çekip götürdü bayları. İkide bir ihtiyatla dönüp, polisin arkalarından gelip gelmediğini anlamak istedi. Derken araya bir sokağın köşesi girip polis görünmez olunca koşmaya başladı. Baylar da, hayli tıknefes olmalarına karşın, K.'nın yanı sıra ister istemez seğirtmeye koyuldular.

Böylece bir solukta çıktılar kentten. Kent bitmiş, önlerinde tarlalar uzanmaya başlamıştı. Henüz tastamam kenttekilere

benzer bir evin yanıbaşında, kendi kaderine terk edilmiş bomboş bir taş ocağına geldiler. Belki daha baştan beri gelmek istedikleri yerdi burası, belki de daha çok koşamayacak kadar yorgun düşmüşlerdi; birden durdu baylar, K.'yı serbest bıraktılar.

Sesini çıkarmadan beklemeye koyuldu, K. Baylar, silindir şapkalarını başlarından çıkardılar. Bir yandan taş ocağında çevrelerine bakınıp, bir yandan mendilleriyle alınlarındaki terleri sildiler. Dört bir taraf, başka hiçbir ışıkta rastlanmadık bir doğallık ve sessizliği içeren ay ışığıyla örtülmüştü.

Derken, yapılacak işlerle ilgili olarak «Siz buyurun!» «Hayır siz buyurun!» gibi birkaç nezaket gösterisinden sonra —anlaşılan hangisinin ne yapacağı önceden bildirilmemişti görevlilere— baylardan biri K.'nın yanına gelerek ceketini, yeleğini ve gömleğini çıkardı. K., elinde olmayarak titremeye başladı. Görevli, K.'yı yatıştırmak ister gibi hafifçe sırtına vurdu. Sonra aldığı giysileri pek yakın bir gelecekte değilse bile, ilerde yine kullanılacak nesnelermiş gibi özenle bir araya yığdı. K.'yı gecenin ne de olsa bu serin havasında hareketsiz bırakmamak için, koluna girip onunla aşağı yukarı gezindi biraz. Baylardan ötekisi ise, taş ocağında uygun bir yer aramaya koyulmuştu; böyle bir yer bulunca arkadaşına işaret etti, arkadaşı da K.'yı alıp götürdü.

Taşların koparıldığı bir kayalıktı burası; böyle koparılmış bir taş yerde duruyordu. Baylar, K.'yı oturtup sırtını taşa yasladılar ve başını taşın üzerine yatırdılar. O kadar uğraştılar, K. da görevlilerin işin koylaştırmak için o kadar çaba harcadı, gene de yatışındaki aşırı zorakilik ve inandırıcılıktan uzaklık bir türlü kaybolmadı. Sonunda, baylardan biri ötekisine ricada bulunarak, K.'yı yatırma işini bir an için kendisine bırakmasını istedi. Ama bu da hiçbir başarı sağlamadı. So-

nunda, daha öncekilerden de kötü bir konumda yatırıp bıraktılar K.'yı. Derken baylardan biri redingotunu açtı. Yeleğine sarılmış kemerden bir kın sarkıyordu. Kından uzun, ince ve iki yanı bilenmiş bir kasap bıçağı çıkardı. Bıçağı havaya kaldırıp, ay ışığında keskinliğini gözden geçirdi. Deminki iğrenç nezaket gösterileri yeniden başladı. Baylardan biri, K.'nın üzerinden ötekisine uzattı bıçağı; öteki, K.'nın üzerinden bıçağı yine geri verdi. O anda K. çok iyi biliyordu ki, öyle elden ele aktarılan bıçağı bizzat kapıp vücuduna saplamak düşüyordu kendisine. Gelgelelim bunu yapamıyor, henüz serbest boynunu oynatıp sağa sola bakınmakla yetiniyordu. Bir türlü tam anlamıyla kanıtlayamıyor kendisini görevlilerin yapacağı bütün işi bir türlü kendisi üstlenemiyordu. Bu son hatanın sorumluluğunu, söz konusu davranış için gerekli gücü kendisinden esirgeyen kim ise, o taşımaktaydı. Birden, taş ocağına bitişik evin en üst katına ilişti gözü. Bir ışık çakar gibi, bir pencerenin kanatları ansızın açılıvermişti. Bir insan, uzakta, yüksekte, belli belirsiz ve ince, birden ileri atılıp dışarı sarktı pencereden. Ayrıca, kollarını uzatabildiği kadar ileriye uzattı. Kimdi bu? Bir dost mu? İyi bir insan mı? K.'ya acıyan, K.'ya yardım etmek isteyen biri mi? Bir tek kişi mi? Yoksa bütün hepsi mi? Acaba bir yerden gelecek bir yardım mı söz konusuydu? Yapılmamış, unutulmuş itirazlar mı vardı? Kuşkusuz vardı böyle itirazlar. Gerçi yerinden oynatılamazdı mantık, ama yaşamak isteyen bir kimsenin de önüne durmazdı. Neredeydi şimdiye kadar yanına hiç ulaşamadığı o yargıç? Neredeydi o bir türlü yanına varamadığı yüksek mahkeme? Ellerini kaldırdı, parmaklarını aralayıp ileriye uzattı.

Ama o anda görevlilerden birinin eli, K.'nın gırtlağına sarıldı. Ötekisi K.'nın kalbine sonuna kadar sapladığı bıçağı olduğu yerde iki kez döndürdü. Son nefesini veren K.,

gözlerinin feri henüz sönmeden az ilerisinde bayların yanak yanağa dikilmiş can çekişmesini izlediğini gördü. «Bir köpek gibi!» dedi. Sanki bunun utancının kendisinden sonra da yaşaması gerekiyordu.

TAMAMLANMAMIŞ BÖLÜMLER

Sonraki ilk günler bir fırsat ele geçirip, Froylayn Bürstner'le üç beş kelime olsun konuşamadı, K.; Froylayn Bürstner'in yanına sokulmak için pek çeşitli yollara başvurdu, ama her seferinde kız bir çaresini bulup önledi bunu. K. bankadan çıkar çıkmaz doğru eve gelip odasına kapanıyor, ışığı yakmadan kanapede oturup aralıksız holü göz altında tutuyordu. Odasının önünden geçen hizmetçi içerde kimse yok sanıp kapayacak olsa, biraz sonra kalkıp yeniden açıyordu kapıyı. Belki Froylayn Bürstner işe giderken kendisine yalnız rastlarım umuduyla sabahları her zamankinden bir saat önce yataktan kalkıyordu. Ama hiçbiri sonuç vermedi bu çabaların. Baktı ki olmuyor, bir mektup yazıp Froylayn Bürstner'in hem çalıştığı yere, hem ev adresine yolladı. Davranışını bir kez daha haklı göstermeye çalıştı mektupta, kendisinden istenecek her türlü özürü dilemeye de hazır olduğunu bildirdi. Sonra söz veriyordu, Froylayn Bürstner' in belirleyeceği sınırları bir daha hiç aşmayacaktı; yeter ki onunla bir yol konuşmasına müsaade etsindi. Ayrıca, kendisine danışmadan, Bayan Grubach ile görüşmesi düşünülemezdi. Mektubun sonunda, bu pazar bütün gün evde oturup ricasının kabulünü müjdeleyecek, ama hiç değilse, her denileni yapacağına söz veriyorken, ricasının neden yerine getirilmediğini açıklayacak bir haberin gelmesini bekleyeceğini yazdı. Yolladığı mektuplar geri çevrilmedi ama, bir cevap da alamadı. Buna karşılık, pazar günü yeterince açık seçik bir işaretle karşılaştı: Sabah erkenden anahtar deliğinden bakınca, holde olağanüstü bir kaynaşma gördü; çok geçmeden anladı nedenini: Froylayn Montag adında çelimsiz, soluk benizli, yürürken biraz topallayan, şimdiye kadar tek başına bir odada kalmış Fransızca öğretmeni bir

Alman kız, Froylayn Bürstner'in yanına taşınıyordu. Saatlerce ayaklarını sürüyerek gidip geldi sofada. Hep unuttuğu bir şey oldu; bir çamaşır, bir örtü ya da bir kitap. Gidip gidip aldı bunları, yeni odasına taşıdı.

Bayan Grubach kahvaltısını getirdiğinde —K.'yı kızdırdığı günden beri en ufak işleri bile hizmetçiye bırakmıyor, kendisi yapıyordu—, K. dayanamayarak, beş günden beri ilk kez konuştu kadınla; fincanına kahve korken: «Bugün sofada neden bu kadar gürültü var?» diye sordu. «Susturamaz mısınız şunu? Pazardan başka gün kalmadı mı temizlik için?» Gözlerini kaldırıp bakmamasına karşın, Bayan Grubach'ın rahatlamış gibi derin bir soluk aldığını fark etti. Kadın, K.'nın bu hoyrat sorularını bile bir bağışlama sayıyor ya da bağışlamaya bir başlangıç görüyordu. «Temizlik falan yapıldığı yok, Bay K.», diye cevapladı. «Froylayn Montag, bundan böyle Froylayn Bürstner'in odasında kalacak da, eşyalarını taşıyor.» Derken konuşmasına ara verdi Bayan Grubach; acaba K. sözlerini nasıl karşılayacak, konuşmasını sürdürmesine izin verecek mi diye bekledi. Ama K., kadını denemek isteyerek kahvesini dalgın dalgın karıştırıp şustu ilkin; sonra gözlerini kaldırıp sordu: «Froylayn Bürstner'den hâlâ kuşku duyuyor musunuz?» Tam da bu soruyu bekleyen Bayan Grubach: «Bay K.», dedi birbirine kenetlediği ellerini uzatarak, «benim işte öylesine ağzımdan çıkıvermiş bir sözü fazla büyüttünüz. Nesizi, ne bir başkasını gücendirmeyi aklımın ucundan geçirmiş değilim. Beni bunca zamandır tanıyorsunuz, sözlerimin doğruluğundan şüphe etmemeniz gerekir. Şu son günlerde ne çok üzüldüm, bilemezsiniz. Ben kalkıp da kiracılarıma kara süreceğim, öyle mi! Siz de, Bay K., buna inandınız. Sizi evden çıkarmamı söylediniz bana! Sizi evden çıkarmamı!» Sözleri gözyaşlarına boğulan Bayan Grubach, önlüğünü yüzüne tutup yüksek

sesle hıçkırmaya başladı.
«Bırakın ağlamayı, Bayan Grubach!» dedi K. ve pencereden dışarıya çevirdi gözlerini. Aklı yalnız Froylayn Bürstner'de, Froylayn Bürstner'in odasına yabancı bir kız almasındaydı. Başını çevirip de Bayan Grubach'ı hâlâ ağlar görünce: «Ağlamayın canım artık, Bayan Grubach!» diye üsteledi. «Ben o zamanki sözlerimi kötü niyetle söylemedim. İkimiz de birbirimizi yanlış anlamışız demek. Kırk yıllık dostların bile başına gelir böyle şeyler.» Bayan Grubach, K.'nın gerçekten kendisiyle barışıp barışmadığını anlamak için, gözlerinden çekip aldı önlüğünü. «Evet, işte böyle!» diye ekledi K. Bayan Grubach'ın davranışına bakılırsa, yüzbaşı yeğeninin kendisine bir şey çıtlatmadığı anlaşılıyordu. Dolayısıyla K.: «Ne sanıyorsunuz yani? Yabancı bir kız için sizinle gerçekten bozuşur muyum?» diyerek konuşmasını sürdürmek cesaretini gösterdi. «Benim de söylemek istediğim bu ya!» diye cevapladı Bayan Grubach. Kendini biraz serbest hissedince, ağzından patavatsız bir şey çıkıveriyor, başı hep bu yüzden derde giriyordu. «Boyuna sorup durdum kendime; neden, dedim, Bay K. Froylayn Bürstner'i bu kadar tutuyor? Ağzından çıkacak sert bir sözün uykularını kaçıracağını biliyorken, ne diye Froylayn Bürstner için çekişiyor benimle? Froylayn Bürstner hakkında, kendi gözümle gördüğümden fazla bir şey söylemedim ki ben!» K., bir şey demedi. Daha ilk sözünde odadan kapı dışarı etmesi gerekirdi Bayan Grubach'ı, ama bunu yapmak istememişti. Kahvesini yudumlayıp, Bayan Grubach'a odadaki fazlalığını sezdirmekle yetindi. Derken Bayan Montag'ın dışarıda yine ayaklarını yerde sürüdüğü duyuldu. Holü bir baştan bir başa gezindi sesler. «İşitiyor musunuz?» diye sordu K., eliyle kapıyı göstererek. «Evet!» diye cevapladı Bayan Grubach ve göğüs geçirdi. «Kendim yardım edeyim dedim. Hizmetçiye de yardım etmesini söyleyecek oldum, ama dik kafalının biri Froylayn Montag, bütün eşyaları kendisi taşıyacakmış. Froylayn

Bürstner'e şaşıyorum doğrusu; Froylayn Montag'ın pansiyonumda bulunuşu çok vakit yetiyor bana; Froylayn Bürstner ise onu odasına alıyor.» Fincanın dibinde kalan şekeri kaşığıyla ezerek: «Bundan size ne?» dedi K. «Size bir zararı var mı?» «Hayır!» dedi Bayan Grubach. «Benim canıma minnet. Daha iyi, bir oda boşalacak demektir, oraya da yeğenimi yerleştiririm. Yersizlikten birkaç gündür bitişikteki oturma odasını verdim kendisine, orada kalıyor. Bu odada sizi rahatsız edecek diye hanidir korkup duruyordum. Düşüncesizin biridir de.» «Daha neler, Bayan Grubach!» dedi K., ayağa kalkarak. «Rahatsız olan falan yok. Froylayn Montag'ın gidip gelmelerine –bakın odasına dönüyor yine– sinirlendiğim için, galiba fazla hassas biri sanıyorsunuz beni.» Bayan Grubach, büyük bir çaresizlik içinde gördü kendini.

«İsterseniz söyleyeyim, kalan eşyalarını başka zaman taşısın, Bay K.», dedi. «Peki ama, kız Froylayn Bürstner'in odasına taşınacak dememiş miydiniz?» diye sordu K. «Evet!» dedi Bayan Grubach; K.'nın ne söylemek istediğini pek kavrayamamıştı. «O zaman eşyalarını taşıyacak elbet.» Bayan Grubach, söyleneni yalnızca onayladı başıyla. Kadının suskun çaresizliği dışa karşı bir meydan okuma gibi görünüyor, bu da K.'nın daha çok sinirine dokunuyordu. Derken K. odada dolaşmaya, kapıyla pencere arasında gidip gelmeye başladı, böylelikle kadının odadan ayrılmasını adeta önledi; çünkü öyle yapmasa, belki Bayan Grubach çıkıp gidecekti.

Bir an K. tam kapıya gelmişti ki, vuruldu kapı. Hizmetçi, Froylayn Montag'ın K. ile biraz konuşmak istediğini haber verdi, yemek salonuna gelmesini rica ediyordu K.'dan, kendisini orada bekliyordu. Dalgın, hizmetçiyi dinledi K.; derken neredeyse alaylı bir bakışla, korkuya kapılmış Bayan Grubach'a döndü. Bu bakışta, Froylayn Montag'ın böyle bir davette bulunacağını çoktan sezdiğini, bunun da pazar sa-

bahı Bayan Grubach'ın kiracılarının kendisine verdiği rahatsızlıklardan pekâlâ biri olduğunu anlatan bir ifade vardı sanki. K., hemen geleceğini açıklayıp hizmetçiyi yolladı, sonra üstünü değiştirmek üzere gardıroba yürüdü. Saygısız Froylayn Montag'ın yol açtığı rahatsızlıktan ötürü alçak sesle söylenen Bayan Grubach'a, kahvaltıyı lütfen kaldırmasını bildirdi. «Ama bir lokma bir şey yemediniz ki, Bay K.» dedi Bayan Grubach. «Canım Bayan Grubach, götürün işte!» diye sesini yükseltti K. Sanki nasılsa her şeyin içerisine Froylayn Montag karışmış da, tiksinti veren bir duruma sokuyordu.

Holden geçerken, Froylayn Montag'ın odasının kapalı duran kapısına kaydı gözü. Ama kendisini oraya değil, yemek salonuna çağırmışlardı. Vurmadan açıp girdi kapıyı.

Yemek salonu tek pencereli, upuzun, ama dar bir odaydı. Öylesine dardı ki, kapının sağ ve solundaki köşelere ancak iki dolap, o da çapraz biçimde yerleştirilmişti. Odanın kalan bölümünü boydan boya uzun bir yemek masası kaplıyor, kapının yanında başlayıp büyük pencerenin az berisine kadar uzanıyordu. Bu yüzden, pencerenin yanına varılamıyordu pek. Sofra birden çok kimse için kurulmuştu, çünkü pazarları hemen bütün kiracılar öğle yemeğini pansiyonda yiyordu.

K. içeri girdiğinde, Froylayn Montag pencerenin yanındaydı; masanın bir kenarını izleyerek yürüyüp geldi, karşıladı kendisini. Sessizce selamlaştılar. Ardından Froylayn Montag her zamanki gibi başını dimdik kaldırıp: «Bilmem beni tanıyor musunuz?» diye sordu. K., gözlerini kısarak baktı: «Elbette», dedi. «Hanidir Bayan Grubach'ın pansiyonunda kalıyorsunuz.» «Ama öyle sanıyorum ki, sizin pansiyonla pek ilgilendiğiniz yok», dedi Froylayn Montag. Konuşmaksızın masadan birer sandalye çekip, karşılıklı oturdular. A-

ma Froylayn Montag, hemen yine kalktı ayağa; pencerenin pervazında çantasını unutmuştu, almaya gitti. Odada boydan boya sürüklenen ayak sesleri duyuldu. Froylayn Montag, çantasını havada hafifçe sallayarak geri dönerken: «Sadece arkadaşım Froylayn Bürstner adına sizinle birkaç kelime konuşacaktım», dedi. «Kendisi gelecekti, bugün biraz rahatsız, gelemedi; sizden özür diliyor, onun yerine beni
dinlemenizi rica ediyor. Zaten kendisi de gelse, benim şimdi konuşacaklarımdan başka bir şey konuşmayacaktı. Hatta ben, ondan daha fazlasını söyleyebilirim size; ne de olsa işin içinde değilim. Bilmem, siz de öyle düşünmüyor musunuz?» «Söylenecek ne var ki?» diye cevapladı K. Froylayn Montag'ın gözlerini sürekli olarak dudaklarına dikilmiş görmekten bıkmıştı; böylelikle Froylayn Montag, sanki onun söyleyeceği sözü daha ağzından çıkmadan denetim altına alır gibiydi. « Froylayn Bürstner ile özel olarak görüşmek istemiştim, anlaşılan bu ricamı geri çeviriyor.» «Evet, öyle», dedi Froylayn Montag. «Daha doğrusu, hiç de öyle değil. Siz bunu tuhaf denecek sert bir dille açıkladınız. Oysa, biriyle görüşmek için yapılan ricalar genellikle ne kabul edilir, ne de tersi olur bunun. Ama gerekli görülmeyebilir pekâlâ, nitekim sizin ricanızda da durum böyle. Deminki sözünüzden sonra açıkça konuşabilirim artık. Siz, yazılı ya da sözlü olarak arkadaşımdan bir görüşme rica ettiniz. Ancak arkadaşım bu görüşmenin hangi konuyla ilgili olduğunu biliyor, hiç değilse ben öyle sanıyorum. Dolayısıyla, bilmem neden, görüşmenin gerçekleşmesinin kimseye yarar sağlayamayacağı kanısında. Zaten bana da henüz dün söz açtı bu konudan. Ancak şöyle bir dokundu, bu görüşmenin sizin için de pek bir önem taşımayacağını belirtti; çünkü böyle bir görüşme düşüncesi rasgele uyanmış sizde; şimdi olmasa bile pek yakında bunun saçmalığını kendiniz de görecekmişsiniz; nedenini size ayrıca açıklamak gerekmezmiş. Ben de

bunun üzerine dedim ki, 'belki haklısınız; ama kesin bir cevap yollarsanız, durumun aydınlığa kavuşması bakımından iyi edersiniz.' Haberi iletme işini de üzerime almaya hazır olduğumu söyledim. Biraz duraksadı, sonra önerimi benimsedi. Umarım, böylelikle sizin de dileğinizi yerine getirdim. Çünkü alabildiğine önemsiz bir konuda bile en ufak bir kuşku her vakit üzer insanı. Madem bu kuşkuyu, şimdi bizim konuda olduğu gibi kolaylıkla giderebiliriz, ne diye bir an önce yapmayalım bunu?» «Teşekkür ederim», diye cevapladı K. hemen; usulcacık ayağa kalkarak Froylayn Montag'a baktı; sonra masa üzerinden ileriye, pencereden dışarıya çevirdi gözlerini –karşı ev, güneşin ışıklarına gömülmüştü– derken kapıya yürüdü. K.'ya pek güveni yokmuş gibi, birkaç adım onun arkasından geldi Froylayn Montag. Ama birden her ikisi de yana çekilmek zorunda kaldı; kapı açılıp Yüzbaşı Lanz girmişti içeri. K., Yüzbaşı'yı ilk kez yakından görüyordu. Uzun boylu, aşağı yukarı kırkında bir adamdı, güneşte yanmış tombul bir yüzü vardı; hafifçe eğilerek selam verdi. Bu selam aynı zamanda K. içindi. Sonra Froylayn Montag'a doğru yürüyerek saygıyla elini öptü. Enikonu bir çeviklik seziliyordu hareketlerinde. Yüzbaşı'nın Froylayn Montag'a karşı nazik tavrıyla, K.'nın kıza karşı davranışı dikkati çekecek kadar birbirinden farklıydı. Ama yine de Froylayn Montag K.'ya kızmış görünmüyordu; çünkü K.'nın sezer gibi olduğuna göre, kendisini hatta Yüzbaşı'yla tanıştırmak niyetindeydi. Gelgelelim, kimseyle tanıştırılmak istemiyordu K. Ne Yüzbaşı, ne de Froylayn Montag'a karşı nezaket gösterecek durumda değildi. Yüzbaşı Lanz'ın Froylayn Montag'ın elini öpmesiyle her ikisi birleşip, ona karşı cephe almıştı ve bu ikili grup, alabildiğine bir masumluk ve özgecilik maskesi altında onu Bayan Bürstner'e yaklaşmaktan alıkoymayı amaçlamaktaydı. Ama K.'nın sezinlediği bu kadar değildi; ayrıca şunu anlamıştı ki, Froylayn Montag keskin olmaya keskin, ama iki ağızlı bir bıçak seç-

mişti kendine. Froylayn Bürstner ile K. arasındaki ilişkinin önemini büyütüyor, ama en başta bu büyütmeyi K.'nın görüşme ricasının önemiyle ilgili olarak yapıyor, beri yandan sanki her şeyi büyütüp eden K. imiş izlenimi uyandırmaya çalışıyordu. Ancak yanıldığını anlayacaktı; hiçbir şeyi büyütmek istemiyordu K., Froylayn Bürstner'in küçük bir daktilo olduğunu biliyordu; çok sürmeyecek, K.'ya karşı direnemeyecekti. Ya Bayan Grubach'tan kendisi hakkında öğrendikleri; bunları da bile bile hiç hesaba katmıyordu. Adeta selamsız, yemek odasından çıkıp giderken bütün bunları zihninden geçirdi, K. Niyeti dosdoğru odasına gitmekti. Ama yemek salonundan Froylayn Montag'ın ufak bir kahkahasını işitir işitmez, birden bir düşünce doğdu kafasında; hem ona, hem Yüzbaşı'ya, ikisine birden bir sürpriz yapabilirdi. Sağına soluna bakınıp, oracıktaki odalardan biri çıkar da planını bozabilir mi diye kulak kabarttı.

Çıt yoktu ortalıkta. Yalnız yemek salonundaki konuşmalar işitiliyor, ayrıca mutfağa giden koridordan Bayan Grubach'ın sesi geliyordu. Fırsat bu fırsattı; Froylayn Bürstner'in odasına varıp, usulca vurdu kapıyı. Baktı gelen giden yok, bir daha vurdu, ama yine ses çıkmadı. Uyuyor muydu acaba Bayan Bürstner? Yoksa gerçekten rahatsız mıydı? Belki de kapıyı bu kadar yavaş vuranın K.'dan başkası olamayacağını sezmiş, sırf bu yüzden kendini yok gösteriyordu. Bu sonuncu duruma ihtimal veren K., kapıyı daha hızlı vurmaya başladı. Sonunda tüm çabası boşa çıkınca, sakınarak, aynı zamanda içinde yakışıksız, üstelik gereksiz bir iş yaptığı duygusuyla itip açtı kapıyı. İçerde kimseler yoktu. Ayrıca, odanın K.'nın bildiği eski odayla hiçbir alıp vereceği kalmamıştı. Duvara bitişik duran yan yana iki karyola seçiliyordu şimdi. Kapının yanındaki üç sandalyenin üzerine giysi ve çamaşırlar yığılmıştı. İlerde, açık duran bir gardırop görülüyordu. Froylayn Montag yemek salonunda K. ile konuşup onu iknaya çalışırken, Froylayn Bürstner evden çıkıp gitmiş-

ti anlaşılan. Doğrusu K. pek şaşırmış değildi. Froylayn Bürstner'i o kadar kolay ele geçireceğini zaten hiç ummamış, nerdeyse sırf Froylayn Montag'a inat için böyle bir girişimde bulunmuştu. Ama kapıyı yine kapayıp odadan çıkıyordu ki, yemek salonunun açık kapısında durmuş konuşan Froylayn Montag ile Yüzbaşı'yı görerek keyfi kaçtı. Belki de K.'nın kapıyı açıp içeri girmesinden bu yana oracıkta dikiliyorlardı. K.'yı gözetliyor oldukları sanısını uyandırmaktan titizlikle kaçınır gibiydiler; alçak sesle konuşuyor, konuşurken gözlerini dalgın dalgın çevresinde dolaştıran kimseler gibi, yalnız bakışlarıyla K.'nın hareketlerini izliyorlardı. Ama K., onların bu bakışlarını ağır bir yük gibi üzerinde hissetti. Duvar boyunca yürüyerek, kendini bir an önce odasına atmaya çalıştı.

SAVCI

Bankada çalıştığı uzun yıllar boyu pek çok insan tanımış, pek çok deneyim edinmişti K., öyleyken meyhanenin gedikli müşterileri sayılan ve kendilerine ayrılan masada kimi akşamlar biraraya gelen topluluğa her vakit olağanüstü bir saygı beslemiş, bu insanlar arasında bulunabilmeyi kendisi için hep büyük şeref bilmişti. Toplulukları içinde hemen sadece yargıç, savcı ve avukatlar vardı. Pek genç birkaç memur ve avukat yardımcısının da aralarında yer almasına izin verilmişti. Ama bunlar masanın alt başında oturuyor, kendilerine ancak özel sorular yöneltildiği zaman konuşmaya katılıyorlardı. Hani sorulan sorular da tek bir amaç taşıyordu çokluk: oradakileri eğlendirmek. Özellikle hep K.'nın yanıbaşında oturan Savcı Hasterer, böyle sorular sorup genç bayları güç duruma sokmaya bayılıyordu; pek kıllı kocaman elini masanın üzerine koyup parmaklarını aralayarak gözlerini masanın alt başına çevirince, herkes kulak kesiliyordu. Genç baylardan biri soruyu kendisine yöneltilmiş sayıp, bir kez sorulmak istenen şeyi anlamadığı ya da gözlerini dalgın dalgın önündeki birasına diktiği veya bir şey söyleyecekken yalnız çenesini oynattığı, hatta işin en kötüsü, karşı durulmaz bir söz tufanıyla yanlış ya da doğruluğu kanıtlanmamış bir görüşü savunduğu zaman, yaşlı beyler oturdukları yerde dönüp gülümseyerek gençlerden yana bakıyorlardı. Ancak o zaman keyifleri yerine geliyordu. Mesleki konudaki gerçekten ciddi söyleşileri ise yalnız kendilerine saklıyorlardı.

K., topluluk içine bankanın hukuk danışmanı bir avukatın aracılığıyla girmişti. Bir zaman bu avukatla bankada geç

vakitlere kadar çalışması gerekmiş, işten sonra kendisiyle kalkıp onun her vakit gittiği bir meyhaneye yollanmıştı. Bir gedikliler masasında avukat ve arkadaşlarıyla yemek yemiş, avukatın arkadaşlarını pek sevmişti. Hepsi de bilgili ve saygın, bir bakıma sözü geçer kimselerdi. Kafalarını dinlemek için, günlük yaşamla ancak uzaktan ilgili çetin sorunlar üzerinde tartışmalar yapıyor, bu konuda hayli çaba harcıyorlardı. Hani meyhanedeki söyleşilere seyrek katılmıştı, K.; öyleyken bu toplantılarda er geç bankada yararlanabileceği bir sürü şey öğrenmiş, ayrıca mahkemeyle arasında kendisine her vakit yararı dokunacak ilişkiler kurmuştu. Aralarına katıldığı kimseler de ondan hoşlanmışa benziyordu. Çok geçmeden K., ticari alanda uzman bir kişi diye benimsenmiş, bu konudaki düşünceleri —işe alay da karışmıyor değildi bazen— yerinden oynatılmaz gerçekler gibi görülmeye başlanmıştı. İkide bir öyle oluyordu ki, hukuk konusunu ilgilendiren bir sorun üzerinde başka başka yargılara varan iki kişi, bu konuda ne düşündüğünü öğrenmek üzere K.'ya başvuruyor ve K.'nın adı bütü konuşma süresince yinelenip duruyordu. Sonunda tartışma alabildiğine soyut bir alana kayıp K. konuşulanları izleyemez duruma geliyor, o zaman bile adının ikide bir yinelenmesi sürüyordu. Ne var ki, yavaş yavaş pek çok şeyi anlamaya başlamıştı. Bunun da başlıca nedeni, masada hep yanıbaşında oturan Savcı Hasterer idi; çünkü ne olursa ona danışabiliyor, Savcı Hasterer de kendisine yakınlık gösteriyordu. Hatta geceleri sık sık evine kadar Bay Hasterer'e arkadaşlık edebiliyordu, K. Ama bu dev gibi adamla kol kola yürümeye bir türlü alışamamıştı. Hani Savcı Hasterer onu pelerinin alında saklayabilir de, kimse farkına varmazdı.

Ama zamanla birbirleriyle öylesine kaynaşmışlardı ki, kültür, meslek ve yaş bakımından aralarında ne kadar ayrılık varsa silinip gitmişti. Sanki dostlukları öteden beri sürüp

geliyormuşcasına, konuşup görüşmeye başlamışlardı. Bu arada kimi vakit ağır basar gibi görünen biri varsa, o da Hasterer değil, K. idi; çünkü pratikte edindiği deneyimler, çokluk kendisine hak verilmesini gerektiriyordu; doğrudan yaşamın içinde kazanılmış deneyimlerdi bunlar, mahkeme kürsülerinde edinilmesi olanaksızdı.

Tabii çok sürmemiş, bütün topluluktakilerin bu dostluktan haberi olmuştu meyhanede. K.'yı ilkin kimin getirip topluluk içerisine soktuğu unutulmuşsa da, şimdi kendisinin üzerine Hasterer'in kanat gerdiğinden herkes kesinlikle emindi. Topluluk içinde bulunma hakkı kuşkuyla karşılanacak oldu mu, Hasterer'i gösterebilirdi K. Sonra, Hasterer sayesinde toplulukta kendisine pek üstün bir yer sağlamıştı; çünkü Hasterer hem korkulan, hem de sevilip sayılan biriydi. Gerçi hukuk konularında güçlü ve çevik bir zekâsı vardı, insan enikonu bir hayranlık duyuyordu kendisine; ne var ki, bu bakımdan topluluktakilerin pek çoğu hiç değilse ona denkti. Ama görüşlerini savunmada gösterdiği ataklığa gelince, hiçbiri Savcı Hasterer'le boy ölçüşemezdi. K.'ya öyle geliyordu ki, sözle kandıramadığı rakibini Savcı Hasterer korkutma yoluna sapıyor, daha işaret parmağını uzatır uzatmaz rakibi çokluk pes edip çekiliyor, kendi halinde meslektaş ve ahbaplar arasında bulunduğunu, yalnızca kuramsal sorunlar üzerinde tartışıldığını, gerçekte kimsenin kendisine bir kötülük yapmayacağını adeta unutup sesini kesiyor, başını hayır gibilerden sallamayı bile göze alamıyordu. Hele bir de rakibi masanın kendisine pek uzak bir yerinde oturdu da, bu uzaklıktan onunla anlaşamayacağı kanısına varan Hasterer, örneğin önündeki yemeği bir kenara iterek usulca ayağa kalkıp adama doğru yola koyuldu mu, işte o zaman fenaydı. Böylesi anlarda yanı başında oturanlar, başlarını geriye atıp Hasterer'in yüzündeki ifadeyi izliyordu. Elbet, oldukça seyrek baş gösteren durumlardı bunlar. Bir kez

Hasterer, hemen yalnız hukuk sorunları, bunların da kendisinin savcı rolünü oynadığı ya da oynamakta olduğu davalara ilişkin olanları üzerinde konuşulduğu zaman heyecanlanıp hısrlanıyordu. Ama başka vakit nazik ve sakin bir adamdı, sevimli bir gülüşü vardı, yemek içmekten başka şey düşünmezdi. Hatta bazen masadakilerin konuşmalarını hiç dinlemez, K.'ya dönerek kolunu onun sandalyesinin arkalığına kor, ona biraz alçak sesle bankaya ilişkin sorular sorar, derken kendi işinden anlatır ya da kendisini mahkemedeki işleri kadar uğraştıran hanım arkadaşlarından söz açardı. Topluluktaki dostlarının hiçbiriyle bu türlü konuştuğu görülmezdi Hasterer'in. Gerçekten de, Hasterer'den bir şey rica edildi mi —çokluk toplulukta dargın bulunduğu biriyle barışması istenirdi—, ilkin K.'ya gelinir, aracılık yapması söylenirdi. K. da her zaman seve seve görür bu işi, bunda bir zorluk çekmezdi. Zaten topluluğun bütün üyelerine hep nazik ve alçakgönüllü davranır, bu bakımdan Hasterer ile dostluğundan yararlanmayı hiç düşünmezdi. Nezaket ve alçakgönüllülükten de önemli bir özelliği vardı ki, topluluktaki arkadaşların mevkileri arasında ayrım yapmasını, herkese mevkiine uygun davranmasını bilirdi. Kuşkusuz, Hasterer bu konuda nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ikide bir söyleyip duruyordu K.'ya. Bunlar, en ateşli tartışmalarda bile Hasterer'in çiğnemekten sakındığı biricik kurallardı. Dolayısıyla, masanın en alt başında oturan ve nerdeyse hiçbir mevkileri bulunmayan genç baylara bir şey söylemek istedi mi, sanki bunlar ayrı ayrı kişiler değil de birbiriyle kaynaşmış bir kitleymiş gibi genel sözler kullanır, ama en çok söz konusu baylar kendisine topluluktakilerin hepsinden daha büyük saygı gösterirdi. Örneğin, Hasterer saat on bire doğru eve gitmek için kalkıp paltosunu giyerken, hemen oradakilerden biri koşarak yardım eder, bir diğeri ise yerlere kadar eğilerek kapıyı açar ve Hasterer'in ardından K.'nın da çıkıp gitmesini bekleyerek kapıyı açık tutardı.

İlk zamanlar bazen K. Hasterer'e, bazen de Hasterer K.'ya yolda biraz arkadaşlık etmiş, ama sonradan Hasterer K.'yı alıp, evine götürmeye başlamıştı. Aşağı yukarı bir saat kadar birlikte oturup içki içiyor, püro tüttürüyorlardı. Böylesi akşamlardan Hasterer o kadar hoşlanmaya başlamıştı ki, Helene adındaki bir bayanı evinde misafir ettiği birkaç hafta içerisinde bile bunlardan vazgeçmek istememişti. Tombul, yaşlıca biriydi Helene; sarımsı bir teni, alnını halka halka çevreleyen siyah bukleli saçları vardı. K., ilk kez yatakta yatarken kadını görmüş, sonraki gelişlerinde de onu her vakit, elinde bir aşk romanı, açık saçık yatağa uzanır durumda bulmuştu. Yanı başındaki iki erkeğin konuşmasına hiç ilgi göstermiyordu, Helene. Ancak vakit geç olunca gerinip esniyor, dikkati başka türlü üzerine çekemediğinden elindeki romanın bir fasikülünü kaldırıp Hasterer'e fırlatıyordu. Bunun üzerine Hasterer ayağa kalkıyor, K. da veda edip gidiyordu. Ama Hasterer, aradan zaman geçip Helene'den bıkar gibi olunca, kadın onların söyleşilerini hissedilir ölçüde engellemeye başlamıştı. Artık tamamen giyinip kuşanarak Hasterer ile K.'yı bekliyordu. Hem de öyle bir giysi giyiyordu ki, aklınca pek pahalı ve şık, ama gerçekte modası geçmiş, fazla cicili bicili bir balo giysisinden başka bir şey değildi. Hele süs yerine sarkan dizi dizi püsküller pek çirkindi. Giysinin bütünüyle nasıl göründüğünden hiç haberi yoktu K.'nın; adeta kadına bakmaktan çekiniyor, saatler boyu gözlerini yarı yere eğerek oturuyordu. Kadın ise salınarak odada bir aşağı, bir yukarı dolaşıyor ya da gelip hemen burnunun ucuna çöküyordu K.'nın. Hatta sonraları evdeki konumu giderek sarsılınca, çaresiz kalarak K.'ya yaklaşmaya, Hasterer'i kıskandırma numaralarına bile girişmeye başlamıştı. Çıplak, değirmi ve tombul sırtını masaya yaslayıp yüzünü K.'ya yaklaştırarak K.'yı kendisine bakmaya

zorlamak istemesi kötülükten değil, ne yapacağını bilemeyişindendi. Ama söz konusu davranışıyla bir şey elde edememiş, K. bundan böyle Hasterer'in evine gitmekten kaçınır olmuştu. Ne var ki, aradan bir süre geçince yine kalkıp gitmiş, Helene'nin evden kapı dışarı edildiğini görerek bunu pek doğal karşılamıştı. Akşam her zamankinden uzun süre Hasterer'le oturmuşlar, Hasterer'in önerisi üzerine aralarında kardeşlik bağı kurup bu bağın şerefine kadeh kaldırmışlardı. K. eve gitmek üzere yola koyulduğunda, sigara ve puro tüttürüp içki içmekten adeta sersemlemişti.

Ertesi sabah bankada bir iş üzerinde konuşurlarken, Müdür: «Yanılmıyorsam dün akşam sizi bir ara gördüm», dedi K.'ya. «Galiba Savcı Hasterer'le kol kola gidiyordunuz.» Hani bunu pek tuhaf bulmuş olacak ki, K.'ya, kendilerine nerede rastladığını söyledi, kilisenin adını verdi: kilisenin yan cephesinde görmüştü ikisini. Müdür'ün söz konusu olay üzerinde bu kadar duruşu, her zamanki kılı kırk yararlığına uygun düşen bir davranıştı. Hani bir serabı anlatmak istese, şimdikinden başka bir ifade kullanamazdı. Bunun üzerine K., savcının dostu olduğunu ve bir önceki akşam gerçekten kilise yanından geçtiklerini açıkladı. Müdür, hayretle gülümseyerek K.'yı buyurup oturmaya davet etti. K.'nın Müdür'ü o kadar çok sevmesine yol açan anlardan biriydi yine bu. Öyle anlar ki, enikonu sorumluluk isteyen işlerle gereğinden çok yüklü, güçsüz, hasta ve öksürüklü Müdür'de K.'nın iyiliği ve geleceği konusunda bir tasa kendini açığa vururdu. Hani Müdür'den aynı davranışı gören öteki memurlara göre, soğuk ve göstermelik bir davranıştı bu; iki dakikalık bir vakti gözden çıkararak, değerli memurları kendisine bağlamakta başvurduğu güzel bir taktikten başka şey değildi. Her neyse K., böyle anlarda Müdür'ün etkisi altına giriyordu. Belki Müdür de, K. ile, ötekilerden biraz başka türlü konuşuyordu. K. ile konuşurken kendi üstün mevkiini

unutup, onunla senli benli oluyor değildi. Bunu daha çok, işle ilgili konuşmalarda yapıyor, şimdiki gibi konuşmalarda ise asıl K.'nın mevkiini unutur gibi davranıyor, K.'yla bir çocuk ya da bir işe yeni talip olan, her nasılsa kendisinden hoşlandığı toy bir delikanlıymış gibi sahbet ediyordu. Elbet K., konuşmada gerçek bir sevecenlik havası sezmese ya da böyle bir sevecenlik olasılığının büyüsüne kendini enikonu kaptırmasa, ne Müdür'ün, ne de bir başkasının kendisiyle bu türlü konuşmasına göz yumardı. K. güçsüz yanını biliyor, belki de bu kendisinde hâlâ çocuksu bir tarafın varlığından kaynaklanıyordu; çünkü pek genç ölen babasından hiç sevecenlik yüzü görmemiş, çok geçmeden de evden ayrılmak zorunda kalmış, hâlâ taşrada, hep aynı kalan bir ilçede yarı kör durumda ömrünü geçiren ve en son yaklaşık iki yıl önce gidip ziyaret ettiği annesinden ise asla sevecenlik beklememiş, onun bu türlü yaklaşımlarını hep geri çevirmişti.

«Böyle bir arkadaşlıktan hiç haberim yoktu», diye cevapladı Müdür. Ancak güçsüz ve nazik bir gülümseme, bu sözlerdeki sertliği yumuşatır gibiydi.

Bir gün K. tam bankadan çıkmak üzereyken, telefon ettiler. Hemen mahkeme kalemine uğraması, sakın gelmezlik etmemesi bildiriliyordu. Sorgulamaların boş yere yapıldığı, bir sonuç vermediği ve veremeyceği, telefonla veya yazılı olarak yapılacak çağrıları umursayamayacağı, gelen habercilerin yüzlerine kapıyı kapayacağı gibi işitilmedik sözlerin hepsi de zapta geçirilmiş ve kendisi için hiç de hayırlı olmamış. Ne diye laf dinlemiyormuş sanki? Yoksa zamandır, masraftır demeden o karmaşık dvasını bir hale yola koymak için çalışmıyorlar mıymış? Yoksa bu işi keyfi olarak aksatmak mıymış niyeti? Şimdiye kadar kendisini esirgedikleri zorlayıcı önlemlere başvurmalarını mı istiyormuş? Her neyse, bugünkü çağrı son bir denemeymiş. Dilediği gibi yapsınmış, ama şunu da akıldan çıkarmasınmış ki, yüksek mahkeme kendisiyle alay edilmesine izin vermezmiş.

Oysa K., söz konusu akşam için Elsa'ya kendisini görmeye geleceğini bildirmişti. Bir kez bu yüzden mahkemeye gidemezdi. Mahkemeye gitmeyişini böylece haklı gösterebileceği için memnundu. Böyle bir mazerete asla başvurmayacaktı kuşkusuz. Sonra, bu akşam için en ufak bir işi bile olmasa, büyük bir olasılıkla yine de mahkemeye gitmezdi. Öyleyken, gitmemekte pekâlâ haklı bulunduğu bilinciyle sordu telefonda: «Peki gelmezsem?» «Getirtmesini biliriz!» cevabını aldı. «Peki, kendiliğimden gelmedim diye cezalandırılır mıyım?» diye sordu bunun üzerine ve karşıdan ne cevap geleceğini beklerken gülümsedi. «Hayır!» dedi ses telefonda. «Mükemmel!» dedi K. «O zaman bugünkü çağrıya ne diye uyayım?» «Ama insan, mahkemenin elindeki güçleri pek kışkırtıp kendi üzerine çekmez», dedi ses ve yavaş yavaş

zayıflayarak sönüp gitti. «Tersine, böyle yapmamak hayli ihtiyatsızlık olur», diye düşündü K. «Bu güçler nasıl şeylermiş, tanımak gerekir», diye geçirdi içinden.

Sonra duraksamadan Elsa'ya gitmek üzere yola koyuldu. Arabanın köşesine kurulup, elleri pantolonunun ceplerinde — hava artık serinlemeye başlamıştı — caddelerdeki kalabalığı seyretti. Bu davranışıyla mahkemeye, gerçekten faaliyete geçmişse, az buçuk güçlük çıkarmadığını düşünerek memnunluk duydu. Mahkemeye gidip gitmeyeceğini açıkça bildirmemişti. Bu durumda kendisini bekliyor olacaktı yargıç. Hatta belki bütün bir kalabalık bekliyordu. Ama K., mahkemeye gitmeyecek, galeriyi dolduran seyircileri hayli düşkırıklığına uğratacaktı. Mahkekemeyi falan umursamaksızın, canının istediği yere doğru yola koyulmuştu. Bir an, arabacıya dalgınlıkla mahkemenin adresini vermiş olmayayım diye bir kuşku uyandı içinde, yüksek sesle adama Elsa'nın adresini bildirdi. Arabacı, anladım der gibi başını salladı; zaten daha önce de kendisine başka bir adres söylenmemişti. Bunun üzerine K., yavaş yavaş mahkemeyi unuttu. Yine eski günlerdeki gibi, kafasına bankayla ilgili düşünceler üşüşmeye başladı.

MÜDÜR YARDIMCISI İLE SAVAŞ

Bir sabah K., her zamankinden daha zinde ve dirençli hissetti kendini. Mahkemeyi pek düşündüğü yoktu. Ama aklına geldikçe öyle sanıyordu ki, bu başı sonu görülmeyecek kadar büyük örgütün bir yerde tutulacak bir yanı vardı. Kuşkusuz gizli ve ancak karanlıkta körlemesine bir arayış sonu ele geçirilebilecek bu nokta bir kez bulunmaya görsün, örgüt kolaylıkla çekilip ortaya çıkarılabilir, kökü kazınıp canı cehenneme yollanabilirdi. Kendisini böylesine zinde ve dirençli hissedişi, bir süredir çözüm bekleyen ticari bir iş üzerinde konuşmak için Müdür Yardımcısı'nı odasına buyur etmek isteğini bile uyandırdı K.'da. Böyle zamanlarda, Müdür Yardımcısı, sanki K.'yla ilişkisi son aylar hiç değişmemiş gibi yapıyor, K. ile aralıksız bir yarışı sürdürdüğü eski günlerdeki gibi sakin geliyor, K.'nın anlattıklarını serinkanlı dinliyor, bazı teklifsiz, hatta dostça sözler söyleyerek soruna karşı ilgisini belirtiyor, ama hiçbir şeyin dikkatini iş konusundan başka yana çekemeyeceğini, bütün varlığıyla söz konusu iş üzerinde durduğunu göstererek K.'yı şaşırtıyordu. Şu var ki, bunu kasten yapıyor demek için bir neden yoktu. K.'ya gelince: Düşünceleri, bu örnek ödev duygusu karşısında hemen dört bir yanda gezinmeye koyuluyor ve bu düşünceler, üzerinde görüştükleri işi adeta hiç karşı durmaksızın Müdür Yardımcısı'na bırakmaya zorluyordu kendisini. Bir defasında durum o dereceye varmıştı ki, K., Müdür Yardımcısı'nın ansızın kalkıp sessiz sedasız odasına yollandığını fark etmiş, ancak neden böyle davrandığını anlayamamıştı. Görüşme normal akışını izleyip sona ermişti belki. Ama belki de K. bilmeden Müdür Yardımcısı'nı incitmiş veya saçma sapan şeyler konuşmuş ya da Müdür Yardımcısı K.'nın kendisini dinlemediğini, aklının başka yerlerde olduğunu kesin-

likle anlayarak görüşmeyi yarıda kesmişti. Ama belki de K., konuşurlarken gülünç bir karara varmış veya Müdür Yardımcısı kurnazlıkla K.'nın böyle bir karara varmasını sağlamış da, şimdi bu kararın uygulanmasına çalışarak K.'yı güç duruma düşürmek üzere seğirtip gitmişti. Hani çözümlenmeye çalışılan işin bir daha sözü edilmemiş, K. bunu anımsatmak istememiş Müdür Yardımcısı'na, o da susup bir şey açmamıştı. Hem ilerki günler, olayın doğurduğu bir sonuçla da karşılaşmamıştı. Ama kuşkusuz ilgili olayla K.'nın gözü korkmuş değildi. Uygun bir fırsat çıktı da birazcık kendini formda hissetti mi, ya kendisi kalkıp Müdür Yardımcısı'nın odasında soluğu alıyor ya da onu kendi odasına çağırıyordu. Bundan böyle Müdür Yardımcısı'ndan saklanıp gizleneceği zaman değildi. Çarçabuk bir başarı kazanacağını, bu başarının onu tüm kaygı ve tasalarından kurtarıp Müdür Yardımcısı ile arasındaki eski ilişkileri kendiliğinden dirilteceğini artık ummuyordu. Yılmaması gerekliydi, görüyordu bunu. Ortadaki koşullar kendisini gerilemeye zorlayabilirdi; ama bir kez de geriledi mi, belki bir daha asla ilerleyememe tehlikesi vardı. Müdür Yardımcısı'nda hesabının görüldüğü inancı uyandırılmamalıydı. Onun böyle bir inançla makamında oturmasına izin verilmemeli, rahatının kaçmasına çalışılmalıydı. Elden geldiğince sık olarak Müdür Yardımcısı'na, K.'nın henüz yaşadığı, her ne kadar bugün için güçsüz durumdaysa da, gün gelip yaşayan bütün canlı varlıklar gibi yeni güçlerle ansızın ortaya çıkabileceği gösterilmeliydi. Hani kimi zaman K., yalnız onurunu korumak üzere böyle bir yola başvurduğunu içinden geçiriyordu; çünkü bu güçsüz durumda ikide bir Müdür Yardımcısı'nın karşısına dikilip ondaki güçlülük duygusunu pekiştirmesi, ona gözlemlerde bulunma ve önlemlerini tamamen değişen durumlara göre saptama fırsatını vermesi, kendisine doğrusu hiçbir yarar sağlayamazdı. Ama K. da, davranışını değiştiremezdi asla. Birtakım kendini aldatışlar içinde yaşıyor,

bazı zamanlar gidip Müdür Yardımcısı ile boy ölçüşebileceğine kesinlikle inanıyordu. En kötü deneyimlerden ders almıyor, bütün deneyişler tam bir tekdüzelik içinde sürekli aleyhinde sonuçlanırken, defalarca deneyip başaramadığının bir dahaki deneyişte üstesinden geleceğine inanıyordu. Müdür Yardımcısı'yla her görüşmeden bitkin, ter içinde ve kafası bomboş çıktığında, kendisini onun yanına çekip götüren neden umut mudur, umutsuzluk mu, bir türlü kestiremiyor, ama bir dahaki kez kendisini yeniden Müdür Yardımcısı'nın yanına koşturan neden apaçık umut oluyordu.

Bu sabah da yine öyle oldu. Müdür Yardımcısı çok geçmeden içeri girip kapının yanına dikildi, yeni bir alışkanlığa uyarak gözlüğünü temizledi. İlkin K.'ya baktı, sonra K.'nın üzerinde dikkati çekecek kadar uzun süre durduğu izlenimini uyandırmamak için, odayı baştan aşağı gözden geçirdi. Sanki bu fırsatla gözlerinin görme gücünü dener gibiydi. Müdür Yardımcısı'nın bakışlarına göğüs gerdi K., hatta biraz gülümseyip onu oturmaya buyur etti. Kendisi de hemen sandalyesine çöktü, sandalyesini elden geldiği kadar Müdür Yardımcısı'nın sandalyesine yaklaştırdı; hemen masadan gereken kâğıtları alıp hazırladığı raporu okumaya koyuldu. Müdür Yardımcısı, K.'yı pek dinlemez gibiydi ilkin. Tahtadan alçacık bir oyma parmaklık, K.'nın masasını kuşatıyordu. Bütün masa üstün bir işçilik eseriydi, parmaklık da sımsıkı oturmuştu masanın çevresine. Ama Müdür Yardımcısı, o anda gevşek bir yer görmüş gibi yapıp işaret parmağıyla parmaklığın üzerine vurdu, gevşekliği gidermeye çalıştı. Bunun üzerine K., sözlerine ara vermek istedi; ama Müdür Yardımcısı söylenenleri can kulağıyla dinlediğini, söylediklerinin hepsini anladığını ileri sürerek buna karşı çıktı. K., Müdür Yardımcısı'nın ağzından henüz söz konusu işe ilişkin bir şey öğrenememişti. Üstelik onun parmaklık üzerinde kendisine yeni uğraşlar aradığını gördü; çakısını çıkar-

mış, kaldıraç yerine de K.'nın cetvelini kullanarak parmaklığı yukarı doğru oynatmaya çalışıyor, belki böylelikle onu sonradan yerine daha düzgün oturtabileceğini düşünüyordu. K.'nın Müdür Yardımcısı'na söyledikleri arasında yepyeni bir öneri de vardı ve K. önerinin Müdür Yardımcısı'nı hayli etkileyeceğini ummaktaydı. Şimdi sıra tam bu öneriye gelmişken, konuşmasına ara vermek gibi bir şey asla düşünülemezdi, görevine işte öylesine kendisini kaptırmıştı. Daha doğrusu gittikçe seyrek hissettiği bir duygu uyanmıştı içinde: Bankada hâlâ işe yarıyor, kafasındaki düşünceler de böyle olduğunu kanıtlıyordu. Hatta belki kendini böyle savunması yalnız bankada değil, dava işinde de en iyi yoldu, şimdiye kadar denediği, denemeyi tasarladığı bütün öteki yollardan çok daha iyiydi belki. K. acele konuşuyor, Müdür Yardımcısı'nı parmaklıkla uğraşmaktan alıkoyacak vakti bir türlü bulamıyordu. Ancak, raporunu okurken, boşluktaki elini iki üç kez Müdür Yardımcısı'nı yatıştırır gibi parmaklık üzerinde gezdirmiş, parmaklığın sakat bir yanı bulunmadığını, bulunsa da o anda kendisini dinlemenin söz konusu sakatlığın onarılmasından daha önemli ve daha yerinde bir davranış sayılacağını, adeta kendisi de işin bilincine varmaksızın Müdür Yardımcısı'na göstermek istemişti. Yalnızca zihnen çalışan enerjik kimselerde çokluk gözlendiği gibi, bu elle çalışma Müdür Yardımcısı'nı gayrete getirmişti. Parmaklığın bir parçasını gerçekten yerinden çıkarmış, sıra ayakları tekrar uygun deliklere geçirmeye gelmişti. Bu ise, hepsinden güçtü. Müdür Yardımcısı, ister istemez doğrulup kalkarak parmaklığa iki eliyle bastırmaya, onu masanın çevresindeki yerine oturtmaya çalıştı. Ama ne kadar zorladıysa, başaramadı bir türlü. K., raporunu okurken —arada bir hayli doğaçlamadan konuşuyordu— Müdür Yardımcısı'nın ayağa kalktığını, ancak belli belirsiz fark etmişti. Hani Müdür Yardımcısı'nın parmaklığın onarılması gibi ikinci bir işle uğraştığını pek gözden kaçırmıyorsa da, onun bu kalkışının

yine de raporlar ilgili bulunduğunu sandı. Dolayısıyla, kendisi de kalktı ayağa. Parmağını bir sayının altına bastırıp, Müdür Yardımcısı'na yazılı bir kâğıt uzattı. Ancak, Müdür Yardımcısı, elleriyle bu işi başaramayacağını görerek, ansızın vücudunun tüm ağırlığıyla parmaklık üzerine oturuvermişti. Tabii o zaman üstesinden geldi işin, parmaklığın ayakçıkları gıcırdayarak hemen deliklere girdi; yalnızca içlerinden biri, o acelede eğilip bükülerek narin çıta belli bir yerinden ikiye ayrıldı. Öfkeyle: «Tahta, tahta değil ki!» diye söylendi Müdür Yardımcısı, elini masadan çekti ve...

K., önce belli bir amaç gütmeden, davasına ilişkin ilk haberi yollayan makamın nerede bulunduğunu çeşitli fırsatlarla öğrenmeye çalışmış ve güçlük çekmeden öğrenmişti. Gerek Titorelli, gerek Wolfahrt daha ilk soruşta, bu makamı içinde barındıran binanın numarasını eksiksiz söylemişlerdi. Sonradan Titorelli, düşüncesi alınmak üzere kendisine açıklanmayan gizli planlar için hep hazırda bekleyen gülümsemesiyle bu bilgiyi tamamlamış, özellikle söz konusu makamın en ufak bir önem taşımadığını ileri sürmüştü. Ancak yukarıdan buyurulan şeyi yaparmış bu makam; yüce savcılık makamının yalnızca en alt kademede bir parçasıymış; yüce savcılık makamı da tabii kapalıymış sanıklara; dolayısıyla, savcılıktan bir istekte bulunuluyorsa —kuşkusuz istekten çok bir şey yokmuş ama, bunları her vakit ileri sürmek akıllılık sayılmazmış—, o zaman elbet adı geçen alt makama başvurmak gerekirmiş; ama böyle de yapılınca, ne insanın kendisi asıl savcılık makamına varabilir, ne de dileğinin bu makama iletilmesini sağlayabilirmiş.

K., Ressam'ın huyunu bildiğinden itirazda bulunmadı, başka bir şey sorup öğrenmek istemedi. Yalnızca Titorelli'yi doğrular gibi başını salladı, söylenileni dinlemekle yetindi. Öyle sanıyordu ki — hani son zamanlar sık sık içinde uyanan bir sanıydı bu —, Titorelli insanı üzmekte hiç de Avukat'tan geri kalmıyordu. Aradaki bütün ayrım, K.'nın Avukat gibi Titorelli'nin avcunda olmayışıydı; dilediği an başından atabilirdi Titorelli'yi. Sonra, Titorelli, eskisi kadar değilse de, alabildiğine konuşkan, boşboğaz bir adamdı. Beri yandan K. da, istese pekâlâ üzebilirdi Titorelli'yi.

Doğrusu bunu yapmıyor da değildi. İkide bir söz konusu

binadan öyle bir edayla söz açıyordu ki, Titorelli'den bir şey saklar gibiydi. Sanki savcılık makamıyla arasında birtakım ilişkiler kurmuş, bu ilişkiler henüz gelişip serpilerek korkusuzca açıklanabilecek kıvama gelmemişti. Ama Titorelli daha çok bilgi almak için üzerine düşünce, K. birden lafı değiştiriyor ve uzun süre artık aynı konuya değinmiyordu. Bu tür ufak başarılardan sevinç duyuyor, böyle anlar mahkeme çevresinde yaşayan Titorelli gibilerini eskisinden çok daha iyi anlayabildiğini, onlarla eğlenebilecek duruma geldiğini, neredeyse kendisinin de onların arasına karıştığını, ama, hiç değilse zaman zaman, mahkemenin ilk basamağında eğleşmenin bu insanlara sağladığı üstünlüğü elde ettiğini ve böylece durumu daha iyi kavradığını sanıyordu. Hani burada, aşağıdaki konumunu nihayet yitirse bile ne çıkardı? Böyle bir şey olsa bile yine orada bir kurtuluş umudu vardı; sadece bu insanların arasına girsin, yeterdi! Güçsüzlüklerinden ya da başka nedenlerden davasında kendisine yardım elini uzatamamışlarsa da, kendisini pekâlâ aralarına alabilir, saklayabilirdi bu insanlar. Öyle her şeyi yeterince düşünüp taşınarak gizlice yaptı mı, kendisinden böyle bir yardımı asla esirgemezlerdi. En başta Titorelli seve seve yardımına koşardı; çünkü artık Titorelli'nin yakın bir ahbabı ve velinimeti durumundaydı.

Hani bu ve benzeri umutlarla her gün kendini avutuyor değildi, K. Genellikle iyi ve kötü durumları henüz ayırt edebiliyor, güçlükleri görmeden geçmekten ya da görmezliğe gelmekten sakınıyordu. Ama bazen de —ki çokluk akşamları işi bitimi iyice bitkin düştüğü anlarda görülüyordu bu— günün en ufak, üstelik çeşitli yorumlara yatkın olaylarından bir avuntu payı çıkarıyordu kendine. Böyle zamanlarda hep odasındaki kanapeye uzanıyor —kanepede bir saat yatıp dinlenmeksizin, akşamları bankadaki odasından

ayrılamıyordu artık —, düşünce ve gözlemlerin birinden ötekisine geçiyordu. Yalnızca mahkemeyle ilişkili kişiler üzerinde titizlikle durmuyor, böyle bir yarı uykulu durumda tüm insanlar birbirine karışıyor, mahkemenin işinin ne kadar yoğun olduğunu unutuyordu. Sanki kendisi tek sanıktı da, bütün ötekiler memur, hukukçu falandı ve karmakarışık gidip geliyorlardı mahkeme koridorlarında. En aptalları çenelerini göğüslerine eğmiş, dudaklarını sivriltmiş, sorumlu kişilere özgü düşünceli bir edayla gözlerini bir noktaya dikmiş bakıyorlardı. Derken birlik bütünlük içinde bir topluluk olarak Bayan Grubach'ın kiracıları sahnede görünüyor, suçlayıcı bir koro halinde baş başa vermiş, ağızları açık dikiliyorlardı. Aralarında K.'nın tanımadığı bir sürü kimse de vardı; çünkü hanidir pansiyonla hiç ilgilendiği yoktu. İşte bu tanımadığı bir sürü kimse, dolayısıyla bu tanımadığı grup üzerinde durmayı pek istemiyordu. Ama içerisinde Froylayn Bürstner'i aradığı zaman bunu yapmak zorunda kalıyor, şöyle bir gözden geçiriyor gruptakileri, derken karşıda kendisine büsbütün yabancı iki gözün ışıldadığını görüyor, gözler kendisini oyalıyor, dolayısıyla Froylayn Bürstner'i bir türlü ele geçiremiyordu. Ama sonra yanılmamak için yeniden aramaya koyuluyor, bir de bakıyordu ki, Froylayn Bürstner tam grubun ortasında kollarını sağ ve solundaki iki erkeğin beline dolamış duruyordu. Ne var ki, bunun K. üzerindeki etkisi son derece küçük oluyor, bu da gördüğü manzaranın bir yenilik taşımamasından kaynaklanıyordu. Bu, bir vakit Froylayn Bürstner'in odasında gördüğü bir plaj resminin silinip gitmeyen anısıydı yalnız. Ama yine de K., karşılaştığı manzara üzerine grubu bırakıp başka tarafa yöneliyordu. Hani sonradan yine dönüyordu gruba; ama şimdi uzun adımlarla mahkeme binasını bir baştan bir başa arşınlamaya başlıyordu. Binadaki tüm odaları avcunun içi gibi biliyordu hep. Daha önce asla görmüş olamayacağı kıyı ve köşedeki koridorlar, sanki burası öteden beri kendi eviymiş

gibi ona hiç yabancı gelmiyordu. Çeşitli ayrıntılar, acı veren bir açık seçiklikle habire zihnine üşüşüyordu. Örneğin, bir bekleme salonunda, üzerinde boğa güreşçilerini andıran bir giysi, dış ülkelerden gelmiş bir yabancının bir aşağı, bir yukarı dolaştığını görüyordu; cepkeninin bel kısmı sanki bıçakla oyulmuş gibiydi; üzerine kaskatı oturan bir ceket, boydan boya kaba iplikten sarımsı dantellerle süslenmişti. İşte bu adam, K.'nın hayretle aralıksız kendisine bakmasına ses çıkarmıyor, bir an olsun gidip gelmesine ara vermiyordu. K., iki büklüm, adamın çevresinde dolanıyor, gözlerini açabildiği kadar açıp adama bakıyordu. Dantellerin çeşitli desenlerini, tüm kusurlu püsküllerini, sonra cepkenin tüm kıvraklığını biliyor, gene de giysiyi seyre doyamıyordu. Ama hayır, çoktan doymuş bulunuyordu bu seyre. Daha doğrusu hiç seyretmek istemiyor, ancak seyretmekten de kendini alamıyordu. Şu yabancı ülkelerde ne gülünç şeyler var diye düşünüp, gözlerini daha da açıyordu. Ancak yüzükoyun dönüp yüzünü deri kanepeye bastırınca, yanından uzaklaşabiliyordu adamın.

ANNEYE GİDİŞ

Öğle yemeğinde birden aklına geldi K.'nın, annesini gidip dolaşması gerekiyordu. İlkbahar nerdeyse sona ermiş, annesini görmeyeli üç yıl olmuştu. Üç yıl önce annesi rica etmiş, doğum gününde kendisine gelmesini söylemişti. K. da, kimi engellere aldırmayarak bu ricayı yerine getirmiş, hatta annesine her doğum gününü yanında geçireceği konusunda söz vermişti. Ancak, bu sözü ikidir tutmamıştı. Ama bu yıl, doğum gününe daha on beş gün varken beklemeyip hemen yola çıkmak istiyordu. Hani ille şimdi yola koyulması için ortada olağanüstü bir neden yoktu, biliyordu bunu. Hatta annesine gönderdiği parayı idare eden yeğeninin iki ayda bir düzenli yolladığı haberler, her zamankinden daha da ferahlatıcıydı. Gerçi annesinin gözleri artık iyi seçemez olmuştu, ama zaten daha önce hekimler söylemişti, K.'nın yıllardır beklediği şeydi bu. Ama başka bakımdan annesinin sağlık durumu eskisinden iyileşmiş, yaşlılığa bağlı çeşitli ağrı ve sızılar büyüyecekken gerilemiş, hiç değilse annesi bunlardan daha az yakınmaya başlamıştı. Yeğenine göre, annesi birkaç yıldan beri —son ziyaretinde buna ilişkin az buçuk belirtileri tiksintiyle fark etmişti, K. — ölçüsüz dindarlaşmıştı da, belki ondandı. Yeğeni bir mektubunda, eskiden güçlükle kımıldanabilen yaşlı kadının, şimdi pazarları kendisini kiliseye götürürken nasıl kolunda tıpış tıpış yürüyebildiğini açık seçik anlatmıştı. Yeğenine de inanabilirdi K.; çünkü genellikle telaşlı biriydi ve kötü haberler oldu mu, bunları birin üzerine bin katarak kendisine duyururdu.

Ama her neyse, K. şimdi yola çıkmayı kafasına koymuştu. Şu son zamanda canını sıkan pek çok şey vardı; üstelik bir de duygusallığa kaptırmıştı kendini; gönlünün dilediği her

şeyi yapmak için adeta boş bir çaba harcıyordu. Eh, şimdiki durumda bu kötü huyu, hiç değilse iyi bir amaca hizmet edecekti.

Düşüncelerini biraz toparlamak üzere pencereye yöneldi. Sonra hemen sofrayı kaldırmalarını söyledi. Yolculuğa çıkacağını haber vermesi ve valizini alıp gelmesi için, odacıyı Bayan Grubach'a yolladı. Bayan Grubach artık neyi gerekli görürse, valizin içerisine yerleştirsin, diye tembihledi odacıya. Ardından Bay Kühne'ye, kendisi yokken yapılacak işlere ilişkin gerekli direktifleri verdi. Ama bu kez, Bay Kühne'nin ne yapılacağını pekâlâ biliyormuş, verilen direktiflere sadece formalite gözüyle bakıyormuş gibi, her zamanki saygısızlığını gösterip yüzünü yana çevirerek kendisini dinlemesine pek kızmadı. Sonunda Müdür'e çıkıp, annesini ziyaret etmesi gerektiğini ileri sürerek iki günlük izin istedi. Tabii Müdür: «Yoksa anneniz hasta mı?» diye sordu. K.: «Hayır!» diye cevapladı yalnızca. Ellerini arkasında kavuşturmuş, odanın ortasında dikiliyordu. Kaşlarını çatmış, düşüncelere dalmıştı. Acaba yolculuk için hazırlanmakta acele mi etmişti? Gitmese daha iyi değil miydi? Annesinin yanında ne yapacaktı? Birden duygulanıvermiş de, yoksa ondan mıydı gitmek isteyişi? Acaba gitmekle, burada bazı önemli işleri savsaklamış olmayacak mıydı? Dava görünürde haftalarca uyumuş, kendisine belirli bir haber pek sızmamıştı. Bu durumda, her gün, her saat davaya bir müdahale fırsatı çıkabilirdi. Bu fırsatı kaçıracak mıydı? Hem gidişiyle korkutmayacak mıydı yaşlı kadını? Kuşkusuz böyle bir niyeti yoktu; ama kendisi ne kadar istemese, kadıncağızı korkutması işten değildi; çünkü bu sıra bir sürü şey, istemediği halde olup bitmekteydi! Üstelik annesi hiç de onu çağırmamıştı. Eskiden yeğeninden aldığı mektuplarda ısrarla gelmesini isteyip dururdu hep; şimdi ise çoktan böyle bir şey yaptığı yoktu. Bu durumda, annesini görmeye gittiği söylenemezdi elbet.

Ama bu gidişi kendi hesabına bir umuttan ötürü ise, düpedüz budalanın biriydi ve gittiği yerde kendisini koyu bir çaresizliğe kaptırıp budalalığının cezasını çekecekti. Ne var ki, sanki bütün bu kuşkular kendi kuşkuları değilmiş, sanki yabancı kimseler bunları onun kafasına sokmayı tasarlıyormuş gibi silkindi birden ve gitme kararında direndi. Müdür bu arada işte öylesine, ama belki daha çok K.'ya özel saygısından başını bir gazetenin üzerine eğmişti. Derken, o da kaldırdı gözlerini; doğrulup elini K.'ya uzattı, başka bir şey sormadan hayırlı yolculuklar diledi.

K. daha sonra aşağı yukarı gezinip, odacıyı beklemeye koyuldu. Birçok kez içeri girip çıkarak, K.'nın yolculuk nedenini öğrenmek isteyen Müdür Yardımcısı'na nerdeyse ağzını açıp bir şey söylemedi. Sonunda valizi gelince hiç durmayıp, daha önceden çağırttığı bir arabaya binmek üzere seğirtti. Basamakları tam iniyorken, son dakikada, merdivenin üst başında bankanın memurlarından Bay Kullich göründü. Elinde yazılmaya başlanmış bir mektup tutuyor, anlaşılan K.'dan mektupla ilgili bir direktif bekliyordu. K., her ne kadar eliyle işaret ederek onu başından savmak istediyse de, aptalın biri olan sarışın ve koca kafalı Kullich işareti yanlış yorumladı, elindeki kâğıdı sallayıp merdivenin basamaklarını tehlikeli sıçrayışlarla inerek K.'nın arkasından seğirtti. K. öyle içerlemişti ki, dış merdivende arkasından yetişen Kullich'in elinden mektubu alıp parça parça etti. Daha sonra arabaya binip başını çevirince, hatasını belki hâlâ anlamayan Kullich'in olduğu yerde dikilmiş, arkasından baktığını gördü. Kullich'in yanında duran Kapıcı ise şapkasını çıkarmış, K.'yı yerlere kadar eğilerek selamlamıştı. Demek K., gerçekten bankanın en yüksek memurlarından biriydi henüz. Kendisi yadsımak istese de, Kapıcı'nın davranışı bunu gösteriyordu. Hatta annesi, kendisi ne kadar öyle değil dediyse de, bankanın müdürü diye bakıyordu ona;

yıllar öncesi bir kez bu kanı içine yerleşmişti. Bankadaki saygınlığı istediği kadar zedelensin, annesinin gözünde hiç küçülmeyecekti. Demek hâlâ mahkemeyle ilişkisi bulunan bir memurun bile elinden bir mektubu alıp hiçbir neden ileri sürmeden didik didik edebiliyor, yine de saygınlığından bir şey yitirmiyordu? Tam yola çıkacağı sıra gözleriyle görüp bundan emin olması, iyiye yorumlanacak bir işaretti doğrusu. Hani Kullich'in solgun ve tombul yanaklarına iki tokat patlatsa, dünyalar K.'nın olacaktı, ama işte bunu yapamamıştı.

BU BASKI İÇİN

Kafka 28 Temmuz 1914'te günlüğüne şu notu düşer: «Yapacağım bir çalışmayla esenliğe çıkamazsam, mahvoldum demektir.» Felice Bauer'le nişanın bozulduğu Almanya'dan az önce Prag'a dönmüştür. Bir süre sonra 25 Ağustos'ta ise şu notu düşer günlüğe: «Birkaç gündür yazıyorum, dilerim sürer böyle. İki yıl önceki gibi tastamam korunmuş ve çalışmanın içine girip yuvalanmış değilim bugün, ama yine de önümde bir amaç var, düzenli akıp giden, boş ve saçma bekâr yaşamım bir savuncaya kavuştu.» Kafka'nın bu koşullar altında yazmaya başladığı yapıt 'Dava' romanıdır.

Başlangıçta romanın yazılması hızlı bir tempoyla ilerler, iki ay gibi bir süre içinde yaklaşık iki yüz sayfadan oluşan bir manüskri doğup çıkar ortaya. Ama derken tempo yavaşlar, 1915 yılının Ocak ayında romanı tamamlanmamış durumda elinden bıraktığı zaman, aradan geçen dört ay içinde daha önce yazılanlara ancak yüz sayfa kadar bir şey eklenebilmiştir.

Yazılanların arasında 'Katedral' bölümünde yer alıp kendisinde büyük bir hoşnutluk ve mutluluk duygusu uyandıran 'Kapıcı' öyküsünü yayınlatmaya değer bulur Kafka, öykü daha 1915 Eylülü'nde 'Kanun Önünde' başlığıyla basılır. Bu öykü dışında roman memnun etmemiştir Kafka'yı. 1918 yılının başında kendisinden manüskrileri isteyen Max Brod'a şöyle yazar: «Romanları yollamıyorum. Eski çabaları deşmenin ne anlamı var? Bunları şimdiye dek yakmadım, onun için mi? (...) yakında gelirsem, umarım bu da olur. Hatta sanatsal bakımdan başarısız bu tür çalışmaları saklamanın anlamı ne?»

Ama sonunda yine de ele geçirdiği 'Dava' manüskrisini okuyan Brod, Kafka'nın roman konusundaki yargısını asla paylaşmaz. 1921'de yayınlanan bir yazısında 'Dava'yı 'Kafka'nın en büyük yapıtı' diye niteler, «yazarının kanısınca bitirilmemiş, bitirilemeyecek, yayınlanmaya değer olmayan, kendi kanısınca tamamlanmış» bir romandır 'Dava'. Kafka'nın ölümünden az sonra yazardan kalan yapıtların birincisi olarak yayınlattığı romana gerçekten de tamamlanmış bir görünüm verir Brod, bunu da her şeyden önce besbelli bitirilmemiş bölümleri roman kapsamı dışında bırakarak gerçekleştirir. İlgili bölümler, «varyantların içinde yer aldığı bir edis-

yon kritik'in» ön çalışması olarak okuyuculara sunulan sonraki baskılara alınırsa da, romanı otuzlu ve kırklı yıllarda dünya çapında üne kavuşturan çevirilerin tümü 1925'teki ilk baskıdan yapılmıştır. ('Dava' manüskrisinin bugüne kadar kaybolmadan kalmasını, özellikle Brod'a borçlu bulunmaktayız; Brod, Alman ordularının 1939'da Prag'a girmesinden önce 'Dava' manüskrisini yazarın öbür manüskrileriyle birlikte kentten dışarı çıkarmıştır.)

Yapıtlarını düz bir çizgiye sıkıca bağlı kalarak geliştirmek, yani metni anlatılacak olayın akışına uygun olarak kafasında tasarlayıp kâğıda dökmek, normalde Kafka'nın alışık olduğu bir yazış biçimiydi; böyle bir yazış biçimi, kuşkusuz anlatının «dağılması» gibi bir tehlikeyi kendi içinde barındırmaktaydı. Besbelli bunu önlemek üzere 'Dava'nın yazılışında, Kafka, ilkin başlangıç ve bitim bölümlerini kaleme alarak roman için kesin bir çerçeve saptamıştır. Ne var ki, tutuklama ve idam arasında kalan metnin yazılışında da «düz çizgisellikten» uzaklaşmış, bunu tek tek bölümlerden ya da bölüm başlangıçlarından oluşan bir dizi halinde gerçekleştirmiştir. Romanın baş kişisinin bir yıllık davasında belli duraklar olarak düşünülüp romanın konusu bakımından pek gevşek bağlarla birbirine bağlı bu bölüm ve bölüm başlıkları, her zaman anlatı konusu yapılan olayların akışına uygun bir sıra içinde doğup ortaya çıkmamış, Kafka yazım sürecinde değişik yerlerden romana girmiş, yazılmakta olan bazen bu, bazen şu bölümü ele alarak ileriye götürmüş, bazen de yeni bir bölümü kaleme almaya başlamıştır; aynı zamanda birden çok ipliği elinde tutmuş, bunları dönüşümlü olarak örmeye çalışmıştır.

Roman, kısmen diğer yapıtlar ya da günlük notları için kullanılan on kuvart defterine yazılmıştır. Sonradan Kafka, belki romanın kağıda dökülmesinin bitiminde söz konusu defterlerden 'Dava' ile ilgili sayfaları koparıp alarak tasnif etmiştir. Tasnif sırasında tamamlanmış bölümler için ayrı, henüz tamamlanmamış bölümler için ayrı olmak üzere iki değişik yöntem uygulamıştır. Tamamlanmış bölümler için başvurduğu yöntemde her bölümü bir kapakla donatmış, kapağın üzerine de bölümün içeriğini yazmıştır (örneğin «P İlk Soruşturma»); ikinci yöntemde ise tamamlanmamış her bölümü bir kâğıda sarmış, kâğıdın üzerine de yine ilgili bölümün

içeriğini kaydetmiştir (örneğin, «P Anneye Gidiş»). Kafka'nın kendisince uygulanan bu yöntem dikkate alınarak, bu baskıda da 'Dava' metni iki ayrı grupta sunulmuştur okuyuculara: «Bölümler» ve «Fragmanlar».

Kafka'nın birinci grupta topladığı metin parçalarının («bölümler») sıralanışı, çoğunlukla roman aksiyonunun akışından kesin olarak anlaşılmaktadır (kuşkulu durumlarda editörün kararının gerekçesi için bkz.: edisyon kritik'in malzeme cildi). İkinci gruptaki metin parçalarına («fragmanlar») gelince, bunların içinde yalnızca 'Bürstner'in Arkadaşı' ve 'Anneye Gidiş' fragmanlarının roman aksiyonu içindeki yerlerini kesinlikle saptayabilmekteyiz. Adı geçen fragmanlardan birincisindeki olay, Josef K.'nın tutuklanmasından beş gün sonrasında geçer; Josef K.'nın annesine gidişi ise idamından on beş gün öncesinde gerçekleşir. 'Savcı' fragmanı tutuklanmadan kısa süre sonrasına, 'Elsa'ya' fragmanı ise yaklaşık 'Amca' bölümünün kaleme alındığı zaman dilimi içerisine yerleştirilebilir. Gerek 'Müdür Yardımcısı İle Savaş', gerek 'Ev' fragmanları, besbelli roman aksiyonunun daha ilerki bir evresini yansıtır. Son iki fragman, başlangıç evresinden ileriye geçememiş bu gibi bölümlerin roman içindeki yerlerini, 'Dava' üzerindeki çalışmasına kesinlikle son verdiği zaman Kafka'nın henüz tam olarak saptamış olmadığı düşüncesini akla yakın göstermektedir.

Romanın bu baskısı, manüskri metnine tam bir uygunluk içinde hazırlanmıştır. Roman baskıya verilmek üzere Kafka tarafından asla gözden geçirilmediğinden, içerik bakımından bazı tutarsızlıkları barındırır kendisinde; yazarın sözde amacına uygun olarak bunlarda herhangi bir düzeltmeye gidilmemiştir. Bunun gibi ifade şeklinin (örneğin «paar Schritte») ya da imlada (örneğin, «Teater») karşılaşılan Kafka'ya özgü pek çok özelliğin yazı dilindeki normlara uydurulmasından kaçınılmıştır. Ayrıca, Kafka'nın az sayıdaki, bazen kendi başına buyruk (retorik bakımdan düpedüz haklı bir neden içeren)noktalama işaretleri de, ancak romanın okunmasını gereksiz yere güçleştirdikleri durumlarda düzeltilmiştir. Manüskri metninde başvurulan düzeltmeler --her şeyden önce sürçükalem sonucu ortaya çıkan ya da gözden kaçan hatalarla ilgilidir bu düzeltmeler-- edisyon kritik'in malzeme cildinde belirtilmiştir.

Roman metninin oluşumunda daha önce sözü edilen birincisi akıcı, ikincisi yavaş tempolu olmak üzere iki ana evrenin varlığı, metnin kendisinden de anlaşılabilmektedir. Roman üzerindeki çalışmanın ilk iki ayında kaleme alınan yedi bölümden (bölüm 1-6 ve 10) farklı olarak sonraki üç ya da dört ay içinde yan yana ele alınarak yazılan bölümler (bölüm 7-9) bazı tutarsızlık belirtileri içermekte ve aksiyon bakımından birbiriyle açık seçik bir ilişkiden yoksun bulunmaktadır. 25 Ekim 1915'te günlüğüne düştüğü notta şöyle yakınır Kafka: «Yazılanlar bağımsızlıktan yoksun şeyler, daha önceki olumlu çalışmaların yansısını içeriyorlar sadece.» Kafka, 'Kapıcı' öyküsü bir yana bırakılırsa, spontan icat ve bunu doğrudan yazıya geçirme gücünü gerçekten de giderek yitirmişe benzemektedir. Geriye kala kala, yazarın kendisinin «hatta sanatsal bakımdan başarısız» diye nitelediği, ama yine de dünya edebiyatında kendine seçkin bir yer ele geçiren bir yapıt kalmıştır.

Malcolm Pasley

GÜNLÜK'TE «DAVA»

11 Haziran 1914
Gece yarısıydı. Beş adam gelip beni tuttu, onların üzerinden bir altıncısı beni yakalamak üzere elini uzattı. «Savulun», diyerek yükselttim sesimi ve olduğum yerde şöyle bir döndüm, hepsi patır patır dökülüverdi. Kimi yasaların egemenliğini hissetmiş, son çabamın başarıya ulaşacağını anlamıştım. Adamların şimdi, kollarını havaya kaldırmış, geri geri uzaklaştıklarını görüyor, ama bir an sonra hep birden üzerime atılacaklarını biliyordum. Kapıya doğru döndüm –hemen önündeydim kapının –, kilit çıt etti, adeta kendiliğinden ve olağanüstü bir çabuklukla açıldı kapı. Karanlıkta merdivenleri tırmanıp kurtulmaya çalıştım.

23 Temmuz 1914
Otelde mahkeme.

28 Temmuz 1914
Yapacağım bir çalışmayla esenliğe çıkamazsam, mahvoldum demektir.

29 Temmuz 1914
Zengin bir tüccarın oğlu olan Josef K., bir akşam babasıyla arasında geçen büyük bir patırtıdan sonra – babası kendisini sefih bir yaşam sürmekle suçlamış ve şimdiden tezi yok buna bir son vermesini istemişti –, belli bir amaç gütmeksizin tam bir kararsızlık ve yorgunluk içinde tüccarlar evine yollanmıştı; ev, rıhtımın yakınındaydı ve dört bir tarafı açıktı. Kapıcı, Josef K.'nın önünde yerlere kadar eğildi. Josef, selam vermeyerek adama şöylece bir baktı. 'Bu suskun emir kulları, kendilerinden beklenen her şeyi yerine getiriyor' diye düşündü. 'Beni çirkin bakışlarla süzmesini kafamdan geçirmeye göreyim, gerçekten yapar bunu.' Derken bir kez daha, yine selam vermeksizin kapıcıya döndü; kapıcı yüzünü sokağa çevirdi ve gözlerini bulutlarla örtülmüş gökyüzüne kaldırdı.

21 Ağustos 1914
Pek büyük umutlarla yazmaya başlayış, üç öykü tarafından da geriye püskürtülüş. Bugün hepsinden de kötü oldu püskürtülüşüm. Rus öyküsünün ancak ***Dava****'dan sonra yazılması gerektiği belki doğru-*

dur. Besbelli yalnızca mekanik bir hayal gücüne dayanan bu gülünç umutla yeniden Dava'yı yazmaya koyuluyorum. – Pek de boşuna olmadı harcanan çaba.

25 Ağustos 1914
Birkaç gündür yazıyorum, dilerim sürer böyle. İki yıl önceki gibi tastamam korunmuş ve çalışmanın içine girip yuvalanmış değilim bugün, ama yine de önümde bir amaç var, düzenli akıp giden, boş ve saçma bekâr yaşamım bir savuncaya kavuştu.

29 Ağustos 1914
Bir bölümün sonu istenildiği gibi olmadı, güzel başlanmış bir diğer bölümü ise aynı güzellikte sürdürebilmem zor, daha doğrusu sürdüremeyeceğim kesin. O gece başarıyla yazılabileceği kuşkusuzdu. Yine de kendimi yüzüstü bırakamam, pek yalnızım.

8 Aralık 1914
Dün uzun süredir ilk kez iyi bir çalışma yapabilme yeteneğini kuşkuya yer bırakmayacak gibi hissettim kendimde. Ama yine de Anne bölümünün ilk sayfasından fazla bir şey yazamadım.

13 Aralık 1914
Çalışacak yerde – topu topu bir sayfa yazdım (Mesel'in yorumu)– bitirilmiş bölümleri okudum ve kısmen iyi buldum bunları. Örneğin, özellikle Mesel (parabol) karşısında duyduğum memnunluk ve mutluluk gibi tüm memnunluk ve mutlulukların bedelini ödemem, hem de kendime hiç dinlence fırsatı tanımamak için hemen ödemem gerektiği aklımdan çıkmadı hiç.

31 Aralık 1914
*Ağustostan beri çalışıldı, genelde az bir çalışma değil, nitelik bakımından da fena sayılmaz, ama ne bu, ne öbür bakımdan yeteneğimin sınırlarına ulaştığım söylenemez; hele yeteneğimin, duruma bakılırsa (uykusuzluk, başağrısı, kalp yetmezliği) uzun süre varlığını koruyamayacağı düşünüldü mü, bunun olması gerekirdi. Başlanan, ama bitirelemeyen yapıtlar: **Dava, Kalda Hattını Anımsayış, Köy Öğretmeni, Savcı Yardımcısı** ve başlangıç bölümleriyle diğer küçük*

şeyler. Bitirebildiklerim ise şunlar: Cezalılar Sömürgesi ile Kayıp romanının bir bölümü; her ikisini de iki haftalık izin sırasında yazdım. Neden bu dökülmü yapıyorum bilmem; bana hiç yaraşmıyor.

6 Ocak 1915
Köy Öğretmeni ve Savcı Yardımcısı üzerinde çalışmayı bıraktım şimdilik. Ne var ki, Dava üzerinde çalışma gücünü de adeta kendimde bulamıyorum.

20 Ocak 1915
Yazmanın sonu. Bana ne zaman yine kapılarını açacak?

«DAVA» ÜZERİNE BİR YORUM*

* Bu yorum Heinz Politzer'in S. Fischer yayınevinde 1965 yılında çıkan «Franz Kafka, der Künstler» adlı yapıtından alınmıştır (Ç.N.).

OTELDE MAHKEME

Dava'yı yazma düşüncesinin Kafka'nın aklına ne zaman geldiği, sanatçının roman üzerinde çalışmaya ne zaman başladığı sorularını bir yana bırakarak diyebiliriz ki, bugün elimizde var olan şekliyle kitap, yazarın ancak 1912 yılındaki bunalımdan sonra edindiği bir üslup ustalığını içerir. Fragman niteliğine karşın roman, Kayıp'ın pek çok bölümünde henüz eksik olan ve eksikliği okuyucuyu pek rahatsız eden yapısal bir bütünlük taşır. Yargı ve Cezalılar Kolonisi gibi Dava da bir suç ve kefaret düşü (vizyon), bir ceza kuruntusudur (fantasma).

Ne var ki, Cezalılar Kolonisi'nde ceza dibe çökerek idam makinesinin tüyler ürperten ayrıntılı anlatımında dile gelirken, Dava'da buharlaşıp uçar, sağlamlığı su götüren bir yargılamanın alabildiğine geniş kapsamlı simgesine dönüşür.

Kafka'daki ceza düşlerinin onun kendi içindeki suçluluk duygularından kaynaklandığı düşünülürse, Dava'yı da Felice Bauer'le ilişkisinin yol açtığı bunalımla bağlantılı kılmanın hiç de yadırganacak yanı yoktur. Max Brod'un açıklamasına göre, Kafka, Felice Bauer'le Berlin'de 1914 Mayısı'nın sonunda nişanlanmıştır. Nişanlanma Kafka'nın ruh sıkıntısını artırmışa benzemektedir. Nişanlanma olayının üzerinden henüz iki hafta geçmemiştir ki, Kafka Dava'nın ilk ya da son bölümünü önceleyen bir tutuklanma (ya da idam) sahnesinin taslağını yazıya geçirir: «Gece yarısıydı. Beş adam gelip beni tuttu, onların üzerinden bir altıncısı beni yakalamak üzere elini uzattı. 'Savulun!' diye yükselttim sesimi ve olduğum yerde şöyle bir döndüm, hepsi patır patır dökülüverdi. Kimi yasaların egemenliğini hissetmiş, son çabamın başarı sağlayacağını anlamıştım. Adamların şimdi, kollarını havaya kaldırmış, geri geri uzaklaştıklarını görüyor, ama bir an sonra hep birden üzerime atılacaklarını biliyordum. Kapıya doğru döndüm – hemen önündeydim kapının –, kilit çıt etti, adeta kendiliğinden ve olağanüstü bir çabuklukla açıldı kapı. Karanlıkta merdivenleri tırmanıp kurtulmaya çalıştım.»

Romandaki iki görevli ve iki celladın o kasvetli ikiliğiyle karşılaştırıldı mı, daha büyük sayıda da olsa, Dava'daki takipçiler bu taslakta

daha şimdiden sahnede boy gösterir. Taslaktaki adam, her ne kadar yasaya değil, sıradan bir eve açılıyor olsa da bir kapıya, Dava'da ana simge rolünü oynayan böyle bir yere ulaşır. Hatta yasaların adı geçer taslakta, ama henüz biricikliği ve heryerdeliğiyle içyüzü kestirilmez bir tek yasadan değil, yalnızca «kimi yasalar»dan söz açılır.

Bu nottan sonra, Dava'nın oluşum serüveni, 1914 yılında Kafka'nın kişisel bunalımının izlediği gelişime koşut olarak kayda geçirilir günlükte. 23 Temmuz'da Felice'nin ailesiyle kesin önem taşıyan buluşma «otelde mahkeme» diye nitelenir. Nişanı bozma kararı, 27 Haziran'da uygulamaya konulacak olgunluğa kavuşmuş, veda mektubu yollanmıştır ve «açıkyüreklilikten uzak, hoş görünmek isteyen» bir mektup olarak söz edilir kendisinden. Bunun hemen ardından aynı günlük notunda kuşkusuz mektupla da ilgili olarak «darağacından konuşma» sözleri yer alır. Bir sonraki günlük notunda ise Bauer ailesiyle yapılan söyleşiye bir kez daha dönülür ve söyleşi için yeniden «mahkeme» sözcüğü kullanılır. Bunu izleyen 29 Temmuz tarihli notta ilk kez Josef K. ve Kapıcı'dan söz açılır; ne var ki, Josef K. henüz zengin bir tüccarın oğludur, öbürü ise «dört bir yanı açık olarak rıhtım yakınında bulunan tüccarlar lokali»nin kapısını bekler.

Öyle anlaşılıyor ki, Ağustos ayı Kafka'nın yaşamında derin umarsızlık durumlarını sıklıkla izlediği görülen mani dönemlerinden birini oluşturur ve yoğun bir edebi etkinlik içerir.

21 Ağustos 1914 tarihli günlük notunda kendisini sürekli uğraştıran üç öyküden söz eder Kafka. İlk kez bu notta «Dava» olarak adı geçen bir öykü üzerinde yeniden çalışmaya koyulduğunu belirtir, ne var ki öyküyü bitirebilme umudu «gülünç denecek kadar az»dır. Ama yine de «boşuna olmadı harcanan çaba.» 29 Ağustos tarihli günlük notunda yapıtın tüm engellere karşın ilerlediğini, kendi değerini sürekli yadsıyarak itiraf etmeden duramaz: «Bir bölümün sonu istenildiği gibi olmadı, güzel başlanmış bir diğer bölümü ise aynı güzellikte sürdürebilmem zor, daha doğrusu sürdüremeyeceğim kesin. Oysa o gece başarıyla yazılabileceği kuşkusuzdu. Yine de kendimi yüzüstü bırakamam, pek yalnızım.» O derin yalnızlığında her şeye karşın kendi kendine yol arkadaşlığı yapar, Kafka.

Üç aydan daha kısa bir süre sonra 5 Aralık'ta «Anne bölümünün ilk sayfası», yani fragman niteliğindeki romanda fragman olarak kalacak «Anneye Gidiş» bölümünün başlangıcı yazılır. 13 Aralık tarihli notta sadece Josef K.'nın tutukevi rahibiyle söyleşisine ilişkin olabilecek «hepsi bir sayfa» (Mesel'in yorumu) «yazabilmesinden dolayı Kafka içerler kendi kendine ve şöyle der: «Bitirilmiş bölümleri okudum ve kısmen iyi buldum. Örneğin Mesel karşısında duyduğum hoşnutluk ve mutluluk gibi tüm hoşnutluk ve mutlulukların bedelini ödemem, hem de kendime hiç dinlence fırsatı vermemek için hemen ödemem gerekeceği aklımdan çıkmadı hiç.» Her ne kadar günlük notundaki göreli iyimserlik havasının, romanın bugün elimizdeki şekliyle bitirilmiş olduğu anlamına geleceği söylenemese de, Kanun Önünde (yukarıda adı geçen «Mesel») şimdiden yazılmış ve «yorumuyla birlikte» romanın olaylar örgüsü içine yerleştirilmiştir. Geçmiş yıldaki çalışmalarını gözden geçiren Kafka, yılbaşı akşamı günlüğe düştüğü notta durumdan memnun kalmamak için bir neden göremez. Şöyle başlar günlük notu: «Ağustostan beri çalışıldı, genelde az bir çalışma değil, nitelik bakımından da fena sayılmaz...» Ne var ki, yapılan çalışmanın büyüklüğüyle ilgili bu değerli itirafı hemen ardından yine çekip alır geriye, yeteneğinin sınırlarına kadar işi götürmemekle suçlar kendini, «hele yeteneğimin duruma bakılırsa... uzun süre varlığını koruyamayacağı düşünüldü mü» diye yazar. Kendi başarısızlığına oh olsun diyen mazoşist bir tutumla Dava'nın diğer bazı yapıtlarla birlikte bitirilemediğini anımsar ve bir baş sallayışıyla günlük notunu şu sözlerle noktalar: «Neden bu dökülmü yapıyorum bilmem; bana hiç yaraşmıyor!» Dava kuşkusuz henüz bitirilememişti ve daha sonra da uzun süre uğraştırdı yazarı; ama yine de Felice'yle ilişkinin kopmasından bu yana geçen beş aylık zaman içinde roman kesin şekliyle kâğıda dökülmüştü.

Dava'nın salt yazarın yurdu Prag'da geçmiş bir olayın anlatısı olduğu nasıl pek söylenemezse, Kafka'nın kendi işlediği suçlardan dolayı Josef K.'yı cezalandırdığı özyaşamsal bir çözümleme olduğu da yine öyle ileri sürülemez. Hatta tersine, romanla Kafka'nın yaşamı arasında yadsınamayacak gibi var olan kesişme yüzeyleri, yazarın kendi yaşantısıyla yapıtı arasına koyduğu uzaklığın büyüklüğünü gösterir.

Kuşkusuz kendi isminin baş harfi, bu 'çirkin' K. kahramanın soyadı olarak karşımıza çıkar romanda. Ama büzülüp sıkışarak bu tek K. harfine dönüşmekle, Kafka'nın isim ve kişiliğinin kalan bölümü önemini yitirir. K., herhangi bir kişidir. Kafka ile K. nerdeyse yaşıttır: Bir yıl süren bir davadan sonra, K. otuzbirinci yaş gününün arifesinde idam edilir. Buna göre K.'nın öldüğü zamanki yaşı, bu ölümü anlatan Kafka'nın o sıra içinde bulunduğu yaşa pek yakındır. Ne var ki, bu yaşın yazar ve kahraman için taşıdığı anlam temelden değişiktir birbirinden: Kafka için bu yaş, bekârlıkla evlilik arasında karar verilmesi gereken bir dönemi anlatır; öyle bir evlilik ki, mesleği ve karakterinin zaten yaptığından daha geniş ölçüde edebiyatçı misyonunu tehlikeye sokacaktır. Oysa K. için evlilik, bir sorun oluşturmaktan çok uzaktır. Bir kez isminin baş harflerinden Felice Bauer'in açıkça bir projeksiyonu olduğu anlaşılan Froylayn Bürstner'den K. için beklenecek bir evlilik tehlikesi yoktur. Froylayn Bürstner, romandaki diğer kadın kahramanlar gibi, K.'nın, yaşam gerçeğinden kendini ne denli soyutladığını gösterir daha çok. Ancak, evliliğin Kafka için eli yüzü düzgün bir yaşama giden yolu gösterdiği anımsanır ve K.'nın böyle bir yaşamı yaşamaktan geri kaldığı, kalmakta olduğu ve kalacağı düşünülürse, yazarla kahramanın birbiriyle yaşıtlığı belli bir anlam kazanır. Bir başka deyişle, bu yaşıtlığın bize söylediği tek şey, Josef K.'nın nihayet Kafka'nın bekârlarından biri olduğu ve öyle de kaldığıdır.**

MAHKEMEYE KARŞI DAVA

Bir kez romanın başlığından sezileceği üzere, Dava'da söz konusu olan ya da ilk planda sözü edilen ne banka memuru Josef K.'dır, ne onun tutuklanması, ne onun kendisince bilinmeyen suçunu araştırması, ne de en sonunda idam edilişidir, yalnızca onun karşı karşıya

* 27 Mayıs 1914 tarihli günlük notunda, Kafka kendi el yazısı için şöyle der: «K.'ları çirkin buluyorum, bana tiksinti veriyorlar, öyleyken yazıyorum bunları, benim için pek karakteristik olmalılar.

** Beri yandan kuşkusuz K.'nın yaşamından kaynaklanan öyle sorular vardır ki, ancak Kafka'nın yaşamöyküsüne dayanılarak verilebilir yanıtları. Ne var ki, Kafka'nın sanatsal nedenlerden dolayı bunları yanıtsız bırakmak zorunda kaldığı gösterilecektir.

kaldığı soruşturmadır bu. Dava, Kafka'nın yapıtının isim ve konusunu oluşturur; Josef K.'nın yapıtta baş aktör rolünü oynamasını haklı gösteren tek neden, mahkemenin işlevini görebilmesi için bir sanığa duyduğu gereksinimidir. K.'da dikkati çeken tek şey varsa, dikkati çekecek güçsüzlük ve üstünlüklerden hiçbirini kendisinde barındırmayışıdır. Josef K. okuyucuda bir traji-komedi kahramanı izlenimini uyandırıyorsa, bunun tek nedeni, keskin karakter çizgileriyle donatılmış bir kahramanın bile karşılayamayacağı isteklere vasat kişiliğiyle cevap vermek zorunda oluşudur. Ama en başta Kafka, Dava romanında Kayıp'ın bir gelişim romanı düzeyindeki bölümlerinde olduğu gibi davranmaz, baş kahramanın ruhsal gelişimini kendine pek dert etmez görünür. Bir insan olarak Josef K., Kafka'nın sivriltilmiş kalem uçlarıyla manüskrilerinin kenarına çiziktirmeye alıştığı o grotesk sıradan figürler gibi bedensel ve ruhsal bir varlıktan yoksundur. Bir simgedir Josef K., bir portre değil, hele yazarın kendi portresi hiç değildir.

*Roman Josef K.'nın bakış açısından anlatılır, dolayısıyla konusunun kahramanın kendi suçunu ele geçirmeye yönelik başarısız girişimlerden oluştuğu izlenimini uyandırır ister istemez. Bu da Dava'yı katilin değil, işlenen cinayetin ne olduğunun saptanmaya çalışıldığı bir dedektif anlatısı**, *meseli (parabol) ise bir projeksiyon, «ansızın yaşamına tümüyle sahip çıkmaya ve onu savunmaya zorlanan her insanda baş gösterecek bir ruh durumunun yansımaları*** *» düzeyine indirgeyecekti.*

Ne var ki, Dava'nın konusu, anlatıyı varlığıyla dolduran mahkemedir ve dikkati çekmek, hatta kısaca gözle görülür somut nitelik kazanabilmek için davanın Josef K.'dan yararlanması, onun baş aktör kimliğinde sahnede boy göstermesini sağlar. Suçunun ne olduğunu Josef K.'nın bir türlü ortaya çıkaramaması, insanı bundan daha az tedirginliğe sürüklemeyen bir başka gerçeği örtbas etmez; bu gerçek de, mahkemenin kendi özü gereği ona suçunu kabul ettirmeyi başaracak durumda olmayışıdır. Yalnızca K. mahkemenin içine girmeye çalışmaz, mahkeme de onun içine nüfuz etmeye,

---

* W.H. Auden tarafından gerçekten de bu şekilde nitelendirilmiştir. *'K.'s Quest'. The Kafka Problem'*, 51.

** Emrich, *'Kafka'*, 264.

onu soruşturmanın haklılığına inandırmaya çalışır, kesinlikle kabullenmesi istenen bir suçun aktif olarak kefaretini ödemeye davet eder onu. Gerek K.'nın gerek mahkemenin davranışı birbirlerinin önünden geçerek boşlukta kaybolur, bir türlü biraraya gelemez. Mahkemenin duyuüstü (metafizik) dünyası, Josef K.'nın bir koza gibi içine girip kapandığı günlük yaşama bundan böyle dokunamaz. Bununla ilgili olarak Kafka özdeyişlerinin birinde şöyle söyler: «Kargalar, bir tek karganın göğü yok edebileceğini ileri sürer. Ona kuşku yok; ama göklerin kulağı duymaz böyle bir savı, çünkü gökler kargaların yokluğu demektir.»*

Bu da Dava'da şekillenecek olan dünyanın durumunu bütün açıklığıyla gösteren bir simgedir: Somut-doğasal. Yani Kafka'nın imgesine bağlı kalırsak: karga ile soyut-saltık, yani gökyüzleri (göğün çoğul olarak kullanılması, göklerin kavranılmazlığına katkıda bulunur) arasında gerçek planda bir ilişki yoktur. Kargaya sahip olmak istemeleri durumunda göklerin soyutluklarını yitirip somutluk kazanmaları, gökler kimliğinde varlıklarının son bulması gerekir. Romanın baştan son sayfasına, Josef K.'yı tutuklayan kepaze görevlilerden K.'yı idam eden o uğursuz «tenorlara» kadar mahkeme, hukukun temel ilkesi ve kutsallığıyla düpedüz alay eden türlü elçiler çalıştırır hizmetinde. Hatta katedralin mistik karanlığından çıkıp gelen rahibin bile «gerçekten şeytani» karakter çizgileri içerdiği görülür. Nasıl ki bir karganın karşısına çıkabilmek için göklerin kendi özünü ve soyut niteliğini elden çıkarması gerekirse, mahkeme de kendini insanların gözleri önünde somut olarak açığa vurabilmek için kendi öz varlığından, yani adalet ilkesinden el çekmek zorundadır.

Kafka'nın bir başka özdeyişi şöyledir: «Kafesin biri bir kuş aramaya çıktı.» Dava'nın temelinde yatan paradoks, burada açık seçik dile getirilir. Kafesin kuşa göründüğü gibi K.'ya düşmanca görünen, beri yandan okuyucunun kuş avına çıkmış bir kafes gibi saçma bulduğu kimliklere bürünmeksizin K. ile iletişim kuramaması, gerçekten de mahkemenin traji-komik karakterini oluşturur. Ama bu saçma düşünce kırıntısı, yine de bir gerçeği barındırır kendisinde. Bir kuşu

* Mahkemenin eli K.'ya uzanmışsa, K.'nın yoklayıp araştıran eli de mahkemeye uzanmıştır. Bu ikili uzanış görüntüde bir deformasyona yol açar.

aramaya çıkan bir kafesin amaçlanan başarıyı elde etme olasılığı ne kadar azsa, görünürde sınırsız bir güç ve bilginin sahibi olarak ortaya çıkan mahkemenin de, K.'yı suçluluğuna inandırma olasılığı o adar azdır. Mahkeme, ne suçluluğu kanıtlanabilen, ne de suçluluğuna inandırılabilen sanığı boğazlatıp kurban etmekle davasını kazanabilir ancak.

Bu davada Josef K.'ya herhangi bir suçlama yöneltilmez. Ama Dava'nın kendisi, Josef K.'nın romanın sonunda çaresiz anlayacağı gibi, «yalana dayandırılan bir dünya düzenine» karşı bir iddianamedir. K.'nın tutuklanmasıyla başlayan roman, davasının ardında saklı güçlere karşı K.'nın idam saatinde meydan okuyuşuyla sonlanır. Ne var ki, söz konusu meydan okuyuşu bir dizi soru kılığına sokma ve bunları -belki de tanımlanan dünyaya karşı acıma duygusundan- belirsizliklerden örülmüş loş bir atmosfer içine çekip alma olanağını ele geçirebilmek için, Kafka'nın kendi kuşku ve duraksamalarından yeteri kadar bir bölümünü Josef K.'ya aktardığı izlenimine kapılmamak elde değildir.

YASANIN YASASI

«Biri iftira atmış olacaktı Josef K.'ya, çünkü bir sabah durup dururken tutuklandı.» Romanın daha bu birinci cümlesinde mahkemenin tüm paradoksal niteliği açığa vurur kendini. Ne var ki, Katedral bölümünde tutukevi rahibinin konuştuğu son sözlere gelinceye kadar okuyucu bu paradoks konusunda karanlıkta bırakılır. Söz konusu bölümde, anlatının bu en nazik yerinde rahip yasanın yasasını dile getirir. Konuştuğu sözler mahkemeye ilişkin biricik bildirimi oluşturur; bu bildirim mahkeme üzerine yabancı birinin bir varsayımı, bir dedikoducunun rivayeti ya da bu işte yetkili olmayan bir aracının sağlamlığı su götüren bilgisi olmaktan çıkar, mahkemenin kendi kendisiyle ilgili olarak yaptığı kesin bir açıklama niteliğini taşır. Rahip: «Önce sen anla benim kim olduğumu», der K.'ya. Uzun boylu bir söyleşiden bitkin düşen K., sabırsız, cevap verir: «Tutukevinin rahibisin.» Bunun üzerine rahip şöyle söyler: «Yani mahkemenin bir adamıyım.» Bu «yani» sözcüğüyle kendi kendini ele verir mahkeme, sözcük «tutukevi» ile mahkeme arasında beklenmedik bir bağlantı kurar. Ama rahip tutukeviyle mahkeme arasındaki

bağlantıyı ve kendisinin her ikisinde oynadığı rolü vurgulamakla kalmaz, böyle bir girişle ilerdeki sözlerini bir temel ilke ağırlığıyla donatır. Sırdaş birinin tüm otoritesiyle şu açıklamada bulunur: «Mahkeme senden bir şey istemiyor. Geldiğin zaman neye geldin demiyor, gitmek istedin mi koyveriyor gidiyorsun.»

Gerçekten de dava, Josef K.'nın yaşamını görkemli bir edilginlikle sarıp sarmalar; dilediği zaman gelmesine, dilediği zaman gitmesine göz yumar onun. Daha ilk bölümde Şef Josef K.'ya şöyle der: «Tutuklanmaya tutuklandınız, ona şüphe yok. Ama yine eskisi gibi işinizde çalışabilir, ayrıca her zamanki günlük yaşamınızı sürdürebilirsiniz.» Bu umursamazlık bakımından, mahkeme katedrale benzer. Katedral de vardır var olmaya, ama yalnızca kendi gönlüyle eşiğinden içeri ayak atanlar için. Kapısı dışarıdan gelenlere olduğu kadar içeriden dışarı çıkacaklara da açıktır. Katedral de K.'dan bir şey istemez, katedrale girip sonra yine kapıdan dışarı çıkan K. da kolaylıkla fark edebilir bunu.

Bir kiliseye gidişi K. için ne kadar alışılmamış bir şey de olsa, bunun için ne kadar yapmacık bir bahane ileri sürse –bir İtalyan müşteriye katedrali göstermek– ve bütün bu işten ne kadar sıkılsa da, katedralin kapısından içeri kendi gönlüyle girer, üstelik iki kez yapar aynı şeyi. Birincisinde adeta elinde olmadan girer katedrale; sanki dışarıdaki kötü hava farkına varmaksızın, katedralin koruyucu çatısı altına iter kendisini. Katedrale giriş, K.'nın dalgınlığında otomatik olarak gerçekleşir. Romanda bu ilk giriş sükûtla geçiştirilir; dolayısıyla, K. katedralden ister istemez yine çıkar dışarı, tapınağın çevresinde dolanır, derken ikinci kez girer katedrale. Bu girişiyle ilgili olarak metinde şu sözlere yer verilir: «Yorulmuştu, oturmak isteyerek yeniden girdi katedrale...» K.'yı katedralden içeri girmeye zorlayan yalnız o andaki yorgunluğu değil, davayla bir yıl süren uğraşmasının beraberinde getirdiği yorgunluktur. Katedrale, mahkemenin hangi yasaya göre çalıştığının kendisine açıklanacağı bu yere ikinci kez isteyerek ve bilerek girer.

Ne var ki, tam bir duyarsızlık içinde varlığını sürdürmek, kendisine gelen ya da kendisinden çıkıp giden herkesin hareket özgürlüğünü saygıyla karşılamak yasanın yasasıysa, o zaman mahkeme K.yı tutuklatmakla kendi yasasını çiğnemiş olmaktadır. Tutuklatmayla

K.'yı istemiş, onu başkalarının arasından seçip ayırmış, topluluk içinden çekip almıştır; onu alıp kendisine götüren yolun üzerine koymakla umursamazlığından sıyrılmıştır; K.'dan «bir şey istemektedir.» Böylece bir kuş aramaya çıkan kafese dönüşmüştür. Gerçi tutuklama sırasında görevlilerden uzun boylusu K.'ya şu açıklamada bulunur: «Bizim makam, benim bildiğim kadarıyla, ki benim bildiğim yalnızca en alt kademelerdir, suçluyu örneğin gidip halkın içinde aramaz; tersine, kanunda denildiği gibi, suçlu bizim makamı kendisine çeker ve bizim makam da biz görevlilerini yollar. Kanun işte böyle.» Bu ihtiyatlı sözlerdeki kısıtlama ve çekinceler bizi yanıltmamalıdır, görevlinin sorumluluktan sıyrılma isteğinden kaynaklanır tümü, bu da mahkemenin hizmetinde çalışanlar için tipik bir davranış biçimidir. Beri yandan, haberci, getirdiği haberle haberi ileteni de ele verir; kendi adamlarını yollamadan «yapamayan» ve peşine düştüğü suçlu tarafından «çekilen» bir yasa bağımsızlığını yitirmiş demektir. Bundan böyle gelen ve giden insanlar üzerinde serinkanlılık ve kararlılıkla egemenliğini sürdüremez, tepki gösterir, harekete geçer, tutuklamalara başvurur. K.'nın: «Ben bu kanunu tanımıyorum» sözü, sınırları içinde yaşadığına inandığı ve «tüm yasaların dimdik ayakta durduğu» hukuk devletinin anayasasıyla ilgilidir doğal olarak. Ne var ki, rahibin sözlerine göre, bu davanın yasasına yön veren yüce anayasa, K.'nın tutuklanmasıyla açık bir çelişki içindedir. Sanık K.'yı görür görmez ona ismiyle seslenen ve böylece onu bir kez daha mahkeme huzuruna davet eden rahip bile, bu tutumuyla yasaların yasasına aykırı davranır.

Yasanın ruhuyla uygulaması arasındaki çelişkiyi sezen K.'nın rahibe yöneltti ği: «Belki de nasıl bir mahkemenin hizmetinde çalıştığını bilmiyorsun?» sorusu, rahip tarafından ilkin yanıtsız bırakılır. Ama sonradan aşağıda dikilen K.'ya minberden bağırarak şöyle der rahip: «İki adım ötesini görmüyormusun peki?» Burada mahkemenin umursamazlığı, sanıkla iletişim kurmak için onun kiliseden çıkıp gitmesini engellemek, onu yakalamak, ona el sürmek gibi bir gereksinime bırakır yerini. Yazar, rahibin bağırmasının ardından şu açıklamada bulunur: «Kızgınlığın yol açtığı bir bağırmaydı bu, ama aynı zamanda birinin düştüğünü görüp kendisi de korkuya kapılan ve boş bulunarak istemeden bağıran bir kimseden gelir gibiydi ses.» Söz konusu korkuyla, yasa, maskesini sıyırıp alır yüzünden. K.'nın

umutsuzluğuna ilgi göstermek tenezzülünde bulunmakla, bu umutsuzluğa yol açan tutuklamadaki sorumluluğunu itiraf eder.

Yasadaki bu temel paradokstan kalkıldı mı, mahkemenin K.'yla iletişim kurmak için başvurduğu aracıları anlamak güçlük doğurmaz. Bu memurlar, avukatlar ve kadınlar suçludur, çünkü bilip tanıdıklarını söyledikleri ya da temsilcisi olduklarını ileri sürdükleri yasa kendi kendini çiğnemekle bizzat bir suç işlemiştir. Rahibin kendi kendisiyle çelişkiye düşmesi, onun bu yasayla ilişkisini sırtındaki cüppeden daha belirgin biçimde ele verir. Dava, rahibin en üst kademede yer aldığı ve belki bu yüzden ötekilerin hepsinden çok insanın zihnini bulandırdığı aracılar üzerinden geçip yasadan içeri hiçbir zaman girmeyi başaramaz. Romanda Franz Kafka'yı büyüleyen, Josef K.'nın kendi içinde şifrelenmiş olup keşfedilmeden kalan suçu değil, bu ara bölgenin paradoks doğasıdır.

Dolayısıyla, adeta ışık ve karanlık simgelerinden dokunan romanda, ara bölgenin simgesi olarak kasvetli bir loşluk egemenliğini sürdürür. Mahkeme bürolarını, soruşturma mahkemesini ve Ressam Titorelli'nin atelyesini doldurur loşluk, bulduğu aralıklardan K.'nın bankadaki bürosuna sızar ve büroyu gölgelere bürünmüş bir mezar odasına çevirir; sonun karanlığı çökene ve K.'nın yaşamı sona erene kadar katedrallerin dehliz ve revaklarını bir belirsizlik içinde tutar. Ne var ki, loşluk saklı da olsa bir ışık kaynağının varlığını gerektirir. Dava'daki imgeler dünyasını dolduran derin hüznün nedeni, bu imgeler aracılığıyla bir yücelik ve ışık katmanının insanla iletişim kurmak istemesi, bunun için de ışık ve yücelikten oluşan varlığından el çekmek zorunda kalmasıdır. 18 Şubat 1920'de Max Brod, Kafka'nın bir konuşmasını not eder; bu konuşmada, Kafka, insanların dünyasını Tanrı'nın kaprislerinden biri olarak, Tanrı'nın kötü bir günü olarak niteler. Brod'un insan için dünyamızın dışında bir umudun var olup olmadığı sorusuna karşılık, Kafka gülümseyerek şöyle der: «Pek çok umut –Tanrı için– sonsuz denecek kadar çok umut – ama bizim için değil.» K.'nın suçunu araştıran bizler için bu sözün anlamı, K.'nın hazin yazgısından kaçıp kurtulamayacağı, çünkü söz konusu umut ışığına karşı kör olduğu ve kör kaldığıdır. Ne var ki, Dava'yı ışıkla karanlığı, umutla umutsuzluğu birbirinden ayıran uçurumun meseli (parabol)

*diye okursak, Kafka'nın, umudun **bizler için değil**, bir başkası için var olduğu görüşü, bu umudu elden çıkarmış bir dünya üzerine karanlık gölgelerini düşürebilir ancak. Çünkü Kafka'nın **bizler için değil** sözü, ışığın söndüğü ve bundan böyle parlamayacağı anlamına gelmez, çok daha kahredici bir düşünceyi barındırır kendisinde, bu da **parıldamasına karşın** ışığın gücünün alacakaranlığı dağıtmaya asla yetmeyeceğidir. K.'nın davasının söz konusu olduğu yıl, adeta mahkemenin yalnızca bir «kötü günüdür». Ne var ki, bu kötü gün geçip gider ve yalnızca Josef K. değil, aynı zamanda ve en başta mahkeme için.*

JOSEF K.'NIN SUÇU

*Mahkemenin suçuyla karşılaştırıldığında, K.'nın suçu daha az paradoks değilse de basit bir suç niteliğindedir. İşlediği suçların listesi, ki bunlar daha çok ihmal suçlarıdır, tutuklanmasını haklı göstermeye yetmez. K.'nın saptanabilen suçları, sevgisizliği, mesleğine karşı gerçek bir ilgi duymayışı, «yaşamsal güçsüzlüğü»**, *kendisini çağdaş burjuva toplumunun temsilcisi yapan sıradanlığı, bütün bunlar onun kendi yaşam yolunda karşılaştığı bir sürü tutuklanmamış insanda da görülebilecek şeylerdir. Ayrıca, kendisini sanık durumuna sokan kanunu bilmeyişişi de suç olarak nitelenemez, çünkü mahkeme hizmetinde çalışan elçi ve habercilerden büyük çoğunluğunun da bilgisi yoktur bu kanunla ilgili olarak. Mahkeme işlerini çok iyi bilen Ressam Titorelli gibi bir adam bile renkten söz açan bir kör gibi mahkemeden söz açar: «Kanunda –ben kendim okudum desem yalan– suçsuz kimsenin pek tabii aklanabileceği belirtilir, ama yargıçlar etkilenebilir diye bir kayda rastlanmaz. Oysa benim bilip işittiğime göre, durum tersidir bunun.» Burada yalnızca iki açıklama söz konusu olabilir: ya kanunda yalan söylenmektedir ya da kendini «mahkemenin sırdaşı» diye gösteren Ressam Titorelli, tutuklama sahnesindeki görevliler gibi kanundan habersizdir. Kuşkusuz kanunla mahkeme arasında bir ayrım vardır, ama ancak bir hukuk bilgini bu ayrımı algılayabilir. Kendini ansızın içinde yakalanmış bulduğu ağın kılı kırk yararlıkla hazırlandığı izlenimine K.'nın kapılmaması olacak gibi değildir. Kanun yalan söylemiyorsa,*

* Max Brod, *Franz Kafka, Eine Biographie*, Frankfurt am Main, s. 218 vd.

o zaman mahkeme elçilerinin sözleri, onların sadece kendi görüşlerini yansıtır. Görüşler konusunda ise Katedral bölümündeki rahip özetleyerek şöyle der: «Metin değişmeden kalır; görüşlere gelince, çokluk metin karşısında duyulan çaresizliği dile getirirler yalnız.» Bu durumda, mahkemenin sırdaşlarının ve elçilerinin bile üzerinde yalnızca kişisel görüş sahibi olduğu bir kanunu bilmeyişi Josef K.'nın suçu diye gösterilebilir mi?

Ne var ki, Josef K.'nın kendisi suçlu olduğunu itiraf eder, idama götürülürken yolda böyle bir itirafta bulunur. Kendisi için artık yapılacak tek şey kaldığını anlamıştır, bu da «sonuna kadar serinkanlılıkla tasnif edici aklını kullanarak» davranmaktır. «Serinkanlılıkla tasnif edici» sözü kuşkusuz yalnız «sistematik» değil, aynı zamanda «analitik» bir anlam içerir. Peki, aklı K.'nın suçunu nasıl bir tasniften geçirir, sistematik ve analitik olarak onunla nasıl hesaplaşır? «Her zaman istedim ki», diye itirafta bulunur K., «yirmi elle içine dalayım dünyanın». Kafka bir eğretilemeye başvurmaz burada, «sanki yirmi elle» demez, ellerinin sayısını on katına çıkarır, yani abartmaya kaçar. Kafka, gerçek olmayanın (irrealite) gerçekçi (realist) bir yazarıydı; Josef K.'ya «yirmi el» dedirtiyor, ellerinin sayısını iki katına çıkarttırıyorsa, nedeni K.'nın suçunun ağırlığını ya da onun suçunun bilincinde olduğunu değil, kahramanının ruh durumunu anlatmak istemesidir. Kahramanına yirmi elden söz açtırmakla, onun konuştuğu sözlerden soyutlar kendini ve kahramanının suç bilincinin güvenilirliğine karşı okuyucularda kuşku uyandırır.

Josef K. ölçüsüz bir açgözlülükle, hırs sahibi olmakla, dünyanın yumuşak uyumu (armoni) karşısında saygısızca davranıp bu uyumu bozmakla suçlar kendini. Ne var ki, gerçekte tutuklanıncaya kadar geçen yaşamı adeta bir ölçülülük örneği oluşturmuş, bu da eleştirmenleri tarafından bir suç olarak görülmüştür. Bankada yaptığı kariyeri, banka müdürünün pek takdir ettiği «çalışma gücü ve güvenilirlik»ten oluşan kılçık burjuva erdemlerine borçludur. Bankada organizasyon yeteneğiyle ün yapmıştır kendine; genellikle akşam dokuza kadar bürosunda çalışır, sonra bankadan çıkıp tek başına ya da eşi dostuyla ufak bir gezinti yapar, ardından bir birahaneye uğrayıp noktalar günü, bir ahanede genel olarak yaşlı beyler-

le saat on biri yapana kadar oturur». Kuşkusuz, Josef K.'nın toplumsallık konusunda yakışık alır biçimde davranmaya ne kadar özen gösterdiği, kazanalı çok olmamış saygınlığını ne kadar titizlikle korumaya çalıştığı gözden kaçacak gibi değildir. Tutuklanmasından sonra gerçekten aşırılık ve ölçüsüzlük belirtisi göstermesi, peşine düşülmüş yorgun birinin davranışıdır, «dünyaya el atmakla» hiçbir ilgisi yoktur bunun. Çünkü Josef K. tutuklandıktan sonra, o zamana kadar elde ettiklerini yavaş yavaş çıkarır elinden, giderek büyüyen bir yalnızlığın içine gömülür. Sonunda dengesini yitirip anlamsız bir şekilde elini çevresinde gezdirerek tutunacak bir yer aramaya çalışır, bu da «dünyaya el atması»nı boğulmakta olan, dolayısıyla girdapta boşuna tutunacak bir yer arayan bir kişinin davranışı olarak gösterir. K. asla yaşam kıvancıyla dolu biri değildir, hele geniş boyutlu bir dirimselliği gerektiren bir sefahat eğilimini asla barındırmaz kendisinde, sadece kurbanı olduğu ruhsal yitikliğin son belirtisini gösterir.

«İtirafının» ardından Josef K.'nın konuştuğu sözlerde de, «yirmi el» simgesinde sesini duyuran aynı zoraki hava sezilir: «Üstelik şimdi kalkıp bir yıl süren davadan hiç ders almadığımı mı göstereyim? Kalın kafalının biri olarak mı göçüp gideyim bu dünyadan?.. Gereken sözleri söylemeyi benim kendime bıraktıkları için doğrusu teşekkür borçluyum.» Bu sözler, beyinleri yıkanmış siyasal suçluların itiraflarına benzemektedir: Josef K., mahkemeyi memnun etmek için böyle konuşur. Ama ne fizik bakımdan işkence görmüş, ne de herhangi bir zehirle beyni uyuşturulup serseme çevrilmiştir. Bitkin düşen, yılgınlığa sürüklenen Josef K., «serinkanlılıkla tasnif edici aklının» kendisine verebildiği son öğüde uyarak ilgili sözleri ağzından çıkarır. Tutukevi rahibiyle söyleşisinde «dünya düzeninin yalana dayandırıldığını» öğrendikten sonra, kendisinden duymak istediklerini sandığı şeyleri mahkeme karşısında açığa vurur. Böyle davranmakla ikiyüzlülük suçunu işlerse de, kendini savunma düşüncesiyle yapar bunu. İkiyüzlü sözler, davasından çıkarabildiği en son sonuçtur. Beri yandan, bu sözler düşünce düzeyinde kalır, sesli konuşmaya dönüşmez. K.'nın itirafı bütünüyle şöyledir: «Herzaman yirmi elle dünyanın içine dalmak istedim. O da niçin? Uygun görülmeyecek bir amaç uğrunda.» Gerçek sevgisinin ve insan onurunun son bir kalıntısıyla bu –ayrıca hayalî– amacın kendisi tarafından

uygun görülmediğini açığa vurmaktan kaçınır, uygun görmeyenin kim olduğunu söylemeyerek temize çıkarır kendini. Mahkeme istediği kadar onu mahkûm etsin, kendisi işin dışında tutar kendini.

Durum böyleyken, Josef K., aleyhinde soruşturmanın başlamasından beri suçluluk duygusu içinde yaşar. Kafka, kendine özgü kontrpuan sanatına başvurarak K.'nın ön plandaki suçsuzluk savlarını, K.'yı kendisi farkına varmaksızın sarıp kuşatan suçluluk arka planıyla karşılaştırır ikide bir. Josef K. besbelli suçluluk azabı içinde kıvranan vicdanının hatalı davranışlarını algılamayı savsaklar. Ne var ki, okuyucu bu gibi hatalı davranışlarla karşılaştıkça duracak, onların metinde ansızın ve durup dururken ortaya çıkmasına gereken dikkati göstermekten geri kalmayacaktır.

Bu suçluluk duygusu bilinçsiz, dolayısıyla K.'nın kavrayamadığı bir kompleks olarak daha tutuklandığı günün akşamı açığa vurur kendini. Pansiyonunu temiz tutmak için, Bayan Grubach'ın, oda komşusu Froylayn Bürstner'i evden çıkarmak istemesi üzerine kapı aralığından bağırarak şöyle der K.: «Temiz tutmak ha? Pansiyonu temiz tutmak istiyorsanız, ilkin beni atın dışarı.» K.'nın bu galeyanı nedensizdir, az önce tutuklanan bir kişinin ruh durumuyla açıklanabilir ancak.

Çok daha sonra Ressam Titorelli tarafından kendisine yöneltilen «Suçsuzsunuz, öyle mi?» sorusunu hiç duraksamaksızın «Evet!» diyerek cevaplar K. İşin burasında yazarın kendisi devreye girerek şu açıklamada bulunur: «Soruya cevap vermekten, hele cevap verdiği kişinin resmî makamlarla ilişkisiz biri olmasından, yani verdiği cevabın kendisine herhangi sorumluluk yüklemeyecek oluşundan bayağı haz duyar gibiydi. Şimdiye kadar ona hiç kimse böylesine açık bir soru yöneltmemişti. Duyduğu hazzın tadını çıkarmak için: 'Tamamen suçsuzum!' diye ekledi.» Ne var ki, savunmasında uygulanacak stratejiyi belirlemeye çalışan Titorelli'nin sözü döndürüp dolaştırıp suçsuzluğuna getirmesi, K.'nın giderek canını sıkar: «Suçsuzluğuna ikide bir değinilmesi sinirine dokunmaya başlamıştı K.'nın. Bazen öyle sanıyordu ki, Ressam bu gibi sözlerle kendisine yardım için davanın olumlu bir sonuca ulaşmasını şart koşuyordu. Kuşkusuz o zaman da yardım diye bir şeyin sözü edilemezdi.» Bir başkasının suçsuzluğuna değinmesi durumunda içinde uyanan hoş-

nutsuzluğu, K.'nın sonunda fark ettiği görülmektedir. Suçsuzluğu konusunda aklı ve mantığıyla gideremeyeceği kadar derinlerde yuvalanmış kuşkular belirir içinde. Bilinçaltında travmatik bir noktaya dokunulmuştur; ne var ki, K., bilincinin buyruğundaki tüm enerjisini seferber ederek bu kasvetli sezgileri içinden kovmaya ve bilincinden uzaklaştırmaya çalışır. Sonunda okuyucuda, K.'nın suçunun, işlediği suçu anımsayamaması olduğu gibi bir izlenim uyanır. Tutuklanma sahnesini davasının ilk gecesinde Froylayn Bürstner'in önünde tekrarlarken, «Ha, kendimi unuttum», diye yükseltir sesini. Ve sonuna kadar da kendini ve suçunu unutmayı sürdürecektir.

TAŞRALI ADAM

Kuşkusuz, buraya kadar söylenilenler psikolojidir sadece. Ne var ki, romanı kendisine uygun düzeyde, yani mesel (parabol) düzleminde yorumlarsak, K.'nın bilmecemsi suçuna ilişkin bir ipucu yakalayabiliriz.

Katedral bölümünde tutukevi rahibi 'Kanun Önünde' meselini anlatır ve mahkeme konusundaki görüşünde yanıldığını K.'ya kanıtlamak için yapar bunu. Rahip adeta bir önsöz olarak: «Kanunun giriş bölümünde bu yanılmayla ilgili olarak şöyle denir...», diyerek başlar anlatısına. Açıkça kanunun adını eden rahip, mesele itiraz kabul etmez bir nitelik kazandırır. Ardından gelen yorum gibi meselin de her sözü kesin önem taşır. Meselin ilk iki cümlesi şöyledir: «Kanun önünde bir kapıcı durmaktadır. Bu kapıcıya taşradan bir adam gelir, kanundan içeri girmek ister.» Rahip, davasıyla ilgili olarak içine düştüğü yanılgıyı K.'ya kanıtlamak için meseli anlattığına göre, mesel türünün özü gereği olarak, mahkemenin elçilerinin, en başta meseli anlatan rahibin karşısında K.'nın konumu neyse, taşralı adam'ın da kapıcı karşısında aynı konumda olması gerekir. Peki, nereden gelmektedir taşralı adam? Taşralı adamla özdeşleşmesi istenen K., bu soruyu rahibe sormayı ihmal eder. Meseldeki «taşradan» sözü, adamın kanuna gelmek için teptiği yolun uzunluğuna işaret eder; çünkü adam, rahibin dediğine göre «bu yolculuğa çıkarken yanına bir sürü şey almıştır». Oysa Josef K. tutuklanma-

sından bu yana yaşadığı kentten bir yere ayrılmaz; yanına hiçbir şey almadan, eli tümüyle boş olarak girer katedralden içeri, annesinin hâlâ yaşadığı bir taşra kentinde doğmuş olsa bile, davranışları bakımından tastamam modern bir büyük kent insanıdır.

Ne var ki, «taşralı adam» nitelemesi İbranice'ye çevrildiğinde K. için adeta bir şifre önemini kazanır. İbranice'de «taşralı adamın» karşılığı Am-ha'arez'dir. En azından sözcüğün Yiddiş dilindeki şekli Amhorez'in, 1911'den bu yana Yahudi ve Yiddiş folkloruyla yakından ilgilenen Kafka'nın yabancısı olmaması gerekir. Gerçekten de Amhorez sözcüğü, Kafka'nın 26 Kasım 1911 tarihli günlük notunda karşımıza çıkar. Bir Am-ha'arez ise gerek bilgi, gerek yaşam pratiğinde cahilin, beceriksizin biridir. Mahkeme karşısında Josef K. ister istemez bir Am-ha'arez gibi davranır: küstah, beri yandan saygılı, beceriksiz, kararsız, meraklı ve tutarsızdır, karşısındakilere yanlış sorular yöneltir, acele yanıtlar verir. Josef K.'da ayrıca bir Schlemihl özellikleriyle karşılaşırız. Kanun önünde ilkel biri gibi davranır K., elle tutup gözle görebildiği, duyularıyla algılayabildiği şeyleri kavrayabilir ancak. Ressam Titorelli'nin zafer ve av tanrıçası olarak yaptığı adaletin resmi gibi resimleri anlayabilir, ama davasının yasasını oluşturan hukuksal ve tanrıbilimsel soyutlamalara akıl erdirebilmekten uzaktır. Sahip olacağı bir İncil'de sözlerin yerini resimler alırdı kuşkusuz. Katedrale de resimli bir kitapla, elinde «kentin gezilip görülecek yerlerini içeren bir albümle» girmesi karakteristiktir. Sıradan bir kadın olup tutuklanmasına «bilgiççe» bir olay gözüyle bakan Bayan Grubach'ın gözünden kaçmayan bir şeyi bile göremez. Bir Am-ha'arez olduğu için davaya «kısaca bir hiç» gözüyle bakar, ama daha sonra onu aşinası olduğu yaşantı diline çevirerek şöyle der: «Bugüne kadar bankanın önemli bir sürü işinin altından başarıyla kalkmıştı. Dava da bu işlerden biriydi yalnız; öyle bir iş ki, her işte olduğu gibi pusuda bekleyen türlü tehlikeler içeriyordu ve işte bu tehlikeleri savuşturmak gerekecekti.» Bir Amhorez, çokluk, cehaletini kendisinden ve başkalarından kaçırmaya yönelik beylik sözlerle ele verir kendini.

---

* «Annesine gitme» planı bile gerçekleşmeden kalır; kendisini en sonunda taşraya götürecek olan bölüm, birkaç sayfa sonra kesilir.

Ne var ki, Kutsal Kitap döneminde ***Am-ha'arez*** *yalnızca bir tek bön ve saf kişi anlamına gelmiyordu. Kutsal tapınağın gölgesinde yaşayan dağ kenti Kudüs'ün sakinleri düzde yaşayan balıkçı, çoban ve zanaat erbabına bu ismi vermekte, onları* ***menu peuple****, yani ayaktakımı olarak nitelemekteydi. «Bu grup içinde toplumun en alt kesiminde bulunanlar, alabildiğine yoksul ve cahil kişiler yeralmaktaydı; söz konusu kişiler iyi kötü ayakta kalabilmek için bütün zamanlarını yaşam savaşıyla geçiriyor, dolayısıyla kutsal yasaların buyruklarına tam anlamıyla uyamıyorlardı. İncillerde, hakları elinden alınmış bu insanlara İsa'nın özel bir ilgi gösterdiğinden söz edilir... Bazı bilginler, İsa'nın da bu kişilerden biri olduğunu varsayar. » Kuşkusuz, ezilen ve aşağılanan bu insanlar Tanrı'yla ittifak sonucu biraraya toplanan* ***Am****'ı, yani halkı oluşturmaktaydı;* ***ha'arez****, yani ülke ise onları kendi hizmetinde kullanıyor, ama yasadan, ulusun ruhsal merkezinden uzakta tutuyordu. Yüzyıllar boyu* ***Am-ha'arez*** *sözcüğü, ruhani-soyut ile etkin-somut arasında başlangıçta var olan bu gerilimin izlerini taşımıştır.*

Yasanın portresinin en iyi şekilde çizildiği Katedral bölümünde Kafka –belki bilinçli olarak– katolik kilise simgesine ve katolik rahip figürüne başvurmuş, çünkü İsa'da söz konusu gerilimin giderilebileceğini görmüş ve aşağılardaki düz araziyle yasanın yüceliği arasında İsa'nın aracı rolünü sezmiştir. Ancak, gerek Yahudi Kafka, gerek Josef K. için bağlayıcı bir vaat değil, «sayılamayacak kadar çok, ancak bizim için değil» denen umuttan bir ışın olmuştur İsa. Kafka'nın dördüncü oktav defterindeki «Çevremizdeki bütün acıları çekmemiz gerekiyor. İsa insanlar için acı çekti, insanların da İsa için acı çekmesi gerekiyor» sözlerinde ağırlık «acı çekmek» üzerinde bulunmakta, «esenlik»in sözü geçmemektedir. Dolayısıyla, Kafka katedral bölümünde sahne ve figür bakımından Hıristiyanlığın esenlik öğretisindeki simgelerle oynayabilmesine karşın, ilgili simgeleri bu esenlik öğretisinin müjdesine dönüştürememiş, başlangıçta karşısında beliren metafizik uçurumun derinliğini belki de gereği gibi ölçememiştir. Ancak aradan hayli zaman geçtikten sonradır ki, «kapıcı öyküsünün anlamı»nı kavramıştır. Meselde saklı yatan de-

---

* Roy B. Chamberlin ve Hermann Feldmann, *The Dartmouth Bible*, Bostin: Houghton Mifflin 1950, 855.

rin anlam ne olursa olsun, taşralı adam asla kanundan içeri giremeyecektir. Ders alması için meselin kendisine anlatıldığı Josef K. da onu temelden yanlış anlar ve öyle de kalır.

K, bütün dikkatini günlük yaşamın somut etkinlikleri üzerinde toplaması, ayrıca yasanın elle tutulmayıp gözle görülmez soyutluklarıyla uğraşmaktan kaçınması bakımından bir Am-ha'arez'dir. Tutuklanması kendisini rutin yaşamından çekip almıştır, eski yaşamını yeniden sürdürebilmek için davasını kazanmak ister. Dolayısıyla, rahiple tartışması etkin yaşam ile ruhani bir yaşam arasında geçen söyleşiden başka bir şey değildir. Kafka'nın kendisi için bu söyleşi, meslekle edebiyat arasındaki bir çatışma, yani kendisinin bir türlü çözüme kavuşturamadığı bir çatışmadır. Ayrıca kalıtsal bir çatışmadır bu, çünkü soyca Kafka baba tarafından Babaya Mektup'ta kabalığını, kültürsüzlüğünü ve inançsızlığını duygulandırıcı bir yakınmaya konu yaptığı «taşralı bir adamın» oğludur. Kızlık soyadı Löwy olan annesi ise, rivayete göre Levit'lerin rahip soyundan gelmektedir. Dolayısıyla, Kafka da kendisine bir Löwy gözüyle bakar: «Belli bir Kafka temeli üzerine oturmuştum, ama Kafka'lara özgü o yaşam, ticaret ve ele geçirme istemiyle değil, Löwy soyundan gelme bir dürtüyle davranıyor, bu dürtü, daha bir gizli saklı ve daha bir ürkek, bir başka doğrultuda etkinlik gösteriyor, çokluk da etkinliğine tümüyle ara veriyordu.» İçindeki Kafka onu gerek yaşam karşısında, gerek babasının önünde kendini kanıtlamaya zorluyor, «Löwy soyundan gelme dürtü» ise onu «yazarlığa bir tapınma biçimi» olarak baktığı bir başka yöne sürüklüyordu. Varlığındaki bu çatışma, Kafka'yı yine Löwy soyundan gelen oyuncu Jizchak Löwy aracılığıyla Doğu Yahudileri dünyasından içeri sokmakla kalmayarak, etkisini çok daha geniş bir alanda, çok daha derinliğine göstermiş olabilir. Babası Hermann Kafka, bu «taşralı adam» ise Kafka'nın yeni kazandığı dostunu «bir haşerata» benzetir. Bu çatışma da bir türlü giderilemeyip varlığını sürdürdüğünden, yazar, gerek içindeki Kafka'ya, gerek Löwy'ye ihanet ettiği inancından bir türlü kopamamış, dolayısıyla kendisini iki kez suçlu hissetmiştir.

Kafka'daki suçluluk duygularının, Josef K.'nın suçunda yansıdığı görülür. Bu yüzdendir ki, roman kapsamı içinde kalarak ele geçirmeye çalıştığımız süre, K.'nın suçu bir bilmece niteliğini korur.

*Romanın kahramanlarından biri olan K., tutuklanmadan önce, her gün biraz daha ilerleyip yükselmeye çaba harcar, etkin yaşama kendini adamış bir kişidir. İçinde ruhani doğrultuda bir eğilim yaşamadığından, doğal olarak, çok derinlerdeki dinsel bir kökenden kaynaklanacak bir suçun varlığını anımsayamaz. Josef K.'nın suçu, daha çok, yaratıcısı Kafka tarafından ona yüklenen bir suçtur. Kafka, kendi suçunu K.'nın karakterine ve yaşam öyküsüne akla uygun biçimde monte etmeyi başaramadığından, romanı kendisi için belirlenmiş çerçeve dışına çıkarak Kafka'nın özyaşam öyküsüne kadar izlemeye zorlar bizi. Bu ise sanatsal açıdan bir kusur oluşturur. Ne var ki, bu kusuru sanatsal bir nitelikle donatma becerisini gösteremeyen bir Kafka da Kafka olamazdı. Sanatsal açıdan kusur oluşturan şey –yazarın kendisiyle kahramanı arasında yeterli bir uzaklığı koruyamayışı, sanat yapıtının yapıtı yaratan sanatçıya bağımlılığı– Josef K.'nın suçunun çözülmesi olanaksız bir bilmece niteliğindeki gizini oluşturur. Kafka'nın romana verdiği mesel (Parabol) biçimi içinde bu suç, tam bir kapalı kutudur. Romanın sonuna kadar karanlık içinde kalır ve bu karanlıkta kapsamı alabildiğine geniş nitelik taşır. Nitekim Josef K. da niteliksiz bir kişi olarak sürdürür varlığını, dolayısıyla genel geçerli bir insan tipi izlenimini uyandırır. Bu da sonu başa yollayan meseldeki paradokstur. Kafka'nın, bu yapıtın da inşasına temel yaptığı ilke daireseldir ve okuyucuyu bir çember içinde dolaştırır. Örneğin, K., **Cezalılar Kolonisi** öyküsündeki idam makinesi üzerine yatırılsa, insan dışı bir hukukun kurbanı bu kişinin cildine aygıtın nakşedeceği şey, «suçunu anımsa!» buyruğundan başka şey olmayacaktır.*

*Ancak, Josef K.'nın suçundaki paradoksa **Dava** romanının genel teması gözüyle baktığımız süre, Kafka'nın bu suçu anlatının kendi içindeki belli nedenlere dayandırmayışı, bize edebi açıdan bir ihmal olarak görünecektir. Ne var ki, gözlerimizi Josef K.'nın paradoks niteliğinden alıp, davada saklı yatan daha derin bir çelişkiye yönelttik mi, K.'nın sallantılı karakteri, onu huzuruna davet etmekle kendi kendini çiğneyen bir yasanın sallantılı karakterinin yanında önemini büyük ölçüde yitirecektir.*

KAPICI MESELİ

Dolayısıyla, yasadakki paradoksu Kafka'nın ana sorunu olarak

görürsek, 'Kanun Önünde' meselinde asıl kahraman taşradan gelen adam değil, onu kanundan içeri koyvermeyen kapıcıdır. Bu varsayımı meselin kendisi de destekler: Kapıcı meselin daha ilk cümlesinde, taşradan gelen adam ise ancak ikinci cümlesinde, okuyucunun karşısına çıkarılır. Dilin kendisi de, kapcının taşralı adama yeğ tutulduğunu gösterir. Kapıcı «üzerindeki kürk paltoyla» ayrıntılı biçimde tanımlanır; «kocaman sivri burnu, uzun, seyrek ve kara Tatar sakalı», hatta paltosunun kürk yakasındaki pireler sayılıp dökülür. Taşralı adam ise bir taslak olarak kalır, koftur içi, Josef K. gibi o da bir kişilikten yoksundur, oysa K.'yı kişiliği konusunda aydınlatması gerekmektedir. Kısacık meselde yirmi bir kez kapıcının sözü edilir, taşralı adamın ise ancak dokuz kez sözü geçer, bunlardan da yalnız ikisinde bütün lakabıyla «taşralı adam» olarak bahsedilir kendisinden. Meselde rahip, kapıcıyı sayısal bakımdan taşralı adama üstün tutmakla niyetini –aynı zamanda yasanın niyetini– açığa vurur: Taşralı adam kimliğiyle aynı sözcüklerin sık sık yinelenişinden kaynaklanacak telkine açık K.'yı yanıltmak ve dikkatini meseldeki kendi kopyası taşralı adamdan çekip alarak kapıcıya yöneltmesini sağlamak.

Kapıcı öteden beri bulunduğu yerdedir, tıpkı kanun gibi; hatta kapıcıdan da önce sözü edilir kanunun («Kanunun önünde bir kapıcı durmaktadır»). Oysa adam, kapının önüne gelebilmek için uzun ve zahmetli bir yolculuğu geride bırakmak zorunda kalır. İnsanın zaman ölçüsü ve sonsuzluk, kanun kapısının eşiğinde karşı karşıya gelir. Ama ilk çelişki de hemen duyurur sesini: kapıcının kendisi kanun için değil, kanun kendisi için varmış gibi davranmasına karşın, meselin metninden kanunun kapıcıdan önce geldiği anlaşılır. Kendisini içeri koyveremeyeceğini açıklayarak taşralı adamla kanunun arasına girer kapıcı. Ama hemen ardından yine kendi kendisiyle çelişiği görülür: yana çekilir ve «kapısı her zamanki» gibi açık duran kanundan serbestçe içeri girilebilmesini sağlar. Taşralı adama verdiği bir sonraki bilgi de yine şaşalatıcıdır: «Ben güçlü bir kapıcıyım ve kapıcıların da yalnızca en küçüğüyüm.» Böylece kapıcı, romanın ilk bölümünde .K.'nın uzun boylu görevliden işittiği sözleri nerdeyse olduğu gibi yineler. Ne de olsa, tutuklama işinin kendisine havale edildiği uzun boylu görevli de bağlı bulunduğu kendi makamının «sadece en alt kademelerini» bilir. Meselde kapıcının taşralı adama

söylediği aşağıdaki sözlere dikkat edilirse, K.'yı tutuklandığı yerden alıp katedrale getiren yol, alabildiğine ironili bir şekilde sonsuzluktan içeri dalıp kaybolur gibidir: «Ama her salonun başında bir başka kapıcı vardır, biri de ötekinden güçlüdür. Daha üçüncüsünü görmeye ben bile dayanamam.» Meseldeki kapıcının romandaki görevliye benzer bir başka yanı da, görevlinin kendisine sorular yönelten K.'nın gözünü kısmen mahkemenin büyüklüğüyle kamaştırması, kısmen de amirlerine işarette bulunarak kendisini sorumluluktan sıyırıp almak istemesidir. Kapıcıyı hayalimizde canlandırdık mı, oynadığı ikili rolü açıkça görürüz: taşralı adamla konuşurken kapısını beklediği kanuna sırtını döner. Ağzından çıkan sözleri hem kanuna saygı duyarak, hem de bekleyeceği kapıya bakmadan konuşur. Davranışları da yine çelişkilidir: taşralı adamı sorgular, ama yalnızca rutin bir iş olarak yapar bunu. Adamın rüşvet olarak verdiklerini alır, ama beri yandan şöyle der: «Bunları alıyorum ki, bak şu yola da başvuracaktım, unuttum sanmayasın.» Yani acıma duygusuyla geri çevirmez verilenleri. Sonunda giderek bir şey duyup işitmez olan adamın kulağından içeri var gücüyle bağırır: «Bu kapıdan senden başkası giremezdi, çünkü yalnız senin içindi kapı. Gideyim de kapayayım artık.»

«Yasanın yasası» nasıl katedral bölümünün sonunda rahip tarafından dile getirilirse, bu şaşılacak açıklama da meselin sonunda yer alır. Yapısal koşutluk biri kapıcının, öbürü rahibin olmak üzere her iki açıklamayı birbiriyle ilişkili kılar: her iki açıklama da yasa ve insan arasında yer alan aracıların sözleridir; her ikisi de yardıma koşacakken dehşet saçar; kapıcının son sözleri tutukevi rahibinin son cümleleriyle çelişki açısından sıkı bir ilişki içinde bulunur. Kapıcının son sözleri, kanun kapısının «her zamanki gibi» açık olduğu söylenen metinle değil, aynı zamanda rahibin sözünü ettiği ilkeyle, «senden bir şey istemeyen» mahkemenin görkemli edilginlik ilkesiyle de çelişir. Buradan yola çıkıldığında, kapıcının taşralı adamı kapıdan içeri koyvermeye yanaşmaması sağlamlıktan daha da yoksun nitelik kazanır; çünkü böyle yapmakla kapıcı, mahkemenin kendisine gelen bir kimseye kapısını açmasını engellemektedir. Beri yandan, mahkeme gibi gitmek isteyen birinin gitmesine ses çıkarmayan bir güce aslında kapı gerekmez, kapalı bir kapı hele hiç. Bütün bölümden çıkkan sonuca göre, kapıcı mahkeme karşısında, taşralı

adama zararı dokunan belli bir bağımsızlıkla davranmakta ve konuşmaktadır.

Martin Buber «kapının metafiziğinden» söz açarak, Kafka'nın meseliyle buna katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Buber'e göre, herkes kendisi için açık duran bir kapının sahibidir, ama böyle olduğunu bilmez ve bilecek yetenekten yoksundur. Bu kapının içerisine açıldığı dünya Paulus'un dünyasıdır; ne var ki, Tanrı içerisine nüfuz edilemeyecek bir karanlığa bürünmüştür ve görünürde bir aracı da yoktur. *Ne var ki, bu, kapıcı meselini kanunun bakış açısından okumak demektir. İster Buber'in Yahudi dindarlığından, ister Paul Tillich ve son zamanlarda Ingeborg Henel gibi protestan kaynaklardan yola çıkılsın, dindarlığı kendisine temel alan bir yorum Josef K.'yı davası karşısında haksız bir konuma sokacaktır. «Josef K. suçunu itiraf etseydi», der Ingeborg Henel, «bir köpek gibi ölmez, sonunda Yargı öyküsündeki gibi hakkında verilen yargıyı kendisi yerine getirecek gücü bulabilirdi. Ancak, suçunu itiraf cesaretini gösteremediği için, hakkında verilen yargıyı sineye çeker ister istemez. Mahkemenin kararına boyun eğer. Ne var ki, K.'nın ortadan kaldırılması, iki cellat tarafından idamı ebedi yaşama götürecek bir ceza değildir.» Roman, genel olarak Josef K.'nın bir insan olarak mahvı açısından okunmasına karşın, dinsel eğilimli yorumlar romanı kanunun yüceliğinden yola koyularak açıklamaya çalışır, oysa Kafka'nın romanı bu kanunun yitirilmesi temeline dayanmaktadır.*

Metnin kendisine bakıldığı zaman, Kafka'yı özellikle kapıcının paradoks karakterinin ilgilendirdiği görülür. Dolayısıyla, meselin yorumunda ne taşralı adam, ne de kanun ön plandadır, yalnızca her ikisinin arasında yer alan kapıcı böyle bir konumu elinde bulundurur. «'Demek kapıcı adamı yanıltmış', dedi K. hemen; mesel kendisini pek ilgilendirmişti.» Meselin kendisine kurduğu tuzağa düşer Josef K., daha bu ilk cümlesiyle rahibe karşı sahip olabileceği biricik avantajı çıkarır elden. Çünkü taşralı adamın kendi gönlüyle kapıcıya geldiğini, onun ise kanun tarafından yakalanarak getirildiğine işarette bulunup meselin kendisi ve davası üzerine uygulanabilirliğini yadsımaktan daha akla yakın ne olabilirdi? Ne var ki, ilk

* Martin Buber, *Zwei Glaubensweisen* (İki İnanç Biçimi), Zürih: Manesse 1950, 169.

bölümde karşısına dikilen görevliler gibi meseldeki kapıcı da K.'yı büyüler. Böylece romanın başındaki durum yinelenir sonunda; nitekim 'Kanun Önünde' meseli, pek genel anlamda **Dava** *için bir çeşit seyrüsefer planını oluşturur. Baştaki durum romanın doruk noktası olan meselde yeniden karşınıza çıkar; ama bu kez roman aksiyonundeki gerilim, düşünsel bir ödevin kılı kırk yararlığı içerisine monte edilmiştir. Ne var ki K., baştaki gibi şimdi de oyunu kaybeder.*

K.'nın yoğun desteğini kazanan tutukevi rahibi, meselin anlatımından sonra kapıcıyı ve onun dava karşısında oynadığı rolü yorumlamaya koyulur. Taşralı adamın şimdilik sözü geçmez. Dolayısıyla, K. da daha önce bu davada aracı rolünü üstlenmiş kişilerle düşüp kalkmalarının kendisine öğrettiklerinden daha fazla bir şey öğrenemez meselin yorumundan. Aracı kimseler gibi rahip de hem görevine bağlı, hem de görevinin sınırlarını aşarak ona yan çizen biridir; hem sabırlı, hem sabırsızdır, hem merhametli, hem kincidir, hem özgür, hem bağımlı, hem taşralı adama üstün, hem ondan aşağı, hem aldatan, hem aldatılandır, hem son derece güçlü biri, hem bir şarlatandır, hem gözle görülür biridir, hem gözle görülmez bir gücün temsilcisidir. Öyle bir güç ki, kendi gözleri de bu gücü tümüyle algılayamaz; bunun başlıca nedeni de, gözlerinin, görünür somut bir dünyanın bir temsilcisinin gözleri olmasıdır. Bu çelişkiye ise K., daha önce görevlilerde, soruşturma yargıcında, avukatta ve Titorelli'de rastlamıştır; bu kişilerin hepsi de bağımsız-üstün, ama beri yandan yüce bir makama bağımlı kişiler olarak görünür kendisine, dolayısıyla söz ve eylemlerinden hiçbirinin tam bir bağlayıcılığı yoktur. Hizmetinde çalıştıkları yasayı kendilerinin de tümüyle kavrayamaz görünmesi, onlara önemli ölçüde bir özgürlük sağlar. Hepsi de kapıcı gibi kanun önünde dikilir, yani arkaları kanuna dönüktür, bu yüzden de kanunun içinden kopup gelen parıltıyı algılayamazlar. Algılamaları da gerekmez beri yandan, çünkü belki kendilerinin hiç bilmediği gizemsel bir şekilde mahkemenin ve onun muhakeme (yargılama) usulünün birer parçasıdırlar.

Tutukevi rahibi, bu paradoksu yorumcuların bir sözüyle destekler: «Bir şeyin doğru anlaşılmasıyla yanlış anlaşılması birbirini götürmez tümüyle.» Tümüyle sözcüğüdür ki, bu açıklamayı her türlü mantıksal itiraza karşı korur ve aynı zamanda K. için değersiz kılar.

Açıklama, neden kapıcının bir yandan kanunu yanlış anlayabilmesini, öte yandan kendisine karşı bir kez yükümlülük üstlendiği sistem konusunda doğru bir görüşe sahip olabileceğini belirtir. Hatta belki de emrinde çalıştığı yasa, rahibi bu yasayı yanlış anlamaya ayartacak gibi çıkarılmıştır. Ancak Kafka tarafından yorum diye nitelenen açıklamanın sonunda kapıcının gökkuşağını andıran sofistik düşüncelerin sisi içinde kaybolmasının ardından Josef K., aynı zamanda kendi çıkarı da demek olan taşralı adamın çıkarını savunarak şöyle der: «Kapıcı her şeyi açıkça görüyor mu, yoksa bir aldanış içinde mi, önemli değil bu. Ben dedim ki, adam aldatılıyor.» En sonunda aracı kişi rahipten kendini kurtarır K.; bundan böyle ilgisi taşralı adama, insana, kendi kendisine yönelir. K.'nın başlangıçta söylediği «Demek kapıcı adamı aldatmış» sözüyle sondaki «Adam aldatılıyor» sözü birbiriyle karşılaştırılırsa, adamın nesneden özneye, cümlenin de yükümlülük taşımayan etken (aktif) bir eylemden gerçekten trajik bir edilgen (pasif) eyleme dönüştüğü görülür. K., daha sonra adeta yakarırcasına şunları ekler sözlerine: «Ama şunu unutmamalısın ki, kapıcının bir aldanış içinde bulunması onun kendisine hiç zararı dokunmamakta, taşralı adama ise bin kat zarar vermektedir.» Ne var ki, bu sözlerle K., sonunda rahibi köşeye sıkıştırıp kendini savunmak zorunda bırakmayı, ona meydan okumayı başarır. Meselin «yorumlayıcısına» yasanın otoritesinin arkasına sığınmaktan başka çare kalmaz. Bu durumda kapıcıyla ilgili olarak şöyle söyler rahip: «Kapıcı bize nasıl görünürse görünsün, kanunun hizmetinde çalışan biridir, yani kanunun bir adamıdır, bu yüzden de insanların yargılarından uzakta bulunur... Kanun tarafından kapıcılıkla görevlendirilmiştir; onun liyakatinden kuşku duymak, kanundan kuşku duymak demektir.» K. bakımından bu açıklama, onun çıkarcılıkları ve açgözlülüklerinden acı acı yakındığı görevlilerin mahkemenin amacına uygun davrandıkları–oysa mahkeme, K.'nın şikâyeti üzerine suçluları cezalandırmak için dayakçılarını yollar– ya da dosyaları çocuksu müstehcen şeyler içeren sorgu yargıcının liyakatinden kuşku duymakla yasanın kendisinden kuşku duyduğu gibi bir anlam taşır yalnız. Bu yüzden «Her şeye gerçek değil, sadece zorunlu gözüyle bakmak gerekir» diyen rahibin bu özet açıklamasını kabule yanaşmaz. Ama yine de bu paradoksta, K. ve davasıyla değilse bile mahkeme ve onun karakteriyle ilgili bir gerçek

saklıdır. Mahkeme için K.'yı tutuklatmak zorunluğu doğmuş, çünkü bu tutuklama K.'yla iletişim kurmak için tek çareyi oluşturmuştur. Mahkeme, kendi yasasına uygun davranmayışını bu «zorunluluk» ile açıklar. Kendi «gerçeğine» sırt çevirmiştir mahkeme, ama yalnızca insanoğlunun o acımasız «zorunluluktan» bulanmış gözlerinde böyledir bu; mahkemenin kendi «gerçeği» kendi kendisine dayanır, kendi kendisi için anlaşılabilir nitelik taşır, «insanların yargısından uzakta» bulunur, insanlar tarafından insan diliyle kavranılamaz.

Böylece rahibin sözleri, sırf K.'yı kendisi ve suçu hakkında karanlıkta bırakmak için dava üzerine ışık serper. Kafka, bu paradoksu Josef K.'nın rahiple karşılaşmasının başında anlamlı bir simgeyle dile getirir: «Bir ara arkasına dönen K., uzun ve kalın bir mumun az ilerdeki bir sütuna tutturulmuş bir şamdanda yandığını fark etti. Bu her ne kadar güzel bir şeyse de, büyük çoğunluğu yan mihrapların karanlığında asılı duran tasvirlerin aydınlatılmasına hiç elvermiyor, hatta karanlığı daha da çoğaltıyordu.» Işık, koyuluğunu belirtmek için karanlıkta parıldar. Umut da insana verilmişse, umutsuzluğunun dipsizliğini görmesi, algılaması içindir. 'Dava' romanından sızan tüm ışığın kaynağı, rahibin meselinde «kanun kapısından hiç sönmeksizin sızıp gelen» parlaklık, gözlerinin feri zayıflayan taşralı adamın «çevresinin mi gerçekten karanlığa gömüldüğünü yoksa sadece gözlerinin mi kendisini yanılttığını» bilemez olduğu sırada belli eder kendini. Taşralı adamın o ışıktan yalnızca bir parıltıyı algılamasından sonra kesin olan bir şey vardır: «Artık pek bir ömrü kalmamıştır adamın.» Rahipten işittiği sözlerle öldürücü ışıktan nasibini alan K. da, artık fazla yaşamayacaktır.

Taşralı adamı görebilmek için onu bir uçurumun kenarına getirmek de, ışığın işlediği bir suçtur.

PASAPORT

'Kanun Önünde' parabolünde (mesel) kapıcının doğasından ve işlevinden, 'yorumunda' ise yetkisinden söz edilir. Kapıcının kişiliğinde Kafka gerek kendi durumuna, gerek yaşadığı çöküş dönemine ilişkin düşünce ve görüşleri yansıtmış olsa gerekir. Ama yine de*

* Bu bölümün Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra yazıldığını kabul etmemiz hiç de yanlış olmaz.

kapıcının kişiliği öylesine karmaşık, önem ve anlamı öylesine kapsamlı nitelik taşır ki, bu kişinin yaratılmasında yazar, yaratıcı hayal gücünün temelinde yaşamını sürdüren tradisyonlara belki kendisi farkına varmaksızın el atmış gibidir.

*Nihayet kapıcıların önünden geçerek ışığın tahtına, Merkaba'ya çıkmaya çalışan adam tasarımının temelinde gnostik ve hermetik görüşler yatmaktadır. Bu görüşlerin Yahudilerdeki çeşitlemesini, Gerschom S. Scholem, milattan sonra ikinci ve üçüncü yüzyıla kadar izlemiştir. Scholem'in '**Ana Akımlarıyla Yahudi Mistisizmi***' adındaki olağanüstü yapıtında yedi gezegen bölgesinin hükümdarlarından ya da arkont'larından söz edilir; Yahudi gnosisi dışındaki gnosiste bunlar, ruhun dünya bağlarından kurtulmasına karşı durur. Gnosis'in Yahudileştirilmiş şeklinde ise «söz konusu işlevi kapıcılar üstlenir, cennet kapılarındaki sütunların sağında ve solunda dikilirler; gökyüzüne çıkanlar, bunların önünden geçmek zorundadır.» Başlangıçta içinden geçilmesi gereken yedi gezegen bölgesinden ve yedi cennet sarayından Kafka'da bir tek kapı kalmıştır ve bunun da önünde bir tek kapıcı dikilir. Ama aynı zamanda Kafka, bu bir tek kapıcının ardında, sayıya gelmeyecek kadar çok kapıcının bulunduğunu değinerek geleneksel yedi sayısını çoğaltıp sonsuza çıkarır. Taşralı adamın yoluna duran kapıcı, paye bakımından kapıcıların en sonuncusudur. Adeta o görülmez ve kavranılmaz gücün, insanın sınırlı kavrayış yeteneğine verdiği en büyük ödünü oluşturur. Kapıcının temsil ettiği yasanın önünde dikilmesi, ama temsil ettiği şey konusunda sorumluluk taşıyamayışı, bu kapıcıyı bir çelişkiyle donatır.*

Bu çelişkiye Josef K. bilinçli bir aldatmaca, dolayısıyla açık bir düşmanlık gözüyle bakar. Ama kapıcıların düşmanlığı da eski gnostik geleneklerdendir. Ruh izleyeceği yolda engellerle karşılaşmayı beklediğinden, «tehlikeyle karşılaşmaksızın cennet yolculuğunu sürdürebilmesi için bir pasaporta, yani cinleri, arkont'ları ve düşman melekleri korkutup kaçıracak gizli bir isimden oluşan sihirli bir mühre gereksinim duyar... Bu mühür ve gizli isimlerin hepsi de Merkaba'nın kendisinden kaynaklanır, evrenin yaratıcısının o-

* Gerschom S. Scholem, '*Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen*' Zurih: Rhein 1957, 53, 54.

turduğu ateşten tahtın çevresinde ateş sütunları gibi burada dikilirler.» 'Dava' romanında, rahibin meselindeki taşralı adamın elinde kanun kapısından dışarı vuran ışığın bir yansısını içerecek pasaport yoktur. Ama tutuklanan Josef K. böyle bir pasaportu elinde bulundurur. Görevlilerin önünde kimliğini kanıtlamak üzere yazı masasının gözünde bulduğu bir bisiklet ehliyetini çıkarır ilkin, «ama sonra ehliyet pek önemsiz göründü gözüne ve aramasını sürdürüp sonunda doğum belgesini buldu». Doğumu, insan oluşu elindeki en son ve biricik kimlik belgesidir. Ne var ki, bu belge üzerinde dindar bir kuşağın insanoğluna bağışlayacağı bir Tanrı yakınlığının işareti yoktur artık. İnsanın Tanrı'nın benzeri olarak doğuşu, Josef K.'nın, nedenini bilmeden hakkında açılan davayı yürüten makamlar önünde kimliğini kanıtlayabileceği bir belge oluşturmaktan bundan böyle uzaktır. «Buyrun kimlik belgelerimi», der Josef K. «'Bize ne senin kimlik belgelerinden?' diye cevapladı uzun boylu görevli; sesi şimdi bağırır gibi çıkıyordu: 'Hani çocuk yapmaz yaptığınızı.'». Yani çocukluktan çıkmış, öyleyken çocukmuş gibi davrandığı söylenir K.'nın. Yüzeyde K.'nın davranışı mantığa uygundur, bir hukuk devletinin vatandaşlık hakkına sahip çıkmak ister; öyle bir hukuk devleti ki, bildiği kadarıyla dört bir yanda dirlik düzenlik egemenliğini sürdürmekte, tüm yasalar dimdik ayakta durmaktadır. Ama beri yandan, doğum belgesiyle, yaradanın evlatları olarak herkesin eşitlik içinde yaşaması gereken bir ülkenin vatandaşı olma hakkına sahip bulunduğunu bildirir.

Bir kez bu sahne, gerçek bir simgesel davranışın içyüzü kestirilemeyen derin anlamının damgasını taşır kendisinde. Ne var ki, sahnenin çok anlamlılığı, Josef K.'nın katedral sahnesinde rahibe söylediği aşağıdaki cümlede yoğunluk kazanır: «Bir insan insan olur da nasıl suçlu olabilir. biz bu dünyada birimiz ötekimiz gibi insan değil miyiz!» Josef K.'nın davasındaki temel sorun bu cümleyle bir kez daha ortaya atılır. Neden Josef K. daha önce karşılaştığı insanlar arasından seçilip alınarak tutuklanmıştır? Bir yıl süren sonuçsuz araştırmalar kendisine göstermiştir ki, o da öbür insanlar kadar suçlu ya da suçsuzdur. Başkaları arasından seçilerek tutuklanmasındaki keyfiliğe isyan eder. Eğer o suçluysa, öbür insanlar da «biri ötekisi gibi» suçludur. Kendisini ve karşılaştığı diğer sanıkları özgürlük içinde gezip dolaşan kişilerden ayıran nedir? «Orası öyle», diye

cevaplar rahip, «ama bunları suçlular söyler hep.» Bu, Josef K.'yı asla doyuracak bir cevap değildir; romanın başındaki görevliler gibi rahip de kendisine kişisel suçunun ne olduğunu pek açıklayamamıştır. Bir kez daha Josef K., Tanrı'nın kendisine benzer şekilde yarattığı bir insan olduğunu kanıtlama girişiminde bulunur, ama bir kez daha geri çevrilir. Ne var ki, bu kez, Tanrı'nın bir evladı olma hakkını onu tanımak istemeyen bir rahiptir. Bu davranışıyla rahip kendi maskesini alaşağı eder yüzünden, K.'ya düşman gözüyle bakan ve onun kanun kapısından içeri ayak atmasını engellemeyi amaçlayan bir kapıcı olduğunu açığa vurur. Daha da kötüsü, bu kapıcı kanunun önünde değil, kanunun içinde bekleyen bir kapıcıdır. (Rahibin katedralin içinden gelerek K.'nın karşısına çıkması ve sahne sona erer ermez yine katedralin karanlığı içerisine dalıp kaybolması bir raslantı değildir, Kafka'nın bilerek başvurduğu sanatsal bir uygulamadır.) K.'nın ruhunun gökyüzü yolculuğunda karşılaştığı rahip tarafından geri çevrilmesi, çağdaş bir yazarın hayalinde gnostik bir vizyonun büründüğü nihilist kılığı gösterir. Katedral sahnesi, kanun ile insan arasındaki kopukluğun kesinliğini belirten bir mühür oluşturur. Josef K.'yla rahibin birbirini yanlış anlaması da, insanı ilkin huzuruna davet edip sonra onu yanlızlığının sefaletiyle baş başa bırakan mahkemeye karşı bir suçlama içerir.

RESMİ GİZ

Kafka, kanuna karşı mukabil davaya romanın ilk sayfasından başlar ve K.'nın tutuklanmasından idamına kadar izler onu. Bu arada savunmanın ve davacının seslerinin sürekli birbiriyle kesiştiği görülür, bu yüzden de ne davacı, ne dava edilen –ne de okuyucunun kendisi– dava konusunda açık seçik bir fikir edinir. Romanın sonuna kadar mahkeme K.'nın suçluluğu, K. da kendi suçsuzluğu üzerinde diretir. «Suç» ve «kanun» sözcükleri ilgili iki taraf için birbirine aykırı anlamlar taşıdığından –K. mahkemeyi bir çeşit sivil organ olarak görmekten vazgeçmez, mahkeme ise insanüstü bir yargı gücüne sahipmiş gibi davranır–, dava sonunda ister istemez bir mesel (parobol) kılığına bürünüp sonsuzluk içinde yitip gider ya da daha gerçekçi bir söyleyişle hiçlikte sonlanır. Tutuklanmasından kısa bir süre sonra ilk sorgulaması yapılır K.'nın ve ilerde başına gelecekler konusunda onu bir sezgiyle donatır.

Bu ilk sorgulama, aynı zamanda yargı organının insanı serseme çeviren çeşitli ayrıntılarıyla K.'nın doğrudan ilk karşılaşmasını oluşturur. İlerde kendisine yalnızca haber ve spekülasyon olarak iletilecek şeyleri yargı mekanizmasının bu en alt kademesinde, kapıcılardan en küçüğünün kapısının eşiğinde gerçek olarak yaşar. Mahkeme dosyalarındaki yazıların havı dökülmüş – iğrenç karakteriyle tanışır, soruşturma yargıcının masasının üzerindeki küçük not defterine sanki bir pislik (ya da insanın elini yakıp kavuran) bir nesneymiş gibi parmaklarının ucuyla dokunur ancak.

K., bu yargı organıyla ilk karşılaşmasının sonuçlarını hayli uzun bir hitabet parçasıyla özetler. Başlangıçta alçak sesle: «Hiç şüphe yok ki», der, «hiç şüphe yok ki, bu mahkemenin bütün eylemlerinin gerisinde... büyük bir örgüt saklı yatıyor.» Derken sesini yükselterek şu soruyu yöneltir soruşturma salonundakilere: «Peki, nedir bu örgütün amacı, baylar?» Bu arada kuşkusuz gereken yüksekliğe ulaşmış olması gereken sesiyle soruyu yine kendisi cevaplar: «Amacı suçsuz kişilerin tutuklanması, bu kişilere karşı saçma ve benim davada olduğu gibi çokluk sonuçsuz kalacak bir kovuşturma ve soruşturmanın yürütülmesi.» Oturum onun için kaybedilmiştir. K. bu mahkemenin açıkça ortada görünen çelişkilerinin, disiplin ve savsaklığının, otorite ve yetkisizliğinin gerisinde bir üçüncü ve belki ötekilerden daha derin bir paradoksun saklı yattığını, yani bu mahkemece açılan davanın hem herkese açık, hem gizli nitelik taşıdığını fark etmemiştir.

Henüz Josef K. yatak odasının kapalı kapılarının ardındayken, henüz tutuklandığı kendisine bildirilmemişken yaşlı bir komşu kadının «olağanüstü bir merakla» kendisini gözetlemesiyle bu paradoks duyurur sesini. Kovuşturma Bayan Grubach'ın pansiyonunun bir odasından bir ötekisine taşınınca, yaşlı kadın da tutuklamadaki sahne değişikliğine uygun olarak bir pencereden ayrılıp bir ötekisine yönelir, çok geçmeden kendisinden pek daha yaşlı bir adamı da birlikte çekip pencereye getirir, kolunu adamın beline dolamıştır. Sonunda yolun karşı tarafındaki topluluğa bir adam daha katılır; boyu iki ihtiyarın boylarından daha uzundur, «yakası açık bir gömlekle» iki ihtiyarın arkasında dikilir ve «kızıla çalan sivri sakalını parmaklarıyla boyuna evirip çeviriyordu». K.'nın tutuklanmasının

gizli kalması planlanmışsa, bu plan başarısızlığa uğramıştır: komşular bir locada oturur gibi giderek büyüyen bir ilgiyle pencereden Bayan Grubach'ın pansiyonunda sahnelenen oyunu izlerler.

Tutuklanmasından kısa bir süre sonra K. iki görevli tarafından Froylayn Bürstner'in odasına götürülüp şefin karşısına dikilir, burada üç genç adamla karşılaşır, daha sonra kendi çalıştığı bankada alt kademeden memurlar oldukları anlaşılır bunların: «... bu habire elini kolunu sallayan sanki baston yutmuş Rabensteiner'le gözleri çukura gömülmüş sarışın Kullich'i ve yüzündeki müzminleşmiş bir kas geriliminin yol açtığı gülüşe bir türlü katlanılamayan Kaminer'i...». Bu üç kişinin birden sahnede boy göstermesinin nedeni belirsizdir, K.'yı meslektaşlarının da gözünde küçültmek için mahkemenin bu üç kişiyi davet etmiş olması dışında akla gelebilecek bir başka neden yoktur. Ne var ki bu, tutuklanmasının K.'yı işi gücüne gitmekten alıkoymayacağı konusunda şefin verdiği güvenceyle dolaysız bir çelişki oluşturur. Ancak, üç gencin isimleri, onların Bayan Grubach'ın pansiyonunda bulunmalarının nedenini açıklar bize, bu da mahkemenin başvurduğu bir önlemdir. Alman Rabensteiner, Çek Kullich ve Yahudi Kaminer aynı zamanda Josef K.'nın kenti Prag'da yaşayan üç ayrı milliyet mensuplarının temsilcileridir. Böylece Josef K. **urbi et orbi** (herkesin gözü önünde) tutuklanmış olur; suçu gizli tutulmadığı gibi, bütün dünyanın önünde sergilenmek istenir.*

Pazar günü yapılacak ilk sorgulamayı bürosunda çalışan K.'ya telefonla haber veren ses, kişisellikten uzaktır. «Dikkati çekilir K.'nın, gideceği evin numarası verilir kendisine». Ama yine de telefonda konuşan esrarengiz ses, K.'nın düşüncelerine aşina görünür; tutuklandığı günün akşamı K.'nın Bayan Grubach'a söylediği sözleri işitmiş gibidir; «Bankada hazırlıklıyımdır hep, böyle bir durum dünyada başıma gelmez... Masamın üzerinde bir dış telefon ve bir iç telefon vardır... Hem sonra bankada her şeyden önce bir çalışma

---

* Pavel Eisner, bu ismin Çekçe *Kulich*'in Almanca yazılışı olduğunu saptamıştır. Çekçede Kulich ise kukumav, yani karga (kavka) gibi bir ölüm kuşudur. Rabensteiner de Ortaçağdaki idam yeri Rabenstein'ı çağrıştırdığından, karşımızda taşıyıcılarının kasvetli bir misyon yüklenmiş kişiler olduğunu gösteren *nom parlant*'lar (konuşan isimler) bulunmaktadır ('Franz Kafka'nın *Davası* ve Prag', German Life ve Letters, Neue Reihe, XIV [1960/61] 19).

havası içinde bulunurum, yani aklım başındadır hep, bankada böyle bir durumla karşılaşmak benim için adeta zevk olurdu.» İşte şimdi buyursun, zevki görsündü K. Sanki Bayan Grubach'a söylediği sözlerle mahkemeyi kışkırtmış gibi, ses, büro telefonundan arar kendisini ve ona ne aklı başında olmasının, ne de çalışma alışkanlıklarının sözü edilmeye değer olduğunu kanıtlar. Aynı zamanda gizli dava tehdidi amirlerinin, müşterilerin ve emrindeki memurların huzurunda şekillenmeye başlar.

İlk oturum kentin bir kenar mahallesinde külüstür bir sokaktaki binada yapılırsa da, günlerden pazardır, yani Tanrı'nın dinlenmeye çekildiği gündür. Sokağın ismi Julius Sokağı'dır; isim Sezar'ı, onun görkemini ve hazin sonunu çağrıştırır. Ama temmuz ayını, yaz aydınlığını ve dinlencesini de çağrıştırır beri yandan. Ne var ki «pazar günü hava kapalıydı» ve K. bir mahmurluk içindedir, gedikliler masasındaki bir eğlenti dolayısıyla gece gereğinden uzun bir zaman meyhanede kalmıştır. Gün temmuz ayında bir pazardan çok mahmur bir pazartesidir adeta. Gerçekten de Mahkeme Sokağı'ndaki tüm dükkânlar açıktır, meyve satan bir seyyar satıcı el arabasıyla K.'ya çarpıp onu neredeyse yere devirecek olur, zengin mahallelerinde hurdaya çıkarılmış bir gramafon «cıyak cıyak ötmeye» başlar. O gün aslında müdür yardımcısının yelkenlisindeki bir partiye katılması gereken K. için bu sahne, boş vaktine ve sosyal konumuna karşı bir saldırı niteliğini taşır. Kendisini aşağılanmış görür çaresiz, sorgulanmak üzere işçi kesiminin oturduğu böyle bir semte çağrılmasını, kasten başvurulmuş bir küçük düşürme olarak algılar. Ne var ki, doğası bakımından esnek biri olduğu için, çok geçmeden yeni duruma uyum sağlar, kafasından bir adres uydurur, «kapı kapı dolaşıp her dairede Marangoz Lanz diye birinin oturup oturmadığını soracak, böylece odaların içerisine bir göz atabilecekti». Ama yargıcın bir boyacı olup olmadığını sorması üzerine, içindeki hınç duygusu ve incinmiş gururu hemen yine duyurur sesini. «Hayır», der K., «büyük bir bankada birinci şefim.» Bu cevabı salonda öylesine bir kahkaha tufanına yol açar ki, K. da bu genel neşe havasına katılmaktan kendini alıkoyamaz; kuşkusuz bunu yaparken kendi sınıf bilinciyle kendisinin alay ettiğinin farkına varmaz pek.

Mahkemenin oturum için kenar mahallelerden birindeki bir kira evini seçmesi, kuşkusuz yalnızca yüzeysel bir izleyici için «sosyal

kritik» bir yön içerir. Burada sigaya çekilen toplum değil, K.'dır. Mahkeme sorgulama için K.'yı alışık olduğu ortamdan dışarı çekip almakla, olayı en azından belli ölçüde bir gizlilikle donatır: Davası böylelikle büyük burjuva eşi dostundan daha iyi saklı tutulabilecektir. (Beri yandan, söz konusu davranış mahkemenin saldırgan amacına düpedüz uygundur; kendisini yüksek bir sosyal çevreden aşağı bir sosyal çevreye çekip alan mahkeme, bu davranışıyla K.'yı şoke etmek ve gözünü yıldırmak istemiş olabilir.) Ne var ki, mahkeme Julius Sokağı'na çağırmakla K.'nın bankadaki konumunu gözetmek gibi bir amaç gütmüşse, bu soylu amacı tuhaf bir karşılaşma etkisiz kılar: Julius Sokağı'na giden K., yolda tutuklanmasının üç memur tanığı Rabensteiner, Kullich ve Kaminer tarafından görülür: «İlk ikisi bir tramvayla önünden geçip gitti. Bir kahvenin terasında oturan Kaminer ise, K. geçerken merakla korkuluğa abanıp onu izledi.»

Sorgulanacağı salonda hayli geniş bir kalabalık görmesi K.'yı şaşırtır: bir polis karakolu ya da bir mahkeme binasının yerine bir toplantı salonundan içeri sokulur. «Pek çeşitli kimselerin oluşturduğu bir kalabalık... iki penceresi bulunan orta büyüklükte salonu doldurmuştu; salon, tavanın hemen altında bir galeriyle çevrilmişti. Galeri de tıklım tıklım doluydu; buradakiler ancak iki büklüm ayakta durabiliyor, başları ve sırtları tavana değiyordu.» Görünüşe bakılırsa, salonun zemininde iki ayrı gurup karşılıklı oturmuş, herkes kendi grubundakilerle çene çalmaktadır. Galeridekiler ise bir üçüncü fraksiyon oluşturur gibidir, en azından üzerlerindeki daha hırpani giysileriyle aşağılarındaki kalabalıktan ayrılırlar. Salondakilerin hepsi de soruşturmayı birtakım yorumlar ve eleştirel sözlerle izler. K., salondaki iki ayrı grubu birbirinden ayırmasını öğrenir giderek: sağdaki grup mırıldanıp homurdanmalar ve alkışlarla soruşturmaya bizzat katılır; K.'nın mesleğinin açıklanması buradakilerin ansızın gülmesine yol açar. Öbür grup sayıca daha az kişiden oluşur, ama anlamını bir türlü çıkaramadığı sürekli susuşlarıyla etkiler, tedirgin ederler K.'yı. Daha sonra K., iki gruptakilerin birbiriyle hararl hararl bir düşünce alış verişine koyulduğunu fark eder. Beri yandan, ister sağ, ister sol gruptan olsun, bütün ilk sırada oturanların yüzlerinin merakla kendisine çevrildiğini görür. «Hepsi de hayli yaşlı kimselerdi ve birkaçı ak sakallıydı. Yoksa söz sahibi kişiler miydi bunlar?..»

K., uzun süre kalabalığın içyüzü konusunda bir fikre varamaz. Seyircilerden mi oluşmaktadır bu kalabalık, sanıklardan mı, tanıklardan mı, yoksa olağanüstü çok sayıda jüri üyesinden mi? Kalabalıktaki kişilerin seçiminde göz önünde tutulmuş bir ilkenin varlığı başlangıçta pek saptanacak gibi değildir. Salondakilerin pek çoğunun üzerinde yabanlık giysiler vardır –ne de olsa günlerden pazardır–; ancak bir işçi mahallesinde bulunduğumuz için, bu yabanlık giysiler bile yıpranıp havi dökülmüş şeylerdir. «İşte bu giysilere bir anlam veremiyordu K., yoksa bütün bu toplantıya siyasi bir bucak toplantısı gözüyle bakacaktı.» Manüksride «siyasi toplantı»nın yerinde başlangıçta «sosyalist toplantı» sözcükleri yer almaktaydı. Salondakilerin sayısı hayli kabarıktır; oturum salonunun kapısı kapalı olup içerdekileri dışarıdan ayırmasına karşın kalabalık sanki dışarıya, kentin kenar mahallesinin sokağına taşar, hatta daha da ileriye uzanıp yoksulların oturduğu bütün mahalleyi doldurur, sonunda bütün kenti içine alır. Gerçekten de siyasal bir grubun yöneticileri kendi seçmen kalabalıklarını böyle temsil eder, içlerinden çıktıkları parti adına böyle davranır ve konuşur. Salondaki topluluk kendi arasında sol ve sağ, ilk sıra ve arka sıralar, galeri de hesaba katılırsa yukarısı ve aşağısı olmak üzere birtakım bölünmeler gösterirse de, salondaki topluluk temelde bir birlik ve bütünlük oluşturur. Grubun üçe bölünmesinin nedeni açıklığa kavuşmaz; ne var ki, üç memur Rabensteiner, Kullich ve Kaniner gibi salondaki kalabalığın her bölümü de daha yakından belirtilmemiş bir bütünü, kalabalığın tümü ise insanlığı temsil edebilir.

Sorgu yargıcı, K.'yı öne çıkmaya davet eder. Seyircilerden biri yükseltiden sıçrayıp iner aşağı, K. da onun yerini alır. Ne var ki, yargıç yüksekte bir yere gelip dikilmesini istememiştir kendisinden; bunu yapmakla K. kendisini sorgu yargıcıyla eşdeğer bir düzeye çıkarmış ve böylece kendisini hayli sıkıntılı bir konuma sokmuştur: «... arkasında öylesine bir itişip kakışma vardı ki, karşı koymaya çalışsa, sorgu yargıcının kendisini yükseltiden aşağı yuvarlaması işten değildi.» Ama yalnız bedensel değil, ruhsal bakımdan da karşı kor K. ve içine düştüğü güç durumdan kurtulmaya çalışır. Ama bütün protestoları, yakınmaları ve mahkemeyi aşağılayıcı sözleri, olup bitenleri anlama bakımından kendisini bir karış bile ileriye götüremez. Ancak yükseltiden yine sıçrayıp salona inerek –«sağına soluna aldır-

madan» yapar bu hareketi– fizik bakımdan kalabalıkla yeniden eş düzeye gelir gelmez, bir sezgi uyanır içinde: «Dört bir yanındaki şu suratlar da neydi öyle? Fıldır fıldır dönüp duran bu küçük kara gözler, sarhoşlarınki gibi bu sarkık yanaklar da ne oluyordu? Sert ve seyrek uzun sakallara uzanan eller, sanki sakal sıvazlamıyordu da yumulup birer pençe durumunu alıyordu. Ama sakalların altında –K.'nın keşfettiği asıl şey de buydu– giysilerin yakalarında boy boy ve renk renk rozetler parıldamaktaydı. Görülebildiği kadarıyla herkeste vardı bu rozetlerden.» Böyle yakından bakıldığında, salondaki topluluk gerçekten sefil, bozulmuş kişilerden oluşuyora benzer. Ama gerçekten bozulmuş kimseler midir bunlar? Yanaklarının sarkmasına, kuşkusuz ayyaş kimseler olduklarının bir kanıtı diye bakılamaz; ancak kıyaslamalara başvuran hayal gücüyle K., bu insanları aşırı alkol düşkünlüğüyle suçlar. Sakalları hem sert, hem seyrektir, bu kendi içinde bir çelişki içerir; kuşkusuz öyle bir çelişki ki, çözülüp dağılarak bir hiçlikte sonlanır; çünkü sakalları sıvazlamak isteyen el –«sanki sakal sıvazlamıyordu da yumulup bir pençe durumunu alıyordu»– sakal yerine bir boşluktan içeri uzanır. K.'nın midesini bulandıracak kadar gerçeklik taşıyan bu gerçekdışı durumla, sakalların altında K.'nın gözüne çarpan rozetler çelişir bu kez. Rozetler değişik büyüklük ve renktedir, topluluğu paye bakımından çeşitli kademelere ayırır. Beri yandan, birlik ve beraberliği içeren bir cephe halinde kaynaştırır salondakileri ve bu cephe salonda bulunup söz konusu kimlik belgelerinden birini taşımayan K.'ya karşı yönelir. Ne var ki, K.'nın salonda yaptığı bulgulamalar bu kadarla kalmaz: «...ansızın arkasına dönen K., elleri kucağında sessiz sakin kürsüden bakan sorgu yargıcının yakasında da aynı rozetlerle karşılaştı... 'Demek öyle!' diye yükseltti sesini, kollarını havaya kaldırarak. Ansızın keşfettiği şeyi açığa vurmadan duramadı, 'Bakıyorum, hepiniz de memursunuz...'» Salondakilerin hepsi de, K.'nın az önce cerbezeli bir konuşmayla lanetletip mahkûm ettiği dev bir örgütün adamlarıdır. Seyirciler sorgu yargıcının meslektaşlarıdır; sorgu yargıcının kendisi ise, besbelli mensup olduğu yüksek mevkiin bir simgesi olarak birden çok rozeti bir övüngenlikle yakasında taşır ve bunun sanık üzerinde uyandıracağı izlenimi umursamaz hiç. Burada şu soru sorulabilir: Acaba K., neden oturumun sonuna yaklaştığı sırada bu rozetlerin farkına varır? Buna verilecek cevap, söz konusu

simgelerin ancak o sırada K.'nın gözüne çarpmasının yazar tarafından istenmiş olmasındandır. Gerçekten de rozetler bu mahkemenin taraftarlarını belirler, çünkü aynı zamanda hem alenî, hem gizli, hem gözle görülür, hem görünmez nitelik taşırlar. Bir örgütteki üye sayısını gösterir, salonu dolduran kalabalık gibi üye sayısı hayli kabarıktır bu örgütün. Tek tek üyeler yargılamada başvurulan araç ve izlenen yollarla ilgili olarak değişik görüşler taşıyabilir (nitekim rozetler de değişik büyüklük ve renktedir), ama davanın kendisiyle ilgili olarak tam bir görüş birliği içindedirler. İlk andan başlayarak K.'nın karşısında belirgin olarak düşmanca yer alırlar; bunun için rozetler gerekmez. Sonunda gerçek yüzleri açığa çıktığında ise, K., davası bakımından ona yararı dokunacak hiçbir bilgi edinemez kendilerinden. Sorgu yargıcının rozetinde herhangi bir ayrıntı çarpmaz dikkatine; en azından ayrıntılara dikkat etmeyi ihmal eder; okuduğu bir sözcük yoktur rozetlerde, bu açık-gizli topluluğun niyetlerini ele verecek bir işaret ele geçiremez. K.'nın rozet olarak algıladıkları belki de düğmelerdir.

Ama davadaki gizin kapsamı daha da geniştir, hatta sorgu yargıcıyla yoldaşlarından bile saklı olabilir bu giz. Daha salona girişinde, kapının arkasından kapanması gerektiği K.'ya bildirilir: «Artık kimse salona giremez.» Bu sözden K. salondaki topluluğun beklediği kimse olduğu sonucuna varır ki, bu da akla yakın bir sonuçtur. Ayrıca, sorgu yargıcı oturuma geç geldiği için kendisinden hesap sorar: «Bir saat beş dakika önce gelecektiniz.» Bu iki ayrı söz dışında, salonda yapılan şeyin ilk sorgulaması olduğuna kendisini inandıracak bir başka şeyden söz açılmaz. K.'nın mesleğinin ne olduğunu bile bilmez sorgu yargıcı. Tabii bu, zaten normalde K.'ya pek nazik davranmayan alt kademeden bir memurun kötü niyetli bir oyunu olabilir. Ne var ki, K., daha büyük bir olasılıkla, mahkeme için karakteristik olup davanın yalnızca K.'yı tutuklamaya gelen görevliler değil, ayrıca alt kademe memurları için de gizliliğinden kaynaklanan yetki ve yetkisizliğin kendine özgü karışımını yaşamış olabilir. Bu konuda bilgi sahibi olması gereken Avukat Huld: «Dosyalarla karşılaşır, bilmezlermiş nereden geldiklerini; dosyalar ellerinden çıkıp gider, bilmezlermiş nereye gittiklerini» diye açıklamada bulunur. Bu davada saklı yatan asıl ironi, gerçekten de, davayı kamu önünde temsil etme görevini üstlenen kişiler için bile onun anlaşıl-

mazlığını korumasından kaynaklanıyor gibidir.

Sorgu yargıcının son sözleri bile, K.'nın davasının ilerde ne gibi bir seyir izleyeceği konusunda hiçbir sezgi ve bilgi içermez. «Bir noktaya, yalnız bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum», der sorgu yargıcı, «bugün –belki siz işin bilincine varmış değilsiniz henüz– sorgulamanın tutukluklar için kesinlikle sağlayacağı bir avantajdan kendinizi yoksun bıraktınız.» Bu sözler oturumda söylenen daha başkaları gibi içerikten öylesine yoksun olmasına ve felaket müjdecisi bir nitelik taşımasına karşın, söylendikleri çevre bakımından derin bir anlamı barındırır kendilerinde. K. salonun kapısına seğirtmiştir, ama ayağını ondan daha çabuk tutan sorgu yargıcı kapıya gelmiş onu beklemektedir. Sorgu yargıcı bir an kapıda durur ve tutukevi rahibinin meselinde meslektaşı olan kapıcının taşralı adamı kanundan içeri girmekten alıkoymasına karşılık oda K.'nın kanundan çıkıp gitmesini engellemeye çalışır. Ama K. «kapıya bakarak güldü»; hem mahkemeye açılan, hem mahkemeden dışarı açılan kapıdır bu. kendini salondan dışarı atan K., kendini kesinlikle bir tutukluluk yaşamından içeri atar.

KADINLAR

Sorgulama salonunda yaptığı konuşmaya doruk noktasındayken ara verir K. Salonda bir çığlık işitilmiştir, sesin geldiği yere bakan K.'nın gözlerine çamaşırcı bir kadın ilişir. Kadının yüzünü tanır K.; kadın onu en son kişi olarak sorgulama salonuna almıştır ve kendisine «daha salona girişinde bir bozguncu» olarak görünmüştür. Ama kadın değil, onu bir köşeye sıkıştırmış kucaklayan adamdır bağıran. Bu adamın sonradan hukuk öğrencisi ve sorgu yargıcının «çalışma arkadaşı» olduğu anlaşılacaktır. Ama şimdilik salonda oturmaktadır, «ağzını yaymış, tavana bakıyordu», ancak neden bağırdığını açığa vurmaz. Bir şehvet çığlığı ya da duyulan bir acının yol açtığı bir feryat olabilir bu, ama belki de bunların her ikisidir.

Aşırı belirginliği dolayısıyla Kafka'nın sonradan çizdiği bir varyantta, konuşmanın kesintiye uğramasının cinsel nedenden kaynaklandığı vurgulanır: «K. sadece, kadının düğmeleri çözülmüş bluzunun belinden aşağı çepçevre sarktığını ve bir adamın kapının yanında bir köşeye sıkıştırdığı kadının yalnız kombinezonla örtülü vücudunu

kucakladığını gördü.» Nedeni her ne kadar belli değilse de, huzuru kaçıran bu olayın K. üzerindeki etkisi açıkça gösterir kendini: K. yükseltinin üzerinden sıçrayıp aşağı iner ve kalabalıkla göz göze gelir; kalabalık rozetlerini gösterir ona ve salondaki toplantının içyüzünü açığa vurur. Bir bakıma çamaşırcı kadın, salondaki komploculann gerçek yüzünü görmesinde K.'ya yardım etmiştir. Bu yüzden, daha sonra kadın şu sözleri söyler haklı olarak: «Ama sözünüzün yarıda kesilmesi sizin için iyi oldu». Davasının ilerki seyrini düşünen K.'nın, kadının sözlerine itiraz etmesi için bir neden yoktur ortada.

Ne var ki, çamaşırcı kadın konusu bu kadar yalın değildir. Kadın, başlangıçta görüldüğü gibi meslekten bir çamaşırcı kadın değildir; K.'nın gözleri kendisine iliştiğinde, tesadüfen çocuklarının kundaklarını yıkayan genç bir annedir. Ne var ki, anneliği şehvet arzusunu açıkça sergilemekten kendisini alıkoymaz. Gerek hukuk öğrencisinin, gerek sorgu yargıcının kendisine şehvetle yaklaştıkları ve bunda da başarılı oldukları bir kadındır, bu da kadının kocasını hayli kızdırır. Kadın, başlangıçta yardım etmek isteyen biri kimliğiyle de olsa, yanlış anlamalara yer vermeyecek gibi K.'ya da peşkeş çeker kendisini. Gerçekten de K.'ya yardım eder; onun: «Acaba Lanz adından bir marangoz oturuyor mu burada?» sorusuna karşılık «Buyrun!» sözü bir cevap oluşturmazsa da, K.'nın oturum salonundan içeri girmesini sağlar. K.'nın yarı yalan sorusuna tam bir anlayışla karşılık verir; K.'nın düşüncelerini sezgisel yoldan okumuştur, onun tuzak sorusunu suskun bir suç ortağının göz kırpışıyla cevaplar. Daha sonra kendisi de salona girer, dikkati çekmemek için olanca gayreti gösterir; kendini hukuk öğrencisine teslim eder, bu da bilinen sonuçlara yol açar; ama sonradan oturum salonuna kendisi için girdiğine K.'yı ikna etmeye çalışacak kadar arsızca davranır. Kadındaki erkek düşkünlüğü dikkkate alınırsa, bu sözleri gerçek olabilir, ancak yalan dolanın tüm petek gözlerinden ışıl ışıl bakan bir gerçektir bu. Çamaşırcı kadının bir evet ya da hayır ile belli bir kategori içine sokulması olanaksızdır; davetkâr dış görünümüne, «ışıl ışıl parıldayan gözlerine» karşın, K.'yı yalnız cezbedici değil, aynı zamanda itip uzaklaştırıcı yönde etkiler. Etrafına yaydığı korkuyla çevresindekilerin, yani kanunun bir parçası olduğunu gösterir. Kadınların yaşam alanı mahkemenin paradoks dünyasının içinde-

dir, bu dünyada özel bir bölgeyi ellerinde bulundurur kadınlar ve daha da ileri derecede bir çelişki bu bölgenin belirleyici özelliğidir.

Kafka'nın 'Dava'da kadınlar için belirlediği rol, bu romanla ortaya koyduğu iddianamenin ayrıntılı bir ek bölümünü oluşturur. Yazar, kendisinden yetmiş beş yıl önce Friedrich Hebbel'in 'Judith' tragedyasıyla başlattığı «karşıt cinsiyet mensupları arasında görülmekte olan» davayı bu romanıyla sürdürür. 'Kayıp' yazarı, henüz kadınları yeterince tanımaz; 'Şato' yazarı ise kadınları, yazarlığının orta döneminde kaleme aldığı 'Dava' romanındaki gibi bir acımasızlıkla tanımlamayacak kadar çok şey bilir. 'Dava'da söz konusu acımasızlığa başvurulması, yaşamöyküsel nedenler düşünüldüğünde doğaldır. Kadınlar, kanuna giden yolda ellerinden geldiği kadar K.'ya eşlik ederler; bu arada «bir bakama yasak» olmasına aldırmayarak kendi gözlemlerinde bulunurlar. K.'ya savunmasında yardım etmeleri, kişisel nedenlerden kaynaklanır; ama sonradan çamaşırcı kadın gibi yalnızca sanığın çıkarını düşünerek ona yardım ettiklerini ileri sürerler.

Avukat Huld'la tamamen karanlık bir ilişki içinde bulunan Leni, romandaki öbür kadınların hepsinden çok Kafka'nın kadınlar üzerindeki görüşlerini dile getirir. Romanda avukatın bakıcısı olarak karşımıza çıkar, ilk anda acıma ve özveri duygularıyla yüreği ağzına kadar dolu bir kimse izlenimini uyandırır. Hemşireler, hasta kişilere yardım eden ve onların ıstıraplarını dindirmeye çalışan kişilerdir kuşkusuz. Ne var ki, Leni yaradılışı dolayısıyla herhangi bir kimseye yardım elini uzatabilecek biri değildir; bakımına emanet edilmiş kişiler, insan sefaletinin kopyalarını oluştururlar adeta, onun bakıcı ellerinin altında eriyip giderler. Yalnızca bakımına terk edilmiş kişilerin umutsuz vakalar olmasıdır ki, Leni'yi bakıcılık işini üstlenmeye heveslendirir. Hastaların iyileşme umudunun bulunduğu yerde ise, bu işe pek yanaşacak biri değildir; bir yardımcı olarak yaptığı işe gelince, boş bir gevezelikten fazla bir şey sayılmaz.

Leni'yi yalnız göremeyiz asla; ya avukat ya da onun müşterilerinden biriyle ilgilenir hep. Hatta Tüccar Block'a bile ilgi göstermekten geri kalmaz, oysa kendisi için «acınacak bir insan» olmaktan öte bir önem taşımaz Block; bu zavallı kişi için «avukatın önemli bir müşterisi» diyerek az önce verdiği yargıda bir düzeltmeye başvurur.

Bu açıklama, Block'a yardım etmesine maddi çıkarların yol açtığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda onun tutarlı düşünceden dipedüz yoksunluğunu ortaya kor; konuşma sırasında farkına varmaksızın düşüncesini değiştirebilmektedir. Ağzından çıkan sözlerde dürüstlük izlenimi uyandıran şey de yine yanıltıcıdır. Gevezelik saplantısına yakalanmış biridir Leni; düşüncelerini adeta doğal halleriyle, yani acımasız bir çıplaklık içinde açığa vurur, onların ne ölçüde gerçeklik taşıdığını ise hiç umursamaz. Kendi kendisiyle çelişir sürekli; dolayısıyla o anda konuştuğu şey konuşmak istediği şey midir, bu konuda kesin bir yargıya varılamaz. Ayrıca, efendisi ve üstadı Avukat Huld'un Leni'nin «sırnaşıklığı» dediği şey, bir yere konmak ve oradaki besini emmek gibi böceklere özgü olup temelinde dindirilmez bir saldırganlık yatan bu özellik de Leni'nin karakter tablosunda yer alır. Huld'un nitelemesi, Leni'nin yardımseverliğinin cinsel kaynağını göz önüne serer: «Leni'nin tuhaf bir huyu var, o da şu: Leni sanıklardan pek çoğunu güzel bulur, hepsine sokulur sanıkların, hepsini sever. Ancak öyle anlaşılıyor ki, onlar tarafından seviliyor da.» Avukat, Leni'nin cinsel yaşamını yalnızca pasif ağız şapırdatmalarıyla paylaşır: «Bazen izin veririm, anlat derim, anlatır bu sevgililerinden, beni oyalar.» Ne var ki, Leni bu aşklarını anlatırken duyma yeteneğine sahip olduğu biricik duyguyu açığa vurur: erkek açlığı.

Ruhsuz biridir Leni, bir sanıktan ötekisine yer değiştiren bir nesnedir. Hatta görünümü de bir nesne durumuna sokar onu: «... yapma bir bebek gibi değirmi bir yüzü vardı kızın, yalnız solgun yanaklarıyla çenesinde değil, şakaklarında ve alnının kenar kısımlarında da bir yuvarlaklık göze çarpıyordu»; devinimlerinde tellere asılmış hastalıklı bir kuklanın cansızlığı okunur. Kendisi de, kendisine bir başkasıyla değiştirilebilen bir nesne gözüyle bakar: K.'yı kabare dansözü Elsa'nın elinden kaptığına emin olunca bir zafer edasıyla sesini yükseltir: «Bana değiştiniz sevgilinizi, gördünüz mü, bana değiştiniz sevgilinizi!» Kendi kişiliğini tanımaktan uzak olduğu için, sırf korkudan kaçıp kollarında soluğu alan sanıkların kişilikleri de kendisi için bir anlam taşımaz. Leni'ye yenik düşen K.'nın da bundan böyle rahat ve huzuru gider elinden. Gerçek bir koleksiyon tutkusuyla gözü dönmüş Leni, sanıklardan bir koleksiyon yapar ve koleksiyonunu büyültmek uğrunda her türlü yola başvurur. Nesne Leni, insana nesne gözüyle bakar.

K.'yı da koleksiyonuna katmak için açıkça duyduğu istek, K.'yı tanıdığı hemen ilk akşam ona verdiği tavsiyede duyurur sesini: «...nasılsa bu mahkemeye karşı çıkılmaz, itiraf etmek gerek.» Son derece pratik bir hemşiredir Leni, K.'nın itiraf edebileceği gerçekle ilgilenmeksizin, itirafı, kendi deneyimine göre başarıya götürecek biricik genel tedavi yöntemi olarak ona önerir: «Siz de ilk fırsatta itiraf edin. Ancak o zaman bu işten yakayı sıyırabilirsiniz, ancak o zaman!» Yardım için uzanan elinin gerçekte bir pençeden farkı olmadığı, itiraf etmesi durumunda bile yardım gereksineceğini K.'ya söylemesiyle açığa vurur kendini: «Ama siz böyle bir yardımdan yana tasa etmeyin, ben kendim bunu üzerime alıyorum.» Tavsiyesini kabul etmeyip suçsuzluğu üzerinde diretmesine karşın, K.'yla ilişkisini sürdürür Leni. Ne var ki, sonunda avukattan vekâletini geri alacağını, dolayısıyla kendi bakımından yakayı kurtaracağını açıklayan K.'nın üzerine atılmaktan çekinmez, «ama önüne durdu tüccar (Block), o da bunun üzerine tüccarı yumrukladı.» Leni'nin bu davranışındaki karanlık tehdit, onun hemşire kimliğiyle göstermekle yükümlü olduğu şefkat ve merhameti alabildiğine grotesk bir şekilde düzmecelikle suçlar: yardım için uzanan eli, sevdiği kişiyi yitirecek gibi olur olmaz bir yumruğa dönüşür.

Leni, sözcüğün gerçek anlamında kendisine sahip olmak için peşini bırakmaz K.'nın. Bu sahip olma hırsı, kurbanına yaklaşacak başkaları karşısında onu uyanık biri yapar: «Onlar peşine düşmüş, koşturup duruyorlar seni!» der, katedrale gidişini kendisine anlatan K.'ya. Kendisini mahkemeden soyutlamak için belirsiz özne ***onlar*** *sözcüğünü kullanır. «Onlar», kendisine inanılabilirse Avukat Huld-'un çok sıkı bir ilişki içinde bulunduğu mahkemede çalışan adamlardır. Avukatın bir sırdaşı olarak Leni, kendisini sık sık davanın önemli bir parçası görmüştür. Ama sanık kişisel mülkiyetinden çıkar çıkmaz, mahkemeyle ilişkisini hiç duraksamadan gözden çıkarır. Kendine özgü bir yaşamı yoktur Leni'nin: K.'yı yitirir yitirmez, anlatı sahnesinde görünmez olur. Onun son sözlerinde bir acıma havası sezmekle yanılır K. Leni'nin son cümlesi, değerli bir nesneyi bir mezatta kendisinden çok artıran kişiye kaptırmış koleksiyoncunun hınç duygusundan başka şey içermez.*

Kafka, dava boyunca K.'nın karşılaştığı kadınlar arasında Froylayn

Bürstner'e romanında özel bir yer verir, öne çıkarır onu. Froylayn Bürstner ile Felice Bauer arasında bir ilişkinin varlığını, romanın manüskrisinde Froylayn Bürstner'in ismini «F.B.» şeklinde kısaltarak da açığa vurur. Ve yine bu yoldan Froylayn Bürstner, Yargı öyküsündeki F(rieda) B(randenfeld)in bir akrabası olup çıkar. Froylayn Bürstner'in nasıl biri olduğunu tanımlamayı yazarın unutması karakteristiktir: ne var ki, onu Berlinli Felice Bauer'in bir kopyası olarak hayalimizde canlandırırsak, pek yanılmış olmayız: «Boş bir yüz, boşluğunu gizlemeksizin açıkta taşıyan kemikli bir yüz... Adeta kırık bir burun. Çekicilikten uzak biraz dik sarışın saçlar, güçlü bir çene... tümüyle bir ev kıyafetini andırıyordu giysisi, ama sonradan hiç de böyle olmadığı anlaşıldı.»

K. tutuklanmasının gecesi Froylayn Bürstner'le karşılaştığında, tutuklanmasının yol açtığı şokun bütün gücüyle ilk kez bilincine varır. Froylayn Bürstner'le bu karşılaşmanın, K.'nın ilerideki bütün yaşantılarında izleri seçilir. Öyleyken Froylayn Bürstner, ancak romanın sonunda yine boy gösterir salınede: kendisi ya da kendisine benzeyen biri, idama götürülen K.'nın geçmekte olduğu alana çıkan küçük bir merdiveni tırmanır. Böylece Froylayn Bürstner K.'nın davasının gerek başı, gerek sonuyla bağlantı içindedir; dolayısıyla, önem bakımından mahkemenin hemen ardından gelir, ikinci sırada yer alır.

Kafka bu roman kişisini yaratırken Felice Bauer'in karakterinden evcillik özelliğini alıp Froylayn Bürstner'e mal etmiş gözükmektedir, ama daha yakından bakıldığında bunun bir yanılgı olduğu görülür. Tutuklanması sırasında Froylayn Bürstner'in odasına çağrılan K., odayı örnek bir derli topluluk içinde bulur, duvarlara iliştirilmiş hasırlar, fotoğraflar ve küçük burjuva rahatlığının diğer süsleriyle donatılmıştır oda. Ne var ki, aynı zamanda K.'nın gözü beyaz bir bluza ilişir, bluz «açık pencerenin kolunda» adeta bir davetiye gibi asılı durmaktadır. Daha sonra bu giysi parçası ortadan kaybolur; bedeni, daha o sıra evde bulunmayan Froylayn Bürstner'in cinselliğini anımsatmak işlevini yerine getirmiş, dolayısıyla artık gereği kalmamıştır. Froylayn Bürstner eve gelmeden önce odayı bir kez daha görür K., içerisi karanlığa gömülmüştür. «Yataktaki yorgan ve yastıklar dikkati çekecek derecede kabarık duruyordu, yer yer ayışığı

vurmuştu üzerlerine.» Ay ışığı içerisine çekilip alınan yatak ve yorganlarda da (Froylayn Bürstner'e bu cemileyi kim yapmıştır acaba?) davetkâr bir hava eser, ama bu hava K.'yı cezbetmekten çok, tedirgin eder adeta.

Bir burjuva disiplininin damgasını taşıyan saygınlıkla seriiven ve sefahat eğilimi arasındaki çelişki, yalnızca Froylayn Bürstner'in odasına sınırlı kalmaz. Henüz Froylayn Bürstner sahnede görünmeden, pansiyon sahibi Bayan Grubach «bu ay kendisine iki kez kuytu sokaklarda rastladım, ikisinde de değişik erkekler vardı yanında» der. Bayan Grubach'ın içindeki kuşku, Froylayn Bürstner'in odasını bir kız arkadaşıyla paylaşmaya karar vermesinden sonra da sürdürür varlığını: «Froylayn Bürstner hakkında kendi gözümle gördüğümden başka bir şey söylemedim.» Bu kuşkular, K.'nın üzerinde etkisini göstermekte gecikmez: «Froylayn Bürstner'in küçük bir sekreter olduğunu biliyordu, çok sürmeyecek, kendisine karşı koyamayacaktı». Hatta romanın bitirilmeden kalmış bölümlerinin birinde bir gündüz düşünde Froylayn Bürstner'i mahkeme önünde görür, «kollarını sağında ve solundaki iki erkeğin beline dolamıştır». Bir başka deyişle, K.'nın gözlerinde Froylayn Bürstner tıpkı Leni ve çamaşırcı kadın gibi erkek düşkünüdür. Gerçek karakterini olsa olsa çekingen ve soğuk bir ön cephe gerisinde saklı tutar.

Sonunda çevresinde soğuk bir hava eserek sahnede görünür Froylayn Bürstner: «Kapıyı kaparken dar omuzlarındaki ipek şala soğuktan titreyerek daha bir sıkı sarındı». Bu sahneyi izleyen söyleşide cilveyle soğukluk karışımı tuhaf bir davranış sergiler, K.'nın karşısında «yüzünü avcuna yaslamış, öbür elini ağır ağır kalçasında gezdirerek» oturuşuyla kendisine sosyeteye mensup bir kişi süsünü veren kibar bir fahişe izlenimini uyandırır. Ama hâlâ zevahiri korumaya çalışır ve K. küçük bir masanın yerini değiştirmeye kalkınca: «O kadar yorgunum ki, bu kadarına izin vermemem gerekirdi» der. Meraklı biri olduğundan, sonunda K.'nın nasıl tutuklandığını kendi önünde sergilemesine razı olur. Ama bu sahnedeki garabetten, tutuklama olayının oyuncusu ve kurbanı K.'nın kapıldığı dehşetten hiç etkilenmez. K.'nın yardım çağrısına hiçbir yükümlülük içermeyen beylik sözlerle cevap verir: «Hay hay! Neden yardım etmeyeyim? Bilgilerimi değerlendirmek isterim seve seve.» Sonunda sesini çıkar-

madan K.'nın kollarına bırakır kendini, ne K.'ya karşı kor, ne de K.'nın sevgiyle yaklaşımına karşılık verdiğini gösteren bir davranışta bulunur. Anlaşılmayan kadınla femme fatale karışımı biridir, kalpsizliğe kadar varan pasifliği bırakmaz elden.

Toplumsal bakımdan da Froylayn Bürstner'i belli bir yere oturtmak kolay değildir: iyi bir aileden gelen soylu bir kız gibi davranır; ne var ki, bir pansiyonda kalışı ruhundaki bağımsızlık eğilimini ve yalnızlığını ele verir. Aktif yaşamın içinde kendine bir yol çizmeyi düşünür gibidir, pek yakında bir avukatın bürosunda çalışacağından söz eder. Ama bir daktilo olarak gördüğü iş, kanuna karşı duyduğu ilgiyi ancak kısmen açıklayabilir: «Mahkemelerin kendilerine özgü bir çekiciliği var, öyle değil mi?» diye sorar K.'ya damdan düşer gibi. K., davasının iç yüzü konusunda kendisinin de bir bilgisi olmadığını itiraf edince «aşırı derecede düşkırıklığına uğrar». Ne var ki, mahkemenin kendisi, anlaşılan Froylayn Bürstner'in gizli eğilimlerinin farkındadır: tutuklanma sahnesi için K.'nın değil, Froylayn Bürstner'in odasını seçerek onu da K.'nın davasına karıştırır. Böylece K., anlaşılmaz bir tarzda Froylayn Bürstner'un kucağına atılır.

Ama tutuklanmasının gecesi Froylayn Bürstner'i öpen K., şehevi isteğine doyum sağlamak için yapmaz bunu, tutuklanmasından önce ihtiyat ve beceriyle kontrol altına aldığı cinsellik içgüdüsünün kurbanı olmaz. Froylayn Bürstner'i yakalayıp «susamış bir hayvanın neden sonra ele geçirdiği bir pınar üzerinde dilini çabuk çabuk gezdirişi gibi onun ilkin ağzını, ardından yüzünü öpmesi», daha önce hiç tanımadığı ve yalnızca tutuklanmasının ruhunda uyandırdığı bir susuzluğu dindirmek içindir. Susadığı şey de, sabahki tutuklanmanın kemirici bilincini yok edecek bir yudum unutmadır. Ne var ki, Froylayn Bürstner daha önce yardım çağrısını geriye çevirdiği gibi, K.'nın kaçıp unutmaya sığınmasına da engel olur. Umursamazlığı, tutukevi rahibinin deyişiyle gelene kapılarını açan, gitmek isteyenin se yoluna durmayan mahkemenin umursamazlığının bir parodisidir. Kanun gibi Froylayn Bürstner de görkemli-tarafsız bir edilgenliğin simgelerinin ardında saltanat sürmekle yetinmez, o da kanun gibi davranır, yani saldırıya geçer, K.'ya saldırır. Tutuklanmasından birkaç gün sonra pansiyonda K.'ya bir haberci yollar, bundan böyle kendisiyle K. arasında bir görüşmenin yapılamayacağı haberini iletir K.'ya.

Montag adında bir kız olan bu haberci bir pazar günü gelir, K.'ya ilk sorgulamasını anımsatacak gündür bu. Dolayısıyla, Froylayn Bürstner, habercisi Montag ve kanun arasında otomatik olarak bir bağlantı kurulur. Froylayn Montag kötü haberin doya doya zevkini çıkarır, uzun ve dolambaçlı cümlelerle haberi duyurur K.'ya. «Çelimsiz, soluk benizli, yürürken biraz topallayan» Froylayn Montag, vücudundaki özürler dolayısıyla katlanmak zorunda olduğu sıkıntıların acısını K.'dan çıkarır gibidir. Froylayn Bürstner'in, odasını kendisiyle paylaşmasından duyduğu memnunluğu açığa vurmaktan kendini alıkoyamaz, bu da K.'ya karşı kazanılmış yeni bir zafer oluşturur. Froylayn Bürstner'e gelince, beslediği niyetler gün gibi açıktır: K.'nın kalkışabileceği bütün sürpriz ziyaretlerin önüne geçmek istemektedir. En azından K.'nın gözlerinde her iki kadın, tıpkı soruşturma salonunda kendisine karşı cephe almış iki grup gibi suç ortaklarıdır. Bir kez durumdan kuşkulanan K., haberci rolündeki Froylayn Montag'a, onun kendisi ve bundan böyle Froylayn Bürstner'le paylaştığı oda arasında kurduğu tabuyu fazlasıyla aşan niyetler yakıştırır: «Froylayn Bürstner'le K. arasındaki ilişkinin önemini abartıyor, ama en başta K.'nın Froylayn Bürstner'le görüşme ricası konusunda başvuruyor bu abartmaya, beri yandan sanki her şeyi abartan K. imiş izlenimini uyandırmaya çalışıyordu.» K., «Froylayn Montag'ın kendisine keskin olmaya keskin, ama iki ağızlı bir bıçak» seçmiş olduğunu anlar. Kullandıkları araçlar ve besledikleri niyetlerdeki bu iki ağızlılık, 'Dava' romanındaki kadınların mahkemeyle aynı safta yer aldığını gösterir.

Kafka, yazarlığının bu döneminde elinin altındaki incelikli üslup ögelerinden yararlanarak, 'Dava'daki kadınların Josef K.'ya karşı kanunla yaptıkları anlaşmayı ima eder. Ama bu üslup ögelerine başvurmasının nedeni, K.'nın önüne yeni bir engel çıkarmak ve onun doğru yoldan biraz daha sapmasını sağlamaktır. K. söz konusu kadınların ona karşı kendi davalarını savunduklarını, bunu yaparken de bazen mahkemenin ekmeğine yağ sürdüklerini, ama bazen de açıktan açığa mahkemenin niyet ve amaçlarına aykırı davrandıklarını görecek durumda değildir. Mahkemenin K.'nın organizmasında açtığı yaraların kenarlarına tıpkı asalaklar gibi yuvalanmıştır kadınlar. Bu yara kenarlarından, bu açık yerlerden kaynaklanan cazibeye kapılmamak söz konusu olduğunda, o soğuk

Froylayn Bürstner'in bile işi kolay değildir. Gece yarısı kendi odasında K.'nın tutuklanma olayını yeniden sahnelemesine izin vermesi de bunu gösterir.

Kafka'nın tek amacı, bu kadınlarla, kadınlardaki soğukluk (frijidite) ve isteri konusunda okuyucuya klinik incelemeler sunmak olsaydı, romandaki kadın kahramanlardan tiksintiyle yüz çevirirdik ister istemez. Ne var ki, karşı cinsiyet mensuplarına yöneltiği eleştiri, aslında dünyanın yaradılışına nasılsa egemen olmuş ikilikle (dualite) metafizik bir hesaplaşma niteliği taşır. Platon'daki erkeklik ilkesinin kadınlık ilkesini arayışı, insanlar arasında kusursuz bir birlik ve beraberliğin gerçekleştirilmesine yönelik çaba, Kafka'da erkeklik ilkesinin kadınlık ilkesini aşağılamasına ve bu ilkeye yöneltilmiş bir suçlamaya dönüşür. Kafka, bu tutumuyla, 1880'de doğup 1903 yılında Ludwig van Beethoven'in Viyana'da Schwarzspanier Caddesi'ndeki bir evinde şakağına kurşun sıkarak intihar eden Viyanalı filozof Otto Weininger'i andırır. Weininger'in 'Cinsiyet ve Karakter' isimli doktora tezi Kafka kuşağına, özellikle August Strindberg'teki kadın düşmanlığını benimsemeye yatkın olan ya da ruh yaşamının eşik altı mekanizmalarının gözlemi konusunda Sigmund Freud'un çalışmalarından etkilenen kişilerin düşünce dünyasına damgasını vurmuştu.

Dolayısıyla, her ne kadar mektuplarındaki bir söz Weininger'i yakından tanıdığını gösteriyorsa da, Kafka'nın bu filozofun yapıtını ne ölçüde titizlikle okuduğu pek de önemli değildir. Kendi erkekliğine karşı benzer bir güvensizlik, varoluşun karanlık yanları, özellikle cinsiyetin gizleri karşısında duyulan benzer bir korku, benzer bir yatkınlık ve buna uygun olarak benzer yaşantılar, Weininger'in karşıt cinsiyetlerin birbiriyle ilişkisi konusunda felsefi formüller kaleme almasına yol açmıştı; öyle formüller ki, Kafka 'Dava'daki kadın kahramanlarının karakterlerini belirlerken bunları bazen model almıştır kendine. Gerek filozof Weininger'i, gerek yazar Kafka'yı karşı cinsiyetle ilgili olarak çizdikleri tabloda gereğinden fazla çarpıtmaya yer vermeye götüren güvensizlik, her iki erkeğin kendi kimliklerine karşı duydukları kuşkudan kaynaklanmaktadır. Her ikisi de asimilasyona uğramış Yahudilerdi, her ikisi de baba evinde-*

* Franz Kafka, Mektuplar 1902-1924. Frankfurt am Main: S. Fischer 1958, s. 320.

ki belirleyici yaşam biçimi olan burjuva liberalizminin sığlık ve güçsüzlüğünü yenmeye çalışmaktaydı. Yaşam gerçeğinde izledikleri yollar, değişik yönlerde kaçışlara zorlamıştı kendilerini: intihar etmeden bir yıl önce Weininger protestanlığı kabul etmiş, Kafka ise yaşamının son yıllarında Doğu Yahudilerin Yiddiş kültürüne giderek daha çok bağlanmıştı. Kafka ve Weininger, esenlik (kurtuluş) konusundaki görüşleri birbirinden değişik olsa da, cehennem azabı, özellikle cinsiyet cehennemine yuvarlanma konusunda dikkati çekecek kadar benzer görüşleri savunmaktaydılar.

Dolayısıyla, Kafka'nın çamaşırcı kadına yakıştırdığı annelik ve fahişelik karışımı, Weininger'in kadın karakterine ilişkin görüşlerine şaşılacak ölçüde uygunluk gösterir. Varlığından kuşku duyduğu «mutlak anne» ile varlığından en ufak bir kuşku duymadığı «mutlak fahişe» kategorilerini ortaya koyan Filozof Weininger, her iki tip arasındaki biçimsel benzerliği araştırır: «Her ikisi de, cinsel tamamlayıcının kişiliği (individualite) konusunda iddiasızdır. Birincisi, çocuk yapmakta kendisine hizmet edecek her erkeğe kucak açar, çocuk olduktan sonra da erkeğe gereksinim duymaktan çıkar ve yalnızca bu nedenle 'monogam' diye nitelendirilebilir. İkincisine gelince, kendisine erotik haz sağlayacak her erkeğe teslim olur, erotik haz tek başına amaçtır. Bu noktada her iki uçta yer alan iki tip birleşir. Buradan yola koyularak genelde kadının doğası konusunda bir fikir edinebilmeyi umabiliriz.» Weininger'deki aşırı uçların birbiriyle kavuştuğu nokta, Kafka'daki çamaşırcı kadının cinselliğidir; onun K.'ya sunduğu yardım, annelikle fahişeliğin örnek bir karışımıdır.

Belli bir kadın tipinin meslek olarak hemşireliği seçmesine yol açan «acıma» konusunda Weininger'in çözümlemesi daha da ilginçtir. Kafka, Leni'nin karakter yapısını belirlemeden Weininger'in 'Cinsiyet ve Karakter' isimli yapıtını okumamışsa, Filozof Weininger'in aşağıdaki satırları kaleme alırken yola koyulduğu örneklerde saklı yaşantı malzemesine dayanarak bu roman kahramanını geliştirmiş olması gerekir. Filozof Weininger şöyle der yapıtında: «Kadınların hasta bakıcılığını onlardaki 'acıma' duygusunun bir kanıtı saymak kısa görüşlülükten başka şey değildir, çünkü tam tersi söz konusudur bunun.Çünkü erkek, bir hastanın ıstırap çekmesini görmeye katla-

namaz... Erkek, hastanın ıstırabını dindirmeye çalışır, ölümün önüne geçmeyi amaçlar, geciktirmeye çalışır onu, tek kelimeyle ***yardım*** *etmek ister hastaya; yardımın imkânsız olduğu durumlarda erkeğe yer yoktur, böylesi durumlarda* ***hasta bakımı*** *devreye girer, bu iş için de uygun kişi yalnızca kadındır... Erkek için sıklıkla her ikisinden yalnızca birini yaşama olanağı bulunmasına karşın, teklik (yalnızlık) ve çokluk her zaman bir sorun oluşturur. Kadın, yaptığı işin ahlaksal nitelik taşıyabilmesi için yalnızlığını bir yana bırakarak hasta bakımıyla uğraşmaz,* ***çünkü bir kadın asla yalnız değildir****, ne yalnızlık tutkusu, ne yalnızlık korkusu diye bir şey tanır.* ***Kadın, yalnızken bile tanıdığı bütün insanlarla*** *kaynaşmış durumundadır... Bu kaynaşmışlık düpedüz cinsel niteliklidir; dolayısıyla tüm kadınsal* ***acıma duygusu****, kendisine acınan kişiye* ***bedensel bir yaklaşımın*** *dışavurumudur, hayvansal bir sevecenliktir.» Bu hayvansal sevecenlik, Leni'nin en son ve belli ki karşı durulamayan bir ayartı aracı olarak başvurduğu küçük bedensel özürde somut bir kılığa bürünür: «Sağ elinin orta ve yüzük parmaklarını aralayıp gererek ileri uzattı. Aradaki küçük deri parçası kısa parmakların en uçtaki boğumlarına kadar uzanıyordu.» Yarı ördek, yarı kedi ayağı denebilecek elin başlıca özelliği, yüzeyinin yumuşak ve kaygan oluşudur. Bu elle K.'yı okşar Leni ve kalbini kazanır. K.'yı kollarıyla kucaklayıp kendisiyle birlikte yerdeki halının üzerine çekip alırken: «Artık benim oldun», diye yükseltir sesini.*

'Dava' romanında Kafka'nın yaptığı gibi, Weininger de kadın cinsiyetini mutlak ve soyut bir gerçeklik terazisine vurmuş gibidir: «Ben kadının kötü, anti moral (ahlaksallığa karşı) bir yaratık olduğunu ileri sürmüyorum; benim söylemek istediğim şey ***onun asla kötü olamayacağıdır****; sadece ahlak dışıdır kadın (amoral).» Kafka'nın kadınlarının gerçeği temsil ettiği iddiasındaki kanunun cazibesine karşı koyamamaları gibi, Weininger'in kadınları da gerçeğin cazibesine kendilerini kaptırır, ama «gerçeğe yönelik tüm isteklerinin dışardan kaynaklanıp kendilerine yavaş yavaş empoze edildiğini bilmezler.» Hatta kadınların ağzından çıkacak bir söz, ona kulak verecek erkek için gerçek ağırlığında bir söz olup çıkabilir; ne var ki, kadınların sözleri bilinçsizce, kendileri istemeden ve derin anlamları umursanmaksızın dökülür ağızlarından. Gerçek, kadınların ağzından ancak bilgileri ve istemleri dışında çıkabilir. Weininger bu*

konuda şöyle der: «Kadınlarla düşüp kalkanlar, onların ansızın bir soruya cevap vermek zorunda kaldılar mı, söyledikleri ya da yaptıkları şeyler için ezberden rasgele nedenler ileri sürdüklerini bilir.» Ne var ki, bu nedenler bazen gerçeği yansıtabilir, yeter ki bir erkek tarafından alınıp bir işlemden geçirilmiş olsunlar.

Kadında gerçeklik duygusunun temelden eksikliği ve içindeki ahlaksal içgüdüyle erkeğin bu gerçeği ele geçirişi 'Dava' romanında da sergilenir. Romanın son bölümünde Froylayn Bürstner'e –ya da onun gölgesine– rastlayan K.'nın kızın peşinden gitmesi, «Froylayn Bürstner'e yetişmek ya da onu elden geldiği kadar uzun süre görebilmek için değildi hani; bunun tek nedeni, Froylayn Bürstner'in kendisi için bir uyarı anlamını taşıması ve K.'nın bu uyarıyı unutmak istemeyişiydi». Romanın hiçbir yerinde, Kafka, bunun nasıl bir uyarı olduğunu ele vermez. Ama K.'nın idam sırasındaki davranışı, ilk ve tek söyleşilerinin doruk noktasında Froylayn Bürstner'in kendisine söylediği sözleri unutmadığını gösterir. O söyleşide şöyle demiştir Froylayn Bürstner: «Odamda olup bitenlerin sorumluluğunu kendim üstlenebilirim, hem de herkese karşı». En son gecesinin karanlığı içinden el yordamıyla ilerleyen K., göreceğimiz gibi, Froylayn Bürstner'in, davasının ilk gecesi kendisi bilmeden ve istemeden içinde uyandırdığı gerçeğin peşinden gitmeye çalışır. Aslında Froylayn Bürstner'in sözleri, pansiyonda kendisi hakkında yapılacak bütün kötü dedikoduları umursamayacağı ve onlara küçümsemeyle karşı çakacağı anlamını içeriyalnızca. O andaki bir zorunluluktan doğmuş sözlerdir, K.'nın gece vakti yol açtığı rahatsızlığı, odasındaki ziyaretçi K.'yı yatıştırmak, ondan elden geldiğince çabuk ve sessizce yakayı sıyırmak için söylenmiştir. Ama pratikteki belli bir durumda basit ifade aracı olarak bile tam bir «gerçeklik» içermez bu sözler; Froylayn Bürstner sorumluluğu tek başına taşımaya asla istekli değildir; bu yüzden Froylayn Montag'ın yardımına başvurur, oda arkadaşı yapar onu ve haberci olarak kendisinden yararlanır. Froylayn Bürstner'in sözlerindeki derin anlam ve gerçek, ancak romanın sonunda, bir erkek olan K.'nın bu sözleri anımsaması ve böylece onlara metafizik bir yön vermesiyle açığa vurur kendini.

Gerek Weininger, gerek Kafka karşı cinsiyetle salt metafizik bir ilke olarak ilgilenir. «Kadın kendi varlığının sorununa, suç kavramına

gereği gibi ulaşabilir mi?» der Weininger. Kafka ise, 'Dava'da suç sorununu kısaca insan varlığının temel sorunu olarak ele alır. Romanın baş kahramanı Josef K. için söz konusudur sorun. Ama onun yolunda yürürken karşısına çıkan kadınlara gelince, bunları suç sorunu dışında tutar Kafka, adeta kadında ahlak kurallarına uyma yeteneğinin bulunmadığına Weininger gibi inanmıştır. Mahkeme kanun olayını sergilemek için bir erkeği seçer, sanıklar arasında bir tek kadın bile yer almaz romanda. Kadınların da kuşkusuz K.'dan daha suçsuz olmamasına karşın, bir kez bile olsun tutuklanamaz, bir mahkeme yönetmeliğince dava dışında tutulurlar; dahası var, yaradılışları bakımından mahkeme gerçeğini sezme gücünden bile yoksundurlar. Kurbanların direncini çökertmek için üst yargı organının yararlandığı araçlardır hepsi. Böylece kadınlar erkeğe karşı bir yıpratma savaşını sürdürür, suçun partizanları kimliğiyle ansızın romanda boy gösterir ve sonra sahneden uzaklaşır, mahkemeden bağımsız olarak çalışırlar. Bir özdeyişinde şöyle söyler Kafka: «Kötü'nün insanı ayartmada başvurduğu en etkili araçlardan biri savaşa çağrıdır. Tıpkı kadınlarla yapılıp yatakta sonlanan bir savaş gibidir.»

BİLGİ İLETENLER

'Dava'da kadınlar, kanunun sınır bölgelerinde çalışır. K.'nın kendisi ise kanunun merkezine doğru ilerlemekte olduğuna inanır. İzlediği bu yolda kendisine mahkeme konusunda bilgi aktaran üç kişiye rastlar. Bunlardan yalnızca biri, mahkemece gerçekten bu rol için seçilip görevlendirilmiştir. Bir ismi yoktur bu kişinin, K.'ya resmî ünvanıyla takdim edilir: «... Bu bay, danışmada memurdur. Burada bekleşen sanıklara gereksindikleri bütün bilgiyi verir. Bizim mahkeme de halk arasında pek bilinmediğinden, fazla bilgi isterler.» 'Kayıp'ta karşılaştığımız bilgi aktarıcılarının uyarısını dikkate alarak, bu takdimdeki ironiyi duymazlıktan gelemeyiz. K., ilk sorgulamasını izleyen pazar günü yeniden mahkeme binasına gider; bütün öğrenebildiği, o gün bir oturumun yapılacak olmayışıdır. Derken karar verir, inisiyatifi ele alacak, bu kez kendisi mahkemeyi soruşturmadan geçirecektir. Bir bekleme salonu yerine uzun bir koridorla karşılaşır, koridorda bekleşen bir dizi insan görür. Mübaşir, «Sanık hepsi» diye bilgi verir kendisine. «Burada gördüklerinizin hepsi sa-

nık.» «Sahi mi?» diye cevaplar K. «O zaman aynı yolun yolcusuyuz.» Davasının bu aşamasında yazgı arkadaşlarıyla yüz yüze gelmesi, davanın biricik kurbanı olduğu konusunda içinde yaşayan kuruntuyu silip atar. Kafka, Josef K.'yı «kendi kader arkadaşlarıyla» yüz yüze getirmekle (bunlardan yalnızca biri, yani Tüccar Block bir bakıma kişisel özelliklerle karşımıza çıkarılır romanda) başka sanıkların varlığına karşın oynayacağı roldeki olağanüstülüğü kavrama imkânından yoksun bırakır romanın bu baş kişisini. Josef K. ötekilerin arasından seçilip ayrılmıştır, ama yine de pek çok kişiden yalnızca biridir. Eski kıssadan hisse anlatılarındaki gibi, herkes alegorik de olsa hâlâ bir roman kahramanı olarak sahnede boy gösterebilmektedir. Kıssadan hisse anlatılarındaki herkes'in modern karşılığı olan K.'yı, olay ışıldağının başka bir sanık değil de kendi üzerine çevrilmesi romanın baş kişisi yapar. Ayrıca, sözü edilen sahnede K.'nın kendi geleceğine bir göz atması sağlanır: koridorda bekleşenlerin hepsinin giyinişinde belli bir savsaklık göze çarpar; oysa yüz ifadeleri, hal ve tavırları, sakallarının biçimi ve göze çarpmayan daha başka bir sürü ayrıntı, çoğunun toplumun yüksek kesiminden kişiler olduğunu gösterir. Ama şimdi «sokak dilencileri» gibi oturup dururlar, sırtları kambur, dizleri büküktür. Yıkılıp dağılma süreci bu kişilerde, davası henüz körpe K.'ya göre ileri bir aşamaya ulaşmıştır.

Özgüveninin burada geçirdiği şok bir süre sonra K.'nın üzerinde etkisini gösterir ve onu bulunduğu yerden çıkıp gitmeye zorlar. Mübaşirin henüz her şeyi görmediğini söylemesine karşılık şöyle cevap verir K.: «Her şeyi görmek istemiyorum... Gideceğim artık, kapı nerede?» Başka türlüsü beklenemeyeceği gibi, mübaşir K.'ya yolu göstermeye yanaşmaz, bunun üzerine koridorun karanlığından danışma memuru çıkıp gelir. «Alçacık kapının üstündeki kirişe tutunmuş, sabırsız bir seyirci gibi parmak uçları üzerinde hafiften ileri geri sallanıyordu». Bu sallanış, beri yandan K.'nın o andaki ruh durumunun bir dışa yansımasıdır. Danışmadaki memurla aynı zamanda sahnede görünen bir kız, K.'nın durumunu şu sözlerle tanımlar: «Hafif bir baş dönmesi, öyle değil mi?» (Baş dönmesi sözcüğü pek ustalıklı seçilmiştir, K.'nın sorgulamada başvurduğu ve şimdi de mahkemenin içyüzünü keşfetmek için yararlandığı numara için bir ceza niteliği taşır.) Ancak epey bir zaman sonra danışma memuru

devreye girerek K.'yı «kalem odalarından dışarı çıkarma» önerisinde bulunur. Buna göre, K.'nın resmî makamlardan aldığı ilk bilgi kalem odalarından dışarı atılmaktır. Ne var ki, danışma memurunun önerisi sevindirir K.'yı. Başı dönmekte, gözleri kararmaktadır, kendisine yardım eden kızla danışma memurundan kendisini koltuklamalarını ve kapıya kadar geçirmelerini ister. «Ama oralı olmadı adam, elleri pantolonunun ceplerinde, hiç istifini bozmadan öylece durdu ve yüksek sesle güldü.»

*Danışma memurunun şık bir giysi vardır üzerinde, bu giysi onu gerek hırpani kılıklı sanıklardan, gerek ve sırtlarına modası geçmiş külüstür giysilerden başka bir şey geçirmez görünen öbür mahkeme memurlarından ayırır. Ne var ki, bütün şıklık, «sipsivri iki uzun uçla sonlanan» gri yelek, örneğin mahkemece değil, danışma memurunun arkadaşları tarafından sağlanmıştır. Kız K.'ya: «Ona bu güzel kostümü aldık», diye bilgi verir. «İyi bir izlenim uyandırması için ne gerekiyorsa, sağladık kendisine. Ama işte gülmesi yok mu, mahvediyor her şeyi, karşısındakileri ürkütüyor.» Bu gülüş, mahkemeye atanan memurlar aracılığıyla K.'nın elde ettiği «bilginin» bir diğer parçasıdır.**

Danışma memuruyla kız arasında konuşulan sözler, K.'ya, bu çevredeki katıksız çaresizlik ve yalnızlığını gösterir sadece; danışma memuruyla kızın «kendisi üzerinde bir eşya gibi pazarlık yaparcasına konuşmaları» gözünden kaçmaz. Ama «sineye çekti bunu... hatta canına minnetti». K.'nın kendi kendini böylece aşağılaması ve başlangıçtaki niyetinden –soruşturma mahkemesinin soruşturulması– vazgeçmesiyle, önünde uzanan yolun bayır aşağı inişi belli eder kendini. Dolayısıyla, danışma memurunun artık bu yolda K.'ya kılavuzluk ederek onu bayır aşağı götürmesine şaşmamak gerekir. Koridordan ikinci kez geçerken, K.'nın gözü yine sanıklara ilişir. Şimdi onlara eskisinden daha çok benzer biri olmuştur: «Şapkasını danışma memuru almış, açılıp uzanmış parmaklarının ucunda teraziliyordu; dağınık saçları terle örtülü alnına düşmüştü». K.'nın bu yıkık ve dağınık görünümü danışma memurunun şık görünü-

---

* Bu gülüş, danışma memurunu *'Vazgeç'* anekdotundaki polisin bir akrabası yapıp çıkar; bunun gibi K.'nın baş dönmesi de Kafka'nın *'Bir Savaşın Tasviri'*nde sözünü ettiği «karada deniz tutması»nın bir yankısını oluşturur.

müyle belirgin bir karşıtlık oluşturur, danışma memurunun şıklığının amacı şimdi tüm acımasızlığıyla açığa vurur kendini.

K.'nın baş dönmesi daha da kötüleşmiştir. «Deniz tutmuşçasına bir hali vardı. Sanki sular ahşap duvarlara saldırıyor, uzayıp giden koridorun derinliklerinden gemi üzerinde kavuşan dalgaların uğultusu geliyordu. Sanki koridor salıncak gibi sallanıyor, iki yanda bekleşen sanıklar bu salıncakta bir alçalıp bir yükseliyordu.» Deniz tutması K.'yı sarsan duyguyu tanımlayacak gerçekten yerinde bir sözdür; daha yerinde bir sözcük ise **boğulmak** *olabilirdi. Kendi yokoluşunun derinliklerine kayıp gidiyor olma duygusu, Kafka'nın* **'Dava'** *romanının sonu için kaleme aldığı çeşitlemelerin birinde,* **'Köy Hekimi'***ndeki 'Bir Düş' taslağında yeniden karşımıza çıkması karakteristiktir. İlgili taslakta K. bir gömütlükte görür kendini. «Kıvrım kıvrım, yürünecek gibi olmayan pek yapay yollar vardı burada; ama Josef K. böyle bir yolda baş döndürücü hızla akan bir ırmak üzerindeymiş gibi sağa sola hiç sallanmadan süzülerek kayıp gidiyordu.» «Aynı görüntüyü bu kez düşünce kılığında özdeyişlerde buluruz: «Biri sonsuzluk yolunu ne kolay yürüdüğüne şaştı; çünkü bayır aşağı dolu dizgin iniyordu onu.»*

Danışma memuruyla büroda çalışan kızın kişisellikten tümüyle uzak desteğine kendini bırakmış, onların kendisini kavrayan acımasız ellerinin altında sallanarak, yarı bilinçli ve tümüyle felce uğramış K. –bırakıverseler cansız bir külçe gibi yığılıp kalacaktı– daha fazla düşünecek, sorular yöneltecek ve kendisi için adalet, isteğinde bulunacak durumda değildir. Ama ele geçirdiği bir fırsat, duyguları üzerinde düşünmesini sağlar. Mahkeme vermeye istekli olduğu tüm bilginin özünü, dibe batma ve boğulma duygusunun içerisine aktarmış gibidir. Sanki 'Cezalılar Kolonisi'ndeki idam makinesine kayışlarla bağlanmış gibi, suçlama ve yargı K.'nın vücuduna nakşedilir. Bu adeta taş kesilmiş durumunda dışarıdan gelen sözler kendisine kadar ulaşamaz. Ne var ki, çevresini saran gürültü arasından (belki kanın kulaklarındaki uğultusudur bu) hiç değişmeden sürüp giden tiz bir ses işitir, «bir sirenden gelir gibidir» ses. Sesin bir sirenden gelebileceği düşüncesi, bu gözdağı veren sesten önceki deniz ve gemi görüntüleriyle empoze edilir kendisine. Sesin değişmeden sürüp gidişi, tehlike anlarında –örneğin suda boğulma anlarında– içkin sonsuzluğa işaret eder.

*K., bir **Am-ha'arez** olduğu için kendi konumunun simgeselliğini göremez, durumunu olduğu gibi alır. Yeniden kendine gelir gelmez, düşüncelerini bedensel izlenimler üzerinde toplar. Mahkeme kapısını «çarçabuk» kapar ardından, yalnızca şu soruyu sorar kendine: «Yoksa vücudu kendisine baş kaldırıyordu da, eskisine pek zahmet çekmeden katlandığını görüp onun başına yeni bir dava mı açmak istiyordu?» Bilgi edinmenin yerini bedensel bir hastalıktan duyulan korku alır. Hipokondri, «soruyu daha iyi dile getirmekten» alıkor kendisini; oysa bu, 'Kayıp' romanına inanmak istersek, Kafka'nın dünyasında bilgi isteyen kişinin elde etmeyi umabileceği tek şeydir.*

K.'nın mahkemeye gitmesi boşuna olmuştur. Vücudu bir hastalığın «yeni davasıyla» –roman üzerinde çalıştığı sıralarda Kafka'yı tehdit eden tüberkülozla örneğin– karşı karşıya kalmış bile olsa, bu «baş kaldırıdan» K.'nın öğrenebileceği şey, tutuklanmasından öğrenebileceğinden fazla olmayacaktır. Thomas Mann şöyle der: «Her şeyden önce önemli olan, kimin hasta, kimin akıl hastası, kimin saralı ya da felçli olduğudur: hastalığın ruhsal ve kültürel bir yön içermediği sıradan salak biri midir bu, yoksa bir Nietzsche, bir Dostoyevski mi?» Hastalık K.'ya elini sürmüş, ona gözlem gücünü bileyip keskinleştirme, karanlık bir suçluluk duygusu olarak ruhunda yaşayan ve dışarı çıkmak isteyen şeyin içyüzü üzerinde derinlemesine düşünme fırsatını bağışlamıştır. Başka bir söyleyişle, hastalık, yaratıcısı Kafka'dan alınan bir diğer özelliği Josef K.'ya mal etmeye çalışır. Ne var ki burada da acımasızca davranır Kafka, kahramanıyla kendisi arasına koymayı planladığı uzaklığın bir işareti olarak mahkemedeki yaşantısını kahramanına şöyle özetletir: «İlk fırsatta bir doktora görünmeyi düşündü. Pek de yersiz bir düşünce değildi hani. Ama hepsinden önce –kendi kendisinin doktoru olabilirdi bu konuda– ilerde pazar sabahlarını bugünkünden daha iyi değerlendirecekti.»

Bu kararından da dönmez K. Ne üçüncü bir kez mahkeme binasından içeri ayak atar, ne de akıl danışmak için kendi isteğiyle bir diğer aracıya başvurur. Gerek Avukat Dr. Huld, gerek Ressam Titorelli K.'nın davasına dışarıdan danışman olarak el atar. Örneğin Avukat Huld'u kendi inisiyatifiyle aramaz K., amcası Albert aileyi temsil

* Thomas Manu, *Gesammelte Werke IX*, Frankfurt: Fischer 1960, 666.

eden bir kişi kimliğiyle onu avukatla tanıştırır. Ressam ise, davasından haberi olduğunu müşterilerinden birinin aracılığıyla duyurur K.'ya, K. da davasının kentin geniş çevrelerinde bilindiği düşüncesinin yol açtığı panikle ressamı arayıp bulur. Her iki danışmanın hiçbirinin de davasında bir ilerleme sağlayacağını beklemez K., daha çok her ikisine de mahkemenin büyüleyici etkisinde yaşayan herkese karşı duyduğu bir güvensizlikle davranır. Her iki danışman da K.'ya davasıyla ilgili bazı bilgiler sunar. Öyle bilgiler ki, mahkemenin bizzat görevlendirdiği resmî bilgi aktarıcılarının K.'ya ilettiği bilgilerden daha önemli ve sağlıklı değildir.

Ne avukat, ne de ressam mahkeme tarafından yetkili kılınmıştır. Yani –Kafka'nın simgesel diliyle söylemek istersek– K.'nın sorgulaması sırasında salondakilerin, hatta mübaşirlerin yakasında gördüğü işaretlerden hiçbirini taşımaz. Her ikisine de mahkeme tarafından hoşgörüyle davranılır, hatta her ikisi mahkemenin adamlarından bazılarınca zaman zaman ziyaret edilir. K.'nın tanıştırıldığı kalem şefi, Avukat Huld'un odasının karanlık bir köşesinde otururken, beri yandan resimlerini yaptırmak için Ressam Titorelli'nin atelyesine yargıçlar gelir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Orta Avrupa'daki bir ailenin yanında çalışan hizmetçiler nasıl aileden sayılmışsa, avukat ve ressam da mahkemeden sayılırlar: kendilerini ailenin üyeleri olarak görür, kendi hanım ve beylerinden isyankâr bir saygıyla, ayrıntılara kaçarak söz açarlar, ama onların iç sorunları üzerinde pek bilgileri bulunmaz. Gerçekten de mahkemeyle çelişik bir davranışı sergilemekten daha fazla ortak bir yanları yoktur.

Amca: «Şimdi Avukat Huld'a gidiyoruz», der. «Elbet sen de adını duymuşsundur? Duymadın mı? Tuhaf doğrusu.» «Huld» sözcüğü dinsel bir kavram olup «akla hayale sığmayacak bir esenliği» belirtir, serbest düşünceli bir kişi olan K.'nın yabancısıdır kuşkusuz, zaten K. tanımış olduğu kanunla böyle bir esenliği de bağdaştıramaz. Ne var ki, romanda bizim karşımıza çıkan Avukat Huld'un doğrusu bir gulyabaniden kalır yeri yoktur, bir canavardır adeta, kalbinden rahatsız olması raslantı değildir, bir kez kendisine başvuran sanığı bir daha kolay kolay elinden bırakmaz: «... sanık bir kez belli bir avukat seçti mi, ne olursa olsun artık ayrılmaması gerekir kendisinden.» K. ne zaman Huld'a gitse, yatakta bulur onu. Bu yatak

Huld'un kalesidir, uyuduğunda nefes alıp verişleri işitilmez, «çünkü her vakit büzülüp yorganın altına girerdi.» Uyanınca da merak ve intikam duygularını okşayan Leni'nin bakımına terk eder kendini. Mahkemeyle önemli ilişkileri olduğu kuruntusunu taşır –«benzer ilişkilere sahip belki bir iki kişi daha vardır»– ve anlaşıldığına göre, Avukat Huld bu meslektaşlarıyla bir ortaklık içindedir. K.'nın davasını ilk dilekçelerden daha ileriye götürmez ve davayı en alt aşamada tutar. Tembelliği müşterileri arasında çok iyi bilinir; bu müşteriler için Block'un yolundan gidip kendilerine Huld'dan ayrı beş ya da altı «kaçak avukat» tutmaktan başka yapacak şey yoktur.

K., Block'un yöntemini uygulamaya yanaşmaz. Huld'dan vekâletini geri alır, kendisi ona suçlamalar yöneltir: «Yalnızken davamla ilgili hiçbir girişimde bulunmuyordum, ama varlığını da duyumsadığım yoktu pek. Derken bir avukat tuttum, sanki bir şeyler yapılacak, bir işler görülecekti. Gittikçe daha çok meraklanarak, ne zaman işe el atacaksınız diye gözleyip durdum hep. Ne var ki, boşuna! Hani bana mahkeme konusunda belki başka kimselerden alamayacağım bilgiler verdiniz. Ama dava böyle düpedüz el altından bana doğru adım adım yaklaşmıyor mu, benim için yetmez bu kadarı.» K., tutuklandıktan sonra davasının pekâlâ «bilincinde olduğunu» unutmuş görünmektedir; ayrıca, kanunun K.'nın üzerinde giderek artan baskısından da Huld sorumlu tutulamaz. Ama Huld'a kendisini vesayet altında tuttuğu suçlamasını yöneltmekte de haklıdır. Kafka'nın, Avukat Huld'un şahsına mal ettiği güç o kadar büyüktür ki, söz konusu bölümü K.'nın vekâletini avukattan gerçekten geri aldığını gösterecek gibi sonlandırmayı başaramamıştır.

Ama yine de Huld, K.'yı aldatmamıştır. Mahkeme ve dava konusunda müşterilerine yaptığı «açıklamaların» doğruluğu K.'nın kendi deneyimleriyle kanıtlanır. Ayrıca, bu açıklamalar Huld'un en ufak ayrıntısına kadar izlediği stratejinin temellerini oluşturur K.'ya bildirildiğine göre: «Tek doğru yol, ortadaki durumu kabullenmekmiş... Bir şey ne kadar istenmese de, serinkanlılığı elden bırakmamalıymış. Sonra şurası bilinmeliymiş ki, bu büyük örgüt adeta dünya durdukça duracakmış. Siz bulunduğunuz yerde kendi başınıza bir değişiklik yapmakla kuyunuzu kazabilir ve içine düşebilirmişsiniz, ama bu büyük örgüt sizin yapacağınız değişiklik dolayısıyla

uğrayacağı sarsıntıyı bir başka yerinde giderebilir, dengeyi sağlayabilirmiş –bütün parçaları birbirine bağlıymış çünkü–, hatta belki eskisinden daha derli toplu, daha bir uyanık, daha amansız ve daha bir hain karşınıza bile çıkarmış sonradan.»

Bunlar kuşkusuz soyut düşüncelerdir, K. için anlamlarını ele geçirmek kolay değildir, ama yine de en ufak ayrıntıya kadar aklında tutabilir bunları. Ne var ki, en başta ve hiç unutmamak üzere belleğinde sakladığı şey, Huld'un bu görüşmede avukatların mahkemedeki işiyle ilgili olarak verdiği bilgidir. Huld'un açıklamasına göre, avukatlar mahkeme binasının yukarısında, «ikinci çatı katında» bulunur, kendilerine alçak tavanlı dar bir salon ayrılmıştır. Salon, sanıkların beklediği koridorun üstündedir. Ama beri yandan kendi üstünde gökyüzü vardır; ne var ki, ışık tavandaki küçük bir pencereden girer içeri. Pencereye ulaşmak için, bir avukatın ötekisinin sırtına çıkması gerekir; grotesk çizgileri bir Pieter Breughel'in hayal gücünden kaynaklanmış olabilecek bir manzaradır bu. Böylelikle bütün bu avukatların bedensel bakımdan cücemsilikleri de vurgulanmış olur. Tavandaki pencereye ulaşılsa bile, pencere örneğin gökyüzüne açılmaz, cehennemi kara bir duman dışarıdan akın eder içeri, pencereye yaklaşan kimsenin yüzünü siyaha boyar, biraz temiz hava almak isteyenin burnundan içeri dolar. Bu kadarı yetmiyormuş gibi, bu acayip avukatlar salonunun zemininde de bir delik bulunur, «hani içerisine düşülecek kadar büyük değilmiş ama, insanın bir bacağı da pekâlâ sonuna kadar gömülebilirmiş deliğe. Avukatlar salonu, tavan arasının üst katında bulunuyormuş; yani biri kazara deliğe düşse, bacağı tavan arasının alt katına, tam sanıkların bekleştiği koridora sarkarmış...» Tozlu ve esintili koridorda bekleyen ve kendisini savunacak avukatın çaresiz bir yalnızlık içinde tavandan aşağı sarkan bacağını başının üstünde gören bir sanığın içinde uyanacak duyguları tasarlamak güç değildir. Bu avukatlar, mahkemede derdini anlatabilecekleri birini bulabilmek için, mahkemenin hizmetinde çalışan bir memur tarafından, bu memur yorulup karşı koyamayacak duruma gelinceye kadar ken-*

---

* K., mahkemenin bu yönüne kuşkusuz aşinadır. Danışma memuru sahnesinde kalemde çalışan kız «K.'nın temiz hava alması için tavana yerleştirilmiş böyle bir pencereyi açar, «ama içeri kurum yağdığını görerek, az sonra yeniden kapamak zorunda kaldı» denir metinde.

dilerinin merdivenden aşağı yuvarlatılmasını sineye çekmek zorundadır, ama o zaman da söz konusu memurun pek bitkin düşüp onların işiyle uğraşamamasını sineye çekmeleri gerekir.

Işık ve siyahlık, yükseklik ve alçaklık, kanun ve keyfilik Huld'un kendi mesleğiyle ilgili açıklamalarındakinden daha paradoks şekilde birbirine karışamaz ve kendi karşıtlarına dönüşemez. Adeta bu avukatlar, savundukları kişilere yüklenen suçlardan dolayı önceden cezalandırılmaktadır. Ama kendileri ise, mahkeme konusundaki açıklamalarıyla sanıklara çektirdikleri azaptan oh olsun der gibi bir memnunluk duyarlar. Çevirdiği bütün manevralarla Huld'un mahkemede sağlamak istediği şey, içtenlikli bir anında açığa vurduğu gibi «temiz bir yaradır». Sanığı esenliğe çıkarmak, mahkemeyle insan arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmak için çalışmaz bu avukatlar; onlar için önemli olan, bu kopukluğun «temiz» bir şekilde ortaya konmasıdır, yani davayı tüm insanî duygu ve düşüncelerden temizlemektir. Onların bu salt akademik ilgisi, hekimlerin eski bir esprisini akla getirir: «Ameliyat başarıldı, hasta öldü.» Huld, sanığı mahkemenin elinden kurtarmaya çalışan bir avukat değildir, tutuklanmalarıyla en içsel varlıkları yara almış kişileri tedavi edecek bir hekim olmaktan uzaktır. Yarayı steril ve davayı ayakta tutma sanatında kendinden emin bir uzmandır. Kanun karşısında olumsuz bir alegori görünümünü sergiler. Çevresi belirsizliklerle sarılmıştır, kendisi de çevresine yayar bunları ve bu yoldan bir yardımın olanaksızlığını açık seçik dile getirir.

Avukatın adı gibi ressamın adı da bir çelişki içerir. Titorelli İtalyancadır, Tizian, Tintoretto, Signorelli gibi yüce fonetik örnek isimlerden harmanlanmış armonik bir addır, Latince titillare (gıdıklamak) sözcüğüyle bir çağrışım olasılığını içerir. Ne var ki, bu Titorelli'nin yaptığı tablolar kuzey ülkelerinin kırlarını canlandırır, İtalyan sanatındaki motif çeşitliliği, Titorelli'nin resimlerinde parodi konusu yapılır, Titorelli bir tek temaya yer verir resimlerinde. Yakından bakıldığında peysaj çalışmaları özdeştir birbirine: Bütün resimlerde cılız iki ağaç görülür, karanlık otların içinde birbirinden hayli aralıklı durur ağaçlar. Çok renkli bir gurup ise fon olarak kullanılır.» Titorelli'nin tuvalinde insan figürüne rastlanmaz; resme geçirilen kırsal arazi dümdüz uzanır, bitimsiz, vahşi ve kasvetli bir yerdir;

ağaçlar bir öksüzlük içindedir, hastalıklı bir görünümleri vardır; yalnızca batan güneş, gurubuyla genel hüzün havasına bir canlılık getirir. Bir ışık efekti, hafif bir çeşitleme sonucu «kırmızımsı bir gölge olarak karşımıza çıkar... Yargıçlardan birinin –besbelli bu ikinci temasıdır onun– resminde ışınlar halinde resmin kenarlarına uzanıp kaybolur bu gölge. Gurup, Titorelli'nin en çok sevdiği konudur.

Ama Titorelli, aynı zamanda takma bir isimdir. K.'nın davasını kendisinden duyduğu fabrikatör, onun için: «Titorelli yalnızca sanatçı adı, asıl adını bile bildiğim yok» der. «Yıllardır bu adam zaman zaman yazıhaneme uğrar... adeta dilencinin biridir». Böylece, fabrikatörün tavsiye mektubunu cebine sokup ressamın açıkça ayartıcı davetine uyan K.'nın bir kez daha kentin kenar mahallelerinden birine yollanması şaşırtmaz bizi. Bunun «mahkeme kalemlerine düpedüz ters bir yönde» bir mahalle oluşu, K.'ya iyiye işaret gibi görünür. Ayrıca, ressamın atelyesinin bir tavan arasında bulunması, onun sanatsal beklentisi ve yoksulluğuyla pek kolay açıklanacak bir durumdur. Ancak ziyaretinin sonunda, Titorelli'nin yatağının arkasında bir kapı keşfeder K., kapı doğrudan mahkeme kalemlerine açılmaktadır. «Hemen her tavan arasında varken, neden burada olmasın?» diye açıklar Titorelli. Kapının önündeki yatağın altında kalın bir toz örtüsüyle sarılmış olarak tablolarını saklar. Yaptığı keşif, K.'ya yalnızca mahkemenin her yerde hazır nazır oluşunu bildirmez, aynı zamanda ressamın belirsiz, iki yüzlü karakterini de açığa vurur. Zaten daha önce fabrikatör, Titorelli'nin «kuşkusuz yalan da söylediği» konusunda K.'yı uyarmıştır. Titorelli, bir çöpçatan gibi mahkemenin hizmetinde çalışır. Kendisini «Ressam Titorelli» diye tanıtır, ama daha sonra aynı zamanda «bir mahkeme ressamı» olduğunu söylemesiyle bu genelleme bir açıklığa kavuşur. Ancak, bu ince ayrım, bizi güzel sanatlar kapsamına giren etkinliklerin, bütün diğer yaratıcı etkinlikler gibi bu kanun çevresinde olanaksızlığını görmemizi engellememelidir. Boyuna mahkemeye mensup kişilerin resimlerini yapan Titorelli, bir tekdüzelik içinde tükenip gider. Mahkeme dışındaki sanatsal etkinlik için motif olarak renkli bir gurubun oluşturduğu fon önünde doğanın terk edilmişliğinden, alabildiğine sessiz bir natürmord'dan başka şey kalmaz. Ama Ressam Titorelli'nin kendisi de motiflerindeki sınırlılığı göremeyecek kadar kör değildir: «Boyuna mahkemeden beylerle düşüp kalkıyo-

*rum, ondan. Kuşkusuz bu hayli yarar sağlıyor bana. Ama insanın sanatsal gücünü de büyük ölçüde yitirmesine yol açıyor.»**

Titorelli'nin mahkeme ressamı olarak resmî görevinden sağladığı bir kazanç da, bir yığın yarı yetme kızla sürdürdüğü belirsiz müstehcen ilişkidir. K., Titorelli'nin atelyesine çıkan merdivenin iki yanında rastlar kızlara. «K.'nın aralarından rahatlıkla geçebilmesi için sağlı sollu duvarlara yaslandılar, önlüklerinin orasını burasını düzeltiler. Hepsinin de yüzünde ve iki sıra olup K.'yı aralarından geçirmelerinde çocuksu, aynı zamanda yoldan çıktıklarını gösteren bir ifade vardı.» Titorelli ilk kez sahnede göründüğünde, sırtında «belki yalnızca bir gecelik» vardır ve hayranları olan kızların nerdeyse saldırısına uğrar. Kızlara karşı soğuk davranır ve onları kapının eşiğinden kovup uzaklaştırmaya bakar, ama beri yandan K.'nın anlamını çözemediği şakalarına seve seve karşılık verir. İkide bir «bunlardan biri» odadadır hep, «yatağın altındadır», kapının arkasından seslenerek onu rahatsız eder ya da kapıdaki aralıklardan onu ve ziyaretçisini gözetler. Bebek kılığındaki bu bakant'lar, K. kendisine veda eder etmez Titorelli'nin çevresini sarar. Titorelli «kızların izdihamına» seve seve bırakır kendini ve K.'yı yakışıksız bir aceleyle uğurlar. Bu saptamalarla Kafka, geleneğin yaratıcılığın kaynağı olarak Ezeli - Kadınsal'a mal ettiği önemle alay eder gibidir. Kendini beğenmiş bir teşhirci olan ve hayasızlığı sapıklığa kadar varan Titorelli, besbelli bu çirkin ve toy «soytarıların» yakınlığından haz duyar. Kızların kendileri ise ikili bir büyünün etkisi altındadır: Aralarında bir ressamın bulunması onları tahrik eder, ayrıca romandaki diğer kadınlar gibi Ressam Titorelli'nin temsil ettiği kanun uyarır kendilerini. (Hepsi de Titorelli'nin atelyesinde bulunmuştur, dolayısıyla mahkemeye giden yolun onun yatağından geçtiğini bilir.)

Titorelli'nin resmî görevinden elde ettiği bir başka kazanç da, işinin miras yoluyla kuşaktan kuşağa geçebilmesidir. «Bu ilişki atalarımdan miras kaldı bana», diye açıklamada bulunur K.'ya. «Benden önce babam mahkeme ressamıydı». Canlı bir sanattaki zengin

---

* Burada '*Dava*'nın yazarı kendi kendisini parodi konusu yapmış olabilir. Kafka, kendisinin de sınırlı ölçüde temalarla çalıştığını bilmiyor değildi asla. «Sanatsal coşkuyu» yitirme korkusu, Kafka'nın da sürekli kuruntuları arasında yer almaktaydı.

yaratıcılık, tek tek sanatçı kuşakları arasında egemen olan diyalektikten doğar: öğrencinin ustayı aşmaya çalışması, ustanın da yeni yaratılarla öğrencinin karşısına çıkmasıyla yüce gelenek oyunu oluşur. Titorelli'de bu geleneğin yerini kalıtım almıştır. Yargıçların resmini yaparken, eli babasından kendisine kalmış kurallar ve talimatlarla bağlı durumdadır. «Bunun için yeni adam almazlar. Ayrı kademelerdeki memurların resimlerinin nasıl yapılacağı konusunda o kadar değişik, çok sayıda, hele o kadar gizli kurallar konmuştur ki, zaten sayılı aileler dışında kimse bilmez bunları. Örneğin, şuradaki göz var ya, içinde babamın notları durur hep, kimseye göstermem. Ama işte bu notlardan haberi olan biri yargıç resmi yapabilir ancak». Titorelli'nin peysaj çalışmalarındaki tekdüze gerçekçilikle resmî kişilerin resimlerindeki katı gelenekselcilik uyar birbirine. Hayal gücü donmuştur. Böylece sanatçı, mahkemenin bir uşağına ve maskarasına dönüşür.

Gerçi Titorelli'nin resminde yargıç belli bir portre sadakatiyle yansıtılır ve «yüzünün iki tarafında yanakların ta yukarılarına kadar uzanan fırça gibi siyah bir top sakalı vardı». K.'nın hemen dikkatini çeken şey, bu yargıç resminin avukatı Huld'un evinde gördüğü yargıç resmine benzerliğidir: «... bu resimde de yargıç koltuğun dirsek dayayacak yerlerine sımsıkı tutunmuş, gözdağı veren bir edayla doğrulup kalkmak ister gibiydi.» Portre ressamlığında Titorelli'nin özgürlüğü, portresini yaptığı kişinin insanlığının sınırlarından daha geniş değildir asla, portresini yaptığı kişilerin insanlığının sınırları da oldukça dardır. Çalışmanın kalan bölümü klişedir yalnız. K.'nın ilgisini en çok yargıcın koltuğu çeker kendine, çünkü Avukat Huld'un evindeki yargıç resmini açıklarken şöyle der Leni: «Aslı yok bütün bunların!.. Gerçekte keçe yayılmış bir mutfak iskemlesidir oturduğu yer.» Titorelli de aynen Leni'nin sözlerini tekrarlayarak şöyle söyler: «... aslı yok bütün bunların» ve sonra şunları ekler: «Bana şöyle şöyle bir resim yapacaksın dediler, o kadar.» Kuşkusuz bu yargıcın koltuğu da Merkaba'nın, tanrısal koltuğun bir kopyasıdır ancak, tüm dinsel anlamından soyutlanmıştır. Yargıç koltuğunun kutsal kaynaklarıyla ilgili silik bir iz, şimdiki yargıçlarla onların portre ressamlarının hayalinde varlığını sürdürür gibidir. «Çünkü her yargıç, tıpkı eski büyük yargıçlar gibi resmi yapılsın ister; bunun da yalnız ben üstesinden gelirim», der Titorelli. «Yüce olan» tahtın-

dan aşağıya, bu mahkemeye inmiş, burada kendini beğenmişlik ve aldatmacayla çarpıtılmıştır. Ne var ki, sanatın manevi bir merkezle ilişkisi bu mahkemedeki gibi açıkça kopmaya uğramışsa, sanatçıya salt bir tezyinî simgesellikten öte yapacak şey kalmaz, bu simgesellik de yargıcın yüzü gibi hayli stilize bir çevre içerisine nüfuz etmiş gerçekçi ayrıntılardaki çirkinliği ister istemez daha çok öne çıkarır. Ne var ki, Titorelli'nin resminde yargıcın arkasında bir başka figür daha yer alır. K. ilkin bunun nasıl bir figür olduğunu çıkaramaz ve anlamını ressamdan öğrenmek ister. Ressam, adaleti canlandırdığını söyler. Yavaş yavaş bu hukukun amblem tarzındaki karakteristik özellikleri ortaya çıkar: figürün gözlerinin üzerinde bir bağ, elinde de bir terazi vardır. Üslup konusunda dahice ustalıklarından birini sergileyen Kafka, K.'yı adım adım figürün anlamına yaklaştırır, gerçek anlamını bulgulamasını sağlayarak figürü bir canlılıkla donatır. Ayrıca, Titorelli, ziyaretçisi K.'nın yanında tablo üzerinde çalışmasına yeniden koyulur. Üzerindeki çalışma ilerledikçe, Titorelli tabloya adeta bir yaşam nefesi üfler. Figür hareket eder: bu Adalet Tanrıçası topuklarındaki kanatların yardımıyla uçar. Gelenekten bu sapmayla tedirgin olan K., sigaya çeker ressamı. Ressam Titorelli: «Ben sipariş verene bakarım», diyerek kestirip atar. Ama daha önce şu açıklamayı yapmak zorunda görmüştür kendisini: «... doğrusunu isterseniz Adalet ve Zafer Tanrıçası birarada.» Gözleri zekâsından daha iyi çalışan K. da hemen kavrar söylenileni: «İyi bir bağlantı değil bu... Adalet Tanrıçası'nın olduğu yerde durması gerekir, yoksa sallanır terazi, adil bir yargıya varılamaz.» Ardından büyülenmiş gibi Titorelli'nin çalışmasını izler; Titorelli şimdi arka plandaki güneşin batışı üzerinde çalışmaktadır. «Yargıcın hemen başının çevresinde titrek fırça vuruşlarıyla pembe bir gölgenin belirdiğini gördü. Gölge, ışınlar halinde bir yelpaze gibi açılarak resmin kenarına kadar uzanıyor ve orada kayboluyordu; başı giderek bir süs ya da yüce bir nişan gibi kuşattı. Ama figürün çevresinde koyuluğunu enikonu yitirdi gölge, figür biraz aydınlıkta kaldı. Bu aydınlıkta iyiden iyiye öne çıkar gibiydi. Artık ne Adalet, ne de Zafer Tanrıçası'nı anımsatır yanı kalmıştı; son durumuyla düpedüz bir Av Tanrıçası'na benzemişti.» Tabloda kör bir uçuşla K.'ya doğru yaklaşıyor görünen şey, kendisini resim halinde anlatan kanundur.

Bu kendini anlatış, romanın Titorelli bölümünde tıpkı 'Kanun Ö-

nünde' meselinin katedral bölümündekine benzer bir yer işgal eder. Hatta kanunun insana karşı kesin düşmanlığı bir yalınlık içinde resimde meselden daha belirgin olarak açığa vurur kendini. Kanun, bir an için yüzünü gösterir.

Dolayısıyla, Titorelli'nin tavsiyeleri, içerdiği belirsizliklerle bu kanunun yeniden örter yüzünü. Titorelli, hukuk konusundaki sofistik açıklamalarıyla, az önce K.'ya gösterdiği tablonun üzerine bir perde çeker adeta. Ressamın tavsiyeleri, katedralde rahibin meselineeklediği «yorum»un bir eşidir: her iki durumda da kolayca anlaşılabilir görünen mecaz, bir açıklamaya başvurularak bir karanlık içine çekilip alınır; açıklama, açıklanan şeyden çok daha karmaşık nitelik taşır. (Böylelikle Kafka, ilerdeki Kafka araştırmalarıyla eğlenir adeta.) Titorelli, bir tavsiyesinde şöyle der: «Davanın yapay olarak içerisine hapsedildiği küçük bir çember içinde sürekli döndürülmesi gerekir». Kendisi de K.'yla söyleşisinde bu tavsiyeye uygun davranır, böylelikle de söyleşinin davanın bir parçası olduğu anlaşılır.

Hukuksal sofizm labirentinde dolaştırdığı K.'ya Titorelli'nin gösterdiği şey, daha önce yargıç portresiyle açık seçik gösterdiğinden farklı bir şey değildir. «Üç seçenek var ortada çünkü: gerçek aklanma, sözde aklanma, sürüncemede bırakılma.» İlk seçenek söylentilerden ve spekülasyonlardan alır kaynağını. «Benim bildiğim gerçek bir aklanma yoktur.» Adalet Tanrıçası Av Tanrıçası'dır. Öbür seçeneklere gelince, bunlar da sanığa daha fazla bir şey sağlayacak gibi değildir: sözde aklanma sanığı bir süre için özgürlüğe kavuşturur. «Hakkınızda bu tür bir aklanma kararı verildi mi, geçici süre davadan yakanızı sıyırırsınız. Ne var ki, dava bundan böyle de tepenizde dönüp dolanır, yukarıdan gelecek bir buyrukla hemen çullanır üzerinize.» Geçici özgürlüğü her zaman yeni bir tutuklama sona erdirebilir. Sürüncemede bırakılma ise sadece «davanın hep başlangıç evresinde tutulmasından oluşur», bu da K.'nın Avukat Huld'un evinde öğrendiği şeydir. Titorelli'nin K.'ya verdiği öğüt, av köpeğinin ava sunduğu yardıma benzer. «Her iki aklanmanın ortak özeliği, sanığın bir mahkûmiyetini önlemeleridir», diye özetler Titorelli. Bunun üzerine K.'ya yalnızca şu cevabı vermek kalır: «Ama gerçek aklanmayı da önlüyorlar.» K., mahkemenin kendisine vermek istediği ya da verebileceği en kapsamlı bilgileri almıştır Titorelli'den.

Böylece Titorelli'nin atelyesine yapılan bu tuhaf ziyaret sonuna yaklaşır. Titorelli'nin resimleri K.'ya göstermiştir ki, sanat bu kanunla komşuluk ilişkisini sürdürdükçe gelişip serpilemez. Yargıç portresinin arka planındaki figür ise K.'nın yönelttiği önemli soruyu cevapsız bırakır, sanatsal sorunlarla değil, K.'nın kendi yaşamıyla ilgili bir sorudur bu. Kuşkusuz, şimdi K. tutuklanmasını, bu mahkemenin adaletinin çıldırmışçasına sağa sola saldırmasıyla açıklayabilir. Ne var ki, böylece adaletin ve onun arkasındaki kanunun varlığı son derece sallantılı bir durum alır. Hukuk terazisinin böyle keyfi olarak sallandığı yerde, hak arayan kişi, verdiği yargıyı yeniden gözden geçirmesini, tutuklanma kararını kaldırmasını mahkemeden bekleyemez ya da gerçek bir aklanmaya kavuşabileceğini umamaz. Bir ara şöyle söyler Titorelli: «Şimdi şurada bütün yargıçların resimlerini bir tuvalin üzerine çizsem de, karşılarına geçip kendinizi savunmaya kalksanız, gerçek bir mahkeme önündekinden daha çok başarı sağlardınız.»

Bu sahneden sonra K.'nın «kendi kendini özgürce ve gönüllü olarak mahkûm etme» konusunda çileli yolunun öbür duraklarındakinden daha büyük bir olgunluğa ulaşıp ulaşamadığına elimizdeki metne dayanarak karar veremeyiz. Ama en azından şunu söyleyebiliriz ki, bu sahne, K.'yı kanunu ve ondaki paradoksu görebilecek bir düzeye çıkarır. Titorelli, karşısına çıkardığı resimle gözlerini açar K.'nın, tutukevi rahibinin başaramadığı şeyi resme dayanarak başarır. *

Yazar, K.'ya umutsuzluğunu «usulcacık» dile getirterek olayın öne-

* Hatta H. Uyttersport, Titorelli'yi romanın 'baş kişisi' olarak görecek kadar ileriye gider ('Eine neue Ordnung der Werke Kafkas', Atnwerpen 1957, S. 54). Titorelli'nin verdiği bilgilerin K. için taşıdığı önem dikkate alınırsa, bu savın sağlamlığından söz açılabilir. Ne var ki, '*Dava*' bir ben-anlatısı olmadığından, epik bir nesnelliğe (ya da en azından ironiye) eğilim gösterdiğinden, K.'nın bakış açısı romanın yapısı için kesin önem taşımaz. Kuşkusuz, Uyttersport'un, romanda Titorelli olayına katedral sahnesinden *sonra* yer verilmesi önerisi, Titorelli olayının K. için önemli açıklamalar içermesiyle haklı gösterilemez. Özellikle rahibin meseli Titorelli'nin portresinden daha büyük çapta bir belirsizliği kendisinde barındırdığından, Kafka katedral sahnesini en azından mahkeme için daha önemli ve kanunun paradoks doğasına daha uygun görmüş olabilir. Katedral sahnesinin metafizik nitelikli 'dördüncü' boyutu, Max Brod'un her iki sahnenin romandaki yerleriyle ilgili olarak yaptığı düzenlemede haklı olduğunu gösterir gibidir.

mini vurgular, «sanki böyle bir şeyi sezdiği için utanır gibiydi», denir metinde. Bu «utanç» sözcüğü romanın son bölümünün son cümlesinde yeniden karşımıza çıkacak ve cümleyi beklenmedik bir dönüşümle bir belirsizlikten içeri çekip alacaktır.

SON UTANÇ

Otuz birinci yaş gününün arifesinde, Josef K., davasının sonucunu bekler. Davasının başlamasının üzerinden tam bir yıl geçmiştir; çember kapanır ve K. çemberin kendi etrafında kapanmasını sineye çeker. Bir zaman görevliler onun siyah bir kostüm giymesi üzerinde diretmiş, K.'nın «Ama henüz duruşmaya çıkmıyoruz ki!» itirazına karşın dediklerini yaptırmışlardır; şimdi ise K. kendiliğinden siyah bir giysi giyer. Resmî kostüme ek olarak «parmaklarını gergin saran yeni eldivenler geçirir ellerine»; eldivenler yalnızca yapılması düşünülen önemli bir ziyareti değil, aynı zamanda bir cerrahın bir ameliyat için hazırlanışını çağrıştırır. K., gerçekten her şeye hazırlıklı görünür; bütün sahne boyunca her şeye hazırlıklı bir kimsenin serinkanlı görünümünü sergiler.

Daha önce haber vermeksizin eve gelen iki baya: «Demek sizler benim için görevlendirildiniz?» diye sorar K. Bu cümledeki «demek» sözcüğü, K.'nın ruhunu dolduran yıpranmışlık, teslimiyet ve nefretin biraraya gelerek oluşturduğu tuhaf karışımdan kaynaklanır. Nefretin görevlilerin besbelli sıradan kimseler oluşuna mu, yoksa onların giysi ve davranışlarına mı yönelik olduğu belirtilmez metinde. Bütün öğrendiğimiz, olaydaki kuklamsı - komedimsiliğin K.'nın içini nefret sınırına kadar gelip dayanan bir hoşnutsuzlukla doldurmuş olmasıdır. «Yaşlanmış, ikinci sınıf oyuncular yolluyorlar ki, beni...» der K. kendi kendine, ama Kafka cümlenin sonunda gelecek olup adamların yollanmasındaki amacı belirtecek fiili kahramanının söylemeden bırakmasına izin verir. İki bay onu duruşmaya götürmeye mi gelmiştir, öldürmeye mi, yoksa onu kurtarmaya mı, K. henüz K. bilmez bunu. Adamların katmerli çenelerini fark edince: «Belki de tenor şarkıcılar bunlar», diye geçirir içinden ve adamlara sorar: «Hangi tiyatroda oynuyorsunuz beyler?» Soru, adamların şaşırıp kekelemelerine yol açar.

İncelikli bir teyatral hava içinde son bulmaları, Kafka'nın epik anlatılarının özünde var olan bir şeydir. Kafka için mutlak bir son, mutlak bir lanetleme ya da esenlik diye bir şey olmadığından, tersine bunların olmayışının yol açtığı korku ve umutsuzluk dolu acılı anlar sonsuz bir dizi halinde uzayıp gittiğinden, yazar kendi üslubuna taban tabana karşıt yardımcı araçlara el atmadan yapamaz. Özleri gereği son tanımayan anlatılarını bir sona kavuşturmak için kostüm ve maskeye sığınmaktan başka şey gelmez elinden, (kuşkusuz, inanç yerine teyatral'e başvurmakla, eski Avusturyalıların genç kuşağına mensup biri, Hoffmannsthal'ın bir akrabası olduğunu belli eder Kafka). Ne var ki, bu üslup ögelerinin kendi kişisel dolaysızlık ve dürüstlüğüyle bağdaşmazlığının bilincinde olduğundan, biraz kaba bir parodiye başvurur. Bu, 'Kayıp' romanının sonunu oluşturan ya da azından 'Amerika' romanının sonunda yer alan 'Oklahoma Doğa Tiyatrosu'nda belli eder kendini. Öte yandan, açık son, yani romanda bir son sahnenin bulunmayışı, 'Şato' romanının etkileyiciliğine önemli ölçüde katkıda bulunur.

Kafka, 'Dava' için üç değişik son üzerinde durmuştur. 'Bir Düş' taslağında Josef K.'yı kendi gömülme töreninin başlıca tanığı ve oyuncusu yapar. Romandaki iki ziyaretçi bayı anımsatan iki adam bir mezar taşını havaya kaldırmış tutar, pejmürdeliği ve grotesk coşkusu Titorelli'yi akla getiren bir sanatçı, K.'nın ismini taşın üzerine yazmaya başlamıştır. Bu davet, yukarıda ismi görkemli süslemelerle taşın üzerinden dolu dizgin geçerken, K.'yı yumuşak bir amansızlıkla mezarının «dipsiz derinliğine» gömülmeye ayartır. Romanın bitirilmeden kalmış bölümlerinden biri olan 'Ev'de ise, roman için vizyoner bir son düşünülür. Bu bölümde ressamla dost olmuştur K, bir gündüz düşünde Titorelli ona eşlik eder, kendisiyle birlikte mahkemeye gelir. K., Ressam Titorelli'nin sevecen yaklaşımlarını sineye çekerek ondan gördüğü yardımın karşılığını öder ister istemez. (Titorelli'nin erotizmi ne sınır, ne doyum tanır.) Kafka, mahkemenin anlatımında yine su simgelerine sığınır. Ne var ki, boş kalem odalarını ziyaretinde dalgalar kendisini yutmaya çalışırken, burada onu sırtında taşır adeta. «Göz açıp kapamadan mahkeme binasına varıyor, merdivenlerde seğirtmeye başlıyorlardı. Ama yalnız yukarı doğru değil, hem yukarı, hem aşağı; kendilerini hiç yormuyor, suda kayıp giden küçük bir kayık gibi üzerlerinde bir hafiflik

duyuyorlardı. K. tam ayaklarını seyredip bu güzel güzel inip çıkışın şimdiye kadarki yaşamına uygun düşmediği sonucuna vardığı anda, tam bu anda yere eğik başının üstünde gerçekleşiyordu değişim: o zamana kadar arkadan vuran ışık birden yön değiştirip önden akıp gelmeye başlıyordu». Işığın konumunda bu ani değişim, kuşkusuz «mahkeme»deki bir değişimden, mahkemenin bir düşünce değişikliğinden başka anlam içermez. K. kanundan içeri girmeyi başarmıştır; mucize gerçekleşmiş, sanığın gözünü kamaştıran bir ışık efekti olarak bağışlamanın parlak ışığı yüzüne vurmuştur.

Romanın sonu için düşünülen bu iki çeşitlemedeki görüntü dili ne kadar etkili olursa olsun, bir düş simgeselliğini açığa vurur. 'Dava'ya bir son bulmaya çalışan Kafka bu simgesellikten vazgeçmiş, gerçek'in ögelerinden oluşup romanın akışında da hep göz önünde tuttuğu bir gerçeküstü'de karar kılmıştır. (Başka bir karara varsaydı, bütün davayı Josef K.'nın bir düşü olarak yorumlama tehlikesine düşmüş olacaktı.) Figüranlarını ve aksesuarı kendisine yabancı tiyatro dünyasından alarak K.'nın idamını sözcüğün gerçek anlamıyla sergileme yoluna gitmiştir. Ne var ki, böyle bir tiyatrosallığa başvurmakla Josef K.'nın davasında K.'nın tarafını tutar bir tutum takınmıştır. Cellatları bir tiyatro topluluğunun en kafasız elemanları diye bakılan tenorlardan farksız bir mahkeme, kendi kendini mahkûm etmiş sayılır. Bir idam olayının ister istemez uyandıracağı dehşet duygusu, bu cellatların ehliyetsizliği yüzünden bir kâbusa dönüşür; öyle bir kâbus ki, 'Dava' okuyucusunu romanı elinden kaldırıp atmaya zorlar adeta. Bu iki cellat bir yargının gereğini yerine getirmeye değil, K.'yı katletmeye gelmiştir. Onları yollayan mahkeme, yolladığı aracıların davranışıyla rezil rüsva edilir. En önemli eyleminde kendini açığa vururken en bayağı şekliyle tiyatroya gereksinim duyan bir mahkeme, kurbanını ölüme yolladığı suçtan kendisi de arınık değildir.

Bu yüzdendir ki, ziyaretçilerinin solgun şişmanlıklarından, ağızlarından pek laf çıkmayışından, ama hepsinden çok «yüzlerindeki temizlikten» tiksinti duyar K. «Göz pınarlarına uzanan, üst dudaklarını ovan, çenelerindeki karışıklara yuvalanmış pisliği açıkça kazıyan eller hâlâ bayağı görülür gibiydi.» Çünkü bu temizliğin geresinde memur yüzlerindeki bütün bu solgun pislik bulunur, ya-

naklardaki tombulluğun gerisinde Avukat Huld'un iktidarsız sarsaklığı ve Ressam Titorelli'nin hayasızca gülümsemesi saklı yatar. Nasıl ki kanunun ışığı K.'nın çevresini saran karanlığı daha da koyulaştırmışsa, her iki ziyaretçinin temizliği de, onların çıkıp geldiği pisliği daha da çoğaltır. Cellatlarında mahkeme yıkanmış görünür, ama arınmış değildir. K., bu taşralı adam ise mahkeme üzerinde öğreneceği kadar şey öğrenmiştir artık, bu temizlenmiş pislik paradoksunda cellatlarının görevini ve niyetini sezebilir. Yolda giderken durur bir ara ve sorar: «Neden başkalarını değil de sizi yolladılar!» Karşı çıktığı şey sonuna gelmiş olması değil, bu sonun temiz ve pis'ten oluşan bir karışım içinde gerçekleşmesi, gerçekleşmek zorunda olmasıdır, çünkü ilgili paradoksta mahkemenin özü dile gelir.

Bu paradoksta da mahkemeyi ve onun bunaltıcı amansızlığını gördüğü için, tüm karşı koymalardan kendi gönlüyle el çekmeye karar verir K. Çünkü kendisine kalan ve dolu dizgin geçip gitmekte olan kısa sürede anlar ki, mahkeme karşısında insan onurunu koruyabilmek için, mahkemenin sergileyip kendisinde tiksinti uyandıran tiyatrosallığına sırt çevirmesi gerekmektedir. Tartışmaktan, suçsuzluğu üzerinde diretmekten ve kendini coşkuyla savunmaktan vazgeçer. İdamının melodramını alabildiğine bir sadelikle karşılar. İtirafının kanıtladığına göre, mahkemenin isteğine boyun eğmeye hazırdır:Kanunun bir kuklayı idam etmesine izin verir.

Bölümün başında evden çıkmadan önce bir kez daha pencereye yönelir, K. «Karşıdaki bir evin aydınlık penceresinde, bir kafes arkasında iki küçük çocuğun oynadığı görülüyor, henüz yerlerinden kımıldayamadıkları için minik elleriyle birbirlerine dokunmaya çalışıyorlardı.» Bu, evlerinin pencerelerinden K.'nın tutuklanma sahnesini izlemiş açgözlü ihtiyarların manzarasına düpedüz karşıt bir manzaradır. Ne var ki, tutuklama olayının anısı, bulundukları yerden ayrılamayıp birbirlerine boşuna ellerini uzatan henüz çocuk yaratıkların yer aldığı ve tüm masumiyetine karşın tutuklanmadan daha az cesaret kırıcı olduğu söylenemeyecek sahne gibi gerilerde kalmıştır.

Yolda Froylayn Bürstner görünür bir ara ve sonra yine silinir sahneden. K., gördüğü şeyin gerçek mi yoksa tutuklanmasının o korkunç akşamına ilişkin bir anımsama mı olduğunu saptayacak durumda

değildir. Mahkeme K.'nın içindeki eski suçluluk duygularını canlandırmak için Froylayn Bürstner'i K.'nın karşısına hokus pokus çıkarmışsa, bu hokkabazlık numarası fiyaskoyla sonuçlanmıştır. K.'nın bir yıl önce Froylayn Bürstner'i bir kap yaparak, bulaşık suyunu içine boca eder gibi korkusunu bu kabın içine aktardığı doğrudur. Ama şimdi K. kendi kendisinin sorumluluğunu erkekçe ve tam anlamıyla taşımaya hazırdır; «artık onsuz (Froylayn Bürstner'siz) yapabilirdi»; dolayısıyla, Froylayn Bürstner yine gözden kaybolup gidebilir.

Sağında solunda cellatları, yeniden yürümeye koyulur K.: «Böylece baylarda uyandırdığı memnunluğun birazı da onlardan kendisine geçti.» Bir polisi yardıma çağırıp baylardan yakayı sıyırmaya yanaşmadığı gibi, bundan böyle cellatları bizzat kendisi hızlı bir tempoyla çekip götürür; öyle ki, cellatlar nefes nefese kalır. İlk kez kılavuzluk işini K.'nın kendisi üstlenmiştir ve bunu bir daha elden bırakmamaya kararlıdır.

K.'nın idamının kentin kıyısında kenarında bir yerde, kentteki faaliyet gösteren büroların ve mahkemelerin ötesinde, taşralı adamın sonunda dönüp geldiği kırsal araziye yakın bir yerde gerçekleşmesi ilginçtir. Yaşamının son saatinde kanun uygulayıcılarının izin verdiği ölçüde uzaklaşır mahkemeden. Ama mahkemenin büyülü çemberini aşıp dışarı çıkmaktan cellatları kendisini alıkor. Öyleyken kanunun isteğini yerine getirmeye yanaşmaz K. Cellatlar, ellerindeki bıçağı K.'nın başının üzerinden birbirlerine uzatır: «O anda kapıp vücuduna saplamak düşüyordu kendisine. Gelgelelim, bunu yapamıyor... bir türlü tam anlamıyla kanıtlayamıyordu kendini, görevlilerin yapacağı bütün işi bir türlü kendisi üstlenemiyordu. Bu son hatanın sorumluluğunu, söz konusu davranış için gerekli gücü kendisinden esirgeyen kim ise, o taşımaktaydı.» Josef K. yürüdüğü bu son yolda sorumluluğunun bilincine ulaşmış biri olduğundan, tutuklanmasından bu yana kendisiyle oynanan oyunun içyüzünü görebilecek durumdadır. K.'ya sadece bir intihar ve bir kaçış gibi görünen şeyi kanun fedaice bir ölüm olarak bekler kendisinden.*

---

* Bu sahneyle '*Yargı*' öyküsünün son sahnesi arasında göze çarpacak gibi bir koşutluk vardır. Ama otorite rolünü oynayan kişinin isteğine boyun eğen Georg Bendemann ile bu otoriter güçten hiç değilse yaşamının son anlarında yakayı sıyırmaya çalışan Josef K. arasındaki ayrım, aynı şekilde dikkat çekicidir.

*Kuşkusuz mahkemeye fedaice ölüm bir görev ve kendini kanıtlama, bundan kaçış ise bir hata, hatta bir suç olarak görünür; öyle bir suç ki, K.'nın bütün eski suçlarının üzerine adeta tüy diker. Ne var ki, kendi kendisine karşı yeni ele geçirdiği sorumlulukla K., bu «son hata»nın sorumluluğunu o en yüce yargıcın tahtının önüne bırakıp çekilir. Kanun, taşralı adamı, önünde kapıcıların beklediği mekânlardan geçip kendisine gelmeye çağırmıştır. Ne var ki, davası için gerekli gücü ona vermeksizin, Tanrı tahtının bağışlama ışığından bir kıvılcım içeren geleneksel «geçiş izniyle» bu ruh yolcusunu donatmaksızın yapmıştır çağrıyı. Josef K.'nın kendi kendini öldürmeye yanaşmayışında, kutsal kitaba özgü «Ama o bunu yapmadı»da, bir insanın öz değeri, güçsüzlüğünün gücüyle üstün bir düşmanı savaşın son anında yenilgiye uğratışı açığa vurur kendini. Bir kukla gibi ölmesine izin verilmediğinden, bir erkek gibi ölür.**

K., aşırı bir Tanrı korkusu ve aşırı bir şüphecilik (septisizm) arasındaki sınırda ölür. Düşünebildiği ve konuşabildiği süre, sözleri bu aşırı uçlar arasında bir dağınıklık içinde sağa sola gidip gelecektir; çünkü dil bu sınırlara kadar ulaşacak güçten yoksundur, yalnızca soracağı sorularla onların bulunduğu yeri gösterir; ancak çok anlamlı sözdür ki, dile gelmeyecek olan üzerindeki suskunluğu aralayabilir. Romanın kalan bölümü sorular ve belirsizliklerden oluşur.

İdam yerinin bitişiğindeki evin son katına gözü ilişen K.'nın içinde çeşitli sorular uyanır. «Bir ışık çakar gibi bir pencerenin kanatları açılıvermişti. Bir insan, uzakta ve yüksekte, zayıf ve ince, birden ileri atılıp dışarı sarktı pencereden. Kollarını uzatabildiği kadar ileri uzattı. Kimdi bu?» Derken bu sözleri bir dizi soru izler, tek kişiden kalkıp («İyi bir insan mı? K.'ya acıyan, ona yardım etmek isteyen biri mi?») genel'e yönelir sorular («Yoksa hepsi mi?») ve sonunda bir haykırışa dönüşür: «Nerdeydi o bir türlü yanına varamadığı yüce mahkeme?» Orada, uzakta, zayıf ve ince, öldürmesi gereken insana kollarını uzatanın bizzat mahkemenin kendisi olabileceği, çünkü mahkemenin onu ne öbür dünyaya yollayabildiği, ne de özgürlüğüne kavuşturabildiği, ancak alacakaranlık içindeki bir dil ve belirsizlik

---

** Ayrıca bkz.: 20 Temmuz 1916 tarihli günlük notu: «Mahkûm edildim, yalnızca ölmeye değil, ölünceye kadar kendimi savunmaya mahkûm edildim.» ( ).

içindeki bir soruyla açığa vurabilirdi. Kafka'nın ustası olduğu o gizemsel simgeler oyunu da, böyle bir yorum olasılığını destekler. Bir ışık çakar gibi açılan pencere kanatları, bir an kanun kapısından sönmeyecek gibi dışarı vuran aydınlığı, ayrıca esenlikle ilgili düşünde K.'nın yüzüne vuran parlaklığı anımsatır. Sorularının bitiminde Kafka bir jestte bulunur: «Ellerini kaldırdı, parmaklarını aralayıp gergin uzattı.»

Bu suskun jestte sorular kesinliğini yitirir. Gergin uzatılan parmaklar bir yandan savunma, gerileme ve geriye itip uzaklaştırma işareti ve son derece açık seçik bir «meşru müdafaa» simgesidir. Öte yandan, takdis amacıyla ellerini bir kişiye uzatan kutsayıcı bir kimse de, parmaklarını gergin uzatır ileriye. Dolayısıyla, Josef K. bu jestiyle yargıyı kabullenmiş, onu evet diyerek karşılamış ve ölümü mahkemenin ellerinden hoş geldin diyerek almıştır. Kutsayarak kalkan ellere Prag'daki Yahudi gömütlüğünde hâlâ rastlanır. Belki de Kafka için, Josef K.'nın iki anlamlılığının en son belirtisinin esin kaynağını bu gömütlük oluşturmuştur.

Aşırı bir belirsizlik romanın son cümlesinde de duyurur sesini: «'Bir köpek gibi!' dedi K. Sanki bunun utancının kendisinden sonra da yaşaması gerekiyordu.» Neyin utancıdır bu, neden dolayı duyulan utançtır? K.'nın bir köpek gibi ölüp gitmesinin mi, yoksa mahkemenin bir köpek gibi onun işini bitirmek zorunda kalmasının mı utancı mı? Davasını kaybeden insanın utancı mı ya da ona suçunu kanıtlamayı ihmal eden mahkemenin utancı mı? Kendi sorumsuzluğunu kanıtlaması için K.'ya sorumluluk bilincinin aşılanmasını sağlayan mahkemenin utancı mı? İnsanın kanun önündeki çıplaklığından duyduğu utanç mıdır bu? (K.'nın vücudu da cellatların ellerinin altında yarı çıplak olarak uzanmış yatar.) Ya da Ressam Titorelli'nin atelyesinde gerçek bir aklanmanın var olmadığını öğrendiği zaman mahkeme hesabına duyduğu bir utanç mıdır bu? İnsanın kendi canına kıymaya yanaşmaması karşısında onu katledip canına kıyan bir otorite hesabına duyulan bir utanç mı? Tanrıçası Av Tanrıçası olan bir adaletten dolayı duyulan bir utanç mı? K.'dan sonra yaşayacak olan utanç, kanunun acımasızlığından ve hâlâ Tanrısal olarak el üstünde tutulan bir aydınlığın öldürücülüğünden dolayı duyulan bir utanç mı?

Bilmiyoruz hangisidir bunların, çünkü Kafka'nın kendisi de bilememiştir. Mahkeme gibi Kafka da yalnızca suçlamada bulunur: Josef K.'nın yaptığı gibi suçlamalara suçlamalarla karşılık verebilir; inanç gücünden yoksundur. Romanın bu yerinde Kafka taşralı adama dönüşür, okuyucu da onunla birlikte aynı dönüşümü geçirir. Böylece Kafka, kendisine karşı dava açtığı mahkemenin gerek rezaletini, gerek korkunç büyüklüğünü ortaya kor.

İÇİNDEKİLER

DAVA 5

EK

Tamamlanmamış Bölümler 225

Bu Baskı İçin 259

Günlük'te «Dava» 265

«Dava» Üzerine Bir Yorum 271

Cem Yayınevi, çağımızın büyük yazarlarından Kafka'nın bütün eserlerini, Kâmuran Şipal'in Türkçesiyle yayımlamaktadır. Bütün eserlerde Kafka'nın «Bir Savaşın Tasviri», «Hikâyeler» ve «Taşrada Düğün Hazırlıkları» adlarını taşıyan üç hikâye kitabı; «Dava», «Şato» ve «Amerika» adlarındaki üç romanı ile «Günlükler»i yer almaktadır.

Dava romanının çevirisinin bu basımı Cem Yayınevi'nde şimdiye kadar çıkan basımlarından farklı bir özellik taşıyor. Daha önceki çevirilerde Dava'nın Kafka'nın yakın dostu Max Brod tarafından baskıya hazırlanmış metni temel alınmışken, bu kez Kafka yapıtlarının «Edisyon Kritik» dizisinde Oxford Üniversitesinden Kafka araştırmacısı Malcolm Pasley'in Dava'nın özgün el yazısı metnine dayanarak hazırladığı ve 1990 yılında S. Fischer yayınevince yayınlanan metin göz önünde tutularak çevirisi yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca, Dava'nın bu çevirisine çevirmen tarafından Kafka Günlüğü'nde Dava'nın oluşumuna ilişkin notlar ve Kafka araştırmacılarından Heinz Politzer'in Dava romanıyla ilgili bir yorumu eklenmiştir.

Kapak: Cem GÜNÜBEK

ISBN 975 – 406 – 374 – 5